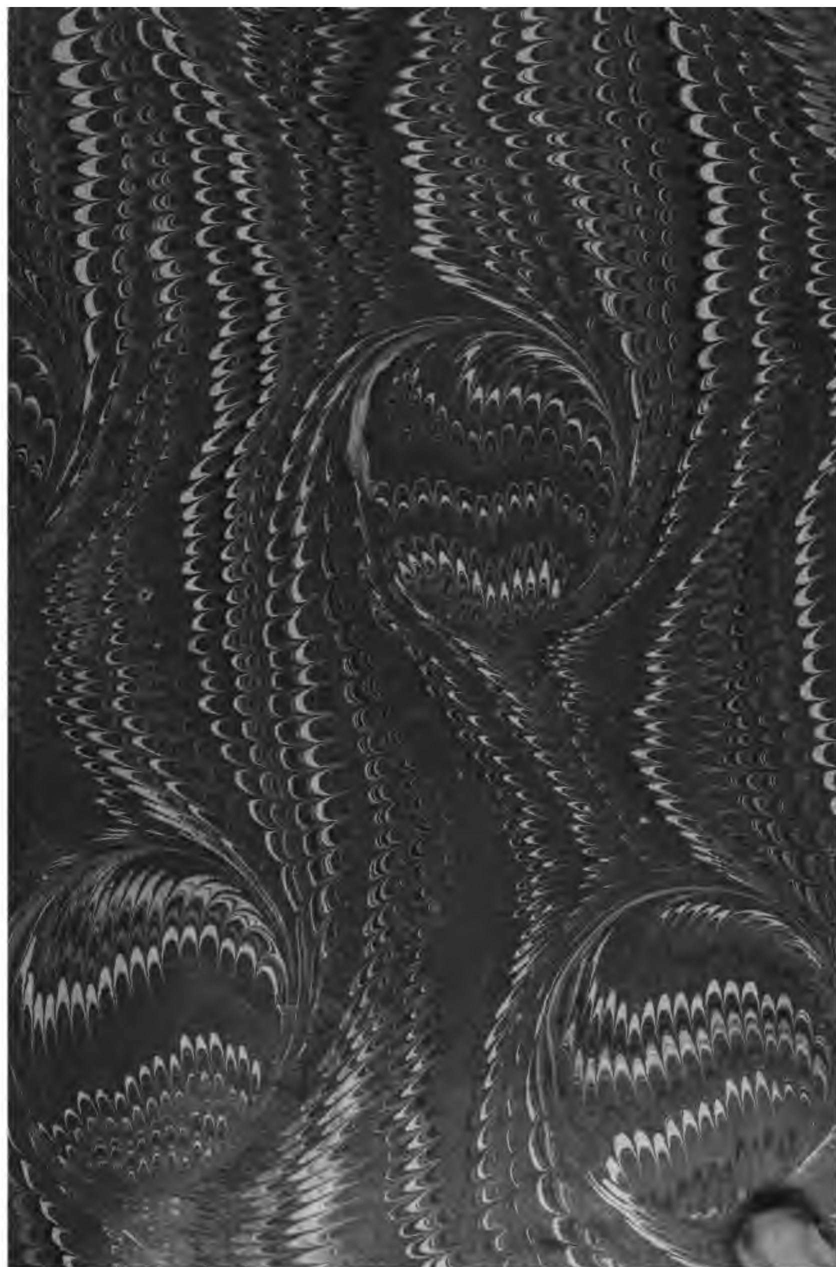

The University of Michigan Libraries

EX·LIBRIS
J.S.v.H.

HISTORISCHE STUDIËN.

HISTORISCHE STUDIËN

DOOR

Dr. THEOD. JORISSEN
IN LEVEN HOOGLEERAAR TE AMSTERDAM.

TWEEDE, GOEDKOOPE DRUK

III

UIT HET LEVEN VAN SIR ROBERT PEEL. — PRINSELIJK ONDERRICHT. — PRINS ALBERT EN NAPOLEON III. — DE LAATSTE LEVENSJAREN VAN PRINS ALBERT.

HAARLEM
H. D. TJEENK WILLINK.
1893

I

UIT HET LEVEN VAN SIR ROBERT PEEL.

UIT HET LEVEN VAN SIR ROBERT PEEL.

In den nacht van 19 op 20 Juni 1837 sliep de tweeën-zeventigjarige Willem IV, koning van Engeland, in. Zijn dood schonk de kroon van Groot-Brittannië aan een achttienjarige.

Alexandrina Victoria was de dochter van den hertog van Kent. Zij had haar vader vroeg verloren, en was opgevoed door hare moeder, de zuster van koning Leopold van België. Gedurende een groot deel van hare jeugd waren hare kansen op den troon zeer onzeker. Dit en de minder gunstige financieele omstandigheden, waarin de hertog van Kent de zijnen had achtergelaten, was de reden van de stille en betrekkelijk afgezonderde levenswijze, die een aantal jaren haar deel was. Te Kensington, waar Willem III was gestorven, was zij opgegroeid, door de verstandige moeder met takt en voorzichtigheid geleid. Op gezondheid van lichaam en geest was meer gelet, dan op de mogelijkheden van een onzekere toekomst. Wat deze laatste ook wellicht schenken mocht, de vrucht der opvoeding zou haar altijd baten. De jonge Victoria moest regelmatig vroeg opstaan, alle weer en wind leeren verduren, toe-

komen met haar zakgeld. Orde, regel, spaarzaamheid, overleg, werden van kind af en als ongemerkt in haar opgewekt en bevorderd.

Een gezond en natuurlijk kind, groeide de jonge prinses op in 't bezit van een krachtige gezondheid. Toen de kansen op eigen kinderen, die als wettige erfgenamen op den troon van Engeland konden aanspraak maken, voorbij waren gegaan, betoonde koning Willem zich, meer nog dan vroeger, hartelijk en vriendelijk jegens de jonge prinses, wier geboortedag steeds bij hem, in Windsor, werd gevierd. Zoo er geen intiemer verhouding tusschen oom en nicht bestond, het was minder de schuld van het koninklijk echtpaar, dan van de moeder van Victoria. In moederlijke jaloezie op haar kind, was zij er op uit, allen vreemden invloed op de opvoeding der geliefde dochter te weren. Haar ijverzucht tegen het hof van Windsor was door de inblazingen van een secretaris geprikkeld, die het met zijn belang overeenkomstig scheen te achten, de toekomstige koningin en hare moeder zooveel mogelijk te isoleeren.

De dood van Willem IV maakte aan dit isolement een einde. Weinige uren later, om 9 uur des morgens, werd lord Melbourne, het hoofd van het Kabinet, door de jonkvrouwelijke koningin ontvangen. Hem volgden de andere ministers, de pairs, de leden van den geheimen raad, de lord-mayor, de hoofden der kerk, de hertogen van Cumberland en Sussex, om haar te begroeten.

De regeering van Victoria ving aan.

De indruk, dien de niet bepaald schoone, maar gracieuse en lieftallige verschijning der achttienjarige jonkvrouw maakte, was bij uitstek gunstig. Mannen van de meest uiteenloopende richting stemden in haar lof samen. »Ik

bestijg den troon met het diepe gevoel van de groote verantwoordelijkheid, die mij is opgelegd; maar ik vertrouw op het levendig bewustzijn van de zuiverheid mijner bedoelingen en op de ondersteuning van den almachtigen God. Ik zal ernaar streven, om onze politieke en kerkelijke instellingen te versterken door verbetering, waar zij noodig is, en alles wat in mijn vermogen is aanwenden, om verwijdering en tweedracht te vermijden. Met deze grondbeginselen zal ik mij steeds bij alle gelegenheden op de wijsheid van het parlement en de liefde van mijn volk verlaten, die de ware steun zijn van de waardigheid der kroon en vastheid aan de constitutie verleenen." Deze woorden, die Victoria bij hare eerste ontmoeting met het parlement sprak, brachten een algemeene opgewondenheid te weeg en deden van de nieuwe regeering niet dan blijde verwachtingen koesteren.

Ook zij, die den troon nader stonden dan het groote publiek, oordeelden over de jonge vorstin met groote ingenomenheid. „Ik vond" — zeide sir Robert Peel, sprekende over haar eerste optreden in den Geheimen Raad, — „ik vond in haar iets, dat geen kunst kan nabootsen, geen onderwijs kan leeren, een houding, toon en manieren, die slechts een edele natuur kenmerken."

De eerste minister, het hoofd van het Whig-ministerie, was lord Melbourne, een man van 58 jaar. Hij was met Victoria, vóór haar troonsbestijging, niet veel in aanraking geweest. Gelijk mannen van zijn leeftijd dikwerf zijn, was hij een weinig blasé, en affìcheerde het nog meer dan werkelijk het geval was. Lord Melbourne, zegt Guizot in zijne *Mémoires*, was „le moins radical des Whigs, impartial par bon sens et par indifférence, épicurien, judicieux, égoïste avec agrément, gai avec froideur et mêlant une

autorité naturelle à une insouciance qu'il prenait plaisir à afficher. *I don't care était son mot naturel.*" Op hem, gelijk zoo dikwerf bij dergelijke karakters het geval is, oefenden de natuurlijke eenvoud en lieftalligheid der jonge Victoria haar onweerstaanbaren invloed uit. De oude, geblaseerde „Weltmann" voelde zich aangetrokken door de frischheid en beminnelijkheid van dit jonge leven. Willem IV had alle beschikkingen, die de troonsverwisseling noodig maakte, nagelaten. Melbourne kwam dus nog veel meer dan anders reeds het geval zou geweest zijn met Victoria in aanraking. Hij had het kind, dat hij dagelijks met raad en daad moest bijstaan, en dat met volle vertrouwen zich aan zijn leiding overgaf, hartelijk lief. Toen zij een paar jaar later haar engagement met prins Albert in den Geheimen Raad bekend maakte, zag men tranen van blijdschap over het geluk van Victoria in de oogen van den ouden man schitteren. Van het eerste oogenblik af ontwikkelde zich tusschen hen een zoo hartelijke verhouding, dat zij meer deed denken aan de innige betrekking van een vader tot een onervarene minderjarige, dan aan die van een minister tot een vorstin.

Doch hoe vriendelijk en poëtisch dit alles zij, in de wereld der werkelijkheid heeft alles, ook het schoone, nog een andere zijde, der beschouwing waard. Het ministerie, dat Victoria bij hare troonsbestijging vond, en waarvan lord Melbourne het hoofd was, was een Whig-ministerie. Op het oogenblik van den dood des konings kon het zich niet in bijzondere kracht verheugen. Het was wankelend, niet gesteund door de publieke opinie. In Juni 1837 verwachtte men zijn aftreden binnen een niet al te langen tijd. Daar kwam het afsterven van Willem IV. Het ministerie was gered. Niets natuurlijker dan dat de jonge

koningin aan de raadslieden, die zij vond, haar vertrouwen schonk.

De persoonlijkheid van Melbourne, „a man of sense and honour," boezemde ervaren staatslieden vertrouwen in: hoe kon zij, een onervaren meisje van achttien jaar, dat van politiek weinig of niets wist, een gezond kind van het land, met schitterende oogen, roode wangen en zilveren stem, eraan denken, hem dat vertrouwen te weigeren?

Niemand was er ook, die haar dat euvel duidde; en ieder vond het natuurlijk, dat zij zich aan Melbourne hechtte, wiens rechtschapenheid en vele goede eigenschappen men erkende: hij zou van het vertrouwen, dat hem geschonken werd, geen misbruik maken. Maar geheel iets anders was het met de leden zijner partij. Voor hen was de verzoeking te aantrekkelijk, te dagelijks voorkomend, dan dat zij niet onweerstaanbaar mocht zijn. Er was voor de Whigs zulk een genot in, hun politieke tegenpartij eens te doen gevoelen, hoe groot hun invloed op het hof was, en hoe zeer ten onrechte de Tories zich hadden verheugd, als zij op den spoedigen val van het ministerie hadden gerekend. Het leek er niet veel naar, dat de Tories aan 't roer zouden komen, als zij opmerkten, hoe bij de uitnoodigingen van het hof zij werden voorbijgegaan en de jonge koningin de bewijzen van haar gunst bij voorkeur aan de aanhangers van het ministerie schonk. Terwijl de Whigs soms weken lang in Windsor als gasten vertoefden, werden de Tories eenvoudig thuis gelaten. Het was een der weinige punten van verschil tusschen Melbourne en Stockmar, den wijzen raadsman, dien koning Leopold van België zijn jonge nicht had ter zijde gesteld. De laatste vertelt in zijn *Denkwürdigkeiten*, dat hij dikwijls met den minister over de zaak gesproken heeft, zonder dat

hoorde belijden. Een der eerste regelingen, waartoe de persoon der jonge vorstin zelve aanleiding was, was de regeling der koninklijke hofhouding. De ministerieele partij maakte van de zeldzame gelegenheid, om het hoofd van den staat met haar geestverwanten te omringen, gebruik op eene wijze, die wel getuigde van haar juist inzicht in de belangrijkheid der benoemingen, maar minder van haar politieke voorzichtigheid en tact. De heeren van den koninklijken hofstoet mochten blijven, maar de dames-betrekkingen, bij een koningin natuurlijk belangrijker dan die der kamerheeren, vielen bijna alle aan vrouwen en dochters der Whigs ten deel. Als behoorden de Tories tot die standen der maatschappij, waaruit, wegens gebrek aan beschaving of vormen, het geleide eener achttienjarige vorstin niet te ontleenen was, werden hunne dames eenvoudig voorbijgegaan. Het is licht te begrijpen, dat een dergelijke handelwijze ergernis gaf en verbitterde. De *Quarterly Review* gaf, nog geen maand na de troonsbestijging van Victoria, op de volgende wijs uitdrukking aan de ontevredenheid, die deze even onpolitieke als onhandige willekeur verwekte. „Hoewel wij ons overtuigd houden, dat lord Melbourne getrouwelijk zal waken voor de behartiging der wezenlijke belangen van Hare Majesteit, zijn er toch enkele punten, waarover de natie, naar onze wijze van zien, reden heeft te klagen en waarover zij inderdaad haar misnoegen reeds heeft geuit. Hetgeen wij hier op het oog hebben is het volgende: onder de dames, die gekozen zijn om te behooren tot den intiemen en vertrouwden kring van Hare Majesteit, worden er verscheidene gevonden, die zich kenmerken door zeer geprononceerde staatkundige gevoelens en door de bijzonder nauwe betrekking, waarin zij tot politieke personen staan. Het zou een dwaasheid

zijn om er een grief van te maken, dat degenen, die gekozen zijn om tot Harer Majesteits kring te behooren, volkomen dezelfde staatkundige gevoelens belijden als de leden van het kabinet, want, algemeen genomen, behoort dit zoo te zijn; — niets is natuurlijker dan dat de heeren, behoorende tot de hofhouding, de regeering ondersteunen, waar het geldt hunne stem uit te brengen bij gelegenheid der verkiezingen, en dat de dames der hofhouding met dezelfde partij door gevoelens en maatschappelijke betrekking zijn verbonden. Maar te allen tijde is men doordrongen geweest van dit beginsel, dat er een groote afstand bestaat tusschen de partijzucht en de heftige begeerte om de belangen eener staatkundige factie te bevorderen — een verschoonbare hartstocht bij hen, die te midden van het politieke strijdperk aan de worstelingen op dat gebied deelnemen, — en de meer gematigde, meer bedaarde houding dergenen, die tot de naaste omgeving van den souverein behooren, die — en dit mag nooit uit het oog worden verloren — de souverein is, niet van *een partij*, *maar van al de partijen* in het land. Immers, de souverein, hetzij een koning of eene koningin, verwacht en terecht, dat aan zijn of haar hof leden der verschillende staatkundige partijen zich als het ware vereenigen, om getuigenis af te leggen van den eerbied voor den hoogen maatschappelijken rang, dien de souverein bekleedt, en van gehechtheid aan den persoon des souvereins, een eerbied en een gehechtheid, die allen gelijktijdig bezielt.

„Maar deze hulde, deze openlijke betuigingen van plichtmatige hoffelijkheid, kan niet zoo vrij en onpartijdig, als wenschelijk is, aan den dag worden gelegd, indien de naaste omgeving van den souverein, indien de personen, die hem als het ware op den voet volgen, bezield zijn met een

hartstochtelijken factiegeest, die derhalve de grenzen der gematigdheid overschrijden. Wij allen weten het, tot welke beklagenswaardige, tot welke jammerlijke feiten het verlaten van dien gulden middelweg aanleiding heeft gegeven onder vroegere regeeringen, en wij vertrouwen, dat er geen gevaar bestaat voor een herhaling daarvan. Toch zien wij ons verplicht er openlijk voor uit te komen, dat de maatregel om de naaste omgeving der koningin te doen bestaan uit de echtgenooten en de dochters der leden van het kabinet, ons, om meer dan ééne reden, hoogst verwerpelijk toeschijnt. De eerste in rang onder deze dames is de dochter van een der ministers en tevens de zuster van een anderen minister; de tweede in rang is de echtgenoote van den voorzitter van het Kabinet; een derde, een vierde, ja, wat zeggen we, een half dozijn dier dames zijn, indien wij ons niet vergissen, deze eene dochter van den minister van financiën en de overige dochters van dezen en genen der staatkundige vrienden en medestanders der genoemde ministers.

„Naar onze innige overtuiging moet het bekleeden van een staatkundige betrekking en van een betrekking aan het hof, door leden van een en dezelfde familie, aanleiding geven tot groote onaangenaamheden. Het is in strijd met de constitutioneele beginselen; het is ongepast en onbehoorlijk dat de souverein als het ware wordt ingesloten gehouden binnen den kring van personen, die allen tot een en dezelfde soort behooren, onverschillig hoe respectabel die ook moge zijn; dat de koningin zoowel in de uren aan den arbeid gewijd als gedurende den tijd harer ontspanning, zoowel wanneer zij in het openbaar verschijnt of terwijl zij binnen den eigen kring harer meest vertrouwelijke omgeving verkeert, dat zij steeds dezelfde gelaatstrekken van

ouderen en jongeren rondom zich herhaald ziet en niet anders hoort dan stemmen, wier klank getuigt van de nauwe familiebetrekkingen der sprekenden. Wat moet daarvan het onvermijdelijk gevolg zijn? — Dat het intieme leven der koningin op het onaangenaamst moet worden getroffen door wijzigingen op het staatkundig tooneel, of dat — hetgeen nog veel nadeeliger gevolgen na zich zou sleepen — wijzigingen op staatkundig gebied zouden worden teweeggebracht of verhinderd door persoonlijke genegenheid of gunst. De souverein mag niet worden blootgesteld aan zulk een inconstitutioneel bezwaar, dat zij tot geen verandering van ministerie zou kunnen overgaan, zonder tevens een andere grootmeesteres van haar huis of andere staatsdames te moeten benoemen — of wel dat het tegenovergestelde zou moeten plaats hebben — dat zij geen grootmeesteres en geen staatsdames zou mogen benoemen, zonder tevens een ander ministerie te doen optreden.

„Al deze bezwaren, te allen tijde van gewicht, worden ernstiger van aard naargelang de souverein lieftalliger en beminnelijker van inborst is. Om die reden is juist deze aangelegenheid thans van zulk een ingrijpend belang. Wie kan gelooven dat de natie een stelsel zal goedkeuren of zelfs dulden — al zijn de benoemde dames in elk ander opzicht aanbevelingswaardig — een stelsel, dat op een zoo inconstitutioneel, zoo hatelijk en zoo gevaarlijk beginsel steunt."

Tot dusver de *Quarterly Review.* [1]

Het bleek later, dat er in deze teekening een kleine dwaling was: geen dochter van den lord Privy Seal behoorde

---

[1] Zie het oorspronkelijke in de Aanteekeningen achter het boek.

tot de koninklijke huishouding, wel andere nabestaanden. Doch deze vergissing deed tot de hoofdzaak niets af, noch nam de rechtmatigheid der grief weg. Toch vond de klacht niet dien bijval, waarop zij aanspraak had mogen maken: de Whigs juichten en de Tories vonden het oogenblik weinig geschikt, om deze zaak als een politieke quaestie te behandelen. De natie bevond zich in de wittebroodsweken van haar verbintenis met de jonge koningin, en dacht er niet aan, haar iets ongevalligs te doen. Bovendien het kon, zoo spraken anderen, bij de uitkomst blijken, dat men zich geheel onnoodig verontrust had. Als er werkelijk een ministerieele crisis ontstond, zouden de dames der koninklijke hofhouding het wankelende ministerie niet voor vallen bewaren. Geen zorgen vóór den tijd.

Een anderhalf jaar ging voorbij, voordat het bleek wie der beide partijen, de klagers of de geduldige afwachters, recht hadden.

In het voorjaar van 1839 was het Whig-ministerie stervenskrank. Het had herhaalde nederlagen in het parlement geleden; maar met de taaiheid en levenskracht, welke ministeriën, ongezind om heen te gaan, onderscheidt, klemde het zich zenuwachtig aan de zetels vast. Door den aandrang tot afschaffing der korenwetten reeds in het gedrang gekomen, had het kabinet van lord Melbourne bij een stemming over Ierland zijn meerderheid tot een nauw noemenswaardige zien inkrimpen. De beslissende stoot kwam echter uit West-Indië.

Naar aanleiding van onlusten op Jamaïca stelde de regeering de schorsing voor vijf jaar van de constitutie van Jamaïca voor. Bij de stemming, den 7[den] Mei, verklaarden zich 294 vóór, 289 tegen de regeeringsbill. Het

was slechts een nominale meerderheid, die verworven was; telde men de stemmen der regeeringsleden, die in het Lagerhuis zaten, er af, dan was het kabinet geslagen. Lord Melbourne en zijne ambtgenooten stelden hunne portefeuilles ter beschikking van Hare Majesteit.

Gelijk de constitutioneele gewoonte medebrengt, richtte de koningin zich tot het hoofd der oppositie, den hertog van Wellington. Woensdag morgen den 8sten Mei werd hij door Victoria ontvangen.

Gelijk vier jaar te voren, wees Wellington de taak af, om zelf het ministerie samen te stellen; niet hij, die in het Huis der Lords was gezeten, maar sir Robert Peel moest eerste minister zijn, om in het Lagerhuis de regeering te kunnen verdedigen.

Aangaande het verder gesprek met de koningin en zijn eigen inzichten, deelde hij in het parlement, eenige dagen later, het volgende mede: „Ik hield mij ten stelligste overtuigd, dat er geen staatslieden zouden worden gevonden, onverschillig hoedanig hunne richting of positie ook mocht zijn, die zich bereid zouden betoonen de teugels van het bewind te aanvaarden, tenzij hun daarbij tevens gelijke invloed en macht over het personeel van Harer Majesteits hofhouding wierd toegekend, als de leden van het aftredend ministerie hadden bezeten. Dit scheen mij toe een des te noodzakelijker vereischte te zijn, daar de leden der hofhouding waren benoemd door het vorige ministerie, en indien nu het nieuwe werd bekleed met een gelijk gezag over de hofhouding, dan zou dit in de oogen van het groote publiek als een overtuigend bewijs gelden, dat het optredend bewind het volle vertrouwen van Hare Majesteit bezat.

„Ik nam hierbij in overweging de wijze waarop de hof-

houding is samengesteld, in verband met de wet op de civiele lijst, uitgevaardigd in het begin der regeering van Hare Majesteit. Ik nam daarbij in aanmerking het onderscheid tusschen de hofhouding eener koningin, gemalin eens konings, en die eener regeerende koningin, dewijl de eerstgenoemde geen staatkundig persoon is op gelijke wijze als het geval is met een regeerende koningin. Ik ging na en overwoog zorgvuldig de instructiën voor Harer Majesteits hofhouding uitgevaardigd. Ik ging na wie als leden van de hofhouding Harer Majesteit fungeerden. Ik lette op de verschillende omstandigheden, in verband met den invloed, welke door personen, behoorende tot de hofhouding, kan worden uitgeoefend en het vertrouwen, dat het ministerie noodzakelijkerwijze in de leden der hofhouding zou moeten kunnen stellen. Ik haalde mij levendig voor den geest, hoe veelomvattend en gewichtig de taak mocht worden genoemd, die op de schouderen zou worden gelegd van den minister, in wiens hand de macht en het gezag over de hofhouding van Hare Majesteit zouden worden gelegd. Ik was er ten innigste van doordrongen, dat elke maatregel, door hem genomen, elke stap, door hem te dezen aanzien gedaan, uitsluitend zou moeten geschieden met het oog niet alleen op de eer van Harer Majesteits kroon, van Haren koninklijken rang en waardigheid, maar tevens op haar maatschappelijken toestand, haar gemak, haar vreugde, haar comfort, in één woord op verhooging van haar levensgeluk.

»Ik overwoog ten ernstigste de gewichtige taak, die de ministers ook in dit opzicht konden gezegd worden te aanvaarden, die de teugels van het bewind zouden opvatten. Daarbij werd door mij niet uit het oog verloren de leeftijd, de sekse, de toestand en de, betrekkelijk gesproken, ge-

ringe ondervinding van de souverein, die den troon bekleedt. En het resultaat van deze overwegingen was: indien ik de man ware geweest of indien ik de man moest zijn, wiens raad men ten aanzien van de uitoefening van de macht en het gezag over de hofhouding het eerst behoorde in te winnen, dan zou ik liever aan allerlei onaangenaamheden blootstaan, dan een enkelen maatregel betreffende de hofhouding nemen, die niet ten doel had de verhooging van Harer Majesteits geluk.

„Daarenboven was er nog een ander onderwerp, dat tot een punt van nauwgezette overweging aanleiding heeft gegeven. Ik heb hierbij het oog gevestigd op het stellen van voorwaarden of het doen van beloften met betrekking tot de uitoefening van de bedoelde macht en invloed op de hofhouding. Het scheen mij toe, dat de staatsman, die de leiding der zaken op zich nam en, in verband met het besproken punt, voorwaarden stelde of beloften deed, niet meer of niet minder zou doen dan dit: hij zou, op die wijze handelende, naar mijn oordeel, de verklaring afleggen, dat hij zijn plichten niet zou vervullen; dat hij aan de Kroon zijn raad zou onthouden ten aanzien van een punt, betreffende hetwelk hij verplicht is raad te geven en dat wel uitsluitend met het doel, om de betrekking in quaestie te erlangen.

„Naar mijn innige overtuiging zou een staatsman, die tot dergelijke daad overging, zich bij geen mogelijkheid het vertrouwen van Hare Majesteit waardig kunnen achten of zich gerechtigd kunnen beschouwen om de leiding der zaken aan hem toevertrouwd te zien. In één woord: ik hield mij overtuigd, dat niemand eenige belofte van dien aard zou kunnen afleggen. Tevens achtte ik het onmogelijk, dat de souverein zoodanige voorwaarde of belofte zou

kunnen vergen van den staatsman, dien zij haar vertrouwen waardig zou keuren." [1]

Wat beduidden die ernstige, de koningin zoo zeer verschoonende woorden?

De ministerieele quaestie was in een dames-quaestie opgelost; of liever, de dames-quaestie was een politieke, de ministerieele, geworden.

Koningin Victoria had den 8sten Mei aan den raad van Wellington gehoor gegeven, en sir Robert Peel was des middags om twee uur tot haar toegelaten. Onbewimpeld had Victoria, terwijl zij hem de vorming van een ministerie opdroeg, hem verklaard, dat zij met groot leedwezen van haar vroegere raadslieden scheidde en ten volle tevreden over hen was.

Den volgenden dag, 9 Mei, ontving zij voor de tweede maal Peel, die haar een lijst van ministers kwam voorleggen. Doch er werd over nog andere dingen dan over de lijst van ministers gesproken. In den straks aan te halen brief van Peel aan de koningin herinnerde de schrijver haar, wat er meer in deze samenkomst was voorgevallen: „Bij gelegenheid van het onderhoud, dat Uwe Majesteit gisterenochtend aan sir Robert Peel geliefde te verleenen, had hij de eer — na aan Uwe Majesteit een lijst te hebben aangeboden, bevattende de namen der kandidaten voor de belangrijkste betrekkingen in het kabinet — ter kennis van Uwe Majesteit te brengen, dat hij den ernstigen wensch koesterde, om, met welbehagen van Uwe Majesteit, de hofhouding derwijze in te richten, dat daardoor aan de leden van het kabinet een openbaar bewijs zou worden geschonken van Uwer Majesteits volledige instemming met de gevoelens

[1] Zie het oorspronkelijke in de Aanteekeningen achter het boek.

van het optredend ministerie, hetwelk Uwer Majesteits onverdeelde ondersteuning genoot. Tevens had hij de eer aan Uwe Majesteit de verzekering te geven, dat, voorzoover dit in verband met de beoogde demonstratie zou blijken mogelijk te zijn, niemand tot lid der hofhouding zou worden gekozen, wiens benoeming als zoodanig aan Uwe Majesteit onaangenaam mocht zijn.

„Toen Uwe Majesteit bij die gelegenheid den wensch uitte, dat lord Liverpool tot de leden der hofhouding zou behooren, vroeg sir Robert Peel onmiddellijk daarop de vergunning om lord Liverpool te benoemen tot opperhofmaarschalk of tot zoodanigen post als hem aangenaam zou zijn.

„Sir Robert Peel deelde vervolgens aan Uwe Majesteit mede, dat hij met het ernstige verlangen bezield was, om datzelfde beginsel toe te passen op de benoemingen der dames, die de voornaamste betrekkingen onder de leden der hofhouding van Uwe Majesteit zouden bekleeden, waarop door Uwe Majesteit werd geantwoord, dat die benoemingen moesten achterwege blijven, aangezien in dat gedeelte der hofhouding geenerlei wijziging hoegenaamd moest worden gemaakt." [1]

Wat deze beide verhalen van Wellington en van Peel zelve reeds doen vermoeden, is de waarheid. De eisch van het nieuwe hoofd van het kabinet ging eigenlijk van Wellington uit. Wellington erkende het ook feitelijk in een antwoord, door hem op een goedkeurend adres van gentlemen of Shrewsbury gegeven: „Bij eene vroegere gelegenheid heb ik al het verkeerde bij ondervinding waargenomen, hetwelk er in gelegen is, indien invloed van on-

---

[1] Zie het oorspronkelijke in de Aanteekeningen achter het boek.

gepaste zijde wordt uitgeoefend. Om die reden was ik nu te ernstiger er op bedacht, om noch mij zelven, noch het kabinet aan het gevaar, hetzij wezenlijk of schijnbaar, voor dergelijken invloed bloot te stellen." *

Doch de koningin weigerde stellig. Peel deed toen het eenige wat overschoot: hij verzocht haar over de zaak nog eens den hertog van Wellington te raadplegen, den ouden en vertrouwden dienaar der kroon en van het land, dien zij zelve het eerst had geroepen. Zij deed het, maar liet zich ook door hem niet overtuigen of overreden. Victoria verklaarde, dat zij onwrikbaar bij haar gevoelen bleef en den volgenden dag aan Peel haar besluit zou mededeelen.

Den volgenden dag — 10 Mei — ontving Sir Robert het volgende schrijven van Victoria:

„Buckingham palace, 10 Mei 1839

„De koningin heeft het voorstel, gisteren door sir Robert Peel gedaan, om de ladies of the bedchamber door anderen te doen vervangen, nogmaals in overweging genomen en geeft te kennen, dat zij den aangeduiden weg niet kan inslaan, dewijl zij zulks beschouwt als in strijd met het bestaande gebruik en haar gemoed zich daartegen verzet." [1]

Met groote verwondering ontving Peel dit schrijven. Hier moest een misverstand heerschen. Hij had niet gevraagd *to remove the ladies of the bedchamber*, maar alleen, dat hetzelfde beginsel, dat voor de vervulling der hoogste hofbetrekkingen zou gelden, ook van toepassing zou zijn op de „chief appointments which are filled by the ladies of her Majesty's household." Hij richtte tot Victoria een schrijven om het juiste beloop der zaak te handhaven.

De inlichting, of juister gezegd, de herinnering baatte

[1] Zie het oorspronkelijke in de Aanteekeningen achter het boek.

natuurlijk niets. Toen de zaak in het parlement ter sprake kwam, deelde lord John Russell, een der ministers, de volgende verklaring mede, waarin de ministerraad zijn gevoelen had uitgedrukt. „De leden van het kabinet, in overweging genomen hebbende den brief, door Hare Majesteit op 10 Mei jl. aan Sir Robert Peel geschreven en het antwoord daarop denzelfden dag gegeven door sir Robert Peel, zijn van oordeel, dat het noodig is de benoemingen van groot-officieren van het hof en van betrekkingen bij de hofhouding, bekleed door leden van het parlement, te moeten begrijpen in de staatkundige wijzigingen, vereischt tengevolge van de optreding van een nieuw kabinet, en van oordeel, dat die weg moet worden bewandeld, ten einde aan het optredend ministerie zoodanig karakter van kracht en bestendigheid te geven en die bewijzen van overeenstemming van de zijde der kroon te verleenen, welke volstrekt gevorderd worden, om het ministerie in staat te stellen inderdaad met vrucht ten dienste van den lande werkzaam te zijn.

„Hierbij echter wordt de verzekering gegeven, dat het ministerie volstrekt niet van gevoelen is, dat ditzelfde beginsel zou behooren toegepast te worden op betrekkingen, bekleed door dames, behoorende tot de huiselijke omgeving van Hare Majesteit." [1]

Op dezen grond achtte het ministerie zich bevoegd, Hare Majesteit het voldoen aan de gestelde voorwaarden te ontraden, en — onvermijdelijk gevolg, naar 't scheen — de portefeuilles opnieuw te aanvaarden.

Waarlijk — een ministerie, dat niet wil heengaan, blijft lang.

---

[1] Zie het oorspronkelijke in de Aanteekeningen achter het boek.

De zonderlinge loop, dien deze ministerieele crisis had gehad, de snelle en nog zonderlinger afloop gaf natuurlijk in het parlement tot besprekingen aanleiding. Aan de redevoeringen, door Wellington en Peel gehouden, zijn de citaten ontleend, die beter dan eenig ander verhaal, de botsende meeningen uitspreken. Het was aan allen duidelijk, dat persoonlijke sympathieën en antipathieën ten laatste den doorslag hadden gegeven en aan het ministerie het voorwendsel tot blijven verschaft. Peel stond bij Melbourne verre achter in gemakkelijkheid van omgang. Hij was geen hoofsch man, geen "Weltmann", zooals het hoofd van het kabinet. Dit had, naar sommigen fluisterden, invloed op het besluit der koningin uitgeoefend: had wellicht Peel met minder hoffelijkheid dan Melbourne het gewoon was, zijn wenschen aan de koningin te kennen gegeven? Daarbij kwam, dat de ladies van de Tory-partij over het vooruitzicht de eerste damesplaatsen in de huishouding der koningin in te nemen, wel wat al te duidelijk haar ingenomenheid en blijdschap schenen uitgesproken te hebben. Sommigen, werd zelfs beweerd, hadden op niet zeer kiesche manier zich uitgelaten, dat zij de jonge, aan ervaring zoo arme koningin beter zouden leiden dan hare voorgangsters. Was het te verwonderen, dat Victoria terugschrikte voor een verandering, die haar met een soort van curateele bedreigde?

Dergelijke overwegingen konden echter moeilijk hardop worden uitgesproken en erkend. De aanhangers van het ministerie vonden het daarom gemakkelijker te spreken van den dwang, dien men haar had willen aandoen: de wreede oppositie had haar willen berooven van de speelmakkertjes van haar jeugd, van de lieve vriendinnen, met wie zij groot geworden was.

Voor speelmakkers en lieve vrienden en vriendinnen uit

de jeugd gevoelt men, ook op later leeftijd, sympathie. Geen wonder, dat de arme koningin bitter beklaagd werd door de aanhangers van Melbourne en zijne collega's. Zoolang de zaak in de hofkringen bleef, kon men over deze gemoedelijke praatjes lachen, maar toen zij eens op het terrein van het publiek domein was gebracht, baatte geen schouderophalen meer. En de ministerieele crisis werd spoedig gemeengoed: besproken in steden en dorpen, door het geheele koninkrijk, en overal kwamen voor- en tegenstanders op de been. De regeering zelve zorgde er voor. Sir William Cowper, neef en privaat-secretaris van lord Melbourne, moest in deze dagen zich aan eene herkiezing voor het parlement onderwerpen. In het adres, dat hij tot de kiezers van Hertfort richtte, veroorloofde hij zich den volgenden uitval tegen Peel en de Tories: „Uit besef van eer, van loyauteit, van gehechtheid en rechtvaardigheid, op het gevaar af van door mijne kiezers niet te worden gesteund, treed ik op tot verdediging van onze koningin in haar edel verzet tegen de wederrechtelijke pogingen, in het werk gesteld om haar te berooven van een praerogatief, waaraan men vroeger nimmer gewaagd heeft de hand te slaan en hetgeen thans geschiedt, namelijk om, naar de willekeur van een minister, de dames van het hof Harer Majesteit te ontslaan en wel haar, die Hare Majesteit beschouwt als hare vriendinnen, daar zij allen door banden van overeenstemming, gehechtheid en langdurige bekendheid derwijze aan Hare Majesteit zijn verknocht." [1]

Zou men niet denken, als men de eerste woorden las, dat het hier een aanslag op de veiligheid der koningin gold? En alles draaide neer op — de ladies of the bedchamber

[1] Zie het oorspronkelijke in de Aanteekeningen achter het boek.

De waardige William Cowper was reeds twee dagen later verplicht de beschuldiging in te trekken, maar het kwaad was geschied. De overdreven en onjuiste beschuldiging was van regeeringszijde tot de natie gebracht. Ook al ware het publieke leven in Engeland minder ontwikkeld geweest, dan nog zou, na deze houding der regeering, de zaak agitatie hebben verwekt. De journalistiek hield er zich breedvoerig mede bezig; adressen spraken sympathie voor de ministers, andere voor de oppositie uit. De quaestie werd publiek gedebatteerd en beslist.

De beslissing was niet ten gunste der regeering. Geen enkel der aangevoerde argumenten bleek houdbaar.

Het medelijden met de jonge vorstin, die niet van de speelnooten van hare jeugd wilde scheiden, kromp spoedig tot zeer kleine afmetingen in, toen het bleek, dat er geen woord van die speelnooten waar was. Indien Robert Peel 4/5 van de dames, die de koningin omgaven, had weggezonden, dan had hij nog niemand getroffen, met wie zij vóór haar troonsbestijging op eenigszins intiemen voet had verkeerd. Onder het geheele personeel was er hoogstens — *ééne*. Al de anderen waren aan Victoria òf geheel onbekend, òf hadden hoogstens, bij de een of andere hofreceptie, een paar woorden met haar gewisseld. De vroegere stille en afgezonderde levenswijze van de hertogin van Kent en hare dochter gaven er voldoende verklaring voor. Victoria zelve had, toen Melbourne haar huis had samengesteld, de namen der dames van buiten moeten leeren. Natuurlijk: er waren er vijf-en-dertig, en met uitzondering van drie of vier, die zij zelve kende en wenschte, waren de overigen haar eenvoudig door lord Melbourne aangewezen. Victoria had vriendinnen uit haar jeugd; zeker: twee voornamelijk, haar moeder en haar gouvernante, de hertogin

van Northumberland. Geen dezer beide dames had zich te beklagen gehad over overmaat van hartelijkheid van de zijde der dames, die aan Victoria waren toegevoegd, de moeder evenmin over de kiesche bejegening van de zijde der ministers. De hertogin van Kent — de moeder der koningin — had van de benoemingen de eerste kennis door de loopende geruchten en door de couranten verkregen.

Nog ongelukkiger was het ministerie met zijn bewering, dat de eisch geheel ongewoon was. „Contrary to usage" had het ministerie ze genoemd in de verklaring, die door Victoria aan Peel was gezonden. Bijtend werden tal van historische antecedenten aan de regeering, inzonderheid aan lord John Russell, voor de voeten geworpen. Zijn *Essay on the History of the English Government and Constitution* werd hem herinnerd: inzonderheid de bladzijde, waar hij de ministers van koningin Anna, die zich verlaagd hadden hun portefeuilles te behouden, terwijl Marlbourough en Somers weigerden onder de heerschappij van Mrs. Masham te staan, voor *snakes and reptiles* uitmaakte. In ernst te beweren, dat vrouwelijke invloed op het politiek terrein in Engeland een vreemde, en dus niet te vreezen zaak was, kon moeielijk worden volgehouden bij de opsomming van namen als koningin Henriette, Castlemaine, Portsmouth, Masham, Marlbourough, enz. Waarom had de regeering, wanneer zij het aftreden van dames uit de koninklijke huishouding om politieke redenen onnoodig en ongewoon verklaarde, dan niet belet, dat het voor weinige maanden was geschied? Toen in het vorige jaar de gouverneur van Canada zijne maatregelen zag afgekeurd en diensvolgens was teruggekeerd, had lady Durham, zijne echtgenoote, onmiddellijk hare betrekking in de koninklijke huishouding neergelegd. Dit was in December 1838 geschied; nu

schreef men Mei 1839. Waarom had het ministerie vóór vijf maanden niet een stap belet, die, nu hij gevorderd werd door de oppositie, „contrary to usage" werd genoemd?

Zoo werd er gevraagd en met volle recht. Eigenlijk verdiende de quaestie geen ernstige bespreking. Ook al ware er geen enkel antecedent voor den eisch der Tories aan te voeren, het sprak vanzelf, dat aftredende ministers hunne vrouwen mede naar huis namen en niet in de koninklijke huishouding achterlieten. Wat zou er van eenige constitutioneele regeering worden, indien de persoonlijke gehechtheden boven het staatsbelang mochten gelden? — Wat, indien het b.v. den tegenstanders der constitutioneele beginselen geoorloofd ware, bij voortduring den persoon van het hoofd van den staat te omgeven, om hem met denkbeelden te vervullen en misschien zelfs, in onbewaakte oogenblikken, als de waarschuwende stem zijner wettige raadslieden niet gehoord werd, tot stappen te bewegen, in strijd met de beginselen waarop de staatsorde is gegrondvest?

Den 27sten Januari 1840 kwam in het parlement een regeeringsvoorstel in behandeling, dat koningin Victoria zelve betrof. Weinige weken te voren had zij hare hand aan Albert van Saksen-Coburg-Gotha toegezegd. Het ministerie stelde voor, den echtgenoot der koningin eene dotatie van £ 50,000 toe te leggen. Verschillende antecedenten hadden die som aangewezen.

Vertegenwoordigingen zijn in den regel zuinig. Hume stelde dan ook voor, die som tot op £ 21,000 te verminderen: het was zoo'n dure tijd, geld was schaarsch, maar bovendien, het was niet goed voor zoo'n jongmensch — Albert was nog een paar maanden jonger dan Victoria —

zoo veel geld op zak te hebben. Londen was zoo'n gevaarlijke stad . . .

Ondanks de waarschuwing en de teere zorg van den hartelijken heer Hume werd zijn voorstel afgestemd. Maar een ander werd aangenomen. Prins Albert ontving niet £ 50,000, maar £ 30,000.

Het échec, dat de regeering leed, was gevoelig. De ministers toonden zich dan ook zeer gekwetst, maar werden nadrukkelijk door Peel en Stanley terechtgewezen. Albert en Victoria hadden het gezond verstand en den takt, niets te laten merken. Woord noch daad verried eenige gevoeligheid over de stemming van het Lagerhuis.

Die constitutioneele ingetogenheid was een der eerste bewijzen van Albert's invloed op Victoria. De Prince-Consort ving de lange en roemvolle loopbaan aan, waarin hij de liefde der vorstin, die hem haar hand had geschonken, zou beloonen door haar met diep ontzag de constitutioneele beginselen, die de waarborgen van haar troon zijn, te leeren eerbiedigen en dienen. Toen zij, jaren daarna, hem verloren had en de bouwstoffen vergaderde voor de teekening zijner jeugd, rechtvaardigde zij zelve als het ware de beslissing van het Parlement, door op de vermelding deze merkwaardige woorden te doen volgen: "Het verdriet, dat de weigering der gevraagde hoogere som de koningin moest veroorzaken, zou waarschijnlijk vermeden zijn, wanneer vooraf tusschen lord Melbourne en de hoofden der oppositie besprekingen hadden plaats gehad, gelijk zij later dikwijls onder leiding van den prins met goed gevolg zijn beproefd, wanneer het quaestiën meer van persoonlijken dan van politieken aard betrof. Maar de partijen stonden toen zeer scherp tegenover elkander: *de koningin zelve erkent*, *dat zij zich in die dagen sterk door partij-inzichten liet beheerschen.*

De verbittering der oppositie was zeer groot, sedert in Mei van het vorige jaar sir Robert Peel niet geslaagd was in de vorming van een ministerie, en wel, zooals zijn aanhang zeide, door de intriges van de hofdames der Whigpartij. Het is daarom wel mogelijk, dat, gelijk van de eene zijde de oppositie zich uit teleurstelling tegen het voorstel verklaarde, van den anderen kant het nalaten van vriendschappelijke besprekingen met de hoofden der Tories achterwege bleef, in de — misschien onbewuste — hoop, dat de prins zich erdoor tegen de oppositie zou laten innemen en alzoo de verwijdering tusschen de koningin en de oppositie vermeerderd worden." Deze bekentenis en beschouwing zijn kenschetsend voor de vrouw en de koningin. Wat had die schrijfster veel geleerd van den man, om wiens wille zij na zooveel jaren in deze schijnbare kleinigheid breedvoerig zich vermeide! Zijn intellectueele meerderheid en zijn onafhankelijkheid van persoonlijke inzichten hadden haar geleerd een anderen maatstaf dan dien van haar „feelings", welken zij bezigde toen zij Peel de wegzending der hofdames weigerde, op haar politieke omgeving toe te passen en niet in de eenvoudigste eischen van politieke eerlijkheid aanslagen tegen eigen waardigheid te zien.

In de laatste dagen van Augustus 1841 viel het ministerie Melbourne opnieuw, en ditmaal zonder weer op te staan. Den 2den September dineerden de hertogin van Sutherland en de andere ministerieele dames der hofhouding voor de laatste maal bij de koningin. Victoria had nu geen tegenstand geboden aan de eischen van den stijven baronet, die den volgenden dag in hare handen den eed als minister aflegde.

II

PRINSELIJK ONDERRICHT.

PRINSELIJK ONDERRICHT.

Theodore Martin. The life of his Royal Highness the Prince Consort. I—III.

Daar is zeker zelden een vorstelijke rouwkreet gehoord, die zooveel weerklank heeft gevonden als die van koningin Victoria, toen de dood haar 14 December 1861 haar gemaal, prins Albert, ontnam. Slechts een zeer klein gedeelte der stervelingen, wier meeningen de publieke opinie vormen, wisten van hem iets meer met zekerheid dan zijn verspreide portretten leerden. Niettemin het weinige, wat van dit vorstelijk huwelijksleven bekend was en de indruk, dien zijn publiek optreden bij verschillende gelegenheden had gemaakt, had een te gunstig vermoeden omtrent het hoofd en het hart van den Prince Consort gevestigd, dan dat de bittere smart onwaar of overdreven scheen. Wie gedachtig was aan den Gœthiaanschen raad, dien indertijd de schoone Tesselschade aan Constantin Huygens gaf, toen deze zijne *sterre* had verloren:

„Hij stell' zijn leed te boek, zoo heeft hij 't niet te onthouden . . . ."

kon er ook niets onnatuurlijks in vinden, dat de weduwe met breedsprakige mededeelzaamheid haar herinneringen aan het genoten geluk wakker riep en ook aan ruimer kring

dan dien der verwanten ten beste gaf. De *Early Years*, die lord Grey bewerkte, bevatten de souvenirs van een eerste huwelijksliefde en huwelijksgeluk. Wie voor de vriendelijke zonnestralen, die de schreden van een blijde jeugd zoo aantrekkelijk maken, een open oog en hart heeft, hij kan zich volkomen in het gevoel der vrouw verplaatsen, die tegenover de bittere smarten vergoeding zocht in zoo liefelijke herinneringen, al deden zij ook de zwaarte van het gemis te dieper gevoelen.

Ofschoon lord Grey juist geen litterarisch kunstenaar mocht heeten en hij blijkbaar weinig meer was dan de pen, die hij in beweging bracht, de naïeveteit van zijne verhalen was in zich zelve te bekoorlijk, dan dat men niet met haar medeleefde. Al is het eene *alte Geschichte*, die voor ieder menschengeslacht weer eene nieuwe is, de liefde, die twee menschenkinderen de handen inéén doet leggen om elkanders geluk te bevorderen, oefent voortdurend eene ongemeene aantrekkelijkheid uit. Zelfs zij, die in de eenzaamheid hun levenspad voortzetten, voelen het hart weer warmer kloppen, wanneer, als in de dagen van hun jeugd, zij den glimlach van geluk om de lippen en het blijde stralen der oogen bij nog jeugdigen waarnemen.

Theodore Martin, die van lord Grey de taak, het leven van prins Albert te beschrijven, heeft overgenomen, overtreft zijn voorganger in litterarisch talent. Blijkbaar heeft men hem ook de handen vrijer gelaten. De koningin-weduwe beschouwde de *Early Years* meer als persoonlijke souvenirs, die, aanvankelijk slechts voor vrienden en verwanten bestemd, alleen aan wijder kring werden overgegeven om onjuiste verslagen en scheeve voorstellingen te voorkomen. Theodore Martin daarentegen schrijft *vom Hause aus* voor het groote publiek. Volkomen juist heeft hij ingezien,

dat een voortzetting van Grey's arbeid geheel ondoeltreffend zou zijn. Een dergelijke breede teekening, waarbij telkenmale in allerlei bijzonderheden wordt afgedaald en een reeks van kleine détails medegedeeld, wier herinnering voor Victoria onvergetelijk moest zijn, maar die niet alle het publiek konden interesseeren, zou de biographie van den Prince Consort tot een omvang hebben doen uitdijen, die doodelijk voor de belangstelling zou geweest zijn. Doch nog een andere, en misschien meer klemmende, reden deed zich gelden. „Ik had geen lofrede te schrijven. Dit zou geheel in strijd met den wensch van Uwe Majesteit geweest zijn en den Prins onwaardig. Mijn doel was, zijne woorden en zijne daden zoo tot anderen te doen spreken, als zij tot mij gesproken hadden. Natuurlijk moest ik dikwijls en veel van Uwe Majesteit spreken, met wie zijn leven zoo onafscheidbaar verbonden is, dat, zonder het licht, hetwelk daardoor op den Prins terugviel, vele der fijnste en teederste trekken verloren zouden gaan."

Deze woorden van den biograaf, in de opdracht van zijn arbeid aan Hare Majesteit, stellen vele bezwaren en moeilijkheden in het licht, die Theodore Martin, daar hij ze niet kon overwinnen, moest trachten te ontwijken. Het gaat niet aan, al de geheimen van een, zij het ook publiek, huwelijksleven te vertellen, wanneer een der hoofdpersonen den schrijver ter zijde staat. Als de regeering van Victoria eenmaal tot de geschiedenis zal behooren, zal deze biographie in de hare een hoog te waardeeren aanvulling kunnen ontvangen. Toch heeft de koninklijke vrouw aanspraak op dankbare erkentelijkheid voor de waarlijk royale wijze, waarop zij omtrent haar eigen leven met prins Albert reeds nu mededeelingen toestond, zoo ruim als omtrent geen enkelen der Europeesche vorsten in de 19de e[illegible] uit-

zondering misschien der Napoleons, ons ter beschikking staan. Wij weten van het intieme hofleven van haar en Albert thans meer dan van onze eigen vorsten. Ja, wij kunnen verder gaan. Wij weten meer van het hof van Engeland in de laatste dertig jaren, dan van de meeste koningen, ja stadhouders in de Nederlandsche Republiek in vroeger eeuwen.

Het is onbetwistbaar dat het in Engeland veel sterker dan elders ontwikkeld publieke leven de verklaring van een verschijnsel, op het vasteland weinig of niet voorkomende, gemakkelijk maakt. De publiciteit, waarmede het Engelsche volk alles behandelt, neemt den schroom voor de bespreking ook van eigen publieke daden grootendeels weg. Toch hebben de George's in dezen aan hare opvolgster geen voorbeeld nagelaten, waarop zij zich beroepen kan. En hoe groote plaats men bij deze blootlegging van een deel des eigen levens óok aan vrouwelijke ijdelheid inruime, zeker is het, dat de geheele daad van een rustig zelfvertrouwen getuigt, dat inneemt. Voor een geheel volk, en niet alleen voor het eigen, maar voor alle volken zoovele bladen van het eigen huwelijksleven open te leggen, bewijst voor een rustigen moed, die geen logenstraffen vreest. Hoevele vorstenhuizen van Europa zouden dien moed hebben? Hoevele vorsten zouden het kunnen wagen, Victoria's voorbeeld te volgen?

Albert en Victoria waren neef en nicht. De moeder der laatste was de hertogin van Kent: zij was de jongste zuster van Albert's vader, den hertog van Saksen-Coburg-Saalfeld. Reeds als kinderen, lang voordat Victoria werkelijk kans had om tot den troon geroepen te worden, hadden familieleden, o. a. beider grootmoeder, ze aan elkander uitgehu-

welijkt. Natuurlijk zou dit Albert later weinig gebaat hebben, indien hij geen andere aanbevelingsbrieven had gehad.

In 1820 had een broeder zijns vaders, prins Leopold, die met prinses Charlotte was gehuwd geweest, een bezoek aan Coburg gebracht. De krachtige man trok het kind zeer aan. "Albert" — schreef zijn moeder — "adore son oncle Léopold, ne le quitte pas un instant, lui fait des yeux doux, l'embrasse à chaque moment et ne se sent pas d'aise que lorsqu'il peut être auprès de lui." Die kinderlijke genegenheid werd een blijvende band. Leopold gevoelde een bijzondere betrekking op den knaap, in wien hij de karaktertrekken en gelaatstrekken van zijn eigen vader en moeder terugvond.

Door den dood van den hertog van Kent was Leopold de natuurlijke beschermer van zijne zuster en van de kleine Victoria geworden. Voor deze kleine "Meibloem" — zij was geboren 24 Mei 1819 — zorgde en waakte hij als een vader. Wat was natuurlijker, dan dat het denkbeeld ook hem aanlachte, om de beide kinderen, die hem boven anderen ter harte gingen, met elkander te verbinden?

Wie van Theodore Martin, als vroeger van Grey, de reeks van gunstige getuigenissen omtrent den jongen Albert verneemt, kan begrijpen, dat een ernstig en conscientieus man als Leopold dat plan met liefde koesterde. Bij geen der beide biografen komt de schaduwzijde van zijn karakter scherp uit. Maar ook al ware slechts de helft der gunstige teekening voor waarheid aan te nemen, ook dan nog is de ingenomenheid met hem volkomen begrijpelijk. Tot zijn tiende jaar sukkelde hij veel en zijn voorkomen teekende een teer gestel. Een bepaald mooi kind, toen hij vier jaar was, schijnt zijn schoonheid als jongeling en man meer bestaan te hebben in gelijkmatigheid en innemendheid

der gelaatstrekken, en in digniteit van houding, dan in mannelijke kracht. Een sterk gevoel van eer en recht onderscheidde hem van kind af. Levendig, vroolijk, opgewekt, vol espièglerie, gelijk zijn moeder, bezat hij een heerschappij over zich zelf, die op hen, welke hem weinig kenden, den indruk van teruggetrokkenheid maakte, doch bij nader kennismaking de achting voor zijn nobel karakter verhoogde. Met groote vastheid van wil bedeeld, was hij reeds als knaap de meerdere over zijne makkers. In lichaamsoefeningen zoowel als in zijne studiën was hij èn door de gemakkelijkheid èn door den ernst, waarmede hij er zich op wierp, gelijken in leeftijd vooruit. Voeg daarbij kennis en belangstelling in velerlei wetenschappen, natuurkundige zoowel als historische, een gezond oordeel en een juiste blik op personen en toestanden, een hoog gevoel van moraliteit en plicht en een smaak en voorliefde voor schoone kunsten, die tot zijn vaderlijk erfdeel behoorden — en niemand zal het onverklaarbaar achten dat een jonge man, toegerust als deze, door vrienden en bloedverwanten *the right man* aan de zijde van een jeugdige koningin als Victoria werd geacht.

Naarmate de kleine „Meibloem" in jaren toenam en haar opvolging op den Engelschen troon zekerder werd, kon het niet anders, of verschillende pretendenten naar de hand der koninklijke jonkvrouw verschenen. Toen Victoria zeventien jaar was, waren er minstens zes prinsen, die bereid waren haar gelukkig te maken. Hertog Ernst van Wurtemberg, Georg van Cambridge, Prins Adelbert van Pruisen, enz. Een ernstiger candidaat was Prins Alexander der Nederlanden, de zoon van den toenmaligen Prins van Oranje, later Koning Willem II. Hij was een ernstiger candidaat, omdat Koning Willem IV zeer voor hem inge-

nomen was en hem steunde. In 1836 scheen het daarom geraden, de nu zeventienjarige prinses in de gelegenheid te stellen zelve een oordeel te vellen. Koning Leopold correspondeerde er over met zijn ouden vriend, baron Stockmar. Op diens raad noodigde de hertogin van Kent haar broeder, den hertog van Coburg, uit, om met zijn twee zoons haar te bezoeken.

Zoo zagen Victoria en Albert elkander voor de eerste maal. „Het moet een *conditio sine qua non* zijn," — had Stockmar geschreven — „dat het doel van het bezoek zoowel voor de prinses als voor den prins een geheim blijve, opdat zij geheel onbevangen en op hun gemak met elkander zijn." Of dit nu eigenlijk wel mogelijk was, kunnen wij daarlaten. En Victoria èn Albert wisten genoeg van de wenschen hunner bloedverwanten, om elkander niet met de meest onverschillige oogen aan te zien. Vier weken bleef Albert ditmaal in Engeland. Vóór zijn vertrek deelde Leopold aan zijn lief pleegkind zijn geheimen wensch mede. Het bleek, dat de 17jarige geen bezwaar had en dat de uiterlijk wel wat stijve neef haar hart gewonnen had. „Ik heb u nu niets meer te vragen" — schreef zij in Juni aan den koning der Belgen — „dan dat gij voor de gezondheid van eenen, die mij nu zoo dierbaar is, wilt zorg dragen en hem onder uw speciale protectie nemen. Ik hoop en vertrouw, dat alles voorspoedig en goed zal gaan in dit opzicht, dat voor mij van zooveel waarde is."

Weinige maanden later stierf koning Willem IV (20 Juni 1837). De achttienjarige Victoria was koningin van Engeland.

„Ik moet u eenige weinige regels schrijven" — met deze woorden ving Albert zijn gelukwensch aan — „meine theuerste Cousine, om u mijn oprechte felicitatie aan te

bieden bij de groote verandering, die er in uw leven heeft plaats gehad.

„Gij zijt nu koningin van het machtigste land van Europa, in uwe hand ligt het geluk van millioenen. Moge de Hemel u bijstaan en u sterken met zijn kracht bij deze verhevene, maar zware taak.

„Ik hoop, dat uwe regeering lang, gelukkig en roemrijk zal zijn en dat uwe pogingen door de dankbaarheid en de liefde uwer onderdanen mogen beloond worden.

„Laat mij u mogen verzoeken, soms ook eens aan uw neven in Bonn te denken en jegens hen de welwillende gezindheid te bewaren, die gij hun tot dusver hebt betoond. Wees overtuigd, dat wij in den geest steeds bij u zijn."

Na het bezoek in Engeland waren Albert en zijn broeder naar Brussel gegaan. De plaats, waar zij hunne academische studiën zouden doorloopen, was een punt van ernstige overweging tusschen Leopold en Stockmar geweest.

Op raad des laatsten werd Brussel gekozen, omdat de prins daar onder het oog van zijn oom zou zijn en tevens in de gelegenheid om de werking en werkzaamheid van een jong constitutioneel gouvernement gade te slaan, een schouwspel, dat voor de politieke ontwikkeling van den Duitschen prins, ook met het oog op de verhevene plaats, die hij misschien eenmaal zou innemen, bij uitstek leerrijk was te achten. Tien maanden hield hij zich hier voornamelijk met de studie van historie en moderne talen bezig. Van Quetelet, den beroemden statisticus, was hij een ijverig en, zooals in later jaren bleek, een dankbaar leerling.

Van Brussel vertrok hij, in April 1837, naar Bonn. Daar verraste hem de tijding van den dood van Willem IV. De lessen van Bethman Hollweg, Schlegel, den jongeren

Fichte, Löbell en anderen volgde hij; vooral staathuishoudkunde, natuurkundige wetenschappen en wijsbegeerte lachten hem aan. „Elke studie” — zegt een zijner vrienden — „hetzij van wetenschap, hetzij van kunst, die hem bezighield, vatte hij met gelijken ernst aan. Hij schrikte voor geen inspanning òf van geest òf van lichaam terug; integendeel, de moeilijkheden zocht hij op, om ze te overwinnen. Vandaar die harmonische ontwikkeling van krachten en vermogens, die men zelden, gelijk bij hem, waarnam.”

De troonsbestijging van Victoria deed de geruchten, die reeds vroeger geloopen hadden, van huwelijksplannen met Albert herleven. Koning Leopold vond het daarom geraden hem een tijdlang aan de publieke attentie te onttrekken. In het najaar van 1837 deden de broeders een voetreis door Zwitserland en het noorden van Italië. Hoezeer de gedachte aan de jonge koningin hem vervulde, blijkt uit het feit, dat hij op reis platen van de schoonste gezichten en andere herinneringen, zooals de „Rose des Alpes” van den Rigi, en een autograaf van Voltaire verzamelde, om haar bij zijn terugkeer aan te bieden.

Doch toen hij, te Bonn teruggekomen, met ernst zijne studiën voortzette, achtte koning Leopold, dat het tijd werd tot een meer beslissende bespreking met Victoria over te gaan. De jeugdige koningin maakte bezwaren. Zij vond zich zelve en Albert nog te jong. Zijn kennis van de Engelsche taal was nog te incorrect en te onvolledig: hij moest meester van de taal zijn, wanneer hij in Engeland aan haar zijde stond. Een uitgebreider kennis van menschen en van de maatschappij was onmisbaar, om hem met zelfvertrouwen te doen optreden.

Zulk een schrijven van de achttienjarige is karakteristiek.

Maar niet minder zijn het de woorden, die Victoria in 1864 op deze vermelding van haar brief van 4 Jan. 1838 laat volgen: „De koningin heeft in later jaren dit dikwijls zeer betreurd en zich beklaagd dat haar huwelijk daardoor is uitgesteld. Had zij zich een jaar vroeger met den prins verloofd en hem dus een jaar vroeger gehuwd, zij zou zich vele moeiten en onaangenaamheden hebben bespaard."

Waarop dit slaat, weten thans zij, die de herinnering *Uit het leven van Sir Robert Peel* [1] hebben gelezen.

Hoe dit zij, koning Leopold scheen door de argumenten van zijne jonge nicht overtuigd. Toen prins Albert weinige weken later hem te Brussel een bezoek bracht, besprak hij openhartig de geheele zaak met hem. Het resultaat was, dat Albert na nog eenige maanden te Bonn te hebben doorgebracht, op reis zou gaan.

Hij moest meer van de wereld hebben gezien, voordat hij als echtgenoot van eene vorstin kon optreden, die over zulk een rijk als het Engelsche gebood. De jonge prins had er geen het minste bezwaar tegen, maar maakte eene opmerking, die zeer juist was. „Ik ben volkomen bereid tot dit uitstel, maar ik zou wel eenige zekerheid willen hebben; want wanneer ik na misschien drie jaar wachtens bevind, dat de koningin dit huwelijk niet meer wenscht, dan ben ik in de meest belachelijke positie en zijn al mijn uitzichten tot op zekere hoogte bedorven."

Heeft hij eene zekerheid, als hij wenschte, gekregen? Wij weten het niet. Noch Grey noch Martin vertellen het. Toch is het waarschijnlijk, want wij zien Victoria mede zorgen voor zijne reis op zulk eene wijze, dat zij

---

[1] Blz. 3—27.

zich wel gebonden moest voelen, om zich niet door vrouwelijke kieschheid daarin te laten weêrhouden. Zij zelve verzocht baron Stockmar, onder mededeeling van haar geheimste wenschen, den prins op zijne reis te vergezellen en te leiden. De trouwe vriend der Coburgs — belangeloozer man had Palmerston, naar hij zeide, nooit gekend — nam bereidwillig de taak op zich.

Van December 1838 tot Juni 1839 reisde hij met Stockmar en een jong Engelsch officier, Sir Francis Seymour, in Italië. Florence, Rome, Napels werden bezocht, de schatten van natuur en kunst bewonderd. Te Florence was hij, gelijk hij zelf schrijft, bijna dronken geweest van al de heerlijke voortbrengselen der kunst, die hij hier leerde kennen.

Zij boeiden hem vrij wat meer dan de schitterende kringen die hij bezocht. „Ik heb mij hier geheel in den stroom der gezelschappen gestort. Ik heb gedanst, gedineerd, gesoupeerd, complimenten gemaakt, mij zelven en aan mij laten presenteeren. Fransch en Engelsch gesproken, alle phrasen over het weer uitgeput, den beminnelijke gespeeld; kortom, *bonne mine à mauvais jeu* gemaakt. Gij kent mijn smaak voor dergelijke dingen: bewonder nu mijn geestkracht, dat ik mij nooit verontschuldigd heb, nooit vóór vijf uur 's morgens naar huis ben gegaan; in één woord, dat ik den carnavalsbeker tot den bodem toe geledigd heb."

Te Rome was hij tijdens de Paaschweek. Het stelde hem zeer te leur. „Een enkel moment" — schreef hij — „zonder ik uit. Het is dat, als de paus van het balkon van het Vatikaan aan het volk den zegen geeft. Het geschiedt onder klokgelui, kanongebulder van den Engelenburg en militaire muziek. Dit is waarlijk een aangrijpende

scène. Maar de rest is te lang en te gerekt en maakt al te zeer den indruk van afgodendienst.

„Verleden Dinsdag heb ik de eer gehad bij Zijne Heiligheid mijn opwachting te maken. De oude heer was zeer vriendelijk en hoffelijk. Ik bleef bijna een half uur bij hem; wij spraken over den invloed der Egyptenaren op de Grieksche kunst en van deze op de Romeinsche. De paus beweerde dat Etruriërs de voorbeelden van de Grieken waren geweest. Ondanks zijn onfeilbaarheid waagde ik te beweren, dat dit volk zijne kunst aan de Egyptenaren had ontleend."

In den zomer van 1839 was hij in Coburg terug. Hij erkende, veel door deze reis geleerd te hebben, maar wenschte thans ook eene beslissing van zijn lot te vernemen. Tot langer wachten had hij geen geduld, en hij gevoelde de kracht in zich, om aan den eisch der hooge positie te voldoen. Of dat geheel en al juist was kon betwijfeld worden, wanneer men het getuigenis van dr. Stockmar leest, die hem op reis vergezeld had. Ofschoon zeer met hem ingenomen, had hij toch het een en ander waargenomen, wat grond tot twijfel kon geven. Zoo b. v. zijn volstrekte koelheid voor politiek; zelfs de belangrijkste voorvallen van dien aard konden hem niet bewegen, een courant te lezen. „Buitenlandsche couranten verafschuwt hij, en terwijl hij zegt, dat de *Augsburger Allgemeine Zeitung* de eenige lezenswaardige is, leest hij haar toch ook niet." Nog curieuser, in verband met vroeger jaren, is de opmerking, dat hij „moreel en physiek zich zeer spaart, en groote inspanningen hem tegenstaan. Trouwens, zij matten hem af. Zijne manieren laten nog al wat te wenschen over: hij zal over het algemeen meer opgang bij mannen dan bij vrouwen maken." Doch aan deze minder

vleiende opmerkingen gingen zeer gunstige getuigenissen over zijn karakter en den adel van zijn streven gepaard.

Hoevele achttienjarigen, onder den invloed van een onontwikkeld physiek leven, geven tot dezelfde aanmerkingen recht, zonder dat van hoofd en hart zooveel goeds kan worden gezegd!

Koning Leopold, die trouwens blijkens daarmede strijdende woorden de juistheid van zijns vriends opmerkingen niet geheel erkende, liet er zich niet door van den weg brengen. In October gaf hij Albert en Ernst, toen zij naar Engeland gingen, dit briefje mede: „Uwe neven zullen u deze regels overhandigen. Ik beveel hen aan uwe bienveillance aan. Zij zijn goed en braaf, geen pedanten, verdienen uwe goedheid, zijn verstandig en volkomen te vertrouwen. Indien gij hun iets bijzonders te zeggen hebt, zullen zij, ik ben er zeker van, zeer gelukkig zijn het van u te vernemen."

Albert kwam naar Engeland met het vaste plan, om aan Victoria te verklaren dat hij niet langer kon wachten, indien zij nog niet besluiten kon. Toen Victoria na zijn dood deze dagen herdacht, kwamen haar de tranen in de oogen bij de gedachte, hoe zij hem gemarteld had. „Niet zonder boosheid op haar zelve, denkt de koningin er nu nog aan, dat zij den prins drie of vier jaar wilde laten wachten, wachten op het gevaar af, dat zij al zijn uitzichten voor het leven zou vernietigen! De eenige verontschuldiging, die zij kan aanvoeren, is deze: de plotselinge overgang uit de stilte van Kensington tot de onafhankelijke positie van eene regeerende koningin, op achttienjarigen leeftijd, verdreef alle huwelijksplannen uit haar gedachte, wat zij nu zeer betreurt. Een gevaarlijker school, een voor alle vrouwelijke gevoelens en neigingen [illegible]lijker

school is wel niet te denken, dan de positie van een achttienjarige vorstin, die geen ervaring en geen man als gids en steun heeft. Dat kan de koningin uit eigen smartelijke ervaring verzekeren, en zij dankt God, dat geene van haar lieve dochters aan dat gevaar is blootgesteld."

Den 10den October 1839 kwamen Albert en zijn broeder te Windsor aan. Met het oog der liefde merkte Victoria de gunstige verandering op, die Albert's voorkomen ondergaan had. Dagelijks waren de prinsen met en om haar. Na het ontbijt bezochten zij haar in haar appartementen; om twee uur namen zij de lunch te zamen, met de hertogin van Kent. Des namiddags reden zij allen uit, de koningin, de prinsen, de hertogin, lord Melbourne en de meeste heeren en dames van het hof. Des avonds groot diner, en driemaal in de week dans.

Den 15den October onderging deze geregelde levenswijze een geweldige verandering. Den dag te voren had Victoria aan lord Melbourne gezegd, dat zij tot het huwelijk besloten was. Met vaderlijke hartelijkheid had de oude man het goedgekeurd: „Het zal een goeden indruk maken. Gij zult het nu ook veel prettiger hebben: eene vrouw kan niet alleen op zich zelve staan, in welke positie ook." Victoria was niet in de stemming om tegen die thesis op te komen. Zij liet denzelfden dag prins Albert door den opperstalmeester zeggen, dat zij hem den volgenden middag wenschte te spreken.

Prins Albert ging den morgen van dien belangrijken dag met zijn broeder op de jacht. Of hij veel geschoten heeft? Waarschijnlijk heeft hij met Ernst meer gepraat. Eindelijk, om 12 uur, kwam hij thuis: een half uur later trad hij het vertrek der koningin binnen.

De bijzonderheden van dit vorstelijk onderhoud zijn tien

bekend geworden. Slechts lezen wij in de *Early Years:* „Nadat het gesprek eenige minuten om andere dingen gedraaid had, zeide de koningin hem, waarom zij hem had laten roepen. Men begrijpt hoe dit met haar kieschheid streed. In hare positie als koningin moest het aanbod van haar uitgaan, en dit was natuurlijk een pijnlijke toestand voor haar, wanneer men het aan den maatstaf van de gewone burgerlijke verhoudingen meet, waarin het voorrecht en het geluk van de vrouw is, dat men om haar hand aanzoek doet in plaats dat zij ze aanbiedt." Meer aangaande de ontmoeting deelde prins Albert aan baron Stockmar mede, maar in 's mans *Denkwürdigkeiten* is juist „die Scene der Verlobung" uitgelaten en slechts begin en einde van den brief opgenomen.

„Ik schrijf u op een der gelukkigste dagen van mijn leven en de blijdste tijding, die ik u geven kan........ Zij is zoo goed en vriendelijk jegens mij, dat ik dikwijls niet gelooven kan, dat zooveel hartelijkheid mij ten deel valt. Ik weet, gij neemt deel aan mijn geluk; daarom stort ik mijn hart voor u uit. Meer en ernstiger kan ik u niet schrijven, daarvoor ben ik op dit oogenblik te confuus, want

Das Auge sieht den Himmel offen
Es schwelgt das Herz in Seligkeit."

Koning Leopold was erg gelukkig, toen een der warmste wenschen, die hij koesterde, vervuld werd. „Een blijder tijding kon ik niet krijgen dan uw lieven brief," antwoordde hij aan Victoria, die hem dadelijk geschreven had. „Het was mij te moede als den ouden Simeon: Heer, laat nu uw dienstknecht henengaan in vrede!"

Toen het huwelijksplan bekend werd, vond het goedkeuring niet alleen bij de regeeringspartij, maar ook bij de

oppositie. Slechts één bezwaar werd er gemaakt: „Prins Albert was nog zoo jong." Doch dit was een gebrek, dat met den dag verbeterde.

Den 10den Februari 1840 werd het huwelijk in de koninklijke kapel van het paleis van St. James gesloten.

Gelukkig een volk, dat met zooveel recht als het Engelsche op dien dag de hoogtijden zijner vorsten toejuichen mag!

De nadeelen van een zoo verhevene positie, als vorsten, regeerenden en na aan de regeering rakende prinsen innemen, worden door het groote publiek gemeenlijk te gering geschat. Wie dag aan dag gewoon is uit de hoogte naar de laagte te zien en het getal zijner pairs binnen weinige minuten kan optellen, heeft uit den aard der zaak ontzettend veel moeite, om er zich rekenschap van te geven, dat er wetten van algemeen menschelijke verplichtingen zijn, die ook door hem niet straffeloos overtreden worden. Al zijn de tijden lang voorbij, waarin de vorsten zich volgens de leerstellingen van Bossuet aan niemand dan aan God verantwoordelijk voor hunne daden achten en de volken aan hunne bestemming het best heeten te beantwoorden, die zich het lankmoedigst door hunne „herders" laten leiden en scheren, toch is het begrip van de zedelijke basis, die alleen der monarchie tot onwankelbaren grondslag dient, verre van heerschende. Autoriteit oefenen kan ieder, die in het bezit van macht is, hij heete koning of president. Maar in waarheid een leidsman zijn des volks in zijne ontwikkeling van minder tot hooger zelfstandigheid kan en wil hij alleen, die èn zelf zelfstandig is èn liefde genoeg heeft voor het groote geheel, om zijn persoonlijk belang en zijne lusten te onderwerpen en desnoods op te offeren aan die van allen.

Koning Leopold van België heeft het eerst aan Europa het voorbeeld gegeven, wat een constitutioneel koning is en wat hij vermag. Het zelfstandig bestaan van zijn jeugdig rijk was erkend, maar niemand geloofde er eigenlijk aan. Zijn uitnemend beleid en politieke tact hebben de onafhankelijkheid van het Belgische volksbestaan zoowel tegen de aanslagen van haar binnenlandsche vijanden beveiligd als door haar buitenlandsche doen eerbiedigen.

Van een jonge onervaren vrouw of, liever, meisje, gelijk Victoria bij haar troonsbestijging moest genoemd worden, was niet te verwachten, dat zij het mannelijk voorbeeld van haar oom, voor vele mannen te zwaar, zou weten na te volgen. Gelukkig kwam de gezonde kalmte van Albert's beter inzicht spoedig haar vrouwelijke overgevoeligheid te stade. Partijdig vóór haar huwelijk, leerde zij van hem, dat het hoofd van den staat boven de partijen moet staan.

Het zou niet te verwonderen en zelfs in zekere mate te vergeven zijn geweest, indien Albert zijne verhevene plaats niet in de meest vredelievende en verzoenende stemming had ingenomen. Weinige dagen vóór zijn huwlijk had het parlement zijn jaargeld bepaald. In strijd met het ministerieel voorstel, dat 50,000 p. st. vroeg, hadden de Tories in het Hoogerhuis het op niet meer dan 30,000 bepaald. Op denzelfden dag dwong ook het Hoogerhuis, onder leiding van Wellington, die gebruik maakte van een vormelijk verzuim, bij het indienen der bill begaan, lord Melbourne om de voordracht terug te nemen, waarbij aan Albert, als echtgenoot der koningin, levenslang de rang onmiddellijk na Hare Majesteit werd toegekend. De koningin moest van haar koninklijk prerogatief gebruik maken, om hem dien rang te verleenen. Het werd een [illegible]nklijk gunstbewijs, wat een wettelijk recht had moeten

Indien prins Albert over deze onheusche bejegening zich gekrenkt en gekwetst had betoond, niemand had in goeden ernst het hem euvel kunnen duiden. Des te sterker pleit het voor hem, dat hij nooit in woord of houding eenige gevoeligheid heeft betoond. Dank zij de voortreffelijke voorlichting en leiding van Stockmar, nam hij van het eerste oogenblik van zijn optreden af de meest waardige houding aan. Hij bewees de eigenaardige moeilijkheden, die van het politiek partijwezen onafscheidelijk zijn, onmiddellijk te begrijpen. De misslag, dien de Tories begaan hadden, was het gevolg van de ministerieele houding in de quaestie der hofdames. Albert begreep, dat de les meer het ministerie dan hem gold, en dat geen antipathie tegen hem, maar ontevredenheid over de partijdigheid, die Victoria tot dusver had ten toon gespreid, de Tories tot deze lompheid had gedreven. Voortaan zou zijn invloed waken dat de vrouw, die hij liefhad, onbezoedeld door den politieken strijd, voor beiden, Tories en Whigs, de geëerde koninginne zou zijn, die geen lessen van onpartijdigheid van de zijde der landsvertegenwoordiging behoefde.

Hij is er volkomen in geslaagd. Victoria was gebeten op de Tories, maar liet zich reeds na weinige weken door Albert beduiden, dat het onvoegzaam was, om de hoofden der parlements-oppositie met uitsluiting van de hoffeesten te straffen. Melbourne zelf was te goedmoedig-onverschillig om gepassioneerd te zijn. Hij steunde den prins: „het is nu de tijd om hun een weinig den olijftak voor te houden," zei hij tot de koningin.

Een der grieven van de oppositie werd daardoor weggenomen. Zij kwamen weer aan het hof, en werden door Albert vriendelijk ontvangen. Zoo won de jonge man de harten, en herwon de jonge koningin een groot deel van

de populariteit, die zij in 1839 op zoo jonge-meisjesachtige wijze verspeeld had. De prins-zelf ondervond, weinige maanden later, op aangename wijze, hoezeer zijn kalme en verzoenende houding werd gewaardeerd. Zonder tegenstand, dan van eenige belanghebbende bloedverwanten, den hertog van Sussex en den koning van Hannover, werd het ontwerp der regeering, waarbij hem het regentschap werd opgedragen, ingeval Victoria die moeder hoopte te worden, overlijden mocht, door hooger- en lagerhuis tot wet verheven. Met rechtmatigen trots schreef hij aan zijn vader: „er is geen enkele stem tegen opgegaan in een der Huizen of in eenige courant."

Politieke bezwaren in zijn lastige positie van echtgenoot eener koningin had Albert kunnen voorzien, en daartegen met geduld zich kunnen wapenen. Maar geheel iets anders was het, te stooten op tegenstand daar, waar het recht tot verzet niet werd aangetroffen. Dit ondervond hij in zijn eigen huiselijk leven. „Ik ben heel gelukkig" — schreef hij in Mei aan een zijner vrienden — „en zeer tevreden; maar de moeilijkheid, om mijne plaats waardig te bekleeden, is vooral hierin gelegen, dat ik slechts de man, niet de heer des huizes ben." Van den aanvang af vond Albert in de koninklijke huishouding veel overgenomen of behouden van vroegere regeeringen, wat hij stellig afkeurde. Maar het was uiterst moeielijk het te verbeteren. Ieder misbruik hing samen met een belang. Een huisvader kan wijzigen wat hij wil; maar de huishouding van eene koningin heeft ook politieke consideratiën in het oog te houden. En welke autoriteit kon Albert doen gelden tegenover hooge dignitarissen van de hofhouding zijner vrouw; hij, die slechts de tweede zoon van den hertog van Coburg was, maar in Engeland volstrekt geen autoriteit bezat?

Evenzoo gaf het aanleiding tot moeilijkheden, dat Victoria hem niet aanstonds als haar privaat-secretaris had doen optreden. Barones Lehren nam die functie waar. Zij was de vroegere gouvernante van H. M. en was daardoor sedert jaren gewend, bij Victoria een plaats in te nemen en een invloed uit te oefenen, dien zij niet zoo dadelijk genegen was te laten varen. Zij begreep niet, dat zij wijken moest voor de rechten van den man: zij had het kleine meisje Victoria opgekweekt, verzorgd, opgevoed met trouw en liefde, en beide, haar hart en verstand, kwamen er tegen op, dat zij nu, gelijk men plompweg zegt, afgedaan had.

Doch zulke toestanden waren uit den aard der zaak onhoudbaar. Victoria begreep het zelf, en zij had Albert te innig lief om hem op te offeren aan de baatzuchtige en booze raadgevers, die soms hunne slechte gedachten haar in de ooren bliezen. „Gij zijt koningin" — fluisterde men haar in — „gij moet het hoofd van uw huis en van uw familie zijn, gelijk gij het van den staat zijt: uw man is toch eigenlijk slechts één uwer onderdanen." Zoo fluisterden de demonen der verleiding haar in, om het vuur der liefde, dat aan haar huiselijken haard brandde, te dooven of te blusschen. Victoria had het geluk ze te weerstaan, ze af te wijzen. Is de jonge koningin niet beminnelijk, siert haar niet schooner kroon dan die van Engeland, als zij den verzoeker wegzendt met het eenvoudige woord, dat zij aan het altaar niet alleen had beloofd haar man *lief te hebben* en te *eeren*, maar ook hem te *gehoorzamen?*

Het was dan ook tevergeefs, dat men poogde, ook elders dan waar het de uitoefening van haar koninklijk ambt gold, haar van hem te scheiden. De rustige kalmte, die Albert in deze zaken betoonde, gaf hem, bij de zekerheid van haar steun, eene groote overmacht over hen, die zeer

gaarne zijn invloed tot den minst beduidenden graad zouden hebben ingekort. Hij overhaastte niet, maar volhardde, om eindelijk, dank zijn eigen beleid en de trouwe liefde van Victoria, zich een stelligen invloed te verwerven, die, zonder omschreven te zijn, niet minder beslist en groot was.

Niets intusschen kwam hem meer te pas dan geduld. Het is bijna een verfrissching voor een Nederlander — „miseris est solatium socios habere malorum" — te zien, hoezeer Albert zijn rijken voorraad van geduld heeft van noode gehad. En tevens, hoe ook elders toestanden niet slechts hebben bestaan, maar bestaanbaar en houdbaar zijn geacht, die met de eenvoudigste eischen van het gezond verstand in lijnrechten strijd waren.

De hofhouding der koningin, toen Victoria den troon besteeg, was in drie groote departementen gesplitst: dat van den Lord Steward (opperhofmeester), dat van den Lord Chamberlain (opperkamerheer) en dat van den Master of the House (opperstalmeester). Met ieder nieuw ministerie traden deze drie dignitarissen af, om plaats te maken voor geestverwanten van de nieuwe ministers. Geen dezer drie woonde in het paleis, soms zelfs niet eens waar het hof was. Natuurlijk dat, evenmin als er bij de benoeming op geschiktheid gelet werd, geen dagelijksche stipte waarneming van hun ambt kon verwacht worden. Zij belastten dus anderen, ondergeschikte personen, met hun taak, maar daar die overdracht zonder eenigen regel of orde geschiedde, heerschte er in de vervulling natuurlijk evenmin regel en orde. Daarbij kwam, dat er volstrekt geen scherpe grenzen tusschen ieders departement waren getrokken. Het gebouw van het koninklijk paleis zelf stond bijvoorbeeld onder alle drie. De inhoud van hetgeen in de keuken en de spijskamers werd aangetroffen, behoorde onder het toezicht van

den opperhofmeester. Maar wie eigenlijk voor die kamers zelve te zorgen had, dat wist niemand. De buitenzijde van het paleis werd gerekend tot de domeinen te behooren, zoodat, terwijl de opperkamerheer had te zorgen voor de reiniging van de binnenzijde der vensters, het van zijn meer of minder goede verstandhouding met het domeinbestuur afhing, hoeveel licht door de vensters binnen het paleis werd toegelaten.

Niet minder dwaas was de verdeeling van het ondergeschikt dienstpersoneel: de housekeepers, de pages, de housemaids gehoorzaamden aan den opperkamerheer; de footmen (lakeien), de livery-porters, de onderkeldermeesters aan den opperstalmeester; al de andere bedienden, bijv. de koks, aan den opperhofmeester.

Nog zotter was de verdeeling der werkzaamheden. De opperhofmeester had voor de brandstoffen te zorgen en ze in den schoorsteenmantel te leggen — maar aansteken mocht hij ze niet, dat was het werk van den opperkamerheer. Stockmar, wiens memorie van 1841 ons de stof tot deze vermakelijke mededeelingen levert, vertelt hoe Victoria hem eens naar den Master of the Household (den ambtenaar, die onder den opperhofmeester stond) zond om te klagen, dat het 's middags in de eetkamer altijd veel te koud was. De Master of the Household verklaarde hem ernstig, dat hij en zijn meester er geheel onschuldig aan waren; „de opperhofmeester legt de brandstof slechts in den haard, de opperkamerheer alleen mag het vuur aansteken en onderhouden."

Bij een dergelijke verdeeling van arbeid kon de grootste verwarring niet uitblijven. Wanneer er een keukenglas of de deur van een etenskast gebroken was, dan moest het volgende geschieden, om herstel te verkrijgen. De op-

perkok teekende een rekest: het werd gecontrasigneerd door den commies van het keukendepartement (clerk of the kitchen) en dan ter onderteekening voorgelegd aan den Master of the Household. Vervolgens werd het gebracht naar het bureel van den opperkamerheer, van waar de machtiging moest uitgaan. Eindelijk werd het overgelegd aan den clerk of the works, een ambtenaar der domeinen. Zoo verliepen er soms maanden, voordat een enkel vensterglas werd gerepareerd.

De Master of the Household was een ambtenaar, aangesteld door den opperhofmeester. De opperkamerheer erkende hem niet, evenmin de opperstalmeester. Vandaar dat $^2/_3$ van het dienstpersoneel geheel op zichzelf stond. Zij deden juist wat zij goedvonden: gingen uit of bleven thuis naar welgevallen.

Onder dien geheelen hofstoet was niemand, die voor de orde, de reinheid en de veiligheid van de kamers van het paleis had te zorgen. Er was niemand voor aangesteld. „Das alles bleibt der Vorsehung überlassen," schrijft Stockmar.

Om de gasten van de koningin, als zij aan het koninklijk paleis kwamen, bekommerde zich niemand. Er was niemand, die hun den weg, of den weg naar hun kamers wees. Het gebeurde in Windsor dikwijls — ik herhaal het nog eens, dat Stockmar deze bijna ongeloofelijke zaken neêrschreef in 1841, in het paleis der koningin zelve — het gebeurde in Windsor dikwijls, dat de gasten den weg van de audientiezaal naar hunne eigene vertrekken niet wisten te vinden, en, wanneer zij vergeten waren, welke deur van den grooten corridor zij moesten uitgaan, uren lang hulpeloos rondzwierven, zonder dat zij hunne kamers konden vinden. In het geheele paleis was niemand, tot

wien zij zich konden wenden: niemand, die krachtens zijn betrekking in staat was hun de noodige inlichting te geven; hun eenige hoop was, dat zij een bediende vonden, dien zij naar de verwijderde loge van den portier konden zenden om van hem te vernemen waar zij eigenlijk moesten zijn.

In November 1840, kort na de geboorte van de Princess Royal, wist een straatjongen, met name Jones, het paleis binnen te sluipen. Hij legde zich in de woonkamer der koningin, die vlak naast haar slaapkamer was, onder de kanapé te slapen. Daar werd hij den volgenden morgen gevonden. Het publiek was zeer verbaasd en tevens geergerd over een dergelijk feit. Hoe was het mogelijk! In een café zou zoo iets bijna ondenkbaar zijn! Toch was er niemand, wien men er de schuld van kon geven, omdat niemand met de verantwoordelijkheid belast was. De opperkamerheer, om met dezen te beginnen, bevond zich in Staffordshire en bovendien behoorden de portiers niet tot zijn departement. De opperhofmeester was in Londen, maar ook hij had met de dienstboden uit de naaste omgeving der koningin niets te maken. De Master of the Household was een ondergeschikt ambtenaar, dien men in billijkheid niet lastig kon vallen over zaken, waarover hij geen autoriteit kon oefenen.

Zou men gelooven, dat een dergelijke belachelijke, maar tevens gevaarlijke toestand van verwarring verdedigers en voorstanders vond, en dat zelfs mannen, die op ieder ander gebied de hevigste vijanden van ordeloosheid en gemis aan contrôle waren, terugschrikten om hem te doen eindigen? Men kan eenigszins vermoeden hoe mannen van andere geestesrichting en van minder onbaatzuchtigheid oordeelden, als wij nog in November 1844 sir Robert Peel

hooren zeggen: "Hervormingen van de koninklijke hofhouding vallen niet in den smaak van een der groote staatspartijen. Het personeel van de huishouding is uit den aard der zaak een zeer bonte menigte. Het mag niet uitsluitend uit de protégés van een Whig- of een Tory-ministerie bestaan. Het esprit de corps, de vrees voor vermindering (der betrekkingen), de hoop om van verkwistende uitgaven te profiteeren, vereenigen allen, tot welke partij zij ook behooren. Velen van de ondergeschikten hebben vrienden en begunstigers van verschillende richting, en deze, gelijk zij zelve, zijn zeer geneigd om gemeene zaak te maken tegen alle hervormingen en verschillende middelen uit te denken om ze impopulair te maken, door de beweegredenen, die er toe leiden, valsch voor te stellen en een publiek rumoertje in 't leven te roepen, waaraan al de leegloopers, de teleurgestelden en de kwaadwilligen zullen deelnemen." Prins Albert intusschen hield vol en vóór het einde des jaars trad de Master of the Household, met toestemming van de drie hofdignitarissen, als het eenige hoofd van de huishouding der koningin op. Behoefte aan comfort, niet minder dan een juist inzicht in de waardigheid des hofs, dreven hem er toe, zegt Th. Martin. Wij gelooven het, maar gelooven er bij, wat hij niet zegt. De Duitsche prins vond het onnoodig om zoo schromelijk bestolen te worden. Er zijn uitdrukkingen bij Martin geboekt, die het recht geven om ook op deze zijde van het vraagstuk een niet onbeduidend gewicht in de waardeering des prinsen te leggen. Geen huisvader, die het hem euvel duidt. Het eerste gezin van een volk behoort het voorbeeld te geven van eerbiediging der voorwaarden, die den materieelen bloei van een gezin verzekeren. Waar de troon met het onkruid van schulden overdekt is, is hij onzicht-

baar geworden en gaat zijn waardigheid in de oogen der natie te loor.

Toen prins Albert in 1840 in Engeland kwam, had hij met politiek zich niet veel bezig gehouden. Gedurende de twee eerste jaren was hij slechts zelden en dan slechts op bijzondere uitnoodiging tegenwoordig, wanneer de ministers bij de koningin kwamen.

Lord Melbourne had Victoria dadelijk den raad gegeven, dat zij hem steeds op de hoogte der publieke aangelegenheden zou stellen. Het meest schijnen de buitenlandsche zaken hem aanvankelijk aangetrokken te hebben. Hij zette er zich toe, om zich in de quaestie van den dag in te werken en bracht dan zijn beschouwingen op het papier, om ze aan lord Melbourne mede te deelen. „Lord Melbourne" — schreef Albert aan zijn vader — „antwoordt mij zelden, maar dikwijls heb ik het genoegen te zien, dat zijne handelwijze geheel in overeenstemming is met mijn denkbeelden."

Dat met het ambt het verstand komt, weten wij allen. Toch is het geen onverkwikkelijk schouwspel een prins te zien, die niet politieke tinnegieter genoeg is, om te meenen, dat kennis zonder onderzoek wordt verworven, doch toont in te zien, dat ook in zijn verheven positie het recht tot oordeelen alleen op bekendheid met de zaak, waarover geoordeeld wordt, berust. Een voortreffelijk leidsman vond hij in Stockmar, wiens rijke ervaring hem den weg in menig diplomatieken doolhof wijzen kon. Een vriendelijke hulp en liefelijke medestudente was hem Victoria: zelfs bij hun toertjes in Schotland studeerden zij samen in Hallam!

Toch schijnt Albert niet vóór twee jaar later zich beslist aan politiek gewijd te hebben.

In het najaar van 1841 werden lord Melbourne en het Whig-ministerie gedwongen af te treden; sir Robert Peel en de Tories namen hun plaats in. Deze ministerieele verandering, waarin hij een kleine rol had gespeeld door te voorkomen dat er moeielijkheden als in 1839 ontstonden, was voor hem niet zonder beteekenis. Beiden, Robert Peel en lord Aberdeen, deden alles om zijn belangstelling in staatkundige belangen te versterken, overtuigd dat zijn kennis en zijn gezond, helder oordeel der koningin van onberekenbaar nut konden zijn. Victoria gewende zich meer en meer om op zijn oordeel te steunen: zij vertrouwde zich geheel aan hem toe, overtuigd dat geen ander belang dan het hare hem dreef en dat de eer van het land hem even warm en even ernstig ter harte ging, als het haar, de koningin des lands, vervulde.

Met volkomen nuchterheid had prins Albert van zijn positie zich rekenschap gegeven en het terrein van zijne bescheidene, maar invloedrijke werkzaamheid zich afgebakend. In 1850, toen de hertog van Wellington hem aan het hoofd des Engelschen legers wilde stellen, wees hij dien voorslag af, omdat hij in strijd was met zijne beginselen. Hij had, naar hij verklaarde, van zijne komst in Engeland af, zich tot regel gesteld om zijn eigen persoonlijk bestaan in dat van zijn vrouw te doen opgaan, voor zichzelf nooit eenige macht te zoeken en geen bepaalde verantwoordelijkheid voor het publiek op zich te nemen.

Het was zijn streven, bestendig en zorgvuldig op ieder deel der staatszaken het oog te houden, om ieder oogenblik de koningin bij al de veelvuldige en moeielijke vragen, deels van politieken, deels van maatschappelijken, deels van persoonlijken aard, die haar ter beslissing voorgelegd werden, bij te staan en voor te lichten, als natuurlijk

hoofd der familie, als bestuurder des gezins, als verzorger van haar privaataangelegenheden, als haar eenige vertrouwde raadsman in de politiek, haar hulp in de onderhandelingen met de regeering.

De trouw, waarmede hij aan dit programma vasthield, verzekerde hem binnen betrekkelijk korten tijd en in de volgende jaren bij toeneming een zeer geëerbiedigde en hoog gewaardeerde positie. De beide groote politieke partijen zagen zonder ontevredenheid en naijver zijn invloed zich bevestigen en uitbreiden. Zij wisten, dat die invloed alleen werd uitgeoefend ten gunste van de hoogste belangen des volks, met volkomen belangeloosheid en zonder eenige partijdige voorliefde voor denkbeelden of inzichten, die met de grondslagen van het parlementaire staatsleven in strijd waren. De bewijzen van achting, die prins Albert ten deel vielen, bijv. de keus tot kanselier van Cambridge, bewezen, dat ook buiten de politieke kringen hetzelfde gevoel van volkomen gerustheid op den gentleman heerschte, die zijn leven zoo volkomen aan de koninklijke vrouw had gewijd, welke hij de zijne noemde.

Voor een man in de positie van prins Albert, wettelijk onbevoegd tot het uitoefenen van eenigen beslisten invloed, moest de verzoeking groot zijn, rustig de genoegens van het leven te genieten en daarin vergoeding te zoeken voor wat hem ontzegd was. Tal van prinsen, aanstaande troonopvolgers of prinsen van den bloede, hebben te allen tijde op die wijze de verveling trachten te verdrijven, die aan een hooge plaats en aan aanzienlijke titels zonder daaraan geëvenredigde plichten van werkzaamheid verbonden is. Ook in dit opzicht heeft Albert een alleszins navolgenswaardig voorbeeld aan de genooten van zijn stand gegeven. Hij wist zeer goed, dat alles wat hij deed en sprak, met

arendsoogen werd bespied en niet altijd met welwillende gezindheid besproken.

De reputatie van het koninklijk huis was, tijdens de Georges, juist niet onberispelijk geweest. Albert vermeed van den eersten dag af zorgvuldig, door woord of daad zich bloot te geven: eenige aanleiding te geven tot het vertellen of verzinnen van verhalen, waardoor zijn goede naam kon worden gekrenkt. Met een zelfbeheersching, die hem soms ondraaglijk zwaar moet gevallen zijn, dwong hij zich, om alles, ook den schijn te vermijden, die der kwaadwilligheid of den laster voedsel geven kon. Nooit ging hij alleen uit: altijd, te voet of te paard, werd hij vergezeld, al ware het ook alleen door zijn stalmeester. Bezoeken maakte hij, zeer tot ergernis dikwerf van den hoogen adel, slechts zeer zelden. Daarentegen bezocht hij de ateliers van artisten, kunstverzamelingen, musea, weldadigheidsinstellingen, enz. Waar iets tot welzijn of beschaving van het volk werd beraamd of ondernomen, daar kon men zijne paarden voor de deur zien staan; niet, waar leege voornaamheid woonde.

Het was een genot voor hem, door de straten van Londen te rijden, waar gebouwd werd of verbeteringen werden aangebracht, inzonderheid als zij voor den arbeidenden stand waren bestemd. Niemand was beter dan hij op de hoogte van alles, wat in dat opzicht in de reuzenstad, van Victoriapark tot Battersea, van Regentspark tot aan het kristallen paleis tot stand werd gebracht.

Soms kwam hij vliegende naar huis, om de lunch met de koningin te nemen, en begroette haar dan eerst in haar kleedkamer. Van zijn gelaat — verhaalt zij zelve — straalde haar dan die vriendelijke lach tegen, dien hij altijd vertoonde; dan vertelde hij haar, waar hij geweest

was, welke nieuwe gebouwen hij gezien, welke ateliers hij bezocht had, enz. Rijden, alleen om te rijden, stond hem tegen; hij zeide: „es ennuyirt mich so".

Reeds als knaap en jongeling had prins Albert zich door zijne liefde tot teekenen en muziek onderscheiden. Als man bleef hij die liefhebberijen getrouw en ontwikkelde ze zelfs. Hij schilderde en componeerde. Als directeur van de Philharmonical Society en voorzitter van de Fine Arts Commission, gelijk van vele andere vereenigingen, die in den loop der jaren van zijn medewerking en ondersteuning zich verzekerden, had hij de gelegenheid zich even zoo vele kringen van werkzaamheid te openen, waardoor hij met de intelligente krachten van Engeland in aanraking kwam. Door zich bereidwillig te leenen om met zijn persoon of zijn woord of zijn naam maatschappelijke belangen, vrij van staatkunde, voor te staan, breidde hij zijn werkkring ver buiten de enge grenzen van zijne officieele positie uit. De eerste openbare rede, die hij (bevende) uitsprak, was als voorzitter van de meeting tot afschaffing der slavernij.

De „Prince Consort" heeft aan alle twijfelaars het bewijs geleverd, dat van een positie, na aan den troon, werkeloosheid niet het voornaamste kenmerk behoeft te zijn, en dat in een zoo hooge positie, hoe rijk aan gevaren, het mogelijk is, zonder wettelijk toegekenden politieken invloed, ten nutte des volks in tallooze opzichten werkzaam te zijn. Door alles voor te staan wat schoon is en recht, waar de gelegenheid zich aanbood, heeft de Prince Consort den troon van Victoria krachtig geschraagd, omdat hij de liefde des volks niet deed rusten op het ontzag voor een titel of een naam, maar op den eerbied, dien grooten en kleinen gevoelen voor de eerste beginselen van schoonheid, recht en zedelijkheid.

„De dubbelzinnige reputatie van Louis-Philippe als meester in de listen der politiek, is onherroepelijk bedorven door de Spaansche intrige. Indien hij lang genoeg leeft, zal hem wel in meer of minder mate de straf treffen, die hij, volgens de wetten der natuur, verdiend heeft."

De Spaansche intrige, waarvan hier sprake is, is de intrige van Guizot, om het huwelijk van den hertog van Montpensier met de zuster der jonge Spaansche koningin, gelijktijdig met dat der laatste, tot stand te brengen. Wie geen vreemdeling is in de geschiedenis van het burgerkoningschap, weet van hoeveel beteekenis die beruchte Spaansche huwelijken in die dagen werden geacht. De huisvader Louis-Philippe, die een dochter op den troon van België had geplaatst, wenschte een zoon in Spanje te vestigen. Hij slaagde er in, ten koste van de entente cordiale met Engeland. De mémoires van Guizot hebben het onderwerp breedvoerig besproken. Natuurlijk dat Guizot zijn baan schoon veegt en de schuld op Engeland werpt. Wie lust heeft, dit vraagstuk opnieuw te bestudeeren, zal bij onzen biograaf van prins Albert zeer bruikbare stof ter verwerking vinden; waarschijnlijk waarborgt ook het pas gesloten huwelijk van den jongen koning van Spanje met de dochter van Montpensier hem een belangstellend oor van velen, die anders in dergelijke onderwerpen geen belang stellen. Zeker is dat pas gesloten huwelijk in de oogen van niet weinigen een bijtende critiek op de hierboven aangehaalde woorden. Men ziet, wat dergelijke phrases beteekenen, zullen zij zeggen. Waar is nu de straf voor die „Spaansche intrige"? Heeft de politiek van Louis-Philippe dan niet gezegevierd en is niet eene kleindochter van hem koningin van Spanje? Zoo weinig beteekent de moraliteit in de staatkunde.

Indien baron Stockmar, die de bovenstaande woorden neêrschreef, die beschouwing had gehoord, hij zou van zijn standpunt een bijkans onweerlegbaar argument hebben tegengeworpen. Louis Philippe heeft in 1848 geboet; de hemelsche gerechtigheid heeft hem van den troon geworpen. Of zoudt gij meenen, dat de voorspoed van eene kleindochter, die geheel onschuldig is, meer zou bewijzen dan de tegenspoed van den overtreder zelven?

Ik laat aan mijne lezers over, dezen twist te beslechten. Mij was het niet om die uiteenloopende gevoelens, mij was het om het beginsel te doen, dat zich in de woorden van Stockmar uitspreekt. Een politiek zonder moraliteit kan niet duurzaam slagen Dit was zijn overtuiging en die van prins Albert.

Breedvoerige theorieën over de beginselen van staatsbeleid vinden wij door den laatste hier niet ontwikkeld. Maar de grondgedachten, die de richting van het denken bepalen, openbaren zich in zijne beoordeeling van staatkundige toestanden en politieke ontwerpen. Stockmar, die prins Albert in den aanvang van zijn huwelijk als onverschillig voor staatkunde had geteekend, schreef in April 1847: „De prins heeft zich in de laatste tijden zeer gunstig ontwikkeld. Hij is een politiek denker, voor wiens scherpen blik zelfs vooroordeelen, die uit opvoeding, uit gebrek aan ervaring voortkomen, niet lang bestaan kunnen. Legt men hem dergelijke gronden voor, dan weet hij ze te onderkennen en bouwt er eene verstandige beschouwing van zaken op, wat het ook zij. Zijn levendige natuur hindert hem wel eens om de dingen vooraf grondig te bestudeeren, en hij handelt ook wel eens al te snel; maar hij heeft te veel doorzicht om groote fouten te begaan. Hij zal nog wel eens het hoofd stooten, maar men

kan geen ervaren soldaat worden, zonder een duw gekregen te hebben. Kleine wonden zullen hem èn zelfvertrouwen geven èn voorzichtig maken. Eigenlijk gepassioneerd is hij niet; hij is levendig, maar niet hartstochtelijk. Zijn blik is zóó scherp en zóó zeker, dat hij niet licht den rechten weg zal verliezen en verdwalen."

Er is menige bladzijde in de uitnemende biographie van Theodore Martin, die de lofspraak van Stockmar wettigt, ja zelfs ze eer te klein dan te groot doet achten. De schrijver heeft zich verplicht geacht, vooral na 1848, eenigermate te geven wat men noemt eene geschiedenis van den tijd. De plichten van zijn positie, gelijk de prins ze verstond, deden hem waakzaam zijn voor alles wat het welzijn des lands betrof. De belangen van Engeland, niet alleen binnenslands, maar ook buitenslands, hielden hem voortdurend bezig. Zonder persoonlijke triomfen te zoeken, was hij tevreden als hij den arbeid kon verlichten en de handen sterken van de koninklijke vrouw, in wier leven het zijne opging. Vandaar zijn trouw deel nemen aan haar dagelijkschen arbeid, maar tevens zijn voortdurend nauwlettend gadeslaan en waarnemen van elke sociale of politieke beweging. Dit achtte hij inzonderheid de taak van het hoofd van den staat en vooral van een constitutioneel monarch, wiens hoogste studie moet zijn, volgens de woorden van de liturgie der Engelsche kerk: *"to preserve her people in wealth, peace and godliness."*

Vandaar dat de gebeurtenissen, die de historie vormen, de atmosfeer waren, waarin de prins leefde. Zijn oog en hart hielden er zich voortdurend mede bezig; zijn correspondentie loopt hoofdzakelijk er over. Zijn geschiedenis kan daarom niet begrepen worden, zonder de geschiedenis dier gebeurtenissen. Prins Albert kan niet gekend worden,

zoo men niet weet hoe ze op hem werkte, en welke invloed omgekeerd op haar loop door hem is geoefend.

Van dit standpunt uitgaande, heeft Theodore Martin een biographie van prins Albert geschreven, waarin bijkans alles wat van 1848—1854 belangrijks is geschied, voor onze oogen nogmaals voorbijgaat. Het tegenwoordig geslacht heeft die gebeurtenissen beleefd, als toeschouwers uit de verte, die dagelijks den draad zich een weinig verder zagen loswikkelen. Al naar gelang de loop met onze stemming of overtuiging van het oogenblik overeenkwam, was ons oordeel toejuichend of afkeurend. Verreweg de minderheid onzer zag den geheimzinnigen draad, die het dagelijks afbrokkelende aan het dagelijks opgebouwde verbond. Thans, na zooveel jaren, zien wij nog eens op 1848 en zijn rijken stroom van gevolgen terug; het weefsel ligt vóór ons, in zijn geheel, voorzoover het tot dusver voltooid is. Thans eerst kunnen wij het blijvende van het voorbijgaande onderscheiden en beginnen wij eenigszins de rekening van winst en verlies op te maken. Maar geen bekentenis moet hun, die de illusiën der jongste vijf en twintig jaar hebben gedeeld, meer van het hart dan deze: hoe uiterst gering het getal van hen is geweest, die ook maar de hoofdlijnen der volgende ontwikkeling hebben voorzien. „Het is als leven wij in een droom," schreef Victoria in Maart 1848. Voor velen is de droom nog niet geëindigd.

Het is een oud vraagstuk: wat scherper ziet, liefde of haat. Beide merken gewoonlijk veel op, wat juist is, maar zijn tevens blind voor de zijden, die hen niet aantrekken. Een opwekkende gedachte is het niet, dat geestdrift gewoonlijk zoo arm aan blijvende vruchten is, dat nuchtere berekening gewoonlijk verder komt in juiste waardeering en, waar de hand zich leent om de gedachte uit-

te voeren, in vruchtbare schepping. Indien menschenkinderen veelal geplaagd werden door overdaad van bezieling en geestdrift, er zou reden tot waarschuwing zijn. Doch helaas! het gemis van beide is algemeener dan het bezit: de waarschuwing is geheel overbodig en kan zelfs schadelijk zijn, omdat zij de onverschilligheid schijnt te rechtvaardigen.

Bij de groote vatbaarheid voor indrukken, die prins Albert's levendigen geest kenmerkte, moest de indruk van de politieke stormen, die hij aanschouwde, bijkans overweldigend zijn. Zeker zou hij ze geen weerstand geboden hebben, indien hij, als de meeste staatslieden van het vasteland, uitsluitend op het behoud van het bestaande de oogen had gericht. Maar hij had in Stockmar een leermeester gehad, die hem had doen inzien, dat de stroom der volksontwikkeling niet stilstaat ten gunste van personen of dynastieën. Ook in de schijnbaar rustigste tijden gaat het proces van ontbinding en hervorming voort. De wijziging der ideeën gaat aan de wijziging der staatsvormen vooraf. Revolutiën hebben slechts dáár plaats, waar het kleed van het kind nog voor den man geschikt wordt verklaard; slechts de idioot speelt op mannenleeftijd met kinderspeelgoed. Maar idioten kunnen geen maatschappij vormen. Reeds in 1846 had prins Albert nadrukkelijk den Pruisischen koning op de noodzakelijkheid van een veranderde politiek gewezen. Toen in Maart 1848 ook de troon der Hohenzollerns wankelde, kon hij met volle recht schrijven: „de staat van zaken in Duitschland is zeer merkwaardig en een nieuw bewijs, dat wat niet is geschied op den juisten tijd, door de macht van uitwendige omstandigheden vroeger of later tot stand wordt gebracht, maar dan met geweld."

Met betrekkelijke kalmte nam Engeland het schouwspel

waar, dat het vasteland te zien gaf. Omdat de regeeringen, in navolging van het noodlottig voorbeeld van Frankrijk, geweigerd hadden ook de meest rechtmatige eischen in te willigen en de meest bescheiden vorderingen der bevolkingen, om deel te nemen aan het politieke leven, met geweld hadden onderdrukt, was de uitbarsting des te heviger, de werking te vernielender. Aan den dreigenden nood moesten concessiën worden gedaan, die men door tijdig te hervormen gemakkelijk had kunnen voorkomen. In Engeland was de agitatie meer nog van socialen dan van eigenlijk politieken aard. De maatschappelijke ongelijkheid, de financieele druk, die door het kwijnen van handel en nijverheid werd uitgeoefend, voerden tot de beweging der Chartisten. Doch de 10[de] April zag de dreigende monsterbeweging in het niet verloopen, dank zij den uitnemenden maatregel door den hertog van Wellington genomen. Schouder aan schouder stond op dien dag de Engelschman en de vreemdeling die zijn gastvrijheid genoot (prins Lodewijk-Napoleon, die den sigarenwinkel in Regentstreet, waar hij gewoon was zich in dampen van geurige Havana's te hullen, had verlaten) de massa rustverstoorders op te wachten, die alles scheen te kunnen winnen, niets te zullen verliezen bij de navolging van het voorbeeld, door de Parijsche werklieden gegeven. De pair en de handelaar, de winkelier en de fabrikant stonden naast elkander, vast besloten, de maatschappij tegen de aanslagen van O'Connor's volgelingen te handhaven [1]. „God zij gedankt!"

---

[1] Het voorwendsel dier beruchte beweging van 10 April was de aanbieding van een monster-petitie, die, volgens O'Connor 5,700,000 handteekeningen droeg. De commissie voor verzoekschriften van het Parlement liet door 13 klerken het stuk onderzoeken, en nu bleek het getal slechts 1,955,469 te zijn. Aanzienlijk genoeg: zal men zeggen. O ja, maar de

— schreef Victoria — „de meeting en de processie der Chartisten zijn geheel mislukt. De loyaliteit van het volk in het algemeen was zeer treffend om zijn verontwaardiging, groot over de bedreiging van zijn rust door zulke lichtzinnige en onwaardige menschen". — „Welk een roemvolle dag was het gisteren voor Engeland" — riep prins Albert uit — „hoe zal dit weêrklinken over de wereld!"

Er was recht tot die zelfverheffing, want Engelands zegepraal over de revolutionaire stemming van den dag had het te danken aan het staatsmansbeleid van hen, die in de vorige jaren de teugels van het bewind hadden gevoerd. Toen sir Robert Peel de beginselen van den vrijhandel omhelsde en de afschaffing der korenwetten tot gelding bracht, nam hij een der hoofdgrieven weg, die de maatschappelijke rust bedreigden. Toen op den avond van den 24sten Februari in het parlement, dat vergaderd was, het bericht van den Parijschen opstand zich verspreidde, beleefde de staatsman, die om zijn verandering van inzicht zoo zwaar werd verguisd, een oogenblik van zegepraal. „Dat zijn de gevolgen" — sprak hij — „wanneer men alleen met een meerderheid in de Kamer regeeren wil, zonder te letten op de stemming daarbuiten. Dat hebben zij daar" — en zijn vinger duidde de achter hem zittende protectionisten aan — „ook van mij verlangd, maar ik heb het geweigerd."

De constitutioneele staatsvorm, die de voortdurende aan-

---

beteekenis van het getal verminderde merkbaar, toen men waarnam, dat geheele vellen door dezelfde hand waren geschreven. De petitie scheen de grap van een spotvogel te zijn, toen men daaronder de namen las van koningin Victoria, prins Albert, hertog van Wellington (17 maal!), Robert Peel, Punch, enz.

raking en verfrissching der volksvertegenwoordiging met de geestelijke krachten buiten haar tot levensvoorwaarde heeft, bewees zich in de bange Aprildagen een hechter bolwerk van orde en monarchie, dan de willekeur van Gods genade, die op het vasteland als een onzeker kompas de besturen had geleid. „Hoe vreeselijk de storm van het oogenblik den jongeren onder ons ook moge toeschijnen" — schreef Peel een maand later aan Stockmar — „ik ben vast overtuigd, dat wij hem zullen doorstaan en overleven, omdat ik geloof, dat de richting van den tijd vóór ons, d. i. vóór de zaak der constitutioneele vrijheid onder de bescherming der monarchie is. Daarom is het nu onze roeping hier in Engeland het beste voorbeeld te geven en Europa te bewijzen, dat de grondwettige monarchie het beste bolwerk van de ware, de eenig mogelijke vrijheid is."

Ofschoon met deze geestverwanten instemmende, zag prins Albert in de geestesbeweging des tijds nog iets anders werken. Of juister, hij verschilde van hen niet in inzicht, maar zijn oog was meer nog dan het hunne gericht op een andere zijde van het vraagstuk der volksbewegingen. Toen Gervinus in 1853 zijne *Einleitung in die Geschichte des 19 Jahrhunderts* schreef, werd hij wegens hoogverraad en politieke agitatie vervolgd en veroordeeld, omdat hij op de stijgende beteekenis van het vraagstuk van den vierden stand had gewezen.

Het was gelukkig voor den Duitschen prins, die Prince Consort van Victoria was, dat de zegeningen van een Duitsche vaderlijke regeering hem niet ten deel vielen. Denkbeelden, als hij in Engeland openlijk uitsprak, zouden, in 1848, in Duitschland zeker niet onschuldig geoordeeld zijn. Voor vier jaar had hij het voorzitterschap aangenomen van de „Society for improving the condition

of the labouring classes". Het bestuur achtte het in de zorgvolle oogenblikken, die men doorleefde, wijs en verstandig, de aandacht van het groote publiek, dat meer op het bestaand gevaar voor de maatschappelijke orde en rust lette, dan zich rekening van zijne oorzaken gaf, met nadruk te vestigen op de groote beteekenis van de heerschende onrust en ontevredenheid.

Het was niet genoeg te klagen over de bittere stemming van een groot deel der arbeiders; zij die rijker gezegend waren in de maatschappelijke orde, moesten tot het bewustzijn ontwaken, dat de hoogere plaatsen, die zij innamen, hun niet slechts rechten gaven, maar ook plichten oplegden.

Prins Albert, steeds, naar hij openlijk verklaarde, bereid „om zijn sympathie en belangstelling te toonen voor die klasse der maatschappij, aan wie het grootste deel van het gezwoeg en het kleinste van het genot der wereld was toebedeeld", nam bereidwillig den voorslag aan, om het woord te voeren.

In de rede, door hem den 18den Mei in de publieke meeting uitgesproken, ging hij uit van het denkbeeld, dat, ofschoon de maatschappij, of individuen in haar geest handelende, voorbeelden en modellen van kosthuizen enz., kon in het leven roepen, om te laten zien, hoe praktische verbeteringen mogelijk waren, toch de wezenlijke verbeteringen moesten ontstaan door de inspanning van den werkenden stand zelven. Het gemis van wat noodig is om het levensgenot te verhoogen, de gezondheid te beschermen, hooger op den maatschappelijken ladder te stijgen, moet niet alleen gevoeld worden, maar het moest tot het vaste besluit leiden, om het alles door zelfbeschaving, zelfverloochening en kracht van geest en wil te verwerven.

Doch hierbij bleef de redenaar niet staan. Het volle wicht van den plicht wierp hij niet op de schouders der zwakkeren en der armen alleen: ook de vermogenden, de rijken moesten helpen dragen. Het was de plicht van de rijken, om met hun geld hen te helpen, die zichzelven hielpen. De laatsten zouden hun loon vinden in de vermeerderde comfort hunner woningen; maar de eersten, die hun geld hadden belegd in woningen voor den arbeidenden stand, zouden bevinden, dat zij het met winst en voordeel voor zichzelven hadden gedaan, terwijl zij tevens aan hun arme broeders wel hadden gedaan. Zulke denkbeelden, die thans gemeenplaatsen zijn geworden, waren toen nieuw. Maar nog zijn de woorden niet overbodig, waarin hij het middel aanwees, om de lagere klassen van de heerschende dwaling terug te brengen, dat er een strijd van belangen is tusschen werk en kapitaal, tusschen den werkman en den patroon.

Die dwaling kon alleen overwonnen worden langs moreelen weg. Het sociale vraagstuk was in den grond een moreele quaestie. Het is onwetendheid, welke aan dien strijd gelooft, verklaarde prins Albert. „Die onwetendheid weg te nemen, te bewijzen, hoe de eene mensch den anderen helpen en van dienst zijn kan ondanks de gecompliceerde inrichting en toestand der beschaafde maatschappij, moet het doel zijn van ieder waarachtig philanthroop; maar inzonderheid is het plicht van hen, die, onder den zegen der goddelijke Voorzienigheid zich in het bezit van rang en stand, van rijkdom en welvaart, en van een goede opvoeding verheugen. Laten zij angstvallig zorg dragen, dat zij zich op geen dictatoriale wijze in arbeid en bedrijf mengen, waardoor het kapitaal wordt afgeschrikt en weggejaagd, en die vrijheid van gedachte en onafhankelijkheid van handeling wordt vernietigd, welke niemand

missen kan, die zijn eigen geluk opbouwt: en waardoor tevens het goed vertrouwen wordt gekweekt, dat alleen oprechte samenwerking tot weêrzijdsch voordeel mogelijk maakt. God heeft de menschen onvolmaakt geschapen en hun vele behoeften gelaten, als ware 't om ieder hunner tot krachtsinspanning te prikkelen en allen te doen gevoelen, dat het slechts door vereenigde inspanning en handeling mogelijk is deze onvolkomenheden aan te vullen en in deze behoeften te voorzien. Doch daartoe zijn vertrouwen op zichzelf en vertrouwen op elkander de eerste en voornaamste eischen."

Zulke woorden waren de volken in 1848, en zijn zij ook thans nog niet gewoon uit de omgeving der vorsten te hooren. Maar evenmin zijn de volken tot dusverre zelven gewoon zoo te denken en te spreken; de door fortuin of maatschappelijken rang bevoorrechte standen kleeden ook hunne politieke geloofsbelijdenis in andere vormen. Zoo dat luxe-artikel, hetwelk politiek heet, ook in de inrichting hunner levenswijze is opgenomen, dan is zij meer de vrucht hunner zienswijze, hoe wenschelijk de ongestoorde invloed van hen en hunne genooten is, dan van eene beschouwing, die erkent: „au banquet de la vie tous sont conviés."

Meeningen, als prins Albert verkondigde, zijn altijd een weinig verdacht geweest. Zij rieken te demagogisch. Toch ging het niet aan, den echtgenoot van Victoria van revolutionaire plannen te verdenken; de rol van volksleider paste hem niet. Hij zou in dat costuum even weinig voegen als Punch op den wolzak in het Hoogerhuis. Hem te verdenken van berekeningen op populariteit, ging bij de gewone teruggetrokkenheid, die zijn houding tegenover het groote publiek kenmerkte, niet aan. En wat ko[illegible]er

door winnen? Men was wel verplicht te gelooven dat hij het meende, wanneer hij beweerde dat het bezit van rang en vermogen slechts te meer plichten jegens minder begunstigden oplegt en niet bloot rechten schenkt. Trouwens de gelegenheid om de diepte der overtuiging te peilen ontbreekt zelden ten aanzien van hen, die den eersten stap in deze richting hebben gezet. Ook prins Albert werd sedert zijn rede in Mei 1848 bij voortduring gemengd in allerlei bemoeiingen van socialen aard. Dat burgemeesters en oud-burgemeesters, leden der vertegenwoordiging, ja oud-ministers belangstellend deelnemen aan vergaderingen van het Bijbelgenootschap, jongelingsvereenigingen et tutti quanti, is in Nederland een verschijnsel, dat met ootmoedige dankbaarheid voor de nederigheid, die onze groote mannen kenmerkt, van tijd tot tijd wordt waargenomen. Maar wien b. v. is het ooit in het hoofd gekomen een vorst uit te noodigen, om op eene meeting ten gunste van keuken- en werkmeiden, van oude bakers en kindermeiden, kortom van onze dienstboden, het woord te voeren? Dat aanzoek zou zeker door ons geestig volk met schaterend gelach worden begroet.

Sir Walter Scott heeft gezegd: „in een vrij land hangt het geluk van een individu meer rechtstreeks af van het persoonlijk karakter van zijn knecht dan van dat van den monarch." Prins Albert was het blijkbaar met hem eens, toen hij in Mei 1849 bij een openbare meeting van „The Servants' Provident and Benevolent Society" het woord voerde en in den aanvang van zijn rede o. a. vroeg: „Wie voelt niet de diepste belangstelling in het welzijn van zijne bedienden? Wiens hart kan nalaten sympathie te gevoelen voor hen, die ons dienen en bijstaan in al de behoeften van het dagelijksch leven; die ons verzorgen in

ziekte, ons ontvangen bij onze komst in de wereld, en zelfs hunne zorgen uitstrekken tot ons stoffelijk overschot; die leven onder ons dak, ons huishouden vormen en een deel uitmaken van onze familie?" Ook thans drukte hij er op, dat de grootste voorzorgen door de dienstboden zelve te nemen waren; maar ook thans sprak hij het als zijn overtuiging uit, dat de meester, de meer begunstigde, verplicht was de dienstboden bij te staan in hun pogingen om zich hulpbronnen te verzekeren in dagen van ziekte, ouderdom of gebrek aan werk.

De philanthropie der 19de eeuw is een kind van het humanisme der vorige, dat in een geheel andere anthropologie was geworteld dan die, welke onder den invloed der kerk de Europeesche maatschappij tot dusver had beheerscht. Elk deel der levensbeschouwing, die het menschelijk handelen richt, wordt aangedaan door de opvatting van 's menschen wezen, zijn aanleg en vermogens en het karakter van zijn zedelijk leven. Niet alleen de verhouding tot de menschen, met welke wij leven, maar ook — en niet het minst — de richting, die wij aan de opvoeding onzer kinderen geven, is er geheel afhankelijk van. Merkwaardige bladzijden uit dit oogpunt worden door den biograaf van prins Albert medegedeeld. Zij bevatten een uitgebreid advies van baron Stockmar, die niet alleen voor zijn inzicht, maar ook voor de beschouwingswijze van het vorstelijk echtpaar kenmerkend is. Het zal voorzichtigheidshalve zijn en om ergernis te vermijden, dat de eigen meening van prins Albert en Victoria niet uitdrukkelijk wordt vermeld, maar uit alles blijkt, dat zij de verlichte zienswijze van hun vriend deelden. Merkwaardig wanneer men denkt aan het formalisme, dat steeds in de Engelsche staatskerk heerscht, en inzonderheid in de laat-

ste dertig jaren overmoediger dan vroeger het hoofd opsteekt, is het voorschrift, dat de koningin voor de godsdienstige opvoeding der Princess Royal gaf: „Zij moet leeren gevoel van devotie en van liefde tot haar hemelschen Vader te hebben, maar niet van vrees en schrik; de gedachten van dood en een volgend leven moeten haar niet in een verontrustend en afschrikkend licht worden voorgesteld. Vooreerst behoeft zij het verschil van gelooven niet te leeren en niet denken, dat zij alleen op haar knieën kan bidden en dat zij, die niet knielen, minder ijverig en devoot in hun gebeden zijn."

Eene overtuiging, gelijk prins Albert blijkens de medegedeelde proeven deelde, staat bij het groote publiek aangeschreven als elke hoogere bezieling, elk idealistisch streven te missen. In de oogen van eene maatschappij, die hare opvoeding grootendeels aan de kerk dankt en met kerkelijke opvattingen doortrokken is, is iedere opvatting, die van het individu uitgaat, zooals hij zich buiten het kunstlicht van het dogma vertoont, arm aan de poëzie van het mystieke. De realistische levensbeschouwing gaat op, zegt men, in het materieele: elke hoogere wijding, die alleen de liefde en het streven naar een ideaal geeft, ontbreekt er aan. Uitbreiding van levensgemak en vermeerdering van levensgenot is het kenmerkende, naar de bestrijders leeren, van een richting, die het „Jenseits" als hoofddoel van het leven door de waardeering van het „Diesseits" heeft vervangen.

Welk deel van waarheid er in die beschuldigingen ook somtijds zij, het is niet te loochenen, dat met ieder menschengeslacht het getal van hen toeneemt, wier leven en streven in die richting elk verwijt van materialisme ontzenuwt en den diepen zedelijken ernst openbaart, dien

elke geloofsovertuiging, zoo zij waarachtig zaak des harten is, bezit. Op hoe streng zedelijken en idealen grondslag de belangstelling van prins Albert in maatschappelijke gebreken des tijds gegrond was, nam ieder waar, die de gelegenheid had zijn werkzaamheid op verschillende terreinen gade te slaan en hem rekenschap zijner beginselen te hooren geven.

In ruimer kring dan de vele genootschappen en commissiën, waarin hij zitting had, werd zijn inzicht bekend door zijn deelneming aan de groote tentoonstelling, die in 1851 te Londen plaats had. Het was zijn lievelingsdenkbeeld, dat hier tot uitvoering kwam: niemand had er meer voor gedaan om het te verwezenlijken dan hij; niemand meer geleden onder de telkens dreigende mislukking van het plan; niemand was gelukkiger dan hij over het eindelijk slagen. En waarom was het hem te doen? Niet om de nationale ijdelheid van Engeland te prikkelen of te bevredigen; niet om anderen natiën de oogen uit te steken, niet om lusten tot ontwaken te brengen, wier voldoening in de bestaande maatschappelijke orde voor allen onmogelijk is. Het hoofdbeginsel, dat hem bewoog, ontwikkelde hij bij een der eerste meetings over de tentoonstelling, in 1850 gehouden.

Engeland's roeping — had hij reeds in 1847 aan lord John Russell geschreven — Engeland's roeping, plicht en belang was, om zich aan het hoofd te stellen van beschaving en vrijheid. Buiten twijfel zal het daardoor genoodzaakt zijn eenige van zijne materieele voordeelen op te geven, door ze aan andere volken mede te deelen, en mededingers op de wereldmarkten nevens zich te dulden, die het anders niet te vreezen had. Maar dezelfde energie, dezelfde intellectueele activiteit, die de E[illegible] natie

tot het eerste der volkeren gemaakt heeft, zou haar in staat stellen om onder elke verandering van omstandigheden haar plaats te behouden. Zij zou bovendien, naar hij vast geloofde, met vreugde de zegeningen, die zij genoot, zich over de wereld zien verspreiden, en bereid zijn zelve verliezen te lijden, zoo de menschen elkander beter leerden kennen en begrijpen wat voor de eindelijke eenheid des menschdoms een der onmisbaarste voorwaarden is. Die eenheid des menschdoms — het is prins Albert's ideaal, de grondgedachte van zijn eigen streven, het leidend beginsel, dat eenheid aan zijn eigen werkzaamheid geeft. Doch het is voor hem geen philosopheeren, dat men, in genoeglijke rust in zijn leuningstoel gezeten, kweekt, waarover men verhandelingen of wel verzen schrijft. Het is een overtuiging, die tot handelen dwingt. De zegeningen des levens te verspreiden over grooter uitgestrektheid en in dieper lagen der maatschappij, dan waar zij tot dusver anders dan bij name bekend waren, leidt zoowel tot het optreden voor arme werklieden en verarmde dienstboden als naar het Crystal Palace, om een wereldtentoonstelling te openen.

„Ik acht het den plicht" — zoo ontwikkelde hij zelf zijn denkbeeld — „van ieder welopgevoed mensch, nauwkeurig gade te slaan en te bestudeeren den tijd waarin hij leeft, en, zoover als in zijn vermogen is, zijn scherfje van individueele inspanning bij te brengen tot bevordering van wat hij gelooft dat de Voorzienigheid heeft verordend. Niemand, die op de eigenaardige trekken van onze eeuw gelet heeft, kan een oogenblik betwijfelen, dat wij een periode van zeer wondervollen overgang doorleven, een periode, waarin het groote einddoel van alle historische ontwikkeling met rassche schreden wordt genaderd — de

eenheid van het menschdom. Niet zulk een eenheid, die de grensscheidingen wegbreekt en het karakteristieke van de verschillende natiën der aarde effen strijkt, maar zulk een eenheid, die het resultaat en de slotsom is van de nationale verscheidenheden en der strijdende eigenschappen. De afstanden, die de verschillende volken en deelen der aarde scheidden, zijn weggenomen door de uitvindingen der moderne maatschappij, en wij kunnen ze afleggen met ongelooflijk gemak; de talen van alle natiën zijn bekend, en hare aanleering binnen het bereik van allen; de gedachte wordt medegedeeld met de snelheid en zelfs met de kracht van den bliksem. Van den anderen kant is het groote beginsel van verdeeling van arbeid, dat de beweegkracht der beschaving kan genoemd worden, uitgebreid tot alle takken van wetenschap, industrie en kunst. Terwijl vroeger de grootste geestelijke inspanning was gewijd aan algemeenheid van kennis en die kennis slechts het eigendom was van weinigen, wordt nu de grootste inspanning op speciale onderzoekingen gericht, maar de reeds verworven kennis wordt het eigendom van de geheele maatschappij. Terwijl vroeger ontdekkingen in het geheim plaats hadden en geheim werden gehouden, heeft thans ter nauwernood een uitvinding of ontdekking plaats gehad, of zij wordt reeds verbeterd door de handen van mededingers. De producten van elk deel der aarde staan te onzer beschikking; wij hebben alleen te kiezen, wat het best en het goedkoopst is voor ons doel, en onmiddellijk wordt de kracht van productie geprikkeld en door mededinging en kapitaal aan 't werk gezet.

„Zoo nadert de mensch de meer volkomen vervulling van de groote en heilige roeping, die hij in deze wereld te volbrengen heeft. Zijn verstand, dat naar het beeld

van God is geschapen, heeft hij te gebruiken om de wetten te ontdekken, waardoor de Almachtige zijn schepping regeert, en, door deze wetten tot richtsnoer zijner handelingen te stellen, de natuur tot zijn gebruik te onderwerpen, hem zelf een goddelijk werktuig.

„Wetenschap ontdekt deze wetten van macht, beweging en vervorming, industrie past ze toe op de ruwe stof, die de aarde ons in overvloed geeft, maar die alleen door kennis waarde verkrijgt. Kunst leert ons de onveranderlijke wetten van schoonheid en symmetrie kennen, en aan onze productie vormen schenken, daarmede overeenkomstig.

„De tentoonstelling van 1851 zal ons een vertrouwbare getuige en een levend beeld zijn van de hoogte, die de menschheid bij 't vervullen van deze taak tot dusver heeft bereikt; tevens een nieuw uitgangspunt, van waar alle natiën hunne nieuwe frissche krachtsinspanningen weten te richten.

„Ik vertrouw vast, dat de eerste indruk, dien het gezicht der uitgebreide verzamelingen zal maken, die van diepe dankbaarheid zal zijn aan den Almachtige voor de zegeningen, die Hij ons hier beneden reeds heeft verleend; en de tweede — de overtuiging, dat zij alleen in waarheid zegeningen zijn naargelang van de hulp, die wij, de een den ander, bereid zijn elkander te schenken; alleen dus door vrede, liefde en bereidwillige hulp, niet slechts tusschen individuen, maar ook tusschen de volkeren der aarde."

Te midden der oorlogen en der geruchten van oorlogen, te midden van het gerommel der wapenen, die de priesterschappen haar volgelingen in de handen wringen, klinken zulke woorden, arm aan mode- of kerkelijke phrases, als nauw begrijpbare klanken in de ooren. Wij hebben in-

dertijd wel eens vernomen van een dichter uit de oudheid, die het schoone tooneel ons teekende, als de wolf vreedzaam zou verkeeren met het lam en de tijger zich neerleggen naast het spelende kind, maar sinds hebben wij beter geleerd. De leerstellingen van Rome of van Genève moeten de maatschappij beheerschen, de staat de gewillige dienaar zijn van de kerk, d. i. van de geestelijkheid. „Leege phrases" zijn het daarom, al die geloofsuitdrukkingen, waarin van geen enkel dogma, maar slechts van de eindelijke zegepraal van licht en waarheid wordt gesproken. De nevelachtigheid der voorstelling, pleit zij niet voor de onzekerheid der kennis?

Helaas, het is maar al te waar, en nog erger zelfs. Zij pleit er niet alleen voor, zij bewijst ze zelfs. Zij, die in de toekomst zien, zien niet veel, en weten dan ook niet véel. Wie er geen behagen in schept, de kinderen van zijn eigen phantasie of de speelpoppen van zijn buurman voor de ware prototypen van de menschheid der toekomst te houden, stelt zich tevreden met hopen, dat de lijn van ontwikkeling, die men waarneemt, niet afgebroken zal worden. Hoop — geen zekerheid. Schamel voedsel, niet waar?

Maar er is nog meer opmerkelijks, dan de schamelheid van dit voedsel. Hoe zou het komen, dat met ieder geslacht en met iedere eeuw het getal toeneemt van hen, die zich met dit schamele voedsel tevreden stellen? Denkt er eens over na. Het is een geschikt onderwerp, om in een schemeruurtje over te peinzen.

In een geschrift, dat in de laatste tijden het licht heeft gezien, wordt uit den kring van Victoria's verwanten de volgende karakteristieke bijzonderheid van prins

Albert medegedeeld. Hij was vast overtuigd, dat hij vroeg zou sterven en wenschte het ook: het ideaal, dat hij nastreefde, stond zoo hoog boven hem, dat hij het niet bereiken kon en het gevoel van zijne tekortkomingen te drukkender werd. „Ofschoon ik hier volkomen gelukkig ben, zie ik toch uit naar den tijd, waarin God mij tot zich roepen zal, waar ik hem beter kan dienen en zonder de beperkingen, die mij hier belemmeren." Hij bereidde de koningin altijd op de naderende scheiding voor, en doordrong haar van het denkbeeld, dat zijn geest altijd om en bij haar zijn zou.

Verwachtingen van een vroegen dood zijn volstrekt niet zeldzaam. Dat het denkbeeld prins Albert moest aanlachen, kan niemand bevreemden, die zich in zijne positie indenkt. Een lang leven kon hem weinig anders dan verdriet en teleurstelling baren. Zijn raad en voorlichting mochten door Victoria met liefde en dankbaarheid worden ontvangen, niet altijd was dit het geval met hen, die buiten de koninklijke huishoudkamer stonden. Daar hij alle zaken voor haar, ook waar het niet was met haar, onderzocht, werd hij feitelijk haar permanente eerste minister. De bescheidenheid van de rol, die hem aanvankelijk had behaagd, moest uit den aard der zake hem eindelijk mishagen. Hij, altijd *au fait* en beter *au fait* dan de opvolgende ministers, kon niet altijd even genegen blijven om zijn inzicht prijs te geven voor dat van een raadsman der kroon, die feitelijk alleen de bevoegdheid als verantwoordelijk minister op hem vooruit had, maar overigens in tal van punten voor hem, den nooit aftredenden raadsman van Victoria, moest onderdoen. 't Kon niet anders, of op den duur moest dit botsingen geven. Prins Albert schreef over belangrijke quaestiën zijne denk-

beelden in den een of anderen vorm ter neder, en deelde die stukken mede aan de ministers. Men heeft gezegd, dat zulke nota's eigenlijk bevelen waren. Dit is zeker zeer overdreven; en wanneer men aan mannen als Aberdeen, Palmerston, Russell, Peel en anderen denkt, die gedurende Albert's leven ministers zijn geweest, dan behoeft men zich niet ongerust te maken, dat de meeningen van den Prince Consort niet met zelfstandigheid door hen zijn beoordeeld of blindelings opgevolgd. Maar van den anderen kant is het zeker waar, dat met het stijgen van zijn leeftijd de zelfstandige beoordeeling zijner inzichten door een jonger geslacht van staatslieden hem moeielijker moest vallen en de gevoileerdheid van zijn positie hem steeds hinderlijker worden. En wat zou het geven, indien hij de meerderjarigheid en misschien wel de troonsbestijging van den prins van Wales eens beleefde, en dan, achter zijn eigen zoon staande, geheel andere denkbeelden zag zegevieren dan hij voor de ware hield? Welk een lijden wachtte hem in die toekomst: het zwaarste en bitterste lijden, dat er denkbaar is! Want voor kwakzalvers en handelaars in overtuigingen, religieuse en politieke, is de wisselende stroom der meeningen slechts het beursbericht van den stand der fondsen, waarin te speculeeren valt. Maar voor die zeer enkelen onder de menschenkinderen, wier overtuiging levensbeginsel is, is het een bitter zwaar lijden de logen te zien zegevieren, de beginselloosheid te zien heerschen. De vroege dood heeft prins Albert voor tal van smarten bewaard, maar geen zou hem zeker meer gepijnigd en gemarteld hebben dan deze: machteloos te moeten aanzien, dat beginselen, die hij voor de eenig ware hield, als onjuist werden verworpen

Men zegge niet, dat de kans even groot was, dat zijn

inzicht door den opvolger van Victoria zou worden gedeeld. De 19de eeuw leeft snel. Het geslacht, dat in 1870 de teugels in handen neemt, is een ander dan dat van 1850. De generatie, die zijn politiek inzicht heeft zien groeien onder de prikkels van de revolutie van 1848, is verouderd onder de oogen harer kinderen, die bij de vlammen der ineenstortende Tuilerieën hunne lessen uit Parijs hebben geleerd.

Maar ook al waren die moeielijkheden misschien door de macht der liefde te overkomen, ten minste draaglijk te maken; al had de hand der kinderlijke liefde wellicht tot pleister kunnen strekken voor de wonde, die een scherp verschil van meening sloeg, niet alle personen, wier oordeel op het leven van prins Albert invloed konde uitoefenen, waren tot het in het oog houden van die égards verplicht of genegen. Eigenlijk populair is prins Albert nooit geweest: hij werd gerespecteerd, maar niet bemind. Om het vele nobele en goede, dat in hem was, te waardeeren, de veelzijdigheid van zijn kennis en de breedheid van zijn opvatting juist te schatten, moest men hem van nabij leeren kennen. En daartoe schonk hij betrekkelijk weinig de gelegenheid: slechts wie in commissiën met hem zaten en daaraan de gelegenheid dankten om met hem in aanraking te komen, zagen, dat hij iets meer, iets anders was dan de hooghartige, gereserveerde prins-gemaal. Hij was terughoudend, leefde in den kring der zijnen, kwam in het publiek bij officieele gelegenheden, maar vertoonde zich niet meer dan dringend noodig was. Die houding, die hij niet alleen aan de waardigheid van Victoria verplicht achtte, maar ook als met eigen neiging het meest overeenkomstig volgde, had het nadeel, dat zij hem onbekend deed zijn bij velen, die als vanzelf geneigd waren tot

den meest intiemen raadsman der koningin met eenig constitutioneel wantrouwen op te zien. Dat velen morden over den invloed, dien hij op zijn vrouw had, was een onvermijdelijk gevolg van de geheele valsche positie, waarin hij stond. De man van een koningin te zijn, zonder rechtens iets te zeggen te hebben, kon voor een ontwikkeld man als Albert slechts draaglijk zijn, wanneer hij den niet wettig geschonken invloed feitelijk uitoefende. Voor de rol van het individu, dat de vrome Guizot aan Isabella van Spanje als echtgenoot had toebedeeld, was prins Albert de man niet. Hij oefende metterdaad den invloed uit, die aan den man op de vrouw toekomt. Ieder wist het: onnatuurlijk kon niemand het vinden. Maar des te meer had het zijn zorg moeten zijn, door persoonlijk zich te bewegen in de kringen der politieke mannen, alle beduchtheid te voorkomen of weg te nemen, dat hij op inconstitutioneele wijze of in strijd met de belangen van Engeland misbruik van dien invloed zou maken.

Hierin ligt, naar het mij voorkomt, de zwakke zijde van zijn houding en tevens de verklaring van de herhaalde aanvallen, die hij te verduren had. Ik weet wel, dat een ander optreden ook niet vrij van bezwaren zou geweest zijn en een reeks nieuwe gevaren opgeroepen hebben, maar het isolement, dat hem in sommige oogenblikken zoo pijnlijk drukte en zoo ontmoedigd over miskenning en ondankbaarheid deed klagen, had zijn leven niet kunnen verbitteren in die mate, als thans het geval is geweest. Veel verdrietelijkheden waren buiten twijfel hem gespaard gebleven, indien zijn persoon en zijne ideeën wat minder een publiek raadsel waren geweest.

Toen het derde deel van Martin's arbeid het licht zag, ging er een kreet over den inhoud op. Het was, zei men,

een nieuw kunstmiddeltje van Beaconsfield; de oorlogspartij liet dit boek nu verschijnen, om met de autoriteit van den Prince-Consort de anti-Russische politiek te steunen enz. Dit schetteren duurde een geruimen tijd; weldra verscheen er een nommer van *The Edinburg Review*, waarin men diezelfde praatjes terug kan vinden: Martin's boek is een koninklijk bevelschrift, over de hoofden der oppositie heen der natie toegereikt. Zoo, ongeveer, luidt de aanklacht, die men daar lezen kan. Vermoedelijk dachten die heeren, dat men een boek van 600 bladzijden in denzelfden tijd schrijft, waarin de kruidenier een zakje koffie afweegt.

Het zonderlingste van de zaak is echter dit: de Prince-Consort, dien men, nu hij goed en wel dood is, als boeman tegen Rusland voorstelt, heeft bij zijn leven van geen laster meer last gehad dan van dezen, dat hij „een gezworen vijand van Engeland en een slaafsch werktuig in handen van Rusland (subservient tool of Russian ambition) was." En dit was niet maar een koffiehuispraatje of de wel doordachte politieke overtuiging van deze of gene weeshuismoeder, maar van ernstige mannen, door hun positie in de gelegenheid, zou men zeggen, om de waarheid te kennen.

In 1854, toen Palmerston had moeten aftreden, werd het geloofd; en in het volgende jaar, toen de motie van mr. Roebuck, om een onderzoek naar den toestand van het leger vóór Sebastopol en de daarvoor door de regeering genomen maatregelen te doen plaats hebben, door het parlement was aangenomen, gaf mr. Roebuck zelf onomwonden aan den hertog van Newcastle te kennen, dat prins Albert het welslagen der Sebastopol-expeditie niet wilde, en dat men dit in het Engelsche hoofdkwartier zeer goed wist, zoodat er ook niets gebeurde.

Newcastle vroeg aan Albert, of en wat hij er aan doen zou. „Niets," antwoordde de Prins. „Er is niets aan te doen. Wij kunnen het volk niet deugdzamer en niet verstandiger maken; wij kunnen alleen betreuren, dat het zoo verre is afgedwaald. Ik moet mij tevreden stellen met een zuiver geweten te hebben; en de vaste overtuiging dat, gedurende de vijftien jaar van mijn betrekking tot dit land, ik aan niemand de wapenen heb in handen gegeven, om mij gemis aan eerlijkheid of aan vaderlandsliefde te verwijten. *Ik voor mij heb de overtuiging, dat de koningin en ik misschien de twee eenige personen in het rijk zijn, die geen ander belang, gedachte of wensch hebben, dan het welzijn, de eer en de macht des lands:* en dit is niet onnatuurlijk, omdat er geen bijzonder interest kan worden bedacht, dat daarmede in strijd zou kunnen geraken."

De laatste woorden verzachten, maar de (door mij gecursiveerde) uitspraak, waarbij hij voor zich en Victoria het monopolie van onbaatzuchtige vaderlandsliefde vraagt, is voor ieder eerlijk man om kippenvel van ergernis te krijgen. Hoe! buiten dit tweetal had niemand Engeland onbaatzuchtig lief? Ik had het gezicht van Newcastle wel eens willen zien, toen Albert hem dit antwoord gaf.

Doch — en daarom heb ik ze aangehaald — prins Albert heeft soortgelijke woorden wel eens meer gesproken. Of hij veel met het Engelsche volkskarakter ophad? Ik zal er geen beslissend antwoord op geven. Maar zeker is zijn ingenomenheid niet altijd even warm geweest, en soms wel eens beneden het vriespunt gedaald. Het is te begrijpen, dat onze overbuurman een welgemeend *damned!* uitstoot, wanneer hij bijvoorbeeld dit oordeel leest: „Een groote dwaling, waarin men buitenslands vervalt, is het, aan Engeland een politiek toe te schrijven, gebaseerd op

materiëele belangen en koude berekening. Zijn politiek is een politiek van zuiver gevoel, en daarom dikwijls zeer onlogisch. Het gouvernement is een populair gouvernement, en de volksmassa, waarop het steunt, gevoelt alleen, maar denkt niet." Dat prins Albert met dergelijke gulhartige mededeelingen zijn hof aan het volk niet maakte, zal wel geen betoog behoeven. Dat die oordeelvellingen niet billijk zijn, doet weinig ter zake: een volk, evenzeer als een individu, gevoelt zich meer door halve dan door heele waarheden gekwetst. Geen wonder dat prins Albert, die zich dikwerf zoo onvoorzichtig uitliet, zoo verbazend gereserveerd was en, ofschoon hij over miskenning klaagde, zich zoo weinig moeite gaf, om zijn persoon en zijn ideeën buiten den engen hofkring bekend te maken, oogenblikken van zeer groote impopulariteit heeft gekend. Geen wonder, dat hij woorden en handelingen, met de best mogelijke bedoelingen gesproken en bedreven, zag uitleggen op een wijze, die hem diep griefde. In het midden van den Krimoorlog had de Engelsche journalistiek, jammerende en schimpende op de traagheid der regeering, de beleefdheid, alle militaire zaken en plannen zoo openlijk te bespreken, dat de Russische regeering erkende, zeer veel aan die voorlichting te danken te hebben. Prins Albert hield in die dagen, bij een zekere gelegenheid, een rede, waarin hij voor het gouvernement goeden wil, sympathie en een zelfverloochenend vertrouwen vroeg. Wat hij bedoelde, was volkomen duidelijk uit de ontwikkeling der gedachte. „Daar is nooit een tijd geweest," zeide hij, „waarin het gouvernement er zoo zeer behoefte aan had. Het geeft geen kans tot slagen in den krijg, wanneer men de regeering krachtig ondersteunt, maar gelijktijdig haar leden aanvalt en verzwakt.

Wij worstelen met een machtigen vijand, die tegen ons al de hulpmiddelen in beweging brengt, welke slechts onder den scheppenden invloed van onze vrijheid en van onze beschaving zijn uitgedacht en die al die hulpmiddelen tegen ons richt met al de kracht, welke eenheid van doel en handeling, ondoordringbare geheimzinnigheid en onverantwoordelijke despotieke macht tot zijn beschikking stellen, terwijl wij hem te gemoet treden met maatschappelijke en politieke toestanden, uitsluitend ingericht op vrede en bevordering der ware beschaving — een beschaving, die de vrucht is van publieke discussie, van wrijving van partijen en volkscontrôle over het staatsbestuur. De koningin heeft geen macht om troepen te lichten en geene onder hare bevelen, dan hen, die vrijwillig hunne diensten aanbieden. Haar gouvernement kan geen maatregelen uitvoeren voor het voortzetten van den krijg, zonder ze openlijk in het parlement uit te leggen. Hare legers en vloten kunnen geen beweging maken, zelfs geen toebereidselen er voor, zonder dat dit door de pers wordt uitgebazuind; geen misverstand, hoe onbeduidend ook, geen zwakheid kan bestaan, van hoeveel aanbelang het ook zij om ze voor de wereld te verbergen, of zij worden publiek bekend gemaakt, zelfs dikwerf zeer overdreven met ziekelijke zelfvoldoening. De gezanten der koningin kunnen geen onderhandeling voeren, die niet openlijk moet verdedigd worden, door in de bespreking van alle argumenten te treden, die een onderhandelaar, om te slagen, dikwerf moet kunnen opsluiten in het geheimste van zijn hárt — ja, op het meest critische oogenblik, als de militaire maatregelen en diplomatieke onderhandelingen het meest gecompliceerd zijn, kan een ongunstig votum van het pa lement haar (de koningin) op eenmaal van al haar v

trouwde dienaren (de ministers) berooven. Gentlemen, het constitutioneel gouvernement wordt op een zware proef gesteld; het kan dán alleen met eere haar doorstaan, indien het land zijn vertrouwen — een vaderlandslievend, verschoonend en zelfverloochenend vertrouwen aan de regeering schenkt. Zonder dat is al ons werk ijdel."

Waren deze woorden zoo raadselachtig? Was het niet volkomen duidelijk wat Albert bedoelde? En was de les, die hij aan pers en parlement gaf, niet volkomen juist? De constitutioneele opvoeding van ons volk is zooveel korter, maar toch heeft de Nederlandsche pers het in de laatste jaren bewezen, dat in oogenblikken, waarin nationale belangen op het spel staan, hoogere eischen gelden dan het recht van critiek en controle.

In 1855 vond men in Engeland goed, deze woorden van prins Albert uit te leggen als bevatten zij een lofspraak, een soort van „Sehnsucht" naar het absolutisme, een aanval op een constitutioneel gouvernement. *The Spectator* alleen was eerlijk genoeg om ronduit de les te erkennen, die de Prince Consort had gegeven: „de ware en voordehand liggende moraal van prins Albert's vermaning is niet, onze menigvuldige voorrechten prijs te geven, om de militaire voordeelen van Rusland te verkrijgen — die den prijs niet waard zouden zijn — maar te toonen, dat onze instellingen ons niet ongeschikt maken, om met de Russische autocratie te wedijveren in eenheid van doel en samenwerking van krachten."

Het verwijt niettemin is blijven leven. Men kan het terugvinden in het bovengenoemde tijdschrift-artikel. Toch leide niemand daaruit af, dat Albert's beeltenis met die trekken, Russisch-gezindheid en anti-constitutioneelen zin, zal blijven voortleven in de Engelsche historie. Het

oogenblik, waarop Martin's derde deel verscheen, deed het opvatten als een tendenzschrift tegen Rusland. De eerste beschuldiging van Russisch-gezindheid wordt al niet meer gehoord. Als de oorlogsperiode, waarin wij thans verkeeren, voorbij is, zal het *bon sens* der Engelschen ook het tweede verwijt begraven. Voor 't oogenblik intusschen nemen de tegenstanders van den dreigenden strijd met Rusland het euvel, dat prins Albert in vroeger tijd zoo vele harde oordeelen over de politiek van Petersburg heeft geveld, waarop thans, zonder te letten op het verschil van tijden en omstandigheden, de lofredenaars van Beaconsfield zich beroepen. Als de politiek van dezen eens tot de historie zal behooren, zal ook die beschuldiging ophouden. Disraëli's bewonderaars intusschen kunnen nieuwe stof voor verbazing en aanbidding aan het feit ontleenen, dat niet alleen de levenden, maar zelfs de dooden de dupen van hun held zijn.

En toch — zelfs voor de partijdrift van het oogenblik zou het onmogelijk geweest zijn, hem er in te betrekken, indien prins Albert meer gekend ware geweest. Niemand heeft zich Napoleon I ooit kunnen voorstellen als een voorstander van vrede. Niemand had Albert's constitutioneele trouw kunnen verdacht maken, indien de natie hem meer en nauwkeuriger gekend had.

„Misunderstood", verkeerd begrepen, ziedaar hoe, naar ik geloof, de verhouding van Albert tot het Engelsche volk is te karakteriseeren. Zij begrepen elkander niet. De karakters verschilden te veel. De een was te practisch en de ander te idealistisch. En wanneer prins Albert op zijne beurt eens practisch werd, dan deed hij òf een misgreep, zooals bij de splitsing van het opperbevel, òf hij tastte het volk in een zijner meest gevoelige zijden aan,

als bijv. bij zijn aandrang tot uitbreiding van het krijgswezen. Maar in den regel was hij te idealistisch: er is iets Duitsch zwevends in zijn beschouwingen. Zijn waarnemen van feiten is gewoonlijk juist, maar de wegen, die hij aanwijst, de bespiegelingen, die hij er aan vastknoopt, wekken soms meer verwondering dan bewondering. Men wordt niet altijd overtuigd, dat de gebreken, die hij zelf blootlegt, op de wijze, die hij aangeeft, zullen worden weggenomen. Daarbij kwam, dat, waar hij in het publiek algemeen maatschappelijke toestanden besprak, hij dikwerf, zonder bepaald duister te zijn, toch niet helder was; en vandaar, dat men nevengedachten en terughouding van zijne ware meening vermoedde, waar dikwerf niets anders dan scherpe bepaaldheid van begrip werd gemist. Prins Albert maakte den indruk, wat den vorm der gedachte betrof, steeds Duitscher te zijn gebleven en, hoe vertrouwd ook met de taal van zijn vaderland, nooit het Engelsch zoo te hebben gehanteerd, als de man der taal doet, waarin hij reeds als kind zijn eerste wenschen en teleurstellingen, zijn eerste gevoelens en gedachten heeft uitgedrukt. Het is als de man met het houten been, die er zoo gemakkelijk mede loopt, dat men het weten moet, om het op te merken, maar die niettemin voor zichzelf den last en het verdriet heeft, dat hij het niet buigen kan.

Prins Albert aan de zijde van Victoria is in menig opzicht een allermerkwaardigste verschijning. Het zal, naar ik mij overtuigd houd, als haar regeering eens gesloten is, blijken, hoe groot en zegenrijk zijn invloed op die vrouw is geweest. „Het is te verwonderen, dat er in zijn tijd geen botsing tusschen kroon en vertegenwoordiging heeft plaatsgegrepen," heeft de partijdrift dezer dagen geschreven. Hoe schromelijk onrechtvaardig en ondankbaar

dat woord is, zal dan, nog meer dan thans reeds, aan 't licht treden. Zijn invloed op Victoria is voor de eer der Engelsche kroon en der Engelsche natie een bron van rijken zegen geweest.

Maar verder geloof ik niet, dat men ooit zal komen. Het is overdrijving, wanneer men hem een der eerste staatslieden onzer eeuw noemt. Doch hij was meer dan dat. Hij is een eerlijk en een edel man geweest, die een zeldzaam voorbeeld van ontwikkeling aan de genooten van zijn stand heeft gegeven. Wanneer men de vorstelijke personen dezer eeuw de revue laat passeeren, dan blijft het oog met onbepaald ontzag rusten op den hooghartigen man, die door woord en daad zulk een merkwaardig toonbeeld is geweest van strenge moraliteit, stipte plichtsvervulling en zeldzame hoogheid van geestesontwikkeling in dagen zoo moeielijk als die, welke hij beleefde; en die daarenboven verkeerde in de lastigste positie, welke zich laat denken niet alleen voor vorsten, maar ook voor onderdanen, hoe verre verwijderd van den troon.

III

PRINS ALBERT EN NAPOLEON III.

PRINS ALBERT EN NAPOLEON III. [1]

Theod. Martin, The life of the Prince Consort, vol. IV.

Den 2den December 1851 had de coup d'état van Louis Napoleon plaats.

Twee dagen later ontving Victoria het bericht. Zij schreef onmiddellijk aan lord John Russell, dat zij met verbazing het gebeurde vernomen had en het dringend noodig achtte, dat de ambassadeur te Parijs — lord Normanby — last ontving, om zich geheel lijdelijk tegenover de gebeurtenissen te gedragen. „Elk woord van hem kon in deze oogenblikken verkeerd worden uitgelegd."

Lord Palmerston, wien de buitenlandsche zaken waren toevertrouwd, schreef dienvolgens naàr Parijs in den geest der ontvangen instructie. Allervreemdst keek Victoria natuurlijk op, toen zij den 13den kopie ontving van eene depêche van lord Normanby, waarin deze meldde, dat M. Turgot, de Fransche minister van buitenlandsche zaken, zijne mededeeling had beantwoord met het bericht, dat lord Palmerston aan Walewski, Frankrijks gezant te Londen, zijne geheele goedkeuring van den coup d'état had uitgesproken en de overtuiging, dat de president niet anders had kunnen handelen.

inige mannen, die grooter werden met
ns, voor wie zelfontwikkeling de eisch
Napoleon? Zijn kracht was gelegen
traditiën, in de legende van groot-
den schitterenden aureool, die het
eizers in de volksherinnering omgaf.
it van de meeningen, die vóór veertig
it en slechts herleefd waren door de
ningen, die aan de gouvernementen,
gevolgd, de volksliefde hadden ont-
n dien man zijn naam, Napoleon,
persoonlijkheid aan Frankrijk aan?
n 1851 en jaren later. Hij was de
der ... te gissen. Tegenstanders
... verborg dan gebrek aan
... beter rechtvaardiging
. dan die in de rijke
... spraken gedaan, ge-
in 1851, en zelfs in
... ende beteekenis voor
dezen *parvenu*, gelijk
aankondiging van zijn

... em, tijdens zijn verblijf
De afgevallen loten van
de opmerkzaamheid van
, die Louis Napoleon zich
wijze, naar men zegt, ...
ering van Louis Philip...
en niet geschikt om ...
onlijke kennismaking

PRINS AL...

Theod. Martin. ...

Den 2den Decemb...
Napoleon plaats.

Twee dagen later ...
schreef onmiddellijk ...
verbazing het gebeur...
noodig achtte, dat ...
Normanby — last ont...
over de gebeurtenissen ...
kon in deze oogenblikk...

Lord Palmerston, w...
toevertrouwd, schreef di...
der ontvangen instruct...
natuurlijk op, toen zij
depêche van lord Norm...
M. Turgot, de Fransche ...
zijne mededeeling had bea...
Palmerston aan Walewsk...
zijne geheele goedkeuring
gesproken en de overtuigin...
had kunnen handelen.

De tweede December nam den ongunstigen indruk niet weg, al werd de gekozene van tien millioen Franschen, die hem den keizerstitel schonken, bereidwillig ook door Engeland erkend. Karakteristiek is de minachting, waarmede Victoria van de handelwijze des Russischen keizers gewaagde, die na den president geroemd te hebben, den keizer den titel van „*mon frère*" weigerde. Zij noemde die weigering klein. „De koelheid en traagheid van Rusland in de erkenning van onzen nieuwen *mon frère* verbaast mij zeer en maakt een slechten indruk in Frankrijk. Ik houd het niet voor verstandig. Noodelooze verbittering kan ernstige, noodlottige gevolgen hebben. Ik vind het klein en inconsequent over den naam te kibbelen, nadat men hem na den coup d'état geroemd en gesteund heeft." Haar vorstelijke trots liet haar niet toe, gevoeligheid te toonen, omdat haar een vreemdeling als koninklijke broeder werd opgedrongen, op wien zij niets gesteld was.

Men weet, dat het oordeel van den Russischen czaar den tijd en de gelegenheid heeft gehad om te rijpen. Hij, de vertegenwoordiger van de jongste der Europeesche dynastieën, ondervond, dat zijn hooghartige minachting den tweeden grondvester van het Bonapartistisch vorstenhuis weinig schaadde, en dat deze het buiten zijne broederlijke gevoelens uitnemend stellen kon, ja zelfs volstrekt niet tegen zijn vijandige gezindheid opzag. De opvolger van Nikolaas toonde welwillender stemming: hij, niet de Fransche parvenu, was het, die den eersten stap tot toenadering heeft gedaan.

Een gelijke verandering van gezindheid, maar niet bloot om politieke redenen, wijzigde reeds weinige jaren na den coup d'état de verhouding tusschen Napoleon en het Engelsche vorstenhuis.

Toen in 1853 de Oostersche verwikkelingen verontrustten, schreef nog prins Albert in een kort overzicht betreffende hetgeen van de Europeesche vorsten te wachten was: „Louis Napoleon wenscht niets dan vrede, vermaak en goedkoop koorn." Het verbond dat den 10den April 1854 tusschen Engeland en Frankrijk tot stand kwam, bewees, dat hij als zoovelen zich in zijn oordeel bedrogen had.

Over weinig mannen is het oordeel der publieke opinie zoo ongunstig als over Napoleon III. Over weinig personen van onzen leeftijd is het zoo ontijdig, reeds nu een eindoordeel te willen vellen, als over hem. Naar mijne overtuiging zal het nageslacht geen karaktertrek scherper in hem opmerken, dan die van zwakheid. Zwak, zelfs in zijn schijnbare kracht, zijn Napoleontisch geloof. Zwak, juist door het geloof; zwak, als zijn wettige vader, de lamme koning van Holland; als de *Idées Napoléoniennes* tegenover geheel andere behoeften van een nieuw geslacht, die door hem slechts ten halve begrepen werden.

Een merkwaardige bijdrage voor de kennis van dien man levert zijne persoonlijke relatie tot prins Albert. Martin heeft in de verschillende deelen zijner biographie van den prins gemaal de bouwstoffen tot een vluchtige schets gegeven. Stippen wij de hoofdgegevens aan.

In den zomer van 1854 vereenigde de Fransche keizer een groot aantal zijner troepen in een kamp bij Boulogne. Hij noodigde prins Albert uit, het te bezoeken. Zoowel om zijn verstandhouding met Engeland te versterken, als om zijn relief bij de Fransche natie te verhoogen, stelde hij er prijs op, dat zijn uitnoodiging werd aangenomen.

Het Engelsche gouvernement keurde het denkbeeld goed en prins Albert was in September een paar dagen de gast van den Franschen keizer. In verschillende brieven ge-

durende zijn verblijf te Boulogne en in een memorie, na zijn terugkomst geschreven, gaf Albert zich en anderen rekenschap van den indruk, dien de persoon des keizers en diens omgeving op hem gemaakt had. Die indruk was, wat Napoleon betrof, gunstig. Bij de eerste ontmoeting met Victoria's echtgenoot was hij blijkbaar zeer zenuwachtig, maar vriendelijk en hartelijk. „Hij ziet er niet zoo oud of bleek uit, als zijn portretten hem voorstellen, en hij is veel vroolijker dan men gewoonlijk zegt." Naarmate hij zich meer op zijn gemak gevoelde, beviel hij Albert beter. „Vandaag, na het diner, trokken we ons een half uur in zijn eigen kamer terug, opdat hij zijn cigarette zou kunnen rooken, een bezigheid, waarin ik, tot zijn verbazing, hem geen gezelschap kon houden. Hij vertelde me toen, dat een van de diepste indrukken, die hij ooit gekregen had, hij van u, Victoria, had ontvangen. Door een ernstige ziekte van zijn moeder was hij uit Amerika naar Europa teruggeroepen, en juist bijtijds in Londen aangekomen, om u te zien, toen gij, nauwlijks achttien jaar, uw eerste parlement opendet."

Gedurende een dier dagen had Albert in een rit van zes uur, dien hij alleen met den keizer doorbracht, ruim den tijd met hem te praten. Napoleon's rondheid en openhartigheid namen hem zeer in: de keizer vertelde hem van alles, zijn jeugd, zijn verleden, en sprak zonder terughouding over de politiek en den toestand van Europa. „Ik kan de openhartigheid en het gemis van terughouding niet genoeg roemen, waarmede hij de belangrijkste politieke quaestiën van den dag besprak." Gelukkig geslaagd is de karakteristiek, die Albert in zijn memorie van Napoleon geeft. „Hij schijnt kalm en indolent van nature, niet gemakkelijk opgewonden, maar vroolijk en humaan, als hij

op zijn gemak is. Zijn Fransch is niet zonder een klein Duitsch accent: de uitspraak van het Duitsch beter dan die van het Engelsch. Over het geheel kan ik goed aan hem bemerken, dat hij zijn opvoeding aan Augsburg dankt, waar hij op het gymnasium is geweest. Hij reciteerde een vers van Schiller. Zijn hof en huishouden zijn streng in orde: meer Engelsch dan Fransch. De personen, die zijn omgeving vormen, munten niet uit door geboorte, manieren of opvoeding. Hij leeft op een heel familiaren voet met hen, ofschoon zij bang voor hem schijnen te zijn. De toon, die er heerschte, was eenigszins een ton de garnison, waarbij het rooken een groote rol speelde: de keizer rookt voortdurend cigaretjes, en begrijpt volstrekt niet, dat ik hem geen gezelschap houd. Hij is zeer gevoelig voor kou en rheumatiek; hij gaat vroeg naar bed, houdt niet van muziek en is fier op zijn rijkunst, waarin ik echter, ronduit gezegd, niets bijzonders vond.

„Zijn opvoeding komt mij voor zeer gebrekkig geweest te zijn, zelfs ten aanzien van onderwerpen, die hij in de eerste plaats noodig had: ik meen de politieke geschiedenis van den modernen tijd en in het algemeen staatswetenschap. Hij is echter in de erkenning dezer gebreken merkwaardig bescheiden, en toonde de grootste oprechtheid, door nooit te pretendeeren, te weten wat hij niet wist.

„Alles wat betrekking heeft op de geschiedenis der Napoleons kent hij op zijn duimpje; hij heeft blijkbaar veel en ernstig over staatkunde nagedacht, maar meer als een liefhebber dan als een staatsman; hij mengt zeer gezonde en zeer ruwe noties onderee n. Hij bewondert de Engelsche instellingen en betreurt de afwezigheid van een aristocratie in Frankrijk zeer, maar zou daarom toch volstrekt niet gewillig zijn om aan zulk een aristocratie

eenige contrôle over zijn eigen macht toe te staan, wel daarentegen om ze tot controleering van de zuivere democratie te gebruiken."

Zeer interessante bijzonderheden over het hof en de personen, die de omgeving en de raadslieden des keizers vormden, bewijzen de scherpheid van Albert's oog en de deugdelijkheid der bronnen, die hem ten dienste stonden. Trouwens, Napoleon zelf was een dier bronnen; volkomen openhartig en sans gêne besprak hij zijne staatslieden en ministers en wees zelf hun zwakke zijden aan.

Het eindoordeel van Albert komt hierop neêr: „Over het geheel is de indruk, dien mijn bezoek te Boulogne op mij maakte, deze: De keizer zou, uit eigen aandrift, nooit tot gewelddadigheden komen in binnen- of buitenlandsche quaestiën, maar als regeeringsmiddel moet hij er wel de toevlucht toe nemen. Hij heeft het volk van allen rechtstreekschen invloed op de regeering beroofd en het tot lijdelijk toeschouwer verlaagd; welnu, hij moet het spectakel gaande houden. Anders gaat het als bij vuurwerken: in de pauzen tusschen de verschillende stukken wordt het publiek dadelijk ongeduldig en vergeet, wat het juist had toegejuicht, en dat nieuwe voorstellingen tijd van voorbereiding kosten. Niettemin schijnt hij de eenige man te zijn, die eenigen vat op Frankrijk heeft, dank zij den naam van Napoleon, een der weinige geloofszaken, die de Franschman behouden heeft. Hij zeide tot den hertog van Newcastle: Vroegere gouvernementen poogden te regeeren met den steun van misschien één millioen van de ontwikkelde klassen. Ik heb beproefd op de andere 29 te steunen. Hij is bepaaldelijk zeer goed gezind en zeer bezorgd voor het welzijn van zijn volk, maar heeft, gelijk alle regeerders vóór hem, een ongunstig

denkbeeld van hun politieke bekwaamheid Bij zijn poging om alleen te regeeren staat hij, als alle absolute monarchen, aan één gevaar bloot: dat hij verpletterd wordt onder de massa kleine zaken, die men hem in de hand stopt, terwijl zijn niet-verantwoordelijke ministers het eigenlijk bestuur der zaken voor zich houden."

Bij zulk een oordeel van den gast over den gastheer, komt vanzelf de vraag op: wat oordeelde de laatste over den eerste? Napoleon sprak een oordeel uit, dat de juistheid van Albert's teekening in een hoofdpunt bewees: hij verklaarde nooit iemand ontmoet te hebben met zoo rijke en zoo grondige kennis als Albert: „hij (de keizer) had nooit in zoo korten tijd zooveel geleerd en was zeer erkentelijk."

In het voorjaar van 1855 werd de visite beantwoord. Napoleon en Eugénie kwamen op Victoria's noodiging naar Engeland. Een paar dagen te voren ontving de Engelsche vorstin een bezoek van de vroegere koningin van Frankrijk, Marie Amélie. De tegenstelling was scherp en bleef niet onopgemerkt. Victoria schreef in haar dagboek: „Het trof ons beiden sterk, toen wij haar in een eenvoudige koets met akelige postpaarden zagen wegrijden, en daarbij bedachten, dat dit de eenmaal zoo gevierde Reine des Français was, die betrekkelijk weinig jaren geleden met dezelfde pompe en grootheid omgeven was als die, dagen later, haar opvolgers wachtte. De tegenstelling was uiterst pijnlijk."

Was de indruk gunstig geweest, dien de Fransche keizer te Boulogne had gemaakt, op Windsor was zijn zege nog veel grooter. Victoria en Albert werden geheel door haar gasten ingenomen. Even hoog als de eerste dweepte met Napoleon, dweepte Albert met Eugénie. „De

keizer is" — schreef de koningin in haar dagboek — „zoo bedaard; zijn stem is zacht, en *il ne fait pas de phrases*. Niets kan hoffelijker of beminnelijker of meer welopgevoed zijn dan zijn manieren, vol tact; hij is aangenaam en gemakkelijk om mede om te gaan. Het was zeer interessant hem en Albert te hooren discussieeren, bijv. over de vraag, of hij, gelijk hij wilde, naar de Krim gaan zou of niet. De keizerin is er even ijverig voor als hij zelf. Zij stelt het grootste belang in den krijg. Zij ziet voor hem geen grooter gevaar dáár dan elders — eigenlijk, dan in Parijs. Zij zegt, dat zij zelden over hem in onrust is, behalve op een morgen, toen hij geheel alleen uit was gegaan. Zij is vol moed en geest en daarbij zoo echt fatsoenlijk, met zulk een onschuld en enjouement, dat het ensemble hoogst innemend is. Bij al haar groote levendigheid heeft zij zeer bevallige en zeer zedige manieren." Gedurende dit bezoek was natuurlijk de Oostersche krijg, waarin Engeland en Frankrijk aan elkanders zijde streden, het voornaamste onderwerp der gesprekken en discussiën. Herhaalde samenkomsten, ook met de ministers, hadden plaats, om over den krijg te spreken. Eens was zulk een vergadering, die om elf uur was aangevangen, om twee uur, den tijd om den lunch te gebruiken, nog niet afgeloopen. De heeren bleven praten, ofschoon zij wisten, dat Victoria en Eugénie wachtten. Om vijf uur was er een groote plechtigheid, waarvoor extra toilet moest gemaakt worden. De keizerin spoorde de koningin aan, om naar binnen te gaan: „Je n'ose entrer, mais Votre Majesté le peut, cela vous regarde." Victoria ging, klopte en stapte eindelijk naar binnen, om te vragen wat zij doen zouden. Napoleon en Albert stonden op en zeiden, dat zij dadelijk zouden komen. Zij deden het echter niet, en de dames

moesten haar lunch zonder de heeren gebruiken. Die eenvoudigheid en natuurlijkheid van Eugénie, zoo vrij van alle pretensie, was zeer geschikt om Victoria voor haar in te nemen. Maar vooral maakte de beminnelijkheid van Napoleon grooten indruk op haar. Zijn hoffelijkheid, de aangenaamheid van zijn manieren, zijn eenvoud, alles wekte haar bewondering op. Toen hij in de City van Londen zou ontvangen worden, schreef hij een speech, die hij in antwoord op een hem aangeboden adres houden zou. „Nu zal ik, als Uwe Majesteit het mij vergunt, dat antwoord eens voorlezen, om te hooren of gij er ook aanmerking op hebt." Hij las ze eerst in 't Fransch, en toen in 't Engelsch voor, waarin hij ze vertaald had. Hij verzocht om zijn uitspraak te verbeteren; „wij deden het, maar het was maar weinig noodig," schrijft Victoria.

Zonderling tooneel. De kleindochter van George III, de uitspraak verbeterende van keizer Napoleon, den neef van Engelands grooten vijand, nu zijn bondgenoot en zijn gast!

De ontvangst te Londen was volkomen in overeenstemming met de gezindheid, die het hof jegens het Fransche vorstenhuis openbaarde. Beiden, keizer en keizerin, waren verbaasd over de toejuichingen, waarmede zij ontvangen werden. Wat is er in Eugénie's hart omgegaan, toen zij in Her Majesty's Theatre door prins Albert aan het publiek werd gepresenteerd, gelijk Victoria den keizer bij de hand had genomen?

„Wij ontdekken" — zoo lezen wij in het dagboek der koningin — „dat het heden (20 April) zijn geboortedag was, zijn 47en. Wij feliciteeren hem dus. Hij scheen in 't eerst niet te weten, waarop wij doelden; toen glimlachte

hij, kuste mij de hand en bedankte me. Ik gaf hem een zakpotlood. Albert gaf hem een paar viooltjes — de bloem der Bonapartes." Toen hij den volgenden dag vertrok, verklaarde hij vol hoffelijkheid: „Je crois, que d'avoir passé mon jour de naissance avec Votre Majesté, me portera bonheur, et le petit crayon que vous m'avez donné."

Zijn laatste daad was, zijn naam te schrijven in het album van Victoria. Toen hij het gedaan had, zei hij: „Ik heb getracht te schrijven wat ik voel."

Ziehier wat hij geschreven had:

„Je porte à Votre Majesté les sentiments qu'on éprouve pour une Reine et pour une Soeur, dévouement respectueux, tendre amitié. NAPOLEON."

„Ik ben heel blij," schreef de koningin na het vertrek harer gasten, — „ik ben heel blij, dat ik dezen buitengewonen man heb leeren kennen; het is onmogelijk niet van hem te houden, als men met hem omgaat, en niet, zelfs in geen kleine mate, hem te bewonderen. Ik acht hem in staat tot goedheid, gehechtheid, vriendschap en dankbaarheid. Ik voel vertrouwen in hem, wat de toekomst betreft. Ik geloof, dat hij oprecht is, goedgezind jegens ons, en dat wij voor de rest van ons leven van zijn eerlijkheid en goede trouw ten aanzien van ons verzekerd zijn.

„Albert denkt er net over als ik: hij is zeer met den keizer en de keizerin ingenomen (vooral met de laatste) en stelt hoog belang in hen..."

In een album van een der kinderen van Victoria schreef Napoleon III eenige regels, die — naar de koningin zegt — oorspronkelijk voor hemzelven gedicht waren. Laat ik ze hier mededeelen. Zij luiden:

„Jüngling mit der reinen Seele,
Mit der Unschuld freiem Gefühle,
Prüf und wähle,
Aber Lob sei nie dein Ziel!
Ob Dir Beifall jauchzt die Menge,
Ob sie lästert, wanke nicht.
Trüglich oft sind Preisgesänge,
Doch der Wahrheit Pfad ist enge,
Zwischen Klüften geht die Pflicht."

Dit schreef Napoleon III, de man van den tweeden December, in het boek van Victoria's kind. „Ik ben overtuigd," zei de Engelsche vorstin, „dat hijzelf gelooft, het steeds betracht te hebben en het nog te doen."

Wondervol en onpeilbaar raadsel zijt gij, menschenkind!

Geen Engelsch souverein had sedert de dagen van Hendrik VI den voet binnen Parijs gezet, toen Victoria in Augustus 1855 aan de zijde van Napoleon III er haar intrede deed. Doch merkwaardiger dan om de zeldzaamheid, was het feit uit een politiek oogpunt. De beide volken, als wier representanten deze vorsten konden gelden, hadden, in vorige eeuwen en nog in deze, dikwerf vijandig tegenover elkander gestaan. Doch ook, wanneer zij in vrede verkeerden, was de verhouding nooit een bijzonder vriendschappelijke geweest. Tusschen de vorsten, als in de dagen der Stuarts, mochten banden van bloedverwantschap bestaan, de natiën zelve waren elkander vreemd. De ontwikkeling van het katholieke Frankrijk en die van het protestantsche Engeland hadden geheel andere wegen gevolgd en tot geheel verschillende resultaten geleid. Victoria sprak de tegenstelling scherp uit, toen zij het verschil van positie, waarin de twee gouvernementen tegenover [illegible]olk

stonden, op deze wijze in haar brief van 26 November 1855 aan Napoleon, teekende:

„Votre Majesté a de grands avantages sur moi dans la manière de diriger sa politique et de conduire les négociations. Vous n'êtes responsable envers personne; vous pouvez garder votre propre secret, et employer dans une négociation l'agent et la forme que vous préférez et modifier la marche que vous vous êtes tracée, ou par un mot quelconque sorti de votre bouche, donner, quand vous le voulez, aux affaires publiques cette direction qui vous frappe dans le moment comme la plus avantageuse. Pour moi, je suis liée par de certaines règles et de certains usages; je ne décide point d'autorité et sans contrôle; je dois prendre l'avis d'un conseil de ministres responsables; et ces ministres doivent s'assembler et tomber d'accord sur une ligne de conduite après être arrivés ensemble *à la commune conviction* de sa justice et de son utilité. Ces ministres doivent avoir soin que la marche qu'ils veulent suivre soit non seulement d'accord avec les meilleurs intérêts du pays, mais en même temps telle qu'ils puissent l'expliquer et la défendre au parlement, et en porter l'utilité à la conviction de la nation."

Een persoonlijk en een parlementair gouvernement, — hoe konden zij samengaan?

Het is zeer twijfelachtig, of Frankrijk — zoo het nog in het bezit van het constitutioneel koningschap was geweest — aan de zijde van Engeland tegen Rusland zou tevelde zijn getrokken. De regeering van Louis Philippe had in de Oostersche quaestie nooit een gelijk belang gesteld als Engeland. Zoo in den Krimoorlog de legers der beide volken verbonden de onuitputtelijke krachten van Rusland bestreden, was het zeker

hoofdzakelijk aan den persoonlijken wil van den Franschen keizer te danken.

Op een der Augustus-avonden, die Victoria te St. Cloud doorbracht, vermaakten zich Albert en Napoleon met elkander allerlei Duitsche liederen te herinneren.

„Hij — de keizer — houdt heel veel van Duitschland en heeft zijn oude herinneringen aan dat land, waar hij zijn jeugd sleet, lief; daar is in zijn karakter veel Duitsch en zeer weinig eigenlijk Fransch."

Zoo oordeelde Victoria en dat oordeel is voor een niet klein gedeelte volkomen waar. Hij was Franschman, wat afkomst en familieherinneringen en nationale gehechtheid betrof; maar in zijn inzichten en persoonlijke meeningen vertoont hij een wonderlijk mengsel van niet gedigereerde invloeden van buiten. Het handelstractaat met Engeland, zoo geheel in strijd met de gewone oeconomische denkbeelden, die de publieke opinie beheerschten, zou geen staatsman hebben durven voorstellen, die voor een ernstige oppositie, als in een constitutioneel gouvernement het recht tot spreken bezit, te duchten had.

Het bondgenootschap van Frankrijk en Engeland, dat de aanleiding tot de vriendschappelijke verhouding van de twee vorstenhuizen was, bevredigde den nationalen trots, die het moeilijk verdragen kan, dat op het vasteland van Europa Frankrijks stem die van een roepende in de woestijn zou zijn. De Bonapartistische legende van volksroem, op het slagveld verworven, strekte om het te populariseeren. Niettemin was in deze elementen te weinig degelijkheid gelegen, dan dat Albert en Victoria zich ontveinzen konden, dat de samenwerking met Frankrijk vooral van de intimiteit met den persoon van den heerscher afhankelijk was. Merkwaardig is uit dit oogpunt menige

aanteekening uit het dagboek van Victoria. Te midden der uitbundigste bijvalsbetuigingen van de zijde der bevolking, gevoelt zij hoe wankelbaar de grond van het keizerrijk en van al zijne scheppingen is. Des te sterker spreekt hare persoonlijke ingenomenheid met den keizer, aan wiens beminnelijkheid in den omgang zij met echt vrouwelijk vuur hulde brengt. — Ook Albert, schoon meer nuchter van blik en critisch in zijn oordeel, is onder den invloed zoowel van Napoleon als van Eugénie. Opmerkelijk niettemin is het, dat de biograaf van den Prince-Consort meer bewijzen en betuigingen van sympathie van de zijde der koningin weet te vermelden, dan van Albert. Dat hij voornamelijk putte uit Victoria's dagboek, kan de reden zijn, misschien ook was er in Albert's ingenomenheid eenige restrictie, die Martin het nog niet oorbaar achtte mede te deelen. Doch aan het feit zelf valt niet te twijfelen; beiden waren met den keizer en de keizerin ingenomen. Voor hen, die zich steeds verbazen over de groote gehechtheid, welke tal van personen jegens de Bonapartes betoonen, kan het niet dan leerrijk zijn op te merken, hoe dezelfde gevoelens gedeeld werden door leden van een vorstelijke familie, die wel het allerminst van baatzuchtige bedoelingen kan verdacht worden. Victoria is den Napoleons trouw gebleven in hun val. Hoe deze gevoelens ook door haar kinderen gedeeld worden, hebben de woorden, bij den dood van den keizerlijken prins door den prins van Wales gesproken, ten overvloede bewezen.

Doch keeren wij tot het jaar 1855 en het bezoek van Victoria terug.

Het was te St. Cloud, dat een vijftiental jaren later een der slachtoffers van den Fransch-Duitschen oorlog worden zou, dat Victoria ontvangen werd. Van daar uit werd

Parijs bezocht en de tentoonstelling bewonderd. De koningin was in voortdurende verbazing over al het schoone, dat haar te genieten en te aanschouwen werd gegeven. Het journaal teekent van dag tot dag aan, waarheen de vorstelijke gasten werden geleid en welke eerbewijzen hun werden geschonken. Men kan zich dat alles voorstellen. Mutatis mutandis komt het overeen met al dergelijke beschrijvingen van dergelijke koninklijke bezoeken. Maar enkele détails interesseeren. Terwijl het corps diplomatique zijn opwachting maakte bij de koningin op het Élysée, voerde Napoleon den jongen prins van Wales in een cabriolet door Parijs. „Niet de minst interessante bijzonderheid van ons zoo interessant bezoek", noemde het Victoria. Zeker is het een bewijs van de populariteit, die de keizer genoot, dat hij dit durfde wagen. De tweede December was nog zoo nabij en de vijandschap der republikeinen niet gebroken. De kalmte, de rust van den keizer wekt dan ook Victoria's bewondering. Zonder eenige verlegenheid, zonder eenigen schroom spreekt hij over alles. Als hij met zijn gasten over de Pont au Change rijdt, wijst hij hun de conciergerie, zeggende: „Voilà où j'étais en prison." Het bezoek aan het Hotel des Invalides geldt natuurlijk vooral het beroemde graf van Napoleon I. Staande en neêrziende in het gewelf, waarin de lijkkist van den eersten keizer stond en nog staat, spreekt zijn naamgenoot en opvolger een oordeel uit, dat menig vurig Bonapartist de haren zou doen te berge rijzen, wanneer het uit een anderen mond dan den zijne was gekomen. Het is net, zei hij, „un grand bassin, et on se demande qui est dans le tombeau de l'Empereur: on s'attend à voir de l'eau ici." [1] Doch misschien had deze minachting

---

[1] Dit herinnert aan het oordeel van den Hollander, die [illegible] ze oogenblikken in den kelder te hebben gestaard, vroeg: „W[illegible] oor een

van „le tombeau de l'Empereur" andere redenen. Het was zijn plan, zijn oom in den grafkelder van St. Denis, nevens de oude koningen van Frankrijk, bij te zetten, en alleen het hart onder de hoede der Invaliden te laten. Waarom? Victoria, aan wie hij het vertelde, zegt: om de familie te wettigen als dynastie in Frankrijk.

Is ze niet merkwaardig, die macht van 't verleden, de betoovering der traditie? De Napoleons, die beiden een historischen naam hebben verworven, grooter dan het meerendeel van hen, die rusten in St. Denis, behoeven een rustplaats naast de oude koningen, om als een dynastie erkend te worden. De stempel van den dood moet de levenden wettigen!

Was deze eerbied voor een gekende en wettige dynastie ook de reden van zijne niet onwelwillende uitlatingen over de Orleansen, die hem vooraf waren gegaan? Het is niet onwaarschijnlijk. Het was een teer punt voor Victoria, die met Louis Philippe op goeden, zij het ook niet intiemen voet was geweest. Meer teêr, zou men zeggen, dan voor Napoleon, als men leest, hoe weinig hij de bespreking zelfs van de verbeurdverklaring der goederen, die de Orleansen had getroffen, schroomde. Bij het bezoek aan het Bois de Boulogne gaf Victoria den wensch te kennen, om Neuilly te zien. De keizer liet er dadelijk heenrijden, wat hij veilig had kunnen laten, daar het aanschouwen van zooveel verval als Neuilly vertoonde, op de koningin van Engeland niet dan een pijnlijken indruk kon maken.

Victoria bracht het punt van haar verhouding tot de familie van Louis Philippe ter sprake. Zij stelde er prijs

---

tabakspot." Of de man rookte, weet ik niet. Anders had zijn koelheid uit wrok over de regie kunnen voortspruiten.

op, zeide zij, dat hij haar verhouding tot de Orleansen begreep; zij waren hare vrienden en betrekkingen, en zij kon hen niet in den tegenspoed verlaten; maar zij waren zeer discreet, en politiek werd nooit tusschen hen besproken. Ligt het aan mij, wanneer ik de koningin van Engeland niet heel groot vind, wanneer ik haar zoo begeerig zie, haar relatiën tot het gevallen vorstenhuis toe te lichten, om niet van excuseeren te spreken? Hoe dit zij, de keizer antwoordde, dat hij het heel goed begreep, dat zij hen niet in het ongeluk verliet. "Ik hernam" — vertelt Victoria — "dat ik overtuigd was, dat hij er zoo over dacht; dat anderen, en vooral Walewski, er op uit waren, een groot gewicht aan die relatiën te hechten en mij wilden beduiden, dat de keizer er ontevreden over was." — "Dat gelijkt naar Walewski," antwoordde Napoleon. "Comme nous sommes une fois sur ce sujet," vervolgde hij, wenschte hij mij de beweegredenen mede te deelen, die tot de confiscatie van de goederen der Orleansen hadden geleid. Hij was volstrekt niet vijandig tegen die familie gezind. Hij had gewenscht al de Orleanistische employés in hun plaatsen te laten en geen weg te zenden, integendeel nieuwe te gebruiken; maar hij had ontdekt, dat hun agenten, aangemoedigd door hen zelven (toen ik zeide zeker te zijn, dat zij niet zouden samenzweren, gaf hij dit echter toe) zijn gezag poogden omver te werpen, en toen had hij begrepen, dat hij hen niet in het genot van zulke groote bezittingen kon laten, die hun de macht gaven, om hem met vrucht tegen te werken. Doch hij herhaalde dat hij geen de minste animositeit tegen hen gevoelde en dat het hem veel pleizier zou doen, indien de koningin Amélie, op haar reis naar Spanje, haar weg door Frankrijk wilde nemen. Ik kon er niet veel op antwoor-

den, dan dat zij de confiscatie zwaar gevoelden en dientengevolge veel meer verbitterd waren, dan anders het geval zou zijn; ten minste, dat het een tijdlang zoo geweest was, maar dat nu het punt nooit meer door ons aangeroerd werd. Ik roemde de prinsessen en de koningin, haar discretie enz. De keizer zeide ten slotte van zijn verklaring over de verbeurdverklaring, dat hun agenten in voortdurende betrekking stonden met zijn vijanden, zelfs „avec ceux qui prêchent l'assassinat." Ik antwoordde, dat ik dat moeilijk gelooven kon. Ik voegde er echter bij, dat alle ballingen natuurlijk geneigd zijn te conspireeren, wat hij volstrekt niet ontkende; trouwens, hij had het zelf gedaan."

Na een verblijf van acht dagen verlieten Albert en Victoria St. Cloud en Frankrijk. Napoleon geleidde hen aan boord en bewonderde het schoone jacht, dat de Engelsche vorstin naar haar land zou terugvoeren. Hij gaf zijn plan te kennen om een dergelijk jacht, maar kleiner, voor zich te doen bouwen. Victoria ried hem aan, geen kleiner, maar liever een van gelijke grootte te doen maken. „Non," antwoordde de keizer, „cela va pour la Reine des Mers, mais pas pour un terrestrien comme moi."

De koningin heeft in haar dagboek, gelijk Albert in zijn memorandum na zijn bezoek te Boulogne, den indruk geschetst, dien de persoon des keizers op haar gemaakt heeft. „Vreemd en zonderling zijn de beschikkingen en wegen der Voorzienigheid. Wie had ooit gedacht, dat deze zelfde man, jegens wien wij sedert December 1851 niet juist zoo bijzonder welgezind waren, door uiterlijke omstandigheden en zijn eigen oprecht, ongeveinsd gedrag tegenover ons land, door zijn gematigdheid en zijn beleid, niet alleen de beproefde bondgenoot en vriend van

Engeland zou geworden zijn, maar ook onze persoonlijke vriend.

„Ik heb dikwijls met Albert er over gepraat, die natuurlijk veel kalmer is en veel minder onder persoonlijken invloed staat dan ik. Ook hij vindt het ongemeen, hoe men zich gehecht en aangetrokken gevoelt door den keizer, wanneer men met hem geheel op zijn gemak en vertrouwelijk leeft, zooals wij dat nu de laatste tien dagen deden, soms acht, tien, ja meer uren lang. Hij is zoo rustig, zoo eenvoudig, naïef zelfs; hij vindt het zoo pleizierig om voorgelicht te worden over dingen, die hij niet weet; hij is zoo beleefd, zoo vol takt, waardigheid en modestie, met zooveel respect en vriendelijke attentie voor ons; hij zegt nooit iets en doet nooit iets, dat mij kwetsen kan of zelfs maar in verlegenheid brengen. Ik ken weinig menschen, die ik onwillekeurig geneigd ben zóó te vertrouwen en met wie ik minder zonder openhartigheid en terughouding praat; ik geloof, dat ik hem alles zou kunnen zeggen. Ik gevoel — ik weet niet hoe ik het zal uitdrukken — ik gevoel mij veilig met hem. Zijn omgang is bijzonder aangenaam en prettig: daar is iets betooverends, iets weemoedigs, dat u tot hem trekt, ten spijt van alle vooroordeel, dat ge tegen hem hebt: en dit aantrekkelijke is te sterker, omdat zijn uiterlijk voorkomen, schoon ik het gelaat aangenaam vind, niet meewerkt. Hij heeft ontwijfelbaar een zeldzame macht om menschen aan zich te binden. De kinderen houden dol van hem, hij was ook heel lief voor hen, maar tevens zeer verstandig. Hij houdt heel veel van Albert, hij weet hem zoo geheel en al te apprecieeren en toont zoo welk een vertrouwen hij in hem stelt. Ook de keizerin is zeer aantrekkelijk en wij houden allen zeer veel van haar."

Dit oordeel zal wel niet precies het oordeel van de historie zijn. Victoria — het doet haar in onze oogen geen kwaad — is blind ingenomen, als een echte, liefhebbende vrouw, door de beminnelijkheid van den gastheer, die — en dit is volstrekt niet zijn geringste aanbeveling — haar man zoo hoog schat. Toch geloof ik, dat in deze lofspraken een winst voor het juist begrijpen van het tweede keizerrijk ligt.

De staatsman rijst er niet door, maar de kennis van den mensch doet de feilen van den politicus beter begrijpen. Wanneer deze man, die geen begrip en geen waardeering van de kracht van een parlementaire regeering had, niet in zijn persoonlijke beminnelijkheid, waarvoor de meest ongelijke karakters bogen, een gemakkelijk en krachtig regeeringsmiddel bezeten had, hij zou waarschijnlijk niet door de grove fouten gevallen zijn, die zijn dynastie in verbanning brachten; maar tevens zou hij waarschijnlijk zijn regeering niet bijna twintig jaar lang hebben kunnen staande houden: een kunststuk, dat nog geen enkele na 1789 in Frankrijk heeft kunnen volbrengen.

Gedurende het verblijf te Parijs, even als tijdens Napoleon's bezoek te Londen, was de Oostersche krijg natuurlijk een der hoofdonderwerpen hunner dagelijksche gesprekken geweest. Reeds nu en dan had Albert de vrees doen doorschemeren, dat dè Russische partij, die de alliantie van Frankrijk en Engeland wilde verbreken en onvermoeid werkzaam was, den keizer zou verleiden tot stappen in haar geest. Napoleon had hem steeds gerust gesteld met beloften en verklaringen. Hij vertelde zelf, hoe hij Drouin de Lhuys, die hem eens had te kennen gegeven, dat Frankrijk den val van Louis Philippe en ook zijn alliantie met Engeland had goedgekeurd, deze

woorden had geantwoord: „Louis Philippe n'est pas tombé à cause de son alliance avec l'Angleterre, mais parce qu'il n'était pas sincère avec l'Angleterre."

Dat het scherpe oog van Albert intusschen goed gezien had, en zijn vrees niet zonder grond was, scheen weinige maanden later te blijken. Toen Sebastopol gevallen was, deden zich in beide landen vredelievende stemmen hooren. Vooral in Frankrijk was men meer dan in Engeland tegen voortzetting van den hardnekkigen krijg gekant. De groote verliezen, de uitputting des lands en de onuitputbaarheid daartegenover van Ruslands hulpbronnen, naar het scheen, maakten de publieke opinie geneigd om zich met de verworven lauweren tevreden te stellen en het bloedstorten te staken.

Het kabinet van St. James werd verontrust door het bericht, dat de keizer 100.000 man uit de Krim wilde terugroepen, op grond dat zij toch den volgenden winter werkeloos zouden zijn en dus hun verblijf aldaar nutteloos zou wezen. Maar ernstiger voelde de Engelsche regeering zich getroffen, toen in November Oostenrijk een ultimatum naar Petersburg zond, waarvan de conditiën door Oostenrijk en Frankrijk waren vastgesteld, zonder overleg met Engeland, waaraan zij daarna werden toegezonden met dringend verzoek erin te berusten. Het Engelsche gouvernement wenschte wijziging van sommige bepalingen, doch zag zijn eisch, tot zijn groote ergernis, afgewezen door graaf Walewski. Zulk een bejegening, die tot een warme woordenwisseling tusschen de vertegenwoordigers der verbonden mogendheden aanleiding gaf, dreigde de alliantie te ontbinden. Engeland verklaarde, den krijg alleen, zonder bondgenoot dan Turkije, voort te zetten, liever dan te berusten in een vrede, welks voorwaarden onvol-

doende waren. In deze dreigende botsing kwam de vriendschappelijke verhouding der vorstelijke personen reddend tusschenbeide.

Napoleon richtte tot Victoria den 22sten November 1855 een schrijven, dat vooral merkwaardig is om een ontwerp, dat hij, zij het ook afkeurenderwijze, bespreekt. Er staan ons, zegt hij, drie wegen open: wij kunnen den krijg beperken en voortaan bloot defensief te werk gaan; wij kunnen Oostenrijk in ons verbond opnemen en daardoor geheel Duitschland in den krijg meesleepen: of wel, "faire un appel à toutes les nationalités, proclamer hautement le rétablissement de la Pologne, l'indépendance de la Finlande, de la Hongrie, de l'Italie, de la Circassie; ce système, je n'ai pas besoin de le dire, serait dangereux et opposé aujourd'hui à la justice."

Ondanks deze laatste woorden, was er (niet het minst om de beperking: aujourd'hui) in het opwerpen van dezen krijg der nationaliteiten iets zeer bedenkelijks. Prins Albert wist, dat de vredespartij in Frankrijk dezen voor de rust van Europa zoo gevaarlijken strijd populair zocht te maken. "Men zegt in Frankrijk (had hij eenige weken te voren aan Stockmar geschreven), zoo wij den krijg met groote opofferingen moeten voortzetten, dan moeten wij ten minste een doel hebben, dat meer nationaal, meer Fransch is: Polen, Italië, de linkerzijde van den Rijn, enz." De stellige toon, waarop Victoria dit geheele denkbeeld in haar antwoord aan den Franschen keizer verwierp, heeft zeker een deel van zijn vastheid aan het vertrouwen in Albert te danken. Zij schreef "le second système serait *dans tout temps*" (antwoord op aujourd'hui) "rejeté par moi avec la même fermeté qu'il est repoussé par vous, Sire, et pour les mêmes raisons et les mêmes considérations."

Deze correspondentie van de beide souvereinen droeg de goede vrucht, dat zij het vertrouwen tusschen de beide hoven herstelde en Napoleon sterkte in zijn trouw aan de Engelsche alliantie. Hij erkende het goed recht van Engeland om wijziging in sommige der voorwaarden te eischen, en tevens de beteekenis van sommige dier wijzigingen, die men hem als onbeduidend, als van microscopisch klein belang had voorgesteld.

Toch was prins Albert niet gerust. Hij begeerde een vrede, die het bestaan van Turkije verzekerde en niet iedere generatie blootstelde aan het gevaar, tegen Rusland te moeten kampen. Maar „de wispelturigheid, de veranderlijkheid, die men iedere vier en twintig uur in Frankrijk waar kan nemen", verontrustten hem. Merkwaardig voor zijn beschouwing van de Fransche natie en haar heerscher zijn de oorzaken, die hij in een brief aan Leopold van België voor die „wispelturigheid en veranderlijkheid" opgeeft. Zij zijn te wijten aan de frivoliteit van de natie, aan het *agiotage-wesen* zijner staatslieden en de verzoeking, waarin haar beheerscher leeft, elke phase van het politieke vraagstuk te beschouwen met het oog op den invloed, dien het op zijne positie in zijn land hebben kan. Toen een aanval op een batterij te Sebastopol was mislukt, wilde hij de Krim ontruimen; toen er een klein voordeel was behaald, sprak hij er van om tot Moskou voort te gaan; òf een ongunstige vrede moest gesloten worden, òf de Rijnprovinciën veroverd; Oostenrijk moest voor de alliantie gekocht worden door beloften van Pruisisch grondgebied, of haar Italiaansche provinciën moesten haar ontnomen worden: geen vrede, heette het den eenen dag, „sans que la France ait un grand succès, qui est nécessaire à l'Empereur", en den anderen, als er een [illegible] was

behaald, vrede, „pour en sortir avec la gloire exclusive, etc.''

Men ziet — dat de volle erkenning van Napoleon's beminnelijkheid in den omgang den echtgenoot van Victoria niet blind maakte voor de zwakheid van den staatsman. Zulk een zwak man, wiens eenige steun zijn Bonapartistisch geloof was, moest wel de speelbal van de meest strijdige invloeden zijn en eindigen als hun slachtoffer.

Voor het oogenblik intusschen bleef hij zijn eerste liefde, het verbond met Engeland, getrouw. Rusland nam het Oostenrijksch ultimatum aan, en in Februari 1856 vingen diensvolgens te Parijs de conferentiën over den vrede aan. De vrees, dat de Russische partij er in slagen zou, den keizer van Engeland te scheiden, werd niet vervuld. „De vrede,'' meldde Albert in het begin van April 1856 aan Stockmar, „de vrede is geteekend: hier is het bericht met kalme tevredenheid ontvangen, in Parijs met gejuich . . . .''

Natuurlijk. *In* Parijs begonnen andere plannen en uitzichten hoofden en harten te vervullen. „L'empire c'est la paix,'' had de keizer indertijd verklaard. Maar het keizerrijk kon niet leven zonder de lauweren, die slechts de god van den oorlog geeft.

„De onderkoning van Engeland op het vasteland'', zoo had de spotternij indertijd Louis Philippe geheeten. Een gelijke beschuldiging, slechts het speeltuig van Engelsche staatkunde te zijn, werd in de jaren van den Krimoorlog, buiten Frankrijk meer openlijk, binnen Frankrijk meer bedektelijk tegen den keizer uitgesproken. Napoleon wist het; trouwens de vrienden van Rusland zorgden, dat hij het wist.

Het verwijt, dat men de speelbal van anderen is, grieft elken man, maar den zwakke meer dan den sterke. Een

Napoleon, door traditie en binnenlandsche politiek gedrongen zijn naam aan groote gebeurtenissen te hechten en de oogen der Fransche natie door schitterende feiten te verblinden, opdat het vertrouwen in zijn persoon, de basis van het keizerrijk, niet wankelen mocht, had reeds vóór het eindigen van den Russischen krijg andere lusten voelen ontwaken. De sphynx ging zwanger van wilde ontwerpen.

Revisie van de kaart van Europa — wie had aan Napoleon III het eerste denkbeeld ingeblazen? — Revisie van de kaart van Europa was het droombeeld, dat hem in de voorjaarsmaanden van 1856 bij voortduring bezig hield. Wat hij er onder verstond, sprak hij openhartig tegenover lord Clarendon, den Engelschen gezant, uit: uitbreiding van Frankrijk tot den Rijn, de herstelling van Polen, de verdrijving der Oostenrijkers uit Italië, de hervorming van den Duitschen Bond, en de toewijzing van verschillende kleine Duitsche staatjes aan Oostenrijk en Pruisen. Maar hoe wilde hij dat alles tot stand brengen? Door een Europeesch congres, was het antwoord. Lord Clarendon poogde hem te beduiden, dat het onmogelijk was zulke ingrijpende veranderingen bij minnelijke schikking te bewerken, dat er te veel belangen gekwetst, te veel begeerten opgewekt werden, dan dat een algemeene oorlog te vermijden zou zijn. Ja, gaf Napoleon ten antwoord, maar hij dacht er ook niet aan om een congres samen te roepen, voordat drie of vier van de groote mogendheden haar toestemming hadden gegeven. Toch meende Clarendon, dat zijn bedenkingen indruk hadden gemaakt en de keizer zijn plan had opgegeven. Trouwens Victoria vond dat het eenig verstandige, wat hij doen kon. Reeds in 't vorige jaar (1855) had zij geschreven: „De eerste Franschman, die den Rijn met vijandige bedoelingen nadert, zet geheel

Duitschland in vuur en vlam." Haar bondgenoot zou het vijftien jaar later ondervinden.

Doch Clarendon bedroog zich schromelijk. Wat Napoleon eens in een zijner gesprekken met hem had uitgesproken, was de waarheid. Hij voorzag, dat hij in een jaar of twee, als het Fransche volk van de nieuwe vertooning, „de kunsten des vredes", verzadigd was, wel gedwongen zou zijn iets nieuws en schitterends te verzinnen, om het daarmede bezig te houden. De revisie van de kaart van Europa was daartoe bij uitstek geschikt. Voor het oogenblik intusschen bleef hij vasthouden aan het verbond met Engeland, dat natuurlijk ernstig bedreigd zou zijn, als hij 't werkelijk ging wagen zijne plannen van revisie uit te voeren. In December 1855 verklaarde hij aan den Engelschen ambassadeur: „Niets kan de alliantie breken, zijn gevoel voor Engeland was een gevoel des harten, zijne gevoelens ten aanzien van anderen werden door politiek gedicteerd." De verklaring was waarschijnlijk volkomen waar, maar leverde niettemin geen den minsten waarborg voor de toekomst op. De koorddanser, die zijn evenwicht moet bewaren, kan niet altijd vragen, of ieder zijner bewegingen even gracieus is in de oogen van elk zijner toeschouwers.

Was reeds in de dagen, dat de vrede van Parijs werd geteekend, prins Albert over den aandrang en den invloed der Russische partij in Frankrijk ongerust geweest, die bezorgdheid verminderde daarna niet. Onuitputtelijk in beleefdheden, scheen de Russische regeering de Engelsch-Fransche alliantie te ondermijnen. Haar invloed nam te Parijs toe. Allerlei feiten deden zich voor, die bewezen, dat er aldaar een meer gewillig oor dan vroeger aan de voorstellingen van den Noordschen beer werd geleend. Prins Albert, Palmerston, Clarendon zochten naar een ge-

legenheid, om eenig tegenwicht te geven. In April 1857 schonk Victoria het leven aan een van hare vele kinderen, eene van haar vele dochters. Napoleon feliciteerde en maakte van de gelegenheid gebruik, om een woord te zeggen over iets, dat hem blijkbaar hinderde. Hij zou eerlang te Parijs een bezoek ontvangen van den Russischen grootvorst Konstantijn, wat te meer beteekenis kreeg, als men aan de lompe wijze dacht, waarop de Czaar zijn nieuwen broeder vroeger had behandeld. Vandaar dat de publieke opinie, vooral in Engeland, zich er druk mede bezig hield en er een bewijs van toenadering tot Rusland in vond, dat men den Franschen keizer nogal euvel duidde. Hierop doelde hij, toen hij aan prins Albert schreef: "Het grieft me te zien, dat de Engelschen een waarde aan dit bezoek hechten, die het niet heeft. Wij zijn zeer tevreden over de goedwilligheid en beleefdheid, die door Rusland ons betoond wordt, maar het vermindert de belangen niet, noch verzwakt de gevoelens, waardoor wij aan Engeland verbonden zijn."

In overleg met de ministers, besloot prins Albert er op te antwoorden, en van de gelegenheid gebruik te maken, om den Franschen monarch een riem onder het hart te binden tegen de verlokkingen der Russische schoone.

Na verklaard te hebben, dat hij de interpretatie, die aan Konstantijn's bezoek gegeven werd, niet minder dan de keizer betreurde, vervolgde Albert: "Uwe Majesteit doet goed door de vriendschap van al de regeerende families in Europa en van al de volken, waarover zij regeeren, aan te kweeken. Het grootste goed kan uit relatiën van dien aard voortspruiten; en onze alliantie zou inderdaad een hinderlijke band zijn, indien zij u de verplichting oplegde, elke andere vriendschappelijke betrekking na te

laten. Het is voor de koningin en voor mij een oprecht genoegen te zien, dat Uwe Majesteit meer gekend en begrepen wordt. Maar de indruk, dien deze wisseling van beleefdheden met Rusland kan maken, zoowel in Rusland zelf als in geheel Europa, is van geheel anderen aard en verdient daarom zorgvuldige overweging. Vooreerst, wat Rusland betreft, kan men vragen of het daar niet verwachtingen zal opwekken, die U. M. geen het minste plan heeft aan te moedigen. Of men zich daar te lande niet vleien zal met de hoop om langs dezen weg de Fransch-Engelsche alliantie te ondermijnen, wat natuurlijk het meest gewenschte doel van Ruslands politiek is. Wat de publieke opinie in Europa betreft, zij kan alleen op den schijn afgaan. De alliantie van Engeland en Frankrijk rust geheel op het feit, dat de beide volken, die verbonden zijn, beschaafde natiën zijn, op gelijken trap van beschaving staan, beide begeerig om zooveel mogelijk kunst en wetenschap, handel en letteren te ontwikkelen, om naburen van elkander te zijn, zoodat hun goede verstandhouding voor hun welzijn en welvaart noodzakelijk is. Wat daarentegen zou de grond van een alliantie tusschen Frankrijk en Rusland kunnen zijn? Deze volken zijn in elk opzicht verschillend, door alles gescheiden: meeningen, inzichten, ideeën.

„In de oogen van Rusland is de westersche beschaving niet iets, wat boven alles behoort aangemoedigd te worden, maar een vijand, boven allen te weerstaan; die beiden — Rusland en de westersche beschaving — hebben zoo weinig gemeen, dat, zoo een van hen ophield te bestaan, de andere er nauwelijks door zou worden aangedaan. Het Engelsche publiek en zijn pers besluiten hieruit, dat, zoo een verbond met Rusland om eenige reden begeerlijk wordt

geacht, het alleen om bloot politieke redenen kan zijn. Men zoekt diensvolgens naar die redenen, wanneer men meent dat een dergelijk verbond in overweging wordt genomen. De koningin en ik zijn overtuigd, dat bij u geen plannen van dezen aard bestaan, maar ik achtte het goed u de oorzaak van de gevoeligheid, de susceptibiliteit van het publiek en van de pers te ontvouwen. Uwe Majesteit zal den grootvorst Konstantijn een zeer aangenaam man vinden. Het is eenige jaren geleden, dat ik hem zag, en hij maakte toen op mij den indruk, een bekwaam, intelligent en wel opgevoed man te zijn, en vol van ijver en vuur in alles wat hij onderneemt. Wat mij het meest in zijn karakter frappeerde, was het uitsluitend Russische van zijn wezen, dat tot den hoogsten graad ontwikkeld is. Voor hem zijn het heilige Rusland, zijn opvattingen, zijn vooroordeelen, zijn dwalingen en zijn fouten, het paganisme van zijn godsdienst, de onbeschaafdheid van zijn bevolking, voorwerpen van de diepste vereering. Hij aanbidt deze dingen met een blind en vurig geloofsvertrouwen. In één woord, hij kwam mij in al de gesprekken, die ik met hem had, zoo volkomen Oostersch in al zijne inzichten en aspiratiën voor, dat ik het volstrekt onmogelijk achtte hem de ideeën van het Westen te doen begrijpen of hem zoover te brengen dat hij ze waardeerde: veel minder nog, ze hem te doen liefhebben. Ik ben zeer benieuwd om te vernemen, of hij nog dezelfde man is en welken indruk hij op Uwe Majesteit maakt."

Wat heeft Napoleon op dien brief, bestemd om hem de oogen te openen en hem te wapenen tegen de innemendheid van den volmaakten gentleman, grootvorst Konstantijn, geantwoord? Martin deelt slechts een klein stukje van zijn schrijven mede.

„Uwe overwegingen komen mij zeer juist voor, maar ik beantwoord ze slechts met een enkele opmerking. Wanneer men rond en eerlijk te werk gaat en, zonder zelf avances te doen, beleefdheden eenvoudig met beleefdheden beantwoordt, waarom zal men zich dan over de misvattingen van het publiek verontrusten? En bovendien, hoe kan men ze voorkomen, indien zij bestaan, ook al geeft men door zijn gedrag geen enkele aanleiding ertoe?"

Deze woorden waren geschreven den eersten Mei 1857, zonder twijfel in alle oprechtheid, zegt Martin. „Maar het is niettemin zeker," voegt hij er bij, „dat, ofschoon de keizer er zich onbewust van kan geweest zijn, de vleiende avances van Rusland, hetwelk door geen teleurstelling afgeschrikt werd, eindelijk niet zonder invloed op zijn volgende politiek bleven." Onbewust? — ik geloof het niet. Mij komt het voor, dat in het antwoord des keizers èn eenige verlegenheid èn eenige knorrigheid zich uitspreekt: verlegenheid, omdat hij het ontwakend gevoel van onwil tegen Engeland, dat zijne plannen tot revisie van de kaart van Europa niet ondersteunde, niet kon uitspreken; knorrigheid, omdat hij het beleefde, maar niettemin scherpe oog van prins Albert lastig vond, en even weinig op contrôle van zijn gelijken in stand als van de vertegenwoordiging des volks gesteld was. Zeker is het — en Martin zelf erkent het — dat hij in dit voorjaar van 1857 wel niet meer tot een krijg tegen Rusland, indien dezelfde aanleiding als vijf jaar vroeger zich had voorgedaan, zou te bewegen zijn geweest. De integriteit van Turkije was hem onverschillig geworden. Geheel andere gedachten spookten in zijn brein rond. Nauwelijks drie weken na zijn antwoord aan prins Albert ontving deze een brief van lord Clarendon, die de rechtmatigheid van

Engelands onrust maar al te zeer bewees. „Ik ben het geheel met Uwe Hoogheid eens, dat het dringend noodig is, op den keizer zorgvuldig het oog te houden; want het is duidelijk, dat een reeks van wilde plannen in zijn hoofd rondwarren, en dat hij zijn naam wenscht te vereeuwigen door een geheel nieuwe verdeeling van Europa.... Hij heeft een lang gekoesterden haat tegen Oostenrijk; hij stelde mij te Parijs voor, dat er een enge alliantie tusschen Frankrijk, Engeland en Rusland zou gesloten worden, waarvan Oostenrijk zou uitgesloten zijn. Ik antwoordde, dat er geen reden bestond, waarom Engeland èn Frankrijk niet op intiemen voet zouden zijn met Rusland, maar dat Oostenrijk zich in den laatsten tijd van den oorlog goed gehouden had en zeer ferm bij de onderhandelingen te Parijs, en dat Engeland aan geen enkele schikking (arrangement) deel zou nemen, die men niet eerlijk tegenover Oostenrijk kon erkennen."

Voor Albert bevatte deze teekening van Napoleon's plannen niets nieuws; zij bevestigde hem slechts in zijne opvatting van den gevaarlijken toestand, waarin Europa verkeerde.

Zeer merkwaardig is een brief, dien zijn biograaf ons meedeelt. Hij is door hem gericht aan den ouden vriend, dr. Stockmar. De echtgenoot van Victoria teekent daar in duidelijke, scherpe lijnen het geheim van Frankrijks politiek. Laat ik uit dien opmerkelijken brief, geschreven nog vóór dat hij dien van Clarendon had ontvangen, het een en ander meedeelen. Wanneer men aan de gebeurtenissen der volgende jaren denkt, dan bewondert men de scherpzinnigheid, waarmede hij uit zijn observatorium de verschijnselen gadeslaat, weet te verklaren en ook de volgende gebeurtenissen voorziet.

„Te Parijs is men ontevreden over Engeland, omdat wij

Frankrijks plannen en inzichten ten aanzien van de Donauvorstendommen en Italië niet deelen; wij hebben Frankrijk voorgesteld om, te zamen met ons, Sardinië te overreden, de verhoudingen in Italië niet te verstoren en in Napels, ingeval van een revolutie, de dynastie niet omver te werpen. Frankrijk wil zich tot deze dingen niet verbinden, en is daarbij nog ontevreden over onze pers, die in verre van vleiende termen zich uitlaat over de toenadering, die er tusschen Frankrijk en Rusland bestaat.

„In Weenen is men zeer bezorgd, dat Frankrijk de Oostenrijksche macht in Italië en aan den Donau ondermijnt. De houding, die, in woord en daad, kortom in alles te Parijs jegens Oostenrijk wordt aangenomen, is uiterst en ongeveinsd vijandig. De toenadering van Rusland en Frankrijk heeft blijkbaar vijandschap tegen Oostenrijk ten doel.

„De zorg, waarmede Pruisen in de zaak van Neufchâtel wordt gevleid, het volgen van Pruisen door dik en dun, de visite van prins Napoleon te Berlijn tot beantwoording van het bezoek van Fritz Wilhelm vóór dat van den aartshertog Maximiliaan, die in tijd voorafging, geeft tot veel bespreking zoowel daar als in Berlijn aanleiding. Wenscht men te Parijs zeker te zijn van Pruisen, vóór dat men Oostenrijk aanvalt?

„Brunnow is aan 't werk om een samenkomst van de keizers Alexander en Napoleon te Berlijn tot stand te brengen.

„Rusland is plotseling ten aanzien van ons van houding veranderd, en begint bijzonder beleefd en vriendelijk te worden; het heeft bij Perzië op de ratificatie van het jongste verdrag aangedrongen, houdt zich in de vorstendommen op den achtergrond, biedt aan om ons in China

te helpen en zendt den grootvorst hierheen. Wat beteekent deze plotselinge bekeering? De meerderheid, die Palmerston in het parlement heeft, is zeker voor een deel in 't spel, maar verklaart den omkeer toch niet geheel.

„Zijn zij te Parijs tot de conclusie gekomen, dat onze vriendschap onmisbaar is, evenals die van Pruisen, en dat de verbinding van deze vier mogendheden het best is, met het oog op ingrijpende wijzigingen van het grondgebied van Oostenrijk en de Porte? Dit houd ik er voor; en er zijn eenige kleinigheden, die mijn conclusie schijnen te bevestigen maar niet van dien aard zijn, dat ik ze op het papier wil zetten."

In de omgeving van keizer Napoleon waren verschillende personen, die geen gelegenheid lieten voorbijgaan om de gevoeligheid tegen Engeland, dat zijn politiek niet volgde, te prikkelen en aan te vuren. De graaf de Persigny, Frankrijks gezant te Londen, was een groot voorstander van de Fransch-Engelsche alliantie. Vreezende, dat het voortdurend opstoken van Engelands vijanden tot een wezenlijk onheil zou leiden, maakte hij van een bezoek te Parijs gebruik om zijn meester te waarschuwen. Hij had den moed hem rondweg te zeggen, dat al de souvereinen, die hem vleiden en aanhaalden ter wille van hun eigen bedoelingen, op hem neêrzagen als op een avonturier, en volstrekt niet geloofden in de duurzaamheid van zijn troon of van zijne dynastie, terwijl Engeland daarentegen — zoo laat Martin de Persigny spreken — Engeland, dat niemand vleide of aanhaalde, maar alleen lette op Engelsche belangen, gehecht was aan de Fransche alliantie, omdat vredelievende relatiën met Frankrijk van de hoogste waarde voor Engeland waren. Frankrijk was het eenige land in Europa, dat kwaad kon doen aan Engeland, en ook van

den anderen kant, Engeland was het eenige land, dat Frankrijk kon benadeelen. De jongste oorlog met Rusland had geen den minsten invoed op Frankrijk zelf gehad, dat alleen veel geld had moeten betalen; maar een oorlog met Engeland zou elke partij in Frankrijk in agitatie en in werkzaamheid brengen, ieder met zijn eigen plannen, die echter alle in dit ééne punt overeen kwamen, dat zij tegen den bestaanden staat van zaken gericht waren. De maatschappelijke orde en rust zou het onderste boven geworpen worden, en de keizer kon zelf wel eens die schokken ondergaan.

Het is te begrijpen, dat de Persigny, die trouwens in Martin's boek overal als zoodanig voorkomt, te Parijs voor een anglomaan werd aangezien. Dat neemt niet weg, dat er te veel gezond verstand in zijn beschouwing was om geen indruk te maken. Napoleon III, zoo goed thuis in de historie van zijn oom, had zeker geen lust om met een anderen Pitt den strijd aan te vangen. Hij gaf aan de Persigny den wensch te kennen, om naar Engeland te gaan en de koningin een vertrouwelijk bezoek te brengen, zoo mogelijk te Osborne, waarheen hij gemakkelijk van Cherbourg kon oversteken.

„Ik vrees, dat Hare Majesteit het niet heel aangenaam zal vinden" — schreef Clarendon aan prins Albert — „maar bij de tegenwoordige gemoedsgesteldheid des keizers twijfel ik volstrekt niet, of dit bezoek kan veel goed doen, of ten minste veel kwaad voorkomen." De koningin antwoordde haar minister, dat zij natuurlijk bereid was alles te doen, wat voor het algemeen belang noodig was. „Ik twijfel er ook niet aan" — schreef prins Albert — „of een nieuwe samenkomst en samenspreking met den keizer kan goed doen. Het eenige, waarvoor ik bang ben,

is dit: de keizer zal ons misschien willen overhalen tot zijne inzichten, om de kaart van Europa te herzien, en daarin moeten wij hem te leur stellen."

In de tweede helft van Mei had Napoleon zijne begeerte om naar Engeland te komen te kennen gegeven en Victoria hem diensvolgens doen uitnoodigen. Het duurde tot het begin van Augustus voordat het bezoek plaats had.

In dien tusschentijd waren de politieke verwikkelingen, voornamelijk over de Donauvorstendommen, toegenomen, heftige woorden over en weer gesproken en was de ergernis van weerszijden tot koortshitte gestegen. De tegenwoordigheid des Franschen keizers te Osborne droeg de goede vrucht, dat er door hunne verschillende ministers eene schikking werd ontworpen, die de dreigende breuk voorkwam.

Belangrijker echter en van meer algemeen gewicht dan het vraagstuk der Donauvorstendommen was het licht, dat keizer Napoleon in vertrouwelijke gesprekken met prins Albert over zijne geheele politiek deed opgaan. „Hij legde ze mij volkomen open en ik gaf hem eerlijk mijn meening over elk punt te kennen," schrijft de laatste. Het belangrijkste punt was wel de herziening van de traktaten van 1815. Zij waren slecht, zei Napoleon; herhaaldelijk waren zij geschonden en feitelijk waren zij nu niets meer dan gedenkstukken van de unie van Europa tegen Frankrijk.

Prins Albert ontkende dit. Zij waren de vruchten van een oorlog, die 25 jaar geheel Europa had beroerd, en de grondslag, waarop nu sedert 40 jaar de wereldvrede rustte. Zij raakten Frankrijk niet alleen, maar duizenden belangen in elk land. Indien éene mogendheid herziening vorderde, konden allen hetzelfde vorderen. Het zou leiden tot een heftige uitbarsting van allerlei kwade passiën, bloedstorting

en een algemeenen oorlog, waarvan niemand het einde kon voorzien, dat zeker voor menigeen geheel anders zou zijn dan hij gewenscht of verwacht had. Wie bijvoorbeeld, die de beruchte proclamatie van den hertog van Brunswijk in 1792 las, toen de legers der eerste coalitie het Fransche grondgebied betraden, had kunnen vermoeden, dat het congres van Weenen in 1815 er het einde van zijn zou? En wie had gedroomd van die reeks van vreeselijke catastrophen, die in dien tusschentijd waren voorgevallen? Zulke herinneringen konden tot voorzichtigheid leiden.

De keizer antwoordde, dat hij volstrekt zulk een omkeering van alle toestanden niet begeerde noch verwachtte; hij meende dat eenige, betrekkelijk kleine verbeteringen in den staat van Europa mogelijk waren zonder zulke ernstige gevolgen. Hij wenschte volstrekt geen verwarring te veroorzaken; alles wat hij begeerde, was „de bien s'entendre avec le gouvernement Anglais sur toutes les eventualités", zoodat, wanneer zij mochten plaats grijpen, zij ons niet onvoorbereid, noch oneenig zouden vinden. „Ik hervatte" — schrijft prins Albert in het memorandum, dat hij van deze, gelijk van vroegere gesprekken met keizer Napoleon ontwierp — „dat de tractaten van 1815 de basis waren, waarop de staat van zaken in Europa wettiglijk berustte; maar dat dit niet belet had, dat in sommige gevallen verbeteringen, die onvermijdelijk waren, tot stand waren gekomen. Men denke slechts aan België, aan Neufchâtel. Het hoofdpunt in de verdragen, voor zooverre zij gericht geweest waren tegen Frankrijk, betrof de uitsluiting der Bonapartes van den troon. De tegenwoordigheid van Z. M. te dezer plaatse was het sterkst mogelijk bewijs, dat er geen praktisch onoplosbaar bezwaar bestond in het veranderen van sommige speciale punten,

die veranderd moesten worden, maar om de verdragen zoo maar in 't algemeen te willen wijzigen of opheffen, dat zou tot de grootste opschudding aanleiding geven."

Ondanks dit argumentum ad hominem liet Napoleon zich niet overtuigen. Hij klaagde er over, dat de Engelsche regeering bij iedere speciale quaestie onwillig was; hij vond geen medewerking bij de regeling, juist van speciale quaesties. Lord Palmerston sloeg zelfs van tijd tot tijd een toon aan, die meer dan erg was. Hij zond korte nota's aan de Persigny en zei daar allerlei dingen in. Zoo had hij onlangs geschreven: „Si telles et telles sont les opinions de l'Empereur, que va-t-il chercher à Osborne? Pourquoi vient-il?" Dat was toch, voegde de keizer er bij, „un peu fort."

„Ja" — antwoordde Albert — „lord Palmerston schrijft over 't algemeen scherper dan hij spreekt, en die nota's zijn waarschijnlijk geen officieele stukken, maar geheel vertrouwelijke uitstortingen (effusions) geweest."

Of Napoleon aan die verontschuldiging eenige waarde heeft gehecht, vertelt prins Albert niet. Ik denk, even veel als hij. In zich zelf moet Albert wel gelachen hebben over die briefjes van den merkwaardigen staatsman, die zoo dikwerf, doch zeker niet zonder bedoeling, zulk een vermakelijk enfant terrible op politiek terrein was.

Nog in het laatste gesprek, dat Napoleon en Albert over politieke zaken hadden, kwam de tractaten-quaestie opnieuw te berde. De keizer was nu op een ander idee gekomen. Hij had een nieuw middel bedacht „pour rendre de grands bienfaits au monde." Buiten Europa had hij het nu gevonden. Hij wilde de Middellandsche zee maken, niet tot „un lac Français", als Napoleon I, maar tot „un lac Européen." Spanje moest Marokko, Sardinië een stuk

van Tripoli, Engeland Egypte, Oostenrijk een deel van Syrië hebben en „que sais je"? Dat zijn alle uitstekende streken, die beschaafd kunnen worden. Albert vond, dat hij een grooten stap voorwaarts had gedaan. Hij liet ten minste „le vieux monde et la vieille société" vooreerst onaangeroerd; maar toch had ook dit plan, afgescheiden van de moeilijkheid der uitvoering, het nadeel, dat het licht het politiek evenwicht van Europa verstoorde. „Een afvoerkanaal voor de onrustige geesten in zijn land" had de keizer het genoemd; maar Albert schudde het hoofd. Frankrijk had nu al 27 jaar Algiers, en Parijs was nog zijn onrustige geesten niet kwijt. De Fransche natie was niet geschikt om te koloniseeren en nieuwe staten te vormen, omdat zij ongeschikt was voor zelfbestuur, wat hij zeer betreurde. De keizer, ofschoon natuurlijk het laatste erkennende, ontkende het eerste en wees op de duizenden Franschen, die door de geheele wereld verspreid waren. Algiers bewees niet het tegendeel. Er was tijd noodig, om nieuwe staten te scheppen."

De samenkomst te Osborne had een goede vrucht gedragen voor de Oostersche quaestie. Wat de herziening van de tractaten van 1815 betrof — dit hoofdpunt op Frankrijks programma had geen wijziging ondergaan. De ernstige bezwaren, door Albert aangevoerd, zijn wijzen op mogelijke gevolgen konden een tijdlang indruk maken en de uitvoering van sommige plannen vertragen, de keizer der Franschen meende zijn heil en de redding zijner dynastie in maatregelen te moeten zoeken, die in lijnrechten strijd waren met de inzichten van Albert, wiens oordeel hij ingeroepen had. De uitkomst zou bewijzen, dat een gezond oordeel en een eerlijk, warm hart scherper zien dan eenige doctrine, zelfs van de Bonapartistische legende.

Tegen zonsondergang, in den avond van den 19den Augustus 1857, waren de bewoners van Cherbourg zeer verrast, toen zij het Engelsche jacht *Victoria and Albert* in de haven zagen binnenkomen. Het koninklijke jacht bevatte de vorstelijke personen, wier namen het droeg en zes hunner kinderen. Zij kwamen Cherbourg bezoeken en de beroemde havenwerken bezichtigen.

Men zou kunnen vragen, wat interessants er voor kinderen in dergelijke zaken gelegen is; doch het zeetochtje en het genot, in een vreemd land te zijn, was zeker voor hen het aantrekkelijkste. Voor Albert en Victoria had de zaak meer beteekenis, inzonderheid voor den eerste. Het is duidelijk, dat hij met eigen oogen de werken van Cherbourg, die tot zooveel gepraat aanleiding gaven, wilde gadeslaan.

Een heimelijke onrust en een soort van wantrouwen deden hem wenschen, thans — nu de vriendschappelijke verhouding niet anders dan eene welwillende uitlegging van zijne belangstelling toeliet — zich te vergewissen van het mogelijk gevaar, dat van hetgeen te Cherbourg werd tot stand gebracht in de toekomst was te wachten. Half officieel, half privaat ontvangen, werden Albert en Victoria door het stedeken, de omstreken en de werken rondgeleid. *Le fin mot de l'histoire* werd door de Fransche hoofdofficieren hun zeker niet verklaard, maar Albert zag genoeg om zijne onrust maar al te gegrond te achten.

„Een pistool op de borst van Groot-Brittannië", had indertijd de eerste Napoleon Antwerpen genoemd. Wat bedoelde zijn opvolger en naamgenoot met deze reusachtige versterkingen, met deze uitgebreide arsenalen? Zeker, voor 't oogenblik had Engeland niets van hem te duchten. De revisie van de kaart van Europa was het eerste punt

op het menu, dat tot afleiding der opinie in Frankrijk moest strekken. Maar wie kon waarborgen, dat niet te eeniger tijd de man, die de tractaten van 1815 wilde vernietigen, als een beleediging voor Frankrijk, willens of onwillens, zich zou laten meêsleepen, om ook op Engeland, den hoofdbewerker van den val der Bonaparte's, wraak te nemen?

„Cherbourg" — schreef prins Albert aan Stockmar, — „is een reusachtig werk, dat ernstig te denken geeft. De verdedigingswerken, die wij te Alberney hebben, zijn kinderspel er bij."

Victoria gelastte dan ook onmiddellijk na haar terugkomst, uitgebreide rapporten op te maken over den staat der verdedigingsmiddelen in Engeland, voornamelijk van de werken te Portsmouth en elders, daarbij opgaaf verlangende van de schepen, die in werkelijken dienst waren, van den tijd, benoodigd om de andere uit te rusten, enz. Toen een paar maanden later die rapporten waren ingekomen, legden zij een treurig getuigenis van den jammerlijken toestand af.

De opstand in Engelsch-Indië intusschen en de groote inspanning, waartoe hij het moederland verplichtte, dreven de opgewekte onrust over vermoedelijke gevaren van Frankrijks zijde op den achtergrond voor de wezenlijke gevaren, die men op het oogenblik zelf te bestrijden had. In de houding des Franschen keizers was trouwens niets op te merken, dat de achterdocht rechtvaardigde.

Integendeel, hij toonde met woord en daad, dat zijne vriendschappelijke gezindheid door het bezoek te Osborne versterkt was, en dat hij oprecht deel nam in de moeilijkheden, waarin Engeland door den opstand in Indië verkeerde. Hij bood zijne diplomatieke ondersteuning aan,

om van den Sultan en den Onderkoning in Egypte vergunning te verkrijgen, dat Engelsche troepen door Egypte naar Indië zouden vervoerd worden, en verklaarde gaarne te zullen zien, dat zij hun weg door Frankrijk namen, indien dit hun aankomst in Indië kon bespoedigen. Het laatste inzonderheid maakte te Londen een gunstigen indruk, omdat Napoleon, naar men meende, zeer goed wist, dat deze vergunning aan vreemde, Engelsche troepen, om door het land te trekken, verre van populair in Frankrijk was.

Deze gunstige indruk werd versterkt door de houding, die hij te Stuttgart aannam. Daar had, in de Septembermaand, de lang besproken samenkomst met den keizer van Rusland plaats. De parvenu, keizer van Frankrijk, betoonde, volgens de berichten welke het Engelsche hof ontving, eene zelfbeheersching en waardigheid, die zeer werd opgemerkt. De beleefdheden, die hem werden aangedaan en die groot genoeg waren om het kalmste hoofd aan het duizelen te brengen, werden door hem zonder eenige gretigheid aangenomen.

Hij bleek ontoegankelijk voor alle raadgevingen en verleidingen om de Engelsche alliantie te verbreken, en de herhaalde verzekeringen van prins Gortschakoff, die zijn meester, den Czaar, vergezelde, tot allen die ze hooren wilden: „nous sommes contents", werden opgevat als juist het tegenovergestelde te beteekenen. Rusland was niet tevreden. Het doel der samenkomst, de verleiding van den Franschen keizer, werd gemist, ofschoon de keizerin der Russen naar Stuttgart was overgekomen, om Napoleon te ontmoeten, die geweigerd had tot haar naar Darmstadt te gaan.

Zoo eindigde het jaar 1857, wel met onrust voor de

toekomst, doch tevens met vertrouwen op de tegenwoordige gezindheid des Franschen keizers. Waartoe ook wellicht zijn persoonlijk gouvernement en de verplichting, om de natie bezig te houden en van binnenlandsche vraagstukken af te leiden door het opwerpen van buitenlandsche quaestiën, hem eenmaal leiden zouden, voor het oogenblik was er geen ernstig wolkje aan den horizon te bespeuren. Weinig dacht Napoleon zoowel als Albert, dat reeds na weinige weken de verhouding ongunstig genoeg zou zijn geworden, om reden tot bezorgdheid te geven.

Op den eersten Januari 1858 schreef Napoleon een beleefden nieuwjaarsgroet aan Victoria, in antwoord op den haren. Hoe de verhouding der vorstelijke gezinnen niet bloot een officieele, maar ook een persoonlijk vriendschappelijke was, kon, wie het niet wist, afleiden uit de woorden, waarmede hij van het aanstaande huwelijk der dochter van Victoria melding maakte: „Ook onze gedachten zijn vervuld met den 25sten (den huwelijksdag) en wij begrijpen en deelen de gewaarwordingen, die Uwe Majesteit moet gevoelen."

Tien dagen vóór dit hooge bruiloftsfeest had er te Parijs eene gebeurtenis plaats, die op de politiek van Frankrijk in de volgende jaren, en diensvolgens op de politieke historie van Europa, grooten invloed hebben zou. In den avond van den 14den, toen de keizer en de keizerin naar de opera reden, werd er door Orsini een moordaanslag op hun leven gedaan. De eerste breedvoerige berichten ontving Victoria van den broeder van prins Albert, die, om het huwelijk bij te wonen, naar Londen was gekomen. Hij was over Parijs gereisd en bevond zich in de opera, toen daarbuiten, rue Lepelletier, de uitbarsting plaats had. Het geschreeuw en gejammer van de menigte was

vreeselijk, vertelde hij. „De neus van den keizer was even geraakt en de kleêren van de keizerin waren bespat met het bloed van de gewonden om haar heen. Haar linkeroog was eenigszins getroffen. De keizerin was zeer bedaard en moedig, meer dan hij." Weinige dagen later schreef Napoleon zelf een berichtje van het gebeurde aan Victoria: „In de eerste opwinding en schrik zien de Franschen overal medeplichtigen, en ik zal moeilijk al de uiterste maatregelen kunnen tegenhouden, die men wil dat ik neme. Maar deze gebeurtenis zal mij van mijn gewone kalmte niet doen afwijken, en terwijl ik het gouvernement versterk, wil ik niet schuldig zijn aan eenige onrechtvaardigheid." Werkelijk overdreef Napoleon de opgewondenheid niet, die in Frankrijk heerschte. Blikken vol verontwaardiging werden er over het Kanaal geslingerd tegen Engeland, waar de samenzwering van Orsini was beraamd en voorbereid. Ook in de vertegenwoordiging werd onverholen Frankrijks ergernis uitgesproken over het land, dat onder bescherming zijner instellingen toeliet, dat conspiratiën tegen bevriende gouvernementen ongestraft konden gedijen. In Engeland vond men die heftige taal niet onnatuurlijk en erkende het betrekkelijk recht des Franschen volks, om zich over de nadeelen van een politieke vrijheid te beklagen, waarvan het de zegeningen niet kende. Doch dat deze ergernis van het Fransche volk voor Engeland zelf gevolgen zou dragen, liet zich in het eerste oogenblik niet voorzien en zelfs in de eerste weken niet denken, toen het huwelijk van Albert's en Victoria's dochter met den kroonprins van Pruisen aller aandacht bezighield. Te minder, omdat de Engelsche regeering, ten einde eenigszins aan de klachten in Frankrijk te gemoet te komen, aan het parlement een wetsvoorstel deed,

dat het misbruik der vrijheid, in Engeland ook aan vreemdelingen toegestaan, met straf bedreigde.

De conspiracy-bill zou, naar men hopen mocht, de verbitterde gemoederen in Frankrijk tot rust brengen en de goede verstandhouding der volken herstellen. Het ministerie Palmerston meende door de indiening van deze bill tevens een afdoend antwoord te geven op de depêche, waarin graaf Walewski, de Fransche minister van buitenlandsche zaken, de gevoeligheid van zijn gouvernement en volk had uitgesproken over de verschooning, waarmede in Engeland de vijanden des keizerrijks werden bejegend. „De vijandschap" — zoo schreef hij — „openbaart zich niet enkel in de drukpers, in de pogingen om onrust gaande te houden en onlusten te verwekken; vorstenmoord wordt tot eene leer verheven, openlijk gepredikt, praktisch in verschillende proefnemingen toegepast. Moet het asylrecht voor zulke plannen, voor zulke zaken gelden? Hebben moordenaars aanspraak op gastvrijheid? Mag de Engelsche wetgeving hunne plannen en manoeuvres begunstigen en kan zij voortgaan personen te beschermen, die zich door hunne handelingen buiten het gemeene recht plaatsen?" (22 Jan. 1858.) Al deze officieel en officieus geuite grieven zouden wegvallen door de aanneming van Palmerston's wetsvoorstel. Zoo hoopte het ministerie.

Doch het Engelsche gevoel van vrijheid is zoo groot en zoo onbuigzaam, dat de beperking der gastvrijheid, die het wetsvoorstel bevatte, een grooten tegenstand in het leven riep. Ongelukkig genoeg wierp eene onvoorzichtigheid — of moet men ijdelheid zeggen? — van het keizerlijke gouvernement olie in 't vuur. Verschillende adressen van gelukwensching waren den keizer aangeboden. Onder deze waren er, die een zeer hoogen en voor den Engelschen trots

ondraaglijk beleedigenden toon voerden. Dat van een aantal militairen, het zoogenaamde adres der kolonels, muntte uit; zij spraken van het Engelsche volk als van „beschermers van moordenaars, die al hunne voorgangers in al wat slecht was overtroffen." Anderen wilden rekenschap gevraagd zien van het land, welks wetten straffeloosheid verzekerden aan zulke monsters. „Geef ons bevel, Sire, en wij zullen hen in hunne vesting vervolgen." Een derde adres bevatte deze woorden: „dat de ellendige moordenaars, de ondergeschikte agenten van zulke misdaden, de straf van hunne misdadige pogingen ondergaan; maar dat ook het eervergeten nest, waarin zoo helsche plannen zijn ontworpen, voor altijd vernield worde."

Men kon over dezen martialen bombast lachen; maar de lachers hebben, waar het een volk en zijn eergevoel geldt, zelden de meerderheid en nog minder de bovenhand. Zulke beschimpingen en zulke bedreigingen werkten uit, wat zij steeds uitwerken; het betrekkelijk recht der klagers werd ontkend en de geneigdheid, om eenigszins tevreden te stellen, veranderde in volslagen onwil. Het parlement verkoos geen concessiën te doen aan hen, die de natie beleedigden. Te minder omdat de keizerlijke regeering de onvoorzichtigheid had die adressen vol bombast in den *Moniteur*, haar orgaan, op te nemen, en dus de gevoelens en wenschen, daarin uitgesproken, scheen te deelen. Wat Walewski ook deed om den ongunstigen indruk dezer opneming in den *Moniteur* weg te nemen, door ze voor te stellen als een vergissing, niets mocht baten. Er vormde zich een coalitie tegen de conspiratie-bill: Roebuck, John Russell, Disraëli, Milnes reikten elkander de hand; en bij de tweede lezing in het Huis der Gemeenten werd een amendement aangenomen, dat de houding der regeering in

deze zaak ten sterkste wraakte. Lord Palmerston en zijne ambtgenooten traden af als laatste slachtoffers van de bommen van Orsini!

De Fransche keizer was aanvankelijk over dezen loop van zaken zeer geërgerd en verborg zijne teleurstelling volstrekt niet. Persoonlijk vond hij de niet-aanneming der conspiracy-bill lastig en onaangenaam, omdat de opgewondenheid onder zijne aanhangers en in het algemeen bij de Franschen bleef voortduren, die anders spoediger zou bedaard zijn als haar eene genoegdoening, gelijk Palmerston's wetsvoorstel bevatte, ware geschonken.

Het nieuwe ministerie, dat van lord Derby, deed alles wat het kon om moeilijkheden te voorkomen en slaagde er zoo goed in, langs den weg van eene "diplomatie intime," gelijk de Franschen het heetten, de gerezen grieven uit den weg te ruimen, dat de keizerlijke regeering zelve aan hare krasse nota van 22 Januari eene uitlegging gaf, die volkomen bevredigend was. Het was een triomf voor het Derby-ministerie, hetwelk aan dat van Palmerston was opgevolgd, dat het bij de opening der nieuwe zitting aan het Huis der Gemeenten kon mededeelen, dat de pijnlijke misverstanden, die een oogenblik tusschen Engeland en Frankrijk hadden bestaan, op vriendelijke en eervolle wijze waren geëindigd. Voornamelijk was deze vreedzame oplossing aan den persoonlijken wil des keizers te danken, die der alliantie met Albion steeds getrouw bleef. Toen de Persigny, die met Walewski niet al te best overweg kon, zijn ontslag nam als ambassadeur te Londen, gaf de keizer in de keuze van zijn opvolger een nieuw bewijs, dat hij de goede verstandhouding met Engeland wenschte. Hij benoemde Pelissier, hertog van Malakoff, volstrekt geen diplomaat, maar persoonlijk zeer aan hem gehecht. De be-

noeming werd door Albert en Victoria daarom als een bewijs opgemerkt, hoezeer Napoleon de alliantie op prijs stelde.

Geen enkel geoorloofd middel werd nagelaten, om die persoonlijke gehechtheid van Napoleon aan Engeland te versterken, ten minste niets te doen, dat tot verflauwing kon leiden. In het volgende jaar waren de werken te Cherbourg, reeds onder Lodewijk XIV aangevangen, voltooid. Het plan, dat tot de oprichting had geleid, was tegen Engeland gekeerd geweest. De keizerlijke regeering gaf steeds de verklaring, dat zij slechts in het algemeen strekten tot versterking van Frankrijk, maar niet tegen een bepaalden staat, en wel het allerminst tegen Engeland waren gericht. Toch was de indruk van het bezoek, indertijd door Victoria daar gebracht, te sterk geweest, dan dat zij het aangenaam vond, toen Napoleon haar uitnoodigde, om de feesten ter eere der voltooiing bij te wonen. Zij bedankte aanvankelijk, maar kwam op haar besluit terug, omdat de ministers haar op het gevaar wezen, dat de weigering kon na zich sleepen. Zij beloofde toen te Cherbourg te komen, om den keizer te ontmoeten, maar tevens vóór den aanvang der feestelijkheden te zullen vertrekken. Haar bezoek gold slechts den bevrienden vorst, die door iedere aanraking met Albert en haar meer aan de alliantie gehecht bleef. „Den 5den Augustus hebben wij een rendezvous met den keizer te Cherbourg" — berichtte prins Albert aan Stockmar; — „wij zullen geen het minste deel nemen aan de feestelijkheden aldaar, maar haasten ons den 6den, den dag waarop zij aanvangen, weer naar huis. Als Cherbourg geheel in orde is, zal de positie van Engeland zeer veranderd zijn, en wij moeten onze krachten versterken, indien wij niet geheel aan de genade van onzen buurman willen overgeleverd zijn. Per spoortrein kan een

leger daarheen gebracht worden en overgevoerd naar onze kust in — vier uur." De ontmoeting duurde slechts kort, en was niet geschikt om elk gevoel van ongerustheid over het gebruik, dat wellicht eenmaal van die reusachtige werken kon gemaakt worden, weg te nemen.

Met een donderende kanonnade werd het koninklijk jacht ontvangen; rustig en kalm lag het Engelsche scheepje, dat de Engelsche koningin aan boord had, te midden van een aantal groote en kleine oorlogsschepen, waarvan ook het onbeduidendste zonder moeite de kleine *Albert and Victoria* in een oogwenk in den grond kon boren. Aller harten waren met dezelfde gedachten vervuld. Napoleon zelf, toen hij met Eugénie bij hen op het jacht was gekomen, scheen verlegen en vroeg: „of men in Engeland nog zoo slecht over hem dacht, of men nog een invasie verwachtte?" Veelbeteekenend is de korte vermelding in het dagboek van prins Albert: „De keizer ziet er slecht uit; hij is uit zijn humeur om alles wat men in Engeland van hem zegt." Den volgenden dag, toen Victoria en Albert aan land waren gestapt en bij Napoleon de lunch gebruikten, was hij zeer stil; hij had blijkbaar geen lust om zich uit te laten. Eugénie toonde zich tegenover Victoria bezorgd over den staat van zaken en sprak veel over de hatelijke artikelen in de Engelsche bladen, die op het vasteland vertaald en gelezen werden; zij klaagde over het onvermogen der Engelsche regeering, om zulke artikelen, die verkeerd werkten en kwaad bloed zetten, te voorkomen enz. Met een diner op het Fransche admiraalschip werd het bezoek besloten. Daar smolt eindelijk een weinig de koelheid, de gegeneerdheid weg. Volkomen bewust, dat de journalistiek, zoo niet de diplomatie van Europa angstig luisterde naar hetgeen hier gesproken werd, drukten beiden

de keizer en prins Albert, hun hoop uit, dat alle pogingen, aangewend om de goede verstandhouding der twee natiën te verbreken, zouden afstuiten op het gezond verstand der volken zelven. „De samenkomst zal wel goed gedaan hebben, maar toch voel ik, dat er een verandering is in den keizer," schreef Albert. Ook Victoria had datzelfde gevoel. Er was iets, dat hij verborg.

De waarheid was, dat hij weinige dagen te voren de beroemde samenkomst te Plombières met den graaf de Cavour had gehad, die tot den oorlog van 1860 en de onafhankelijkheid van Italië zou leiden. De keizer wist, dat zijne gasten noch zijn afkeer van Oostenrijk, noch ijne Italiaansche plannen goedkeurden. En vandaar dat Victoria, met echt vrouwelijken tact, onder al de hoffelijkheid en eerbied, die haar bewezen werd, de vrije en gemakkelijke wijze van omgang miste, waaraan ze vroeger met Napoleon gewoon was. Hij was dezelfde niet van vroeger dagen.

Maar de koningin vergat haar onrust, toen zij den volgenden middag, op Osborne teruggekeerd, ter eere van Alfred, die jarig was, op het terras van het Zwitsersch huisje met haar drie jongens en twee meisjes een dansje deed! De moeder deed een oogenblik de koningin vergeten, welke donkere wolken zich aan den politieken gezichteinder van Europa, misschien ook van Engeland, vertoonden en dreigend schenen te naderen.

Toen den eersten Januari 1859 het corps diplomatique te Parijs den keizer de gebruikelijke nieuwjaarsgroeten bracht, sprak Napoleon tot den Oostenrijkschen ambassadeur Hubner de bekende woorden: „Ik betreur, dat de relatiën van onze twee gouvernementen niet meer bevredi-

gend zijn, maar ik verzoek u den keizer te verzekeren, dat mijne persoonlijke gevoelens jegens hem dezelfde zijn."

Als de eerste bliksemstraal uit de lang dreigende onweerswolk werden die woorden door Europa en Frankrijk opgevat. „Zij beteekenen of alles of niets," zei een Engelsch staatsman. De publieke opinie had snel haar keus gedaan. Zij zag er de aankondiging van een krijg in, die, op Italiaanschen bodem, den ouden strijd tusschen Frankrijk en Oostenrijk zou zien herleven.

Sedert eeuwen was Italië de kampplaats geweest, waar de twee machten, die om de suprematie over het vaste land van Europa worstelden, elkander den prijs betwistten. Indien een traditioneele politiek aanspraken op populariteit kan doen gelden, de aankondiging van een strijd ten gunste van Italië was zeker meer dan iets anders geschikt om de tegenstanders van het keizerrijk met zijn agressieve staatkunde te verzoenen. Italië lag gekromd onder het Huis van Habsburg, dat niet alleen in het noorden zijne Lombardische provinciën met de ijzeren hand van een sterke militaire macht en politie in bedwang, maar ook de middel- en zuidelijke staten door geheime tractaten in onderwerping hield. Het regeeringssysteem, dat Oostenrijk vertegenwoordigde, erkende geen enkel der rechten, die Frankrijk liefhad, al had het die ook tijdelijk geabdiceerd in handen van een macht, „absolu de fait si non de droit", zooals Casimir Perier vóór jaren schreef. Tegenstanders en vrienden van het tweede keizerrijk konden in beginsel niets hebben tegen een oorlog, die Frankrijks invloed herstelde in een land, waaruit het zich door Oostenrijk, in strijd met de traditiën van het verleden, geheel had laten verdringen. De eersten mochten bevreesd zijn, dat groote overwinningen Napoleon III te zeer versterken zouden, deze

beduchtheid deed tot het beginsel niets af; evenmin als de vrees zijner vrienden, die, gelijk de hertog van Malakoff openlijk uitsprak, zeer bezorgd waren dat, indien de Franschen de minste nederlaag leden, "ce serait fini de la dynastie."

Het is merkwaardig, hoe de Engelschen toen en nu nog, blijkens het boek van Martin, over den Italiaanschen krijg oordeelden. Wanneer men zich herinnert hoe Engelsche agenten de Italiaansche gouvernementen, inzonderheid dat van Napels, publiek hadden veroordeeld en aan de kaak gesteld, dan kan men niet zonder eenig meesmuilen de uitvallen lezen, die ter wille van dien strijd tegen Frankrijk werden geuit. Wanneer men een oogenblik den persoon van Louis Napoleon wegdenkt en het verband tusschen den krijg en zijn optreden voor Italië met zijn binnenlandsche politiek, dan is toch inderdaad moeilijk in te zien, waarom het aan Frankrijk euvel was te duiden, dat het zijn zwaard in de schaal van Italië's lot wierp. Mogen machtiger staten kleine niet te hulp komen? Ik zou wel eens willen weten, waarom niet. Indien het aan verdrukte volken, gelijk aan individuen, die onder het juk, de heerschappij van anderen zuchten, vrij staat hulp te vragen van machtiger handen, in staat hen te steunen en te verlossen, dan zal het toch wel geen verplichting van de laatste zijn, om die hulp te weigeren. Geen enkel der Europeesche staten heeft ooit zulk een leer in de praktijk gehuldigd. In iedere eeuw hebben de regeeringen — want van volken kan men niet spreken — zich bemoeid met het lot van andere staten, en zijn voor of tegen hen opgetreden. De leer van non-interventie is ook nooit iets anders dan een voorwendsel geweest, om dingen te doen geschieden, die men zelve niet verkoos tot stand te brengen: een stokpaardje, dat Engeland zelf, hoe druk

het daar ook op gereden heeft, telkenmale, als het lastig werd, op het vuur heeft geworpen. In den mond van geen mogendheid bovendien paste de afkeuring van den Franschen krijg minder dan in dien van Engeland. Heeft het zijn eigen grootheid niet te danken aan het partijtrekken voor, het ondersteunen van verdrukten? Wat ware Engelands invloed op het vasteland geweest zonder de buitenlandsche politiek van Elisabeth, Cromwell, Pitt?

De biograaf van prins Albert verzekert ons, dat zijn held geen bezwaar had gehad, indien het Italiaansche volk zelf den opstand had begonnen en zich had vrijgevochten. Zonder twijfel ware de Italiaansche historie daardoor een schoone bladzijde rijker geworden. Maar bestond er eenige de minste kans op? Het valt gemakkelijk te zeggen: „een volk, dat de vrijheid niet weet te verwerven, verdient ze niet", doch dergelijke schoone uitspraken mogen aan sociëteitspolitiek zeer afdoende voorkomen, zij brengen de quaestie niet tot oplossing. De geringe kans van slagen lag niet in de personen, maar in de toestanden. De opstanden van 1821 en van 1848 hadden bewezen, dat moed noch overtuiging bij de personen werd gemist, en dat bereidwilligheid tot opofferingen voldoende aanwezig was. Maar de krachten waren te verspreid, te individueel: er ontbrak te zeer eenheid van leiding door het gemis van een machtig hoofd, machtig ook om de verschillende inzichten voor zijn wil, ter wille van het doel, te doen buigen, dan dat 1821 en 1848 slagen konden. Oostenrijk was te sterk om ernstig bedreigd te worden door de aanvallen van zoo zwakke tegenstanders, die het één voor één overwinnen kon, omdat zij zich niet vereenigen konden. Men wijze niet op de grootsche feiten, door Garibaldi gewrocht, voordat men het bewijs heeft geleverd, dat hij zou geslaagd zijn, ook

indien hij vóór de verlossing van Lombardije ware opgetreden. Albert's meening — indien ten minste Martin zijn gevoelen juist weergeeft — veroordeelde Italië tot het voortdurend dragen van zijn keten, tot herhaalde opstanden zonder ander gevolg dan hernieuwd bloedstorten. Zou de Nederlandsche republiek in de 16de eeuw, zou Griekenland in de onze zijn vrijheidsoorlog hebben zien slagen, zonder hulp van het buitenland? Zou de dertigjarige krijg tot de vernietiging der middeleeuwsche keizerlijke macht hebben geleid zonder Gustaaf Adolf en Richelieu?

Toen een beroemd Nederlandsch geleerde voor eenige jaren zijn overtuiging uitsprak, dat „het recht van den sterkste" de wereld beheerscht, ergerden zich vele gemoederen, niet alleen vrome, aan die stelling. Zij hadden beter gedaan de oogen om zich te slaan en zich rekenschap te geven van de krachten die heerschen. Zij zouden hebben waargenomen, dat de wereld der feiten tot geheel andere resultaten leidt dan de wereld der ideeën. Niet in de kracht van den sterke, maar in de immoraliteit van zijn wil ligt het gevaar voor de menschheid.

De scherpzinnigheid van prins Albert intusschen — zijn biograaf heeft mijns inziens dit punt te weinig nog doen uitkomen — heeft Frankrijks deelneming aan den Italiaanschen krijg minder afgekeurd om het doel van den strijd, dan wel omdat zij een schakel was in de keten van Napoleons politiek. Albert voorzag, dat de man, die in Italië de oude tractaten verscheurde, met noodzakelijkheid zou voortgedreven worden om herziening ook elders te eischen. Daarbij heeft hij blijkbaar geloofd aan Oostenrijks macht en niet geloofd aan zoo beslissende overwinningen als Frankrijk wachtten. De aanval op Oostenrijk zou ten val worden van het keizerrijk, meende hij.

„Ik denk" — schreef Victoria, wier gevoelens zeker die van Albert uitdrukken, in het begin van Februari aan koning Leopold — „ik denk, indien Oostenrijk sterk is en goed voorbereid, Duitschland sterk en goed gezind jegens ons (wat Pruisen stellig is), dat dan Frankrijk niet zoo haastig en begeerig zal zijn om te wagen, wat ik vast geloof dat eindigen zal met den val des keizers."

De officieele uitgever van dit briefje doet het voorkomen alsof de officieele schrijfster in den geest reeds de gebeurtenissen na 1870 voorzag. Het zou zeker voor een profetischen blik van Victoria getuigen; maar het is volkomen duidelijk, dat de horizont van Albert's gade niet zoo uitgebreid was. Zij dacht, als zoovelen, dat Oostenrijk onoverwinnelijk en het keizerrijk krachteloos was. De val van Napoleon zou de val der Alliantie zijn. Hoe kon het Engelsche gouvernement dan de oorzaak van de breuk toejuichen?

Doch ook, al golden deze redenen niet, de onwil van prins Albert werd gevoed door persoonlijke consideratiën. In de prikkelbaarheid van zijne stemming wist keizer Napoleon zich niet genoegzaam te bedwingen en sprak en deed allerlei zaken, die tot persoonlijke grieven werden. Hij wist natuurlijk, dat Engeland den voorgenomen krijg zeer afkeurde en beklaagde zich toen over Engelands vredelievendheid. „Kijk," zei hij tot lord Cowley, „let eens op het verschil van houding, die uw gouvernement en dat van Rusland tegenover mij aanneemt. Beiden stelt gij belang in het behoud van den vrede. Engeland houdt mij als een schrikbeeld de verantwoordelijkheid voor oogen, die ik op mij laad, als de oorlog uitbarst, en zegt me, dat ik den vrede moet bewaren; Rusland echter zegt: Ook ik wensch het behoud des vredes, het is het belang

van ieder land, dat de vrede gehandhaafd blijve. Maar indien gij, na alles wel gewikt en gewogen te hebben, u verplicht acht de wapenen op te nemen, dan zal ik u al de hulp geven, die in mijn vermogen is, door een leger aan mijne grenzen te plaatsen, groot genoeg om Oostenrijk en Pruisen in bedwang te houden." Volkomen te recht vatte men in Engeland die woorden als eene aanmoediging op, om den oorlog te beginnen.

Prins Albert vond er een bewijs te meer in, dat Rusland, sedert den Krimoorlog op Oostenrijk gebeten, eigenlijk de opstoker was. Ook de beperking, die Napoleon van den aanvang zich oplegde, pleitte er voor. De strijd zou alleen Lombardije gelden; de zuidelijke staten van Italië zouden verschoond worden om Ruslands wil. Maar zou de Fransche keizer, zoo hij in Italië slaagde, bij machte zijn den geprikkelden krijgslust zijns volks te beteugelen, en zou de natie zelve hem niet medesleepen om aan den Rijn Frankrijks natuurlijke grenzen te heroveren? Menig woord van Napoleon scheen te bewijzen, dat het denkbeeld reeds in hem gistende was. In eene samenkomst met een diplomatiek agent van den koning der Belgen beklaagde hij zich, dat Leopold, de hertog van Saksen-Coburg en prins Albert in Duitschland een ligue tegen hem vormden. De laatste was diep gegriefd over de veronderstelling en schreef over Napoleon in bewoordingen, die een scherp contrast vormden met de vroeger zoo vriendschappelijke verhouding. „Hij is geboren en opgevoed als een samenzweerder, en deze karaktertrek zal hij op zijn tegenwoordigen leeftijd wel niet afleggen; hij maakt altijd zelf plannen en wantrouwt en verdenkt anderen." Van de geheele zaak was niets waar. Koning Leopold achtte het geraden, den Franschen keizer in duidelijke termen van

zijne dwaling te genezen. Napoleon, ook van andere zijden beter ingelicht, erkende zijn ongelijk, maar het wantrouwen in zijne ziel bleef bestaan.

Er verliepen niettemin eenige maanden, voordat het aangekondigde onweer uitbarstte. Men meende in Engeland, dat Napoleon door den indruk, dien zijne woorden hadden gemaakt, verschrikt was. In Italië waren zij met blijde verrassing vernomen. „Il parait que l'empereur veut aller en avant", had Cavour met een glimlach opgemerkt. Maar in Duitschland hadden zij een agitatie opgewekt, die ernstig te denken gaf. Zou de Fransche Caesar zich tot Lombardije kunnen en willen bepalen?

Men geloofde het niet: de aanslag op Lombardije zou door dien op den Rijn worden gevolgd. Duitschland ving aan zich te wapenen. 't Scheen — zoo meende men in Londen — dat die houding van Duitschland Napoleon deed aarzelen.

Dag aan dag ging voorbij, zonder dat een oorlogsverklaring verscheen. Pereire had aan den keizer verklaard, dat de woorden aan Hübner Frankrijk op een milliard zouden te staan komen: de fondsen daalden steeds, het publiek vertrouwen in den staat van zaken was dermate geschokt, dat handel en nijverheid nadrukkelijk de noodlottige gevolgen ondervonden. Bij de opening der Sardinische kamers had Victor Emanuel als 't ware een weerklank op Napoleon's woorden doen hooren: „de horizont is niet helder, maar wij zijn besloten, alle eventualiteiten moedig onder de oogen te zien. De toekomst zal een gelukkige zijn, want onze politiek rust op rechtvaardigheid en op de liefde tot de vrijheid en tot het vaderland. Ons kleine land is in aanzien gestegen in den raad van Europa, omdat het groot is door de beginselen, die het vertegen-

woordigt en door de sympathieën, die het bezit. Zulk een toestand is niet vrij van gevaren; want, terwijl wij de traktaten eerbiedigen, zijn wij niet ongevoelig voor den lijdenskreet, die van zoovele deelen van Italië ons in de ooren klinkt." Was het overmoed van Cavour, een zweepslag voor den aarzelenden en onwilligen Napoleon om het te Compiègne besprokene uit te voeren? Men meende het te Londen, ofschoon de keizer zelf den 7den Februari den krijg duidelijker nog dan te voren aankondigde. „Hij hoopte, dat de vrede niet gestoord zou worden, hij was nog altijd de man des vredes; l'Empire c'est la paix, was en bleef zijn leus; hij zou bewijzen, dat de erfgenaam van Napoleon niet een nieuw tijdperk van veroveringen wilde openen, maar een systeem van vrede inwijden. Nooit zou een persoonlijk belang of armzalige eerzucht zijne handelingen leiden. Maar daar de gelijkheid van belangen, die er tusschen Sardinië en Frankrijk bestond, versterkt was door een pas gesloten huwelijk (Jérome Napoleon met Clotilde, dochter van Victor Emanuel), en hij met zijne alliantie met Engeland en de vriendschappelijke betrekkingen met Rusland en Pruisen sterk genoeg was, zou hij de verschillen met Oostenrijk op die wijze beslechten, dat de beschaving er door winnen zou." Deze denkbeelden, hier door Napoleon uitgesproken, liet hij breeder ontwikkelen en in een ruimer kring verspreiden in een brochure: „Napoleon en Italië" geheeten. De la Gueronnière had er zijne pen toe geleend. Kon de Fransche keizer na dergelijke woorden terug? In Londen werd het niettemin niet onmogelijk geacht. Om den weifelende moed te geven tot het bieden van weerstand aan hen, die hem tot den gevaarlijken kamp prikkelden — „c'est une occasion qui ne se trouvera pas une seconde fois aus

belle" — meende het Engelsche hof met vrucht de vriendschappelijke betrekkingen te kunnen bezigen, die het met Napoleon en de zijnen tot dusver had onderhouden.

Op ernstigen toon schreef Victoria aan den keizer, om hem zijne groote verantwoordelijkheid op het hart te drukken. „Zelden is aan iemand een gelegenheid gegeven als thans aan u, om op de rust en het geluk van Europa een zoo grooten en zoo persoonlijken invloed uit te oefenen, en ik kan mijzelf niet ontveinzen, hoe het groot belang, dat thans op het spel staat, afhankelijk is van de houding, die gij u geroepen zult achten aan te nemen. Uwe Majesteit is thans in de gelegenheid om, door te luisteren naar de eischen van menschelijkheid en recht en door de strikte eerbiediging der tractaten, het vertrouwen op uwe vreedzame politiek te herstellen, of Europa in een bloedigen oorlog te wikkelen, waarvan noch duur, noch uitbreiding vooraf te berekenen is, en die, welken roem hij ook Frankrijk moge schenken, materieel groote gevolgen voor de binnenlandsche welvaart en het financieel krediet des lands hebben zal," enz. Breedvoerig antwoordde de keizer den 14den Febr. op dit schrijven: hij gaf een voorstelling van zaken, die op den roem noch van volledigheid, noch van volkomen eerlijkheid aanspraak mag maken. Al de krijgstoerustingen, waarop men wees, verklaarde hij op vredelievende wijze: hij was niet aansprakelijk noch verantwoordelijk voor de onjuiste opvattingen en den kwaden wil, die uit de oorlogsplannen, hem toegeschreven, bleek. Hij erkende echter hulp aan Sardinië te hebben toegezegd, indien het door Oostenrijk wierd aangevallen. Heftig klaagde hij over de houding van Duitschland, dat aan Frankrijk zijn zelfstandigheid, zijn vrijheid tot de meest wettige handeling scheen te betwisten. „Ik hoop niettemin, dat de alliantie

met Uwe Majesteit altijd in stand zal blijven. Twee groote landen kunnen vrienden blijven, ofschoon hun belangen in alle quaestiën niet dezelfde zijn, indien ten minste de handeling van ieder hunner is voorafgegaan door een voorloopig overleg, in overeenstemming met de eischen hunner politieke belangen."

Was het prins Albert euvel te duiden, dat zijn vertrouwen in de openhartigheid, de eerlijkheid van den keizer ernstig werd geschokt? Hij wist te veel van de afspraken met Sardinië en van de krijgstoerustingen in Frankrijk, om iets te gelooven van de ontkenningen, die Napoleons brief bevatte. Maar wat hadden Victoria en Albert anders kunnen verwachten? De Fransche keizer had herhaaldelijk en persoonlijk, zonder te verbloemen, zijn plan om „de tractaten van 1815" te herzien, tegenover hen uitgesproken. Hoe konden zij dan verwachten, dat hij terug zou deinzen, ter wille van een zoogenaamde moreele verantwoordelijkheid, op het oogenblik dat de fortuin hem, naar het scheen, haar beste kansen in den schoot wierp? Ware het, ter wille der goede, persoonlijke verstandhouding niet beleidvoller geweest hem niet te dringen tot het bespreken van vragen, waaromtrent hij niet open en rond zijn ware denkbeelden uitspreken kon?

Voor het uiterlijke intusschen bleef de verstandhouding tusschen de beide hoven dezelfde. Het Engelsche gouvernement deed wat het kon om de uitbarsting van den krijg te voorkomen, schoon ten volle overtuigd, dat het niet baten zou. Wat Albert aanstonds gezien had, geschiedde: Frankrijk zocht tijd te winnen, om zijne strijdkrachten te vermeerderen, Oostenrijk af te matten en door ongeduld tot de oorlogsverklaring te prikkelen, opdat de schuld van den krijg niet aan Frankrijk mocht geweten worden.

Oostenrijk viel in den strik, verklaarde het eerst den krijg aan Sardinië en schonk daardoor aan zijn vijanden den steun der openbare meening. De nederlagen, die de Fransche wapenen aan de Oostenrijksche toebrachten, drukten op die impopulariteit van Italië's verdrukkers den stempel der goddelijke rechtvaardigheid: de hemel verklaarde zich tegen hen. Als met een enkelen slag werd het spinrag der Oostenrijksche tirannie verbroken, en zijn invloed in Italië vernietigd. De overmoedige belofte des keizers, dat Italië vrij zou zijn tot de Adriatische zee, werd niet vervuld, maar Lombardije aan Sardinië geschonken en daardoor een staat gevormd, die voor het streven en pogen der Italianen naar vrijheid een krachtig bolwerk en beschutting zijn zou. „Nous allons voir maintenant ce que les Italiens sauront faire tout seuls", zeide, na den vrede van Villafranca, keizer Napoleon tot Victor Emanuel. Het jaar 1860 zou het antwoord geven.

Wanneer men de voorstelling van Théodore Martin betreffende de verhouding van Napoleon tot Engeland ontleedt, dan komt men eindelijk tot geen ander resultaat dan dit: de hoofdgrief der Engelschen is het voeren van den Italiaanschen krijg zelf. De heftige woorden van Albert en van de Engelsche staatslieden zijn volkomen begrijpelijk, als men er zich rekenschap van geeft, dat het Fransche keizerrijk zich vermeette een oorlog te voeren, dien men te Londen afkeurde. De vermaningen der Engelschen bleven onopgevolgd. Toch zal de Italiaansche oorlog wel een dier regeeringsdaden van Louis Napoleon blijven, die het nageslacht er niet aan denken zal hem te verwijten. De vrijheid van Italië voorbereid te hebben, geeft zeker geen slechte aanspraak op historische onsterfelijkheid. Het ware voor den Franschen Caesar te wenschen geweest, dat

geen andere feiten zijner regeering dien roem hadden verduisterd.

Met het jaar 1859 eindigt het vierde deel van Martin's biographie. Als het vijfde zal verschenen zijn, zal de beschouwing van de laatste levensjaren van prins Albert ons de gelegenheid bieden, ook zijn verhouding tot den Franschen keizer verder uiteen te zetten.

IV

DE LAATSTE LEVENSJAREN VAN PRINS ALBERT.

DE LAATSTE LEVENSJAREN VAN PRINS ALBERT.

THEOD. MARTIN, The life of his Royal Highness the Prince Consort. Vol. V.

„Ik hoop, dat het aangevangen jaar niet gekenmerkt zal worden door een dier plotselinge omkeeringen van het lot, als het afgeloopene hebben onderscheiden; maar bovenal wensch ik, dat het — voor de belangen van den vooruitgang en van den vrede der wereld — onze alliantie versterke, die altijd zoo vruchtbaar in gelukkige resultaten is geweest."

Deze hoffelijke woorden richtte in het begin van 1860 Napoleon III tot koningin Victoria. Geen der beide wenschen werd vervuld. 1860 bracht een reeks verrassingen, die doodelijk op de goede verstandhouding der beide gouvernementen en der vorstelijke families werkten.

De Fransche keizer mocht er zich niet onschuldig aan rekenen. Want het was zijn politiek, die tot de verkoeling aanleiding gaf en bijkans tot een volkomen vredebreuk leidde.

Herhaaldelijk had hij rondweg tegenover prins Albert zijn voornemen uitgesproken, om de tractaten van 1815

te herzien. Het wantrouwen, waarmede men te Londen zijne politiek in de laatste jaren gadesloeg, was er door gerechtvaardigd. Zonderling, indien zij ernstig moesten heeten, waren daarom zijn voortdurende klachten, dat men in Engeland hem niet vertrouwde en hem plannen toeschreef, die de rust van Europa zouden verstoren.

Bij het tractaat van Zurich (10 Nov. 1859), dat de vredespreliminairen van Villafranca bevestigde, had hij er in bewilligd, dat de groothertog van Toscane en de hertogen van Parma en Modena in hunne staten zouden terugkeeren. Dat die belofte ernstig gemeend was, kan moeilijk aangenomen worden. Zelfs indien al het plan, dat hem toegeschreven werd, om in Midden-Italië een staat voor zijn neef Napoleon te stichten, niets meer dan een oogenblikkelijke opwelling geweest is, kon men niet verwachten, dat hij, die alles van de gezindheid der bevolkingen afhankelijk had gesteld, genegen zou zijn de gevluchte vorsten met geweld terug te voeren. En in December 1859 was de stemming der hertogdommen voldoende gebleken. Men wist dat de oude heeren niet door hunne onderdanen werden teruggewenscht, maar dat deze aansluiting aan Sardinië verlangden. Zou Napoleon zijn populariteit in Italië in de waagschaal stellen, door met zijn troepen Oostenrijksche gouverneurs — want de hertogen waren niets anders geweest — met kracht van wapenen te herstellen? Het was niet te verwachten. Welk een indruk zou een dergelijke dienstbaarheid jegens Oostenrijk in Frankrijk maken?

Niettemin gevoelde hij zich door zijn beloften aan Oostenrijk in zijn bewegingen belemmerd. Hij stelde daarom aan Engeland voor, een overeenkomst te sluiten op deze kans, dat Frankrijk en Oostenrijk zich van alle tusschen-

komst in Italië zouden onthouden, tenzij daartoe door Europa uitgenoodigd, ingeval van anarchie. Het was duidelijk, dat Napoleon deze overeenkomst wenschte, om er zich bij Oostenrijk op te kunnen beroepen, als werd hij door Engeland belet, om het te Villafranca beloofde gestand te doen. Lord John Russell helde er niettemin toe over, maar Victoria en Albert werden geen dupe. Volkomen juist schreef de eerste: „Indien Frankrijk en Oostenrijk beide zich van alle tusschenkomst in de zaken van Italië onthouden, dan zal dat zeker de beste gedragslijn zijn; maar de koningin kan niet zien, waarom hieromtrent een overeenkomst moet zijn tusschen Frankrijk en *ons*, die in 't geheel niet moeten tusschenbeide komen.

„Het verdient opmerking, met het oog op de twee bovengenoemde machten, dat, terwijl Oostenrijk een Italiaansche macht is krachtens het bezit van Venetië en Frankrijk niet, Oostenrijk geen troepen in Italië heeft dan in zijn eigen land, terwijl Frankrijk nog Rome en een deel van Lombardije bezet houdt. Frankrijks tusschenkomst is dus metterdaad de eenig bestaande."

Eenige dagen later gaf de Oostenrijksche regeering de officieele verzekering, dat zij niet in Italië zou tusschenbeide komen. Zoo het nu de bedoeling was, Italië aan de Italianen te laten, had Napoleon slechts zijn troepen terug te trekken. Sardinië zou de zaken wel in orde brengen.

Maar de Fransche keizer was niet geneigd het schiereiland te verlaten zonder eene vergoeding, waardoor hij zijn onderdanen voor de opoffering van geld en bloed, die de Italiaansche veldtocht gekost had, kon tevreden stellen.

Door zijne politiek tegen den paus had hij de geestelijkheid tegen zich in het harnas gejaagd, door de onder-

handelingen over het handelstractaat met Engeland ernstige ontevredenheid bij de aanhangers van beschermende rechten gewekt. Hij kon niet wagen, dat het leger den indruk kreeg, dat het voor niets, alleen voor vreemde belangen, zijn bloed had gestort, gelijk reeds gemompeld werd.

De afstand van Savoye aan Frankrijk was de prijs, vroeger bepaald, zoo Italië, volgens de keizerlijke belofte, vrij van den Mincio tot de Adriatische zee ware geworden. Dit was niet geschied en daarmee de betaling van den prijs vervallen. Het werd nu de voorwaarde, waarop Napoleon de ontruiming van de hertogdommen, met haar zeker gevolg, hun inlijving in het koninkrijk Sardinië, aan het kabinet te Turin aanbood. Wat kon Victor Emanuel, wat kon Cavour, pas opnieuw aan het ministerie getreden, doen? „Après avoir donné la fille, on pouvait donner le berceau", had Cavour, naar men zeide, gezegd. Hij oordeelde, dat de winst van een rijk wel opwoog tegen het verlies van een provincie.

Doch al had de Italiaansche staatsman ook anders geoordeeld, al had de afstand van Savoye, het vaderland der Sardinische vorsten, hem nog zwaarder gedrukt, dan werkelijk het geval was, de zware hand van Napoleon liet hem geen keus. Cavour had den Franschen keizer in den waan gebracht, dat het Sardinische gouvernement in den afstand zou bewilligen, maar een formeele verbintenis schijnt er niet gesloten te zijn. Toen nu in het voorjaar van 1860 het verdrag van 24 Maart, dat den afstand behelsde, door de kamer te Turin was goedgekeurd, poogde de Italiaansche minister nog te ontsnappen. Hij bood zoo hardnekkig weerstand aan de eischen, die Benedetti namens zijn meester deed, dat deze eindelijk dreigde, dat Napoleon zijn troepen zou terugroepen. „Hoe eerder zij

gaan, des te beter," antwoordde Cavour. De Franschman haalde uit zijn zak een brief, die de geheime instructies van den keizer bevatte, en zeide: „Mijne bevelen zijn om de troepen terug te trekken, maar niet naar Frankrijk. Zij zullen Bologne en Florence bezetten." Toen eerst, en niet vroeger, bukte Cavour.

De Engelsche regeering intusschen had zich, in Januari 1860, laten verleiden, om eenige punten aan Frankrijk voor te slaan, ten einde in overeenstemming in de Italiaansche quaestie te handelen. Het schijnt, dat het handelsverdrag tusschen Frankrijk en Engeland, dat, weinig later geteekend, zulk een belangrijke omkeering in de Fransche handelspolitiek bevatte, niet zonder invloed op deze concessie is geweest. Want het eerste van de vier punten, door lord John Russell voorgeslagen, bevatte juist, wat koningin Victoria enkele dagen vroeger zoo stellig heeft afgekeurd. Art. 1 luidde: „niet-interventie van Frankrijk en Oostenrijk in Italië, tenzij tot tusschenkomst uitgenoodigd door de eenstemmige goedkeuring van de vijf groote mogendheden in Europa."

Wij verwonderen ons dan ook niet, wanneer de biograaf van prins Albert den Engelschen minister verwijt, dat hij voor Napoleon gedaan had, wat deze niet voor zich zelf kon doen. De Engelsche propositie toch schonk Napoleon het voorwendsel, om weinige dagen later (31 Jan.) te Weenen te verklaren, dat hij volgaarne zijne verbintenissen zou nakomen, maar daarin door de macht der omstandigheden verhinderd werd, en eerlijk moest erkennen „dat de eenige weg om de moeielijkheden op te lossen, in de voorslagen der Engelsche regeering was gelegen."

Het is volkomen duidelijk, al spreekt Martin het niet uit, dat het Engelsche Hof met deze buitenlandsche poli-

tiek van het ministerie Palmerston weinig ingenomen was. Ook het tractaat met Frankrijk werd ongunstig aan het hof ontvangen. Albert's biograaf heeft zeker niet de krachtigste en scherpste plaatsen uit de brieven, hem medegedeeld, hier opgenomen. Aan den prins-regent van Pruisen schreef de prins-gemaal: „Dit verdrag zal hier geen voldoening geven, want het schenkt aan Frankrijk onze steenkolen en ons ijzer, de twee elementen van ons evenwicht tot dusver; terwijl het omgekeerd, door het verlies van rechten op wijn en luxe-artikelen, ons een dadelijk verlies bezorgt van een inkomen van twee millioen p. st."

Heftiger nog dan Albert spreekt Victoria haar oordeel over de keizerlijke staatkunde uit: „Wij zijn regelmatig dupe geworden. Terugkeer tot de Engelsche alliantie, universeele vrede, eerbied voor verdragen, commercieele broederschap enz. waren de voorwendsels om een politiek van berooving voor Europa te verbergen. Men vroeg ons, voorslagen aangaande Italië te doen, als een basis tot samenwerking met Frankrijk in de quaestie, om den keizer in de gelegenheid te stellen, zich van zijn engagementen jegens Oostenrijk los te maken. In een kwaad uur is de voorslag gedaan; en zie, nu wordt die aangevoerd om Frankrijk, dat Savoye rooft, te verontschuldigen. De keizer — zoo heet het — was bereid om het verdrag van Zurich uit te voeren, maar om Engeland pleizier te doen, heeft hij toegestemd in een plan, dat tot verdere vergrooting van Sardinië leidt, en daarom moet hij schadeloos worden gesteld door Savoye." Bedenk wel, dat graaf Walewski dit altijd voor het noodzakelijk complement van de annexatie van geheel Midden-Italië aan Sardinië verklaarde.

„Wat den eisch zelf betreft, is er niets tot verontschuldiging te zeggen, hoe vernuftig de keizer ook zij.

Sardinië is vergroot, alleen ten koste van Oostenrijk en van het huis van Lotharingen; en Frankrijk moet schadeloos worden gesteld. Indien de passen van de Alpen gevaarlijk zijn voor den nabuur, moet de zwakste mogendheid ze overgeven aan de sterkere! Frankrijk neemt het beginsel van non-interventie aan, maar weigert zijn troepen terug te trekken, tenzij de Italiaansche quaestie naar zijn genoegen en blijvend is opgelost."

Hoeveel waars er in deze woorden der koninklijke schrijfster ook zij, ik geloof niet, dat de historie haar klaagtoon zal overnemen. Hoe was het mogelijk, dat Engeland, sedert jaren met de keizerlijke plannen aangaande de tractaten van 1815 en, door Walewski, nog onlangs met de voorwaarde bekend, waarop alleen Frankrijk de inlijving van Midden-Italië zou toestaan, zich verleiden liet, om den keizer het voorwendsel te verschaffen, dat hij voor de volvoering zijner plannen behoefde! Zoolang deze vraag niet is beantwoord, zal wel het vermoeden blijven, dat Napoleon het handelstractaat, hetwelk met het protectionisme brak, als lokspijs voor het ministerie-Palmerston heeft gebezigd.

Beter echter dan de klaagtoon, is de verontwaardiging te begrijpen. Zij, die het meest vertrouwen, worden het diepst gegriefd als zij meenen bedrogen te zijn.

Reeds in het vorige jaar, toen Napoleon voor de bevrijding van Italie het zwaard had getrokken en zich voordeed als de strijder voor de vrijheid der volken, had de volksmeening in Engeland, gelijk elders, geweigerd hem als zoodanig te erkennen. Zij zag in den krijg slechts den aanvang van een nieuwe periode, waarin Engeland zich tegen het militair Bonapartisme en zijn traditioneele zucht tot overheersching zou hebben te verdedigen. Vrees

voor een landing van Fransche troepen deed, aanvankelijk tot verdediging van de kusten, een aantal vrijwilligers zich oefenen in den wapenhandel. De beweging breidde zich spoedig over het geheele land uit, en werd een nationale en populaire, aan wier organisatie de regeering zich niet kon of wilde onttrekken. Prins Albert en Victoria hadden veel met deze vrijwillige wapening op; de eerste had zelfs de instructiën te dezen aanzien voor de lord-lieutenants ontworpen, met het doel om de tijdelijke geestdrift tot de vestiging van meer blijvende verdedigingsmiddelen te gebruiken.

Het was een merkwaardig feit, dat in 1860 lord Palmerston, die altijd vol vertrouwen had gehad in den Franschen keizer, op het nationale wantrouwen het zegel drukte, door van het parlement aanzienlijke sommen te vragen om de zeehavens enz. in staat van verdediging te brengen. Gladstone had er bezwaren tegen en sprak van aftreden, maar Palmerston liet er zich niet door weerhouden. „Hoe groot" — schreef Palmerston aan Victoria — „het verlies voor het gouvernement ook zou zijn, als het mr. Gladstone verloor, het is beter mr. Gladstone te verliezen, dan het gevaar te loopen Portsmouth of Plymouth te verliezen." En het hof was het volkomen met hem eens. Victoria en Albert deelden geheel in het nationale wantrouwen tegen Napoleon. De inlijving van Savoye had de vroegere vriendschappelijke betrekking tot den Franschen keizer vernield, in den grond geboord. „De rusteloosheid van onzen buurman en de geruchten, die men hoort, moeten wel alle vertrouwen verstikken. Waarlijk, het is te erg. Geen enkel land of vorst krijgt het in de gedachte om Frankrijk te verontrusten of aan te vallen; ieder zou gelukkig zijn, zoo Frankrijk bloeide.

Maar het moet niet overal in de wereld alles in de war brengen en kwaad stoken en iedereen trachten beet te nemen. Natuurlijk zal dit op den eenen of anderen dag in een algemeenen kruistocht tegen den rustverstoorder van de wereld eindigen."

De plannen, waarvan de Fransche keizer, naar de Engelsche berichtgevers heetten te weten, zwanger ging, maakten dit tragisch uiteinde van de jarenlange vriendschap waarschijnlijk. Keizer Napoleon was niet tevreden met de winst van Savoye, hij wilde, om de leer van „Frankrijks natuurlijke grenzen" nader te verwezenlijken, ook andere deelen voegen bij zijn rijk. Hij wilde, om zijn lijn van defensie beter af te ronden, voor Frankrijk de Bovenpaltz, die aan Beieren behoorde, de vestingen Landau en de districten van Saarbrücken en Saarlouis verwerven. Hij hoopte door diplomatieke onderhandelingen er in te slagen. Doch weigering dezer voorslagen kon het voorwendsel van een krijg zijn, waarin niet alleen Duitschland, maar alle mogendheden werden bedreigd. In dat geval zou onmiddellijke aansluiting aan Duitschland in het belang van allen zijn, die er niet op gesteld waren om, als in de dagen van den eersten Napoleon, één voor één door den algemeenen overwinnaar tot onderwerping te worden gebracht.

De publieke opinie in Engeland sprak zich zoo luide, ook in 't parlement, tegen de aan den keizer toegeschreven plannen uit, dat het een oogenblik schijnen kon, dat de verkoeling tusschen Frankrijk en Engeland den stoot tot den algemeenen krijg zou geven.

De heftigheid, waarmede de Engelsche pers de keizerlijke politiek in Italië besprak, gaf tot zoo groote verbittering aanleiding, dat de Fransche gezant, die eenige dagen naar

Parijs vertrok, dreigde niet terug te zullen komen. Gelukkig voor beide landen echter was keizer Napoleon koeler dan velen zijner omgeving, en berekende kalmer de gevaren, die een breuk met Engeland voor hem en zijne dynastie kon opleveren. Hij was bovendien te zeer gewoon in Engeland een steun te zien, dan dat hij het pas gesloten handelstractaat door een oorlogsverklaring wilde vervangen. Kon hij in den grond der zaak zich ernstig verwonderen of zelfs vertoornen over de heftigheid, waarmede de publieke opinie in Engeland zich uitsprak? Noch zijn belang, noch zijn persoonlijke sympathie vergunden hem, anders dan in woorden zijn gevoeligheid te betoonen.

Sedert eeuwen hadden Frankrijk en Oostenrijk over de suprematie in Italië gestreden. De val van het eerste Fransche keizerrijk schonk haar aan Oostenrijk. Het tweede Fransche keizerrijk nam revanche en bracht Oostenrijks heerschappij in Italië voorgoed ten val. Sinds behoort Italië aan zichzelf.

De krijg van 1859 en de eerste maanden van 1860 hadden slechts het Noorden verlossing gebracht en die van de Middenstaten voorbereid. Het tweede trimester des jaars zag ook aan 't Zuiden de vrijheid brengen.

Nooit is een dynastie smadelijker gevallen dan die der Napelsche Bourbons. Doof voor alle waarschuwingen, was de jonge koning Frans II het systeem van willekeur en verdrukking, dat de regeering zijns vaders gehaat had gemaakt, getrouw gebleven. In Juli 1859 had lord John Russell aan den Engelschen gezant te Napels gezegd: „De koning staat voor dit alternatief: hij moet kiezen tusschen zijn eigen val of dien zijner raadslieden. Indien hij ze handhaaft en steunt en hun leiding volgt, is er

weinig doorzicht noodig om te voorzien, dat de Bourbonsche dynastie te Napels zal ophouden te regeeren, onverschillig waardoor, republiek of monarchie, zij opgevolgd wordt."

Het voorjaar van 1860 bracht de vervulling dier woorden. De geest van opstand openbaarde zich het eerst in Sicilië. De beweging was lang voorbereid, maar het gevoel van hun zwakheid en de herinnering aan de bloedige wraakoefeningen van het gouvernement in 1849 had de Sicilianen lang in toom gehouden. In 't begin van April brak de opstand te Palermo uit en verspreidde zich ras over het geheele eiland. Ofschoon door de koninklijke troepen vervolgd, hielden de insurgenten, bemoedigd door een revolutionair comité te Turin, stand, toen op eenmaal, als een ware Deus ex machina, Garibaldi verscheen en de revolutie deed zegevieren.

Den 5den Mei zeilde hij met een gevolg van omstreeks 2000 man uit de haven van Genua naar Sicilië. Ware zijn vertrouwen alleen gebouwd geweest op de schare zijner volgelingen, de poging mocht een onzinnige heeten. Maar Garibaldi en zij, die hem volgden, twijfelden niet aan den uitslag, omdat zij op een hooger beginsel steunden. Sedert jaren was de grond van de bestaande staatsorde ondermijnd, zoowel door haar tegenstanders als door haar verdedigers. De eersten hadden het gevoel van ontevredenheid en onvoldaanheid, dat sedert 1815 in Zuid-Italië heerschte, wakker gehouden en aangevuurd. Mazzinisten, republikeinsche dwepers en oprechte revolutionairen, waarin ook verschillende, hadden in dit ééne punt samengewerkt, dat zij de natie van het bewustzijn doordrongen, dat Italië aan zichzelf behoorde en dat de heerschappij der vreemden behoorde te eindigen. Bovenal gehaat was

de Oostenrijksche macht. Met den afstand van Lombardije aan Frankrijk en door Napoleon aan Sardinië was slechts een deel, een klein deel van den nationalen eisch vervuld. De Napelsche Bourbons hadden zich tot werktuigen van den Oostenrijker verlaagd, en op geen enkel der nationale wenschen en eischen acht gegeven, dan om ze te onderdrukken. Zij waren vreemdelingen, gehate vreemdelingen in de oogen van Italië, in de oogen van hun volk. Een oogenblik, te midden der onlusten van 1848, toen de stroom der revolutie hen scheen te overweldigen, hadden zij in een constitutie bewilligd, die zij onmiddellijk hadden opgeheven, toen zij er de macht toe bezaten.

Sinds had de regeering te Napels willekeurig, wreedaardig geheerscht, op niets lettende dan eigen macht en luim; elke uiting van vrijheid, elk streven naar rechten van de zijde der onderdanen als revolutionaire ongerechtigheid in bloed en tranen verstikkende. Zij hadden haat gezaaid en oogstten haat. Die haat der bevolking was de bondgenoot, waarop Garibaldi rekende: hij, de representant der volksvrijheid en volkseenheid, die tot de gebonden en geknevelde onderdanen van Frans met de belofte kwam, dat zij, onder den scepter van Victor Emanuel met het noorden vereenigd, vrijheid, welvaart en de waarborgen, die een constitutioneel staatsleven schenkt, zouden genieten. Hoe avontuurlijk daarom in de oogen van hen, die slechts op de verhouding der militaire krachten letten, de onderneming van Garibaldi scheen, zij spande van het eerste oogenblik af de aandacht van allen, die aan nog andere dan aan bloot materieele machten in de ontwikkeling der volken geloofden. Hier ving een strijd aan, die, welke ook voor het oogenblik de uitslag mocht zijn, op het lot van geheel Italië van beslissing zou zijn. Het woord van

Manin in 1849 drong zich als vanzelf aan de herinnering op en werd allerwegen herhaald: het Italië der kunst heeft afgedaan, het politiek Italië begint een nieuwe geschiedenis.

Den 11den Mei landde Garibaldi op Sicilië; den 6den Juni teekende de Napelsche generaal een capitulatie met Garibaldi, waarbij hij Palermo overgaf en zich met al zijn troepen naar Napels inscheepte. Verpletterend was de indruk: een leger van 25000 geoefende mannen, van alles voorzien, vluchtte voor een macht van hoogstens 5000 vrijwilligers. Noch de overmacht van soldaten, noch het bombardement, dat de stad in een puinhoop herschiep, had het gezag des konings kunnen redden, De monarchie van Frans II wankelde op hare grondvesten: de naam van Garibaldi schitterde in de oogen van landgenooten en vreemdelingen als die van een heros, wien niets onmogelijk scheen. Van Sicilië plantte de beweging zich naar het vaste land voort; de aanhangers der Bourbons waren door schrik verlamd. Tevergeefs werd een constitutie — de oude, de in 1848 plechtig bezworen, maar niettemin willekeurig weer opgeheven constitutie — ingevoerd. Niemand geloofde een regeering, die slechts door angst, uit zucht tot zelfbehoud concessies deed. Stoutweg kondigde de dictator zijne aanstaande intrede in Napels op den 7den September aan, en hij werd geloofd door vriend en vijand beiden. Den 19den Aug. scheepte hij zich met 5000 man van Sicilië naar het Napelsche in. Een enkel gevecht bij Reggio met de koninklijke troepen was voldoende om den laatsten tegenstand te breken. Dagen vóór zijn aankomst was Napels geïllumineerd op het gerucht van zijne nadering. Den 6den verliet het koninklijk huis de hoofdstad, die het niet weer zou zien; den volgenden morgen weer-

klonken de straten van Napels van het gejubel, waarmede de dankbare bevolking den bevrijder welkom heette. De dynastie der Bourbons was als een doode tak door een enkelen stormwind neergeworpen.

Welke houding konden de mogendheden tegenover deze volksdaad aannemen?

Herhaaldelijk hadden zij, die het meest in de Italiaansche quaestie waren betrokken, verklaard zich van alle interventie te zullen onthouden. Van Palmerston en John Russell was niets dan toezien te verwachten. Weinige weken te voren, nog in Januari 1860, had de Engelsche regeering zich op het scherpst over het regeeringssysteem te Napels uitgelaten. „Het is duidelijk," schreef zij in een depêche aan haar gezant te Napels, „dat de meest gewone eischen van recht door den koning tegenover zijne onderdanen worden geschonden. Vertwijfeling, die de vrucht is van verdrukking, leidt tot samenzweringen, moorden en opstanden. Indien de regeering door zoodanige samenzweringen in gevaar komt, kan de Engelsche regeering niets anders doen, dan de verblinding van haar raadslieden beklagen. Maar zij zal zich niet geroepen achten en nog veel minder ertoe komen, om de gevolgen van een wanbestuur af te wenden dat zonder gelijke in Europa is."

Als had de Bourbonsche monarchie niets haastigers te doen dan de juistheid van dit ongunstig oordeel te bewijzen, zond de minister van politie nog in Maart aan de intendanten van het rijk eene circulaire toe van den volgenden inhoud: „De openbare rust is wel is waar nergens gestoord, maar een even stoutmoedige als machtelooze partij zoekt door geheime geschriften en driekleurige kokarden de bevolking te verleiden. Het is daarom noodig, zonder toeven, ieder wegens de geringste overtreding van dien

aard, ja *zelfs op bloot vermoeden in hechtenis te nemen*. Ik vertrouw, dat gij mij door uwe daden zult bewijzen, hoe zeer gij van het gewicht dezer voorschriften doordrongen zijt."

Inderdaad waren zulke bevelen nog uitgevoerd weinige dagen voordat de revolutie uitbrak. Toen de bewijzen jegens de aangeklaagden onvoldoende waren,. bekreunde de regeering er zich volstrekt niet om, maar wilde, doodeenvoudig, zonder rechterlijk vonnis, de beschuldigden verbannen. De Engelsche en Fransche gezanten protesteerden nadrukkelijk, en de laatste zei ronduit aan den Napelschen minister, dat de ondergang der dynastie onvermijdelijk was, als men niet veranderde. Niets mocht baten. Door strengheid en vervolging, onverschillig wat de vertegenwoordigers der groote mogendheden afkeurden of aanrieden, poogden de raadslieden des konings de kroon voor den jongen vorst te redden. Zij verspeelden haar elken dag meer.

Toen de strijd met het volk aanving, schreef de Fransche regeering aan haar gezant te Napels: „De gebeurtenissen rechtvaardigen de raadgevingen, die wij nog bijtijds meenden te moeten geven, die echter geen andere vrucht droegen dan de treurige gevolgen te verhaasten van een administratief regiment, dat door gezond verstand en door staatkundig beleid beide veroordeeld wordt. De publieke opinie van Europa zal strenge rekenschap van den koning van Sicilië vorderen."

Van regeeringen, gezind als deze, was voor Frans II, toen het water aan de lippen kwam, niets te hopen. „Het is het lot van regeeringen als die van Rome en van Napels, dat zij eerst door hare wreedheden hare onderdanen tot vertwijfeling en tot opstand brengen, en dan, radeloos,

de bevriende mogendheden te hulp roepen en smeeken om verwijdering van de hoofden en stichters der revolutie. Zij vergeten, dat zij zelve de oorzaken en stichters van die revolutionaire bewegingen zijn, en dat, wanneer men haar verzoek wilde inwilligen, het eerste, het doelmatigste en het eenig noodige zou zijn, ze zelve te verwijderen." Zulk een taal uit den mond van Engelands eersten minister, lord Palmerston, in het parlement gehoord, beloofde weinig goeds voor den Bourbon te Napels. De heer Martino, die door Frans naar Londen en Parijs was gezonden, bespaarde zich de reis naar Engeland. Trouwens, van Napoleon had hij geen gunstiger bescheid ontvangen: „Ik heb het bloed mijner soldaten gestort voor de onafhankelijkheid van Italië; ik zal er nooit een schot tegen doen." Onder de verachting van volken en vorsten viel Frans II.

Doch verder ging de overeenstemming niet. Rusland protesteerde tegen de geheime ondersteuning, door Sardinië aan den opstand verleend. Oostenrijks gevoelen was niet twijfelachtig, maar Oostenrijks macht verlamd door de gevaren van den binnenlandschen toestand. Engeland vond in de Italiaansche opstanden een nieuwen grond tot wantrouwen in Napoleon, in wien het een geheimen bondgenoot van Cavour en Garibaldi zag, die overal in Europa onrust stookte, om in troebel water te visschen. Tevergeefs wendde de Fransche keizer allerlei pogingen, verklaringen in den *Moniteur*, verklaringen in gesprekken met den Engelschen gezant, verklaringen in brieven enz. aan, om de ontruste publieke meening te kalmeeren. „Verloren vertrouwen wordt niet gemakkelijk herwonnen," schreef prins Albert.

Engeland ging voort zich te wapenen; in België, waar men zich door de Fransche annexatieplannen rechtstreeks

bedreigd achtte, nam men maatregelen tot tegenweer; en de Duitsche vorsten sloten zich vaster aaneen, om niet afzonderlijk te vallen. De machteloosheid van Oostenrijk deed het aanzien van Pruisen stijgen, dat als de gemeenschappelijke aanvoerder en beschermer in mogelijk gevaar werd beschouwd.

Het is blijkbaar, dat de biograaf van den prins-gemaal zeer spaarzaam in mededeelingen is geweest, die Albert's oordeel over Napoleon in deze jaren en over de personen, die in Italië een hoofdrol speelden, bevatten. Toch zijn er genoeg gegevens om dat oordeel hoogst ongunstig te achten. De annexatie van Savoye vergaf hij den Franschen keizer niet. Van persoonlijke relatiën, brieven, als vroeger, is thans geen sprake meer. Opmerkelijk is het, dat, toen keizerin Eugénie om gezondheidsredenen naar Engeland kwam, zij wel door Victoria, maar als het ware incognito, zonder praal of uitwendige vertooning werd ontvangen. Geen woord treffen wij aan, dat eenig licht geeft over de gesprekken, ditmaal tusschen de vorstelijke personen gevoerd. Wel merkte Victoria op, dat de Fransche keizerin bleek was en bedrukt scheen.

Het wantrouwen, dat de Italiaansche krijg met zijne gevolgen, de inlijving van Savoye en de alom ontwaakte onrust over Frankrijks annexatieplannen wakker riep, kon niet anders dan ook op Engelands verhouding tot de mogendheden van het vasteland werken. Het is niet zonder bedoeling, dat de biograaf van den prins-gemaal breedvoerig doet uitkomen, hoe Albert alle mogelijke pogingen deed om het vertrouwen, vooral van Pruisen, te winnen.

Engeland was zoo langen tijd als de volgeling van de Napoleontische staatkunde beschouwd, dat men zich blijkbaar niet spoedig aan het denkbeeld gewennen kon, da

te Parijs andere inzichten dan te Londen den boventoon voerden. De persoonlijke relatiën, die er tusschen hem en den prins-regent te Berlijn bestonden en door het huwelijk hunner kinderen nauwer waren geworden, kwamen prins Albert ditmaal zeer te stade. Want het standpunt, waarop Engeland en Pruisen stonden, verschilde zeer. Het eerste nam het beginsel van non-interventie aan en stond het voor, terwijl Pruisen het verwierp. Karakteristiek voor den schrijver zijn de woorden van den prins-regent: „Pruisen kan de non-interventie niet als beginsel aannemen. Gij (d. i. prins Albert) zegt terecht, dat niemand door kracht van wapenen tot het aannemen van een vorm van gouvernement moet gedwongen worden. Maar is het niet evenzoo recht, wanneer gij door wettige souvereinen om hulp wordt aangeroepen, hên te beschermen tegen den dwang om een revolutionairen vorm van bestuur aan te nemen? Daar is maar één uitzondering: wanneer een volk, als in Sleeswijk-Holstein het geval is, plechtig gewaarborgde [1] rechten heeft. Maar dit is in Italië niet het geval. Daar hebben wel de souvereinen rechten, hun bij verdrag gewaarborgd, maar niet het volk. Zij vragen slechts hervormingen, die de vorsten ongelukkig in gebreke zijn gebleven te juister tijd te schenken. Het gevolg zal zijn, dat zij vallen. Moge dit voorbeeld de oogen openen van menig Duitsch vorst! Maar in plaats dat zulks het geval is, gaan zij van kwaad tot erger voort."

Het was 1860, dat de tegenwoordige keizer van Duitschland deze woorden schreef. Hij moet een wonderlijk gevoel gehad hebben, toen hij ze later herlas.

Maar Albert was door de les van zijn koninklijken

---

[1] Covenanted.

correspondent niet bekeerd, en weigerde om als deze „zich te plaatsen op het standpunt van legitimiteit.” Hij antwoordde hem: „Wij plaatsen ons niet op het standpunt van volkssouvereiniteit en erkennen het algemeen stemrecht niet. Maar daar de Italiaansche staten zich feitelijk hebben vrijgemaakt van hun vorsten en dezen het land verlaten, erkennen wij een recht des volks om over hun toekomstig lot zelf te beslissen. Wij nemen het beginsel van non-interventie niet aan als eene theorie, te allen tijde toepasselijk, maar slechts met betrekking tot dit speciaal geval, de handhaving van den vrede en de vestiging van duurzame rust in Italië. Sedert de dagen van Charlemagne is Italië door Duitsche en Fransche interventie verscheurd. Nu kan het de proef nemen om zich zelf te organiseeren en tot eigen nut bestuurd te worden, in plaats van geëxploiteerd tot voordeel van zijne twee buren.” Engeland stelt daarom voor, dat deze twee buren hun handen thuis zullen houden, en hoopt tevens op die wijze te voorkomen, dat zij handgemeen raken. Wel mocht de prins-gemaal aan het slot van dit schrijven zeggen, dat het zijn doel was geweest, het beginsel, dat Engeland deed handelen, in „zijn naakten eenvoud” te ontvouwen. Ik vind geen repliek van den prins-regent.

Bij zulk een verschil van inzicht was het zeker de persoonlijke bekendheid, die den weg tusschen deze beide mannen effende. Zorgvuldig wijst Martin aan, hoe vertrouwelijk de verstandhouding tusschen hen was. De prins-regent gaf aan prins Albert breede inlichtingen over de verschillende samenkomsten, die hij in deze jaren met onderscheidene vorsten had. Of hij nu juist alles vertelde, kunnen wij onbeslist laten. Genoeg, dat door Albert het betrekkelijk isolement, waarin Engeland door de

jarenlange vriendschap met Frankrijk verkeerde, een weinig ophield en ten minste in Duitschland en bepaaldelijk bij Pruisen de overtuiging geboren werd, dat zoo ooit de strijd met Frankrijk en Fransche lusten naar „natuurlijke grenzen" zou uitbreken, Engeland aan zijne zijde, niet aan die van den vijand zou staan.

De val van Napels bracht de Italiaansche kwestie wel een stap verder, maar vermeerderde tevens de gevaren. Zouden Garibaldi en de zijnen zich hiertoe bepalen? Niemand geloofde het, of liever, ieder wist het tegendeel. Na Napels zou Rome aan de beurt komen; dat had hij openlijk uitgesproken.

Victor Emanuel had officieel een afkeurende houding tegenover Garibaldi's aanslag op Napels aangenomen: kabinetten en volken wisten, wat dit te beteekenen had. De verklaringen van het Turijnsche kabinet hadden alleen ten doel, de groote mogendheden een weinig te kalmeeren. Men ontnam, door officieel toezien en afkeuren, het voorwendsel aan de groote mogendheden, om Sardinië aansprakelijk te stellen voor alles, wat in Zuid-Italië geschiedde.

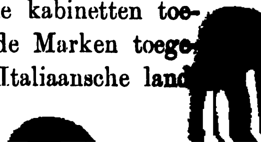
Doch bij de verdere plannen, die Garibaldi herhaaldelijk ontvouwde, was een dergelijke politiek geheel onvoldoende. Indien Garibaldi een aanslag op Rome en het pauselijk gebied waagde, dreigde een botsing met Frankrijk te ontstaan, waarvan de ernstige gevolgen niet te overzien waren. Na Rome, lag Venetië aan de beurt. De geheele zuivering van den Italiaanschen bodem van vreemde troepen was het programma van den overwinnaar van Frans II. Dat Garibaldi slagen zou in de vermeestering van den beroemden vierhoek, waarvoor Napoleon was teruggedeinsd, mocht minstens twijfelachtig heeten. In elk

geval zou de aanval op Venetië aan Oostenrijk de gelegenheid aanbieden om zich weder in de Italiaansche aangelegenheden te mengen. Lombardije, ter nauwernood verworven, liep opnieuw gevaar.

Voor een staatsman als Cavour, die deze dreigende verwikkelingen voorzag, kon wel geen twijfel bestaan, wat te doen. Zoo hij de revolutionaire krachten onder Garibaldi zich ongestoord ontwikkelen liet, kon de stroom Sardinië meesleepen en ten ondergang voeren. Er was slechts één middel: Garibaldi voorkomen en, zoo noodig, hem beletten de vruchten van zijn eigen werk en van de campagne van 1859 in de waagschaal te stellen. Sardinië moest den Kerkelijken Staat bezetten om Garibaldi elken grond tot voortrukken te ontnemen.

In het begin van September trokken de Sardinische troepen den Kerkelijken Staat binnen. Men kent den afloop: het pauselijk leger, uit vrijwilligers van allerlei landen samengebracht en aangevoerd door Lamoricière, werd uiteengejaagd. De bevolking der bevrijde gewesten, sedert jaren gebukt onder het ellendig geestelijk bestuur, ontving de Sarden als redders en vrienden, en maakte zich gereed om in het ééne Italië te worden opgenomen.

Van geen der groote mogendheden had Sardinië feitelijk verzet te duchten. Napoleon vermeerderde wel de bezetting van Rome en riep zijn vertegenwoordiger van Turin terug, maar Cavour wist, dat hij zijn passieve houding niet verlaten zou, zoolang de persoonlijke veiligheid van den paus en het zoogenaamde patrimonium van St. Petrus geen gevaar liep. Nadrukkelijk had Cavour in de diplomatieke nota, die hij aan de verschillende kabinetten toezond, de bezetting van Umbrië en van de Marken toegelicht. Het geschiedde, om ongelukkige Italiaansche land

schappen van vreemde gelukzoekers te bevrijden en te voorkomen, dat de geestdrift der bevolking, die door de gebeurtenissen van Napels en van Sicilië zoozeer was geprikkeld, in anarchie en wanorde zou ontaarden. Het pauselijk gouvernement had misbruik gemaakt van zijn geestelijk-gezag, door een leger te formeeren van vreemdelingen, ten einde alle deelneming aan de groote nationale beweging te onderdrukken. Zij waren vreemdelingen, vreemd niet alleen aan de Pauselijke staten, maar zelfs aan geheel Italië. De circulaire eindigde met de belofte, dat Rome en het omliggende grondgebied zouden geëerbiedigd worden, en met het uitspreken van „het eerbiedig vertrouwen", dat de unanimiteit der patriottische gevoelens, die zich in geheel Italië openbaarden, den paus zou herinneren, hoe hij zelf in vroegere jaren deze groote nationale beweging had geinspireerd.

Men kan begrijpen, hoe aangenaam deze zoete herinnering aan Pius IX was. Krachtig protesteerde hij in een nota van Antonelli, die in de archieven der Europeesche kabinetten en in die der Italiaansche natie werd nedergelegd.

De meeste Europeesche gouvernementen toonden hun misnoegen over den inval van Sardinië in Midden-Italië. Rusland inzonderheid was zeer gebelgd, en riep het geheele gezantschap terug. Ook de gezindheid van Oostenrijk was niet twijfelachtig, maar de vroegere toezeggingen van Frankrijk en Engeland en de binnenlandsche zwakheid vergunden de keizerlijke regeering niet anders dan in woorden haar toorn lucht te geven; tot daden, die het gebeurde ongedaan zouden maken, kon zij niet overgaan. Den 20sten October verschenen de patenten van den keizer, waardoor Oostenrijk in de rij der constitutioneele staten trad en aan de eischen van Hongarije bevrediging werd geschonken.

In oogenblikken, waarin de Weener regeering zelve bukte voor de stem der natie, kon zij er minder dan ooit aan denken om in Italië het régime van willekeur te herstellen.

Scherp kwam in deze nieuwe phase der Italiaansche kwestie het verschil tusschen Pruisen en Engeland uit.

In het laatst van September verlieten Albert en Victoria Engeland, om een kort bezoek aan het geliefde Coburg te brengen en hun dochter, de toekomstige kroonprinses van Pruisen, te ontmoeten. Op de terugreis hadden zij een samenkomst met den prins-regent van Pruisen, die hen van Frankfort tot Aken vergezelde. Den 12den October had er eene conferentie te Coblentz plaats, die ook door de ministers lord John Russell en Von Schleinitz werd bijgewoond. Van deze conferentie, waarvan Martin ons niets vertelt, is officieel niets publiek geworden, maar werd eenige dagen later door den Pruisischen minister aan den gezant te Londen mededeeling gedaan. Pruisen zou, zegt men, verklaard hebben, het beginsel van non-interventie slechts zoo lang te respecteeren, als de strijd zich bepaalde tusschen Oostenrijk en Piëmont. Nam echter Frankrijk opnieuw er aan deel, dan zou Pruisen zijn eigen veiligheid bedreigd achten. Lord Russell zou zich met de onbepaalde verklaring hebben vergenoegd, dat in zulk een geval Engeland handelen zou, gelijk zijne belangen het zouden voorschrijven. Indien de Engelsche minister zich werkelijk met een dergelijke algemeenheid van de zaak heeft afgemaakt, dan is het een nieuw bewijs, hoe weinig overeenstemming er tusschen de inzichten van het hof en die van het ministerie bestond. Want twijfelachtig is het niet, naar welke zijde Albert's sympathieën gingen.

Nog uit Coblentz (13 Oct.) werd de Pruisische nota verzonden, waarin de prins-regent de circulaire van Cavour

beantwoordde. De lofredenaar der legitimiteit sprak, gelijk natuurlijk was, onverholen zijn afkeuring van de Sardinische politiek uit. "Al uw argumenten berusten op het beginsel van het absolute recht der nationaliteiten. Ook Pruisen beseft de hooge waarde *der nationalen Idee.* Onze politiek in het verleden is er het bewijs van. Maar het principe der nationaliteiten mag niet strijden met het rechtsprincipe en heft het laatste niet op. Alleen op den weg van wettelijke hervorming en onder eerbiediging der bestaande rechten is het geoorloofd aan de legitieme wenschen der natie te voldoen."

Meesterlijk was het antwoord van Cavour. Hij verklaarde, dat de vraag nopens Umbrië en de Marken een zuiver nationale kwestie was en er dus van een schending van het volkenrecht geen sprake kon zijn. Hij wees er op, hoe de jongste gebeurtenissen slechts de gevolgen waren van den onwil der regeeringen, om, toen het nog tijd was, door hervormingen de bevolkingen te verzoenen. "Europa verlieze niet uit het oog, dat Sardinië de eenige conservatieve macht in Italië is, in staat den revolutionairen geest aan banden te leggen. Wij vertegenwoordigen in Italië het monarchaal principe, dat aller liefde had verloren, lang voordat het ten val werd gebracht. De nationale beweging matigen wij, door ze te leiden; de ontaarding, die gevaarlijk voor anderen zou kunnen worden, voorkomt onze politiek... Wij zijn overtuigd dat, als het koninkrijk Italië op de onwankelbare grondslagen van het nationale en zedelijke recht zal zijn georganiseerd, Europa het strenge oordeel, dat men nu over ons uitspreekt, niet ratificeeren zal."

De prins-regent, die weinige weken later zelf koning werd, heeft later vermoedelijk ook zelf anders geoordeeld.

Want de geschiedenis der volgende jaren heeft bewezen, hoe juist Victor Emanuel oordeelde, toen hij tot den Pruisischen gezant te Turin, in antwoord op het protest, de beroemde woorden sprak: "Ik troost mij met de gedachte, dat, handelende gelijk ik deed, ik een voorbeeld gaf, hetwelk, na een niet al te lang verloop van tijd, Pruisen gelukkig zal zijn na te volgen."

Doch misschien oordeelde de Duitsche keizer dat het den vorsten van Gods genade wel vrijstaat de landen van anderen te veroveren en de vorsten te verjagen, maar dat het daarom nog niet geoorloofd is, volken, die revolutiën maken, te beschermen en voor anarchie te bewaren. Niettemin deed de alliantie, later door beide monarchen gesloten, vertrouwen dat Victor Emanuel, die met zijne medewerking Venetië voor Italië verkreeg, op absolutie, zoo hij ze nog noodig had, zou hebben kunnen rekenen.

Voor het Engelsche gouvernement golden dergelijke grieven en bezwaren niet. Palmerston noch Russell dachten er aan, om de moeielijkheden, waarmede de Sardinische regeering te kampen had, te ontkennen of te vermeerderen. Zij hadden slechts twee punten, die hen verontrustten. Zij vreesden, dat Victor Emanuel Frankrijks passieve houding zou koopen of betalen met den afstand van Sardinië, en zich met Garibaldi vereenigen tegen Venetië, wat het sein tot een Europeeschen krijg zou wezen. Op beide punten stelde Cavour hen gerust. De depêche, die lord John Russell den 27sten October aan den Engelschen gezant te Turin zond, bewees, dat het wantrouwen was geweken. Engeland erkende onvoorwaardelijk de staatkundige veranderingen, die in Italië hadden plaats gegrepen.

Indien dit staatsstuk niets anders had behelsd, het zou

zeker niet die zonderlinge soort van beroemdheid hebben verkregen, die er thans aan ten deel viel. Doch de Engelsche minister had meer gedaan dan erkennen: hij was in kritiek getreden over de afkeuring, die Pruisen, Spanje, Rusland, en zelfs Frankrijk hadden uitgesproken. Wanneer men thans, na een verloop van vele jaren, deze nota leest, dan maakt ze een eenigszins komischen indruk. Men wenschte onwillekeurig de gezichten te zien van de staatslieden en vorsten, aan wie hier door den Engelschen minister zoo deftig de les gelezen wordt. Met welk een verbazing en ergernis zullen zij deze bladen hebben doorloopen!

„De jongste stappen van den Sardinischen koning" — zoo vangt lord Russell aan — „zijn door onderscheidene Europeesche hoven afgekeurd. Engeland denkt er niet aan, over de gronden dier afkeuring te twisten. De twee vragen, waarop het aankomt, zijn deze: had het Italiaansche volk recht, de hulp van den koning van Sardinië in te roepen, om van regeeringen verlost te worden, waarover het ontevreden was; en, had de koning van Sardinië recht zijn hulp te schenken?

„Twee gronden bewogen het volk tot zijn verzoek aan Sardinië:

„1. De regeering van den paus en die van den koning van Sicilië zorgden zoo slecht voor de handhaving van het recht, de bescherming der persoonlijke vrijheid en de welvaart van het volk in het algemeen, dat hunne onderdanen den val van deze heerschers als noodzakelijk voor de verbetering van hun toestand beschouwden.

„2. Sedert 1849 heerschte de overtuiging, dat de politieke eenheid van Italië de eenige waarborg van zijn onafhankelijkheid was.

„Wanneer wij het vraagstuk uit dit oogpunt beschouwen, dan moeten wij erkennen, dat de Italianen zelven het best moeten weten, wat in hun belang is. Als de beroemde jurist Vattel nagaat, of de Vereenigde Nederlanden bevoegd waren, den prins van Oranje in 1688 te ondersteunen, zegt hij: de autoriteit van den prins van Oranje had zonder twijfel invloed op de beraadslagingen der Algemeene Staten, doch zij verleidde hen daarom niet tot eene onrechtmatige daad. *Wanneer een volk op goede gronden tegen een onderdrukker naar de wapenen grijpt, dan is het slechts een daad van gerechtigheid en edelmoedigheid, brave mannen in de verdediging hunner vrijheden bij te staan.* De eenige vraag dus is deze: heeft het volk van Napels en van de Pauselijke staten op goede gronden de wapenen tegen de regeeringen opgenomen?"

De vraag, dus gesteld, kon moeielijk beantwoord worden. De Engelsche minister ontwijkt het bezwaar op zeer handige wijze. Het Italiaansche volk kan zijn eigen aangelegenheden het best beoordeelen. Engeland voelt zich niet bevoegd om te verklaren, dat het *geen* goede gronden heeft gehad om het juk zijner regeeringen af te werpen. Conclusie: het kan dus in de handelwijze van den koning van Sardinië niets berispelijks vinden.

Vrij wat sterker is lord Russell, waar hij vervolgens de beschuldiging weerspreekt, dat niet het volk, de natie zelve, maar Sardinische agenten den troon der monarchie hebben omvergeworpen. Snijdend vraagt hij, waarom dan de paus vreemdelingen moest huren, om zich tegen zijn volk te verdedigen? „Hoe zijn de overwinningen en veroveringen van Garibaldi met 5000 man mogelijk geweest, indien de Napolitanen en Sicilianen de regeering van Frans II liefhadden? H. M.'s regeering, besluit de minister,

kan niet toegeven, dat er voor de afkeuring van Oostenrijk, Frankrijk, Pruisen en Rusland, voldoende grond is. Zij vestigt liever hare aandacht op het blijde schouwspel, hoe een volk onder de sympathie en goede wenschen van Europa het gebouw zijner vrijheid en onafhankelijkheid opricht en bevestigt."

Het is inderdaad niet te verwonderen, dat een dergelijke verklaring, officieel namens Engeland gegeven, vrij wat opspraak en verbazing wekte. Hoe critisch zij ook mogen zijn, ministers in actieven dienst zijn juist niet de meest bevoegde personen om critiek over de handelingen van andere gouvernementen te oefenen. Het was voldoende, dat Engeland het voorbeeld van erkenning gaf. Wij verwonderen ons dan ook volstrekt niet, dat Russell's nota op hare beurt vrij scherp en ongunstig beoordeeld werd. Theodore Martin ontveinst geenszins, dat de prins-gemaal dat ongunstig oordeel deelde. Hoe karig hij ook is met mededeelingen van eigen woorden van prins Albert, menige uitdrukking uit diens brieven hier voorkomende, verraadt zijne gevoelens. Wanneer wij bijv. den echtgenoot van Victoria den spotnaam „de twee Italiaansche meesters", die aan Palmerston en Russell, juist niet door hunne geestverwanten, gegeven was, zien bezigen, dan getuigt dat niet van groote ingenomenheid.

Over het algemeen bevond prins Albert zich in een lastige positie. Sympathie voor de gevallen gouvernementen had hij niet, maar de wijze, waarop zij gevallen waren, beviel hem evenmin. Wanneer in later dagen meer brieven en schrifturen van hem uit het jaar 1860 bekend worden, zal men zonder twijfel vrij wat heftige en bittere uitdrukkingen er in aantreffen. Martin houdt als het ware vooraf een pleitrede tot verontschuldiging. Albert's zede-

lijk gevoel en zijn passie voor politieke eerlijkheid waren gekwetst door de middelen, die waren aangewend. Hij had ten volle vrede met de vestiging van een constitutioneel gouvernement in Italië, maar de wijze, waarop zij tot stand was gekomen, was hem te knoeierig. Hij gaf zich, zegt Martin, niet volkomen rekenschap van de moeielijkheden, waarmede Cavour te worstelen had. Zoo hij de geheime historie van dien tijd volkomen gekend had, zou hij waarschijnlijk anders geoordeeld hebben. Zijn afkeer van Napoleon's en Cavour's intrigen; de geheime ondersteuning, die Sardinië aan Garibaldi gaf, terwijl men het ontkende, dat alles verbitterde hem en vervulde hem met onoverwinbaren afkeer van beide personen.

Deze pleitrede, die ons voorbereidt op vrij wat scherper woorden van prins Albert, dan Martin ons te lezen geeft, heeft zijn betrekkelijke waarde. Zij leert ons dat Albert tevreden was met de uitkomst, maar een anderen weg had gewenscht. Doch welken weg? dit heeft Martin vergeten aan te wijzen. Het ware anders leerrijk geweest eens te vernemen, hoe men revolutiën zonder schokken, met eerbiediging van bestaande rechten, tot stand brengt. Hoe rijk ook aan revolutiën, de negentiende eeuw heeft deze kunst nog niet geleerd.

Het is buiten allen twijfel, dat prins Albert in het gewone leven vrij wat minder gesloten was dan zijn biograaf hem hier op het papier doet zijn. Al die afbrekingen, die . . . . . tittels, welke er bijgevoegd werden telkenmale als hij een oordeel ter neer schreef, kwamen zeker in zijn dagelijksch gesprek niet voor. En daarin ligt de verklaring van een verschijnsel, dat Martin vermeldt, zonder het te verklaren. *The Times* was in deze jaren zeer heftig tegen Pruisen en gaf onverholen te ken-

nen, dat de persoonlijke banden, die er tusschen de Pruisische en Engelsche hoven bestonden, invloed oefenden. Prins Albert was zeer ongelukkig over de verdachtmaking, die in dergelijke woorden gelegen was. Met volle recht: want zijn trouw aan het constitutioneel gouvernement en zijn afkeer van de Pruisische ideeën worden door zijn jongsten biograaf voldoende gestaafd. De laatste behoefde daarom niet zoo geheimzinnig te zijn ten aanzien van Albert's oordeelvellingen over de acteurs in het Italiaansche drama, ten minste, voor zoover die terughouding ter wille van het Engelsch publiek plaats had. Nadat Albert's gehechtheid aan en eerbied voor den Engelschen staatsvorm bleek, zou men hem menig hartig woord in zake de Italiaansche kwestie vergeven. Toen hij leefde werd het hem euvel geduid, omdat men er instemming met Pruisens inzichten in meende te vinden. In dit opzicht heeft de publieke opinie prins Albert onrechtmatig beoordeeld. Tot boete zou zij gaarne hem zijn meeningen vergeven.

Doch het is zeker minder om Engeland, dan wel om de Bonapartisten en den keizer van Duitschland niet te kwetsen, dat deze editio castrata is gegeven. Na Albert's dood is de afkeer van de Napoleons niet het heerschend gevoel bij de Engelsche koningsfamilie gebleven. De sympathie, die het ongeluk wakker roept, heeft met persoonlijke genegenheid samengewerkt. Men denke o. a. aan de oprichting van het grafteeken voor den in Afrika gesneuvelden prins. De gevoelens, die door zonen van prins Albert over de Bonapartes worden geuit, getuigen van meer vriendschap dan hun vader in zijn laatste levensjaren voor hen gevoelde. Noch weduwe, noch kinderen kunnen er op gesteld zijn de scherp afwijkende meeningen van prins Albert publiek domein te zien worden op het

oogenblik, dat zij het jeugdige slachtoffer van den Zulukrijg eene rustplaats bereiden onder de groote mannen, waaraan Engeland zijn plaats in de politieke en zedelijke wereld heeft te danken.

Van ondergeschikt belang in de oogen van tijdgenooten zijn dikwijls gebeurtenissen, die veel dieper en blijvender invloed op het lot der volken uitoefenen, dan de veranderingen, door de fortuin op slagvelden en in revolutiën tot stand gebracht. Ditmaal intusschen moet erkend worden, dat wat het meest de aandacht trok en belangstelling wekte, ze ook het meest verdiende. Twisten over constitutionalisme, over concordaten en dergelijke zaken, die in deze zelfde jaren de publieke opinie gelijk de kabinetten verdeelden, konden toch niet gelijkgesteld worden met een omkeering van zooveel gewicht, als Italië te aanschouwen gaf. De herleving van een geheel volk is een grootscher schouwspel dan de worsteling van bestaande machten.

Doch, ook al deed het romantische van het tooneel zich niet gelden, dat voor de oogen wordt ontvouwd, ook dan nog zou de voorkeur, aan deze wereldgebeurtenis gegeven, verklaarbaar en verdedigbaar zijn. De strijd tusschen staat en kerk is een oude strijd: iedere generatie beleeft hem, en wie hem niet beleeft, is juist niet de gelukkigste. Hij is de geheime draad, die door de ontwikkeling der laatste acht eeuwen loopt. Sedert de Germaansche volken hun plaats op 't historische terrein hebben ingenomen, is de worsteling tusschen staat en kerk aangevangen en onvermoeid voortgezet. Tot de 17de eeuw hoofdzakelijk door de Germanen gevoerd, vangen achtereenvolgens ook de verschillende Romaansche volken aan, er deel aan te nemen. In plaats van te ver-

minderen, neemt de strijd aan omvang, aan diepte toe. Het verschil wordt meer en meer in het bewustzijn der volken opgenomen. Aangevangen tusschen de monarchie en de kerk, wordt de worsteling met iedere eeuw meer een kamp tusschen volk en kerk.

Naar het uiterlijk te oordeelen behaalde de kerk, te midden van haar zware verliezen in Italië, groote zegepralen elders. Concordaten met Oostenrijk, Baden enz. schonken door den onmatigen invloed, dien zij daarbij verkreeg, vergoeding en troost. Hoogst ongunstig was het oordeel van prins Albert over deze politieke misgeboorten. Zijn dochter te Berlijn had hem geraadpleegd over de vraag, of een staat met den paus een concordaat kon sluiten? Stellig en beslist luidde zijn antwoord: „Neen! De Katholieke kerk eischt de suprematie over den staat; zij onderwerpt zich niet aan den staat. De staat kan natuurlijk zijn gezag over zijne onderdanen niet deelen. In katholieke staten is de Katholieke kerk de staatskerk. Daar zij niet machtig genoeg was om het volk in onderwerping te houden, behoefde zij den arm van den staat, opdat haar decreten werden erkend en opgevolgd. Voor dien steun, haar geschonken, laat zij zich eenige restrictiën welgevallen, bijv. eenigen invloed bij de bezetting van bisschopszetels enz. Nu echter gaat zij verder en verkrijgt, door het afstaan van bloot nominale privileges, die elke wezenlijke controle over de kerk onmogelijk maken, dat feitelijk de staat de dienaar wordt van de kerk.

„In protestantsche landen echter is de zaak anders. Daar kan zij geen aanspraken op suprematie laten gelden. Daar is haar zoogenaamde goddelijke missie, de bestaande kettersche kerk te vernielen en het volk tot het ware geloof te bekeeren. De macht, die zij door middel van een

concordaat van den wereldlijken arm verkrijgt, wordt daarom een middel, niet alleen om over het volk te heerschen, maar ook om de Protestantsche bevolking te bekeeren en de Protestantsche kerk te vernietigen. Zij kan niet toestaan, dat een Protestantsch souverein ook zelfs dien luttelen invloed heeft, die in Katholieke landen aan het hoofd van den staat wordt gegund. Zelfs deze genoegdoening, hoe onbeduidend ook, ontbreekt hier. Wat dwaasheid dus voor een Protestantsch gouvernement zichzelf aan banden te leggen en zijn eigen wapenen aan den vijand over te geven!"

Zulke denkbeelden, die van een juist inzicht in den aard en de beteekenis van den strijd getuigenis afleggen, verdienen te meer opmerkzaamheid, omdat zij samengingen met zeer geavanceerde begrippen op religieus gebied. Zij, die in de laatste kwarteeuw tot de aanhangers der moderne begrippen, zooals men ze noemt, gerekend worden, zien over het algemeen met een zekere minachting op de worsteling tusschen kerk en staat neer. Het standpunt waarop die strijd hen persoonlijk belang inboezemde, is sedert lang verlaten. Vandaar het gewone verschijnsel, dat zij den ernst, het gewicht van de nog altijd voortdurende worsteling miskennen en geheel voorbijzien dat voor de groote meerderheid van een volk die strijdvragen levensquaestiën zijn, van wier beslissing het maatschappelijk geluk ook hunner eigen kinderen voor een niet gering gedeelte afhankelijk is. Zij kunnen zich niet voorstellen, dat meeningen, door hen verworpen, nog eenmaal op staatkundig gebied de heerschappij kunnen verkrijgen, en zien in hun onverschilligen overmoed geheel voorbij, dat in iedere worsteling wel een der kampvechters, maar nooit een toeschouwer de overwinning behaalt. Prins Albert, die zoo juist zich

rekenschap gaf van het gevaar, dat den staat van zijn ouden tegenstander bedreigt, was geenszins door kerkelijke partijdigheid tot vooringenomenheid gebracht. Het oordeel, dat hij over merkwaardige literarische verschijnselen uitspreekt, toont ons den man, die, vrij van kerkgenootschappelijke eenzijdigheid, een open oog heeft voor het geestesleven des tijds. „Welk een voortreffelijk boek is Schwartz' *Zur Geschichte der neuesten Theologie*. Ik kan mij wel begrijpen, dat het veel bestrijders vindt. Een boek is hier verschenen, geheeten *Essays and Reviews* (een deel theologie door zeven medewerkers), hetwelk zulk een sensatie maakt, dat al de aartsbisschoppen en bisschoppen van de kerk een publieke veroordeeling van de stellingen, daarin verkondigd, geteekend en uitgevaardigd hebben. Men begint reeds te roepen: weerleg en veroordeel niet. Wij behoeven voor ons geloof niet wat veilig, maar wat waar is!"

Wie geen vreemdeling is in de geschiedenis der theologie van de laatste twintig jaren, begrijpt de beteekenis dier woorden.

Toen dit laatste deel van Martin's biografie was verschenen, is in Engelsche literarische organen eerlijk erkend, dat men aan dezen arbeid een juister kennis van Albert's beteekenis voor Engeland dankte. De prins-gemaal schijnt zich over het algemeen, wanneer hij er niet toe verplicht was, weinig of niet met personen buiten den hofkring bemoeid te hebben. Hij kwam bij niemand dan met Victoria; een eenigszins vertrouwelijken omgang met aanzienlijke mannen des lands, raadslieden der kroon of een hooge plaats innemende onder de intellectueele sieraden van het volk, had hij niet. Hij bewoog zich om en met Victoria, als de maan om de zon. Men kende zijne ware gevoelens

niet, en voor velen was daarom menige bladzijde eene openbaring. Het Engelsche publiek heeft aanvankelijk Martin's werk met een ironisch lachen ontvangen; voor een deel was de toon van doorloopende bewondering, de niet eindigende lofspraak, voor een ander deel de onbekendheid van den held des verhaals, ondanks zijn hooge positie, er de oorzaak van.

Prins Albert was zoo volkomen de prins-gemaal geweest, dat hij als het ware achter de koningin schuil ging. Slechts zij, die als staatslieden in rechtstreeksche aanraking met hem kwamen, wisten dat hij geen onbeduidend man was.

In de oogen van de groote menigte was hij een Duitscher, die niet zoo heel veel te beteekenen had, ook niet veel invloed oefende, en, voor zoover hij dien had, dien alleen besteedde ten gunste van Duitsche reactionaire ideeën. Vandaar die herhaalde aanvallen, telkenmale als er deze of gene aanleiding was om zijn invloed te duchten. Soms maken die aanvallen, als zij van een geheel verkeerde opvatting zijner ideeën uitgingen, een komischen indruk op ons, die ze nu rustig lezen. Maar op Albert was dat natuurlijk anders. Zij hinderden hem. Hij gevoelde zich gerechtelijk Engelschman, was aan de instellingen van zijn nieuw vaderland gehecht, en had geen de minste sympathie voor politieke leeringen, als in Duitschland bovendreven. In den vorm kan men zeggen, was hij Duitscher: hij dacht in het Duitsch, zijn vriendelijkste en intiemste woorden waren Duitsch, zijn dagboek werd in het Duitsch gehouden, zijn ontwikkelingsgang had geheel het Duitsch karakter van het abstracte tot het concrete. Maar de Engelsche lucht, de practische zin van het Engelsche volk, het nuchter gezond verstand, dat zijn nieuw vaderland

kenmerkt, hadden alle nevelachtigheid in opvatting en voorstelling bij hem verdreven. Hij is helder en klaar. Hoeveel studie intusschen die ontwikkeling hem gekost heeft, is tusschen de regels door te lezen. Prins Albert heeft gewerkt om zich op de hoogte van zijn taak te stellen. Zijn taak, eerste en onverantwoordelijke raadgever der kroon te zijn, heeft hij zeer ernstig opgevat, er zich op toegelegd, er zich op voorbereid, om het telken jare beter te zijn. En hoe weinig reden er bestond voor vrees, dat de invloed, dien zijne positie hem verschafte, gebezigd zou worden in anticonstitutioneelen geest, bewijzen tal van bladzijden uit deze biographie. De Engelsche pers heeft eerlijk erkend, in dit opzicht tot een geheel andere beschouwing van prins Albert gekomen te zijn. En met recht. Want van dezen man, die zich met de hem oorspronkelijk vreemde machinerie van het constitutioneele staatsleven niet alleen vertrouwd en gemeenzaam had gemaakt, maar er zelfs hoog mede ingenomen was, behoefde men geen raadgevingen te duchten, die van eenige sympathie voor de theorie van goddelijk recht, door den Berlijnschen vorst voorgestaan, zouden getuigen.

Het zou gemakkelijk vallen, menig merkwaardig bewijs hiervan aan te voeren. Maar een enkel zal voldoende zijn.

De dochter van Albert en Victoria, gehuwd met den Pruisischen troonopvolger, had eene memorie opgesteld, met het doel om de bezwaren weg te nemen, die in den hoogsten hofkring tegen eene wet op de ministerieele verantwoordelijkheid werden geopperd. Zij zond een opstel aan haar vader ter lezing, die er zeer mede ingenomen was en in zijn antwoord het vraagstuk nog eens van verschillende zijden bekeek. „De zoogenaamde verantwoordelijkheid van ministers aan het parlement," schrijft hij,

"spruit niet uit deze of gene abstracte theorie, maar uit de praktische noodzakelijkheid voort, om de toestemming van de vertegenwoordiging te verkrijgen voor de wetgeving en voor de belastingen. Ministers zijn verantwoordelijk voor de wijze, waarop zij de wetten hebben uitgevoerd, die gemeenschappelijk met het parlement zijn gemaakt, en voor het gebruik der sommen, die voor bepaalde doeleinden zijn toegestaan. Zij zijn verplicht inlichtingen te geven, hunne handelingen te verdedigen, aan rechtmatige grieven te gemoet te komen; het antwoord: wij hebben als getrouwe dienaren den souverein gehoorzaamd, zou hun weinig baten. Hebt gij gehandeld naar uw overtuiging van plicht? dat is de vraag. Indien gij dat niet gedaan hebt, dan zijt gij slechte dienaren der kroon geweest, die raden en doen wat zij verkeerd en onrecht weten, met het doel om hunne mooie betrekkingen te behouden, of de gunst van den souverein te winnen. In dat geval onttrekt natuurlijk het parlement hun zijn vertrouwen.

"Hierin nu ligt het geheim van die ministerieele macht, waarvoor zoovele souvereinen zoo bang zijn. De ministers kunnen zeggen: wij doen dit of dat niet, wat de souverein wenscht, omdat wij er niet verantwoordelijk voor willen zijn. Maar waarom zal een vorst daarvoor bevreesd zijn? Het is voor hem een der beste waarborgen. Een waarachtig loyaal dienaar zal niets doen, zelfs indien zijn meester het begeert, wat hij niet bereid is te verantwoorden. Dit is voor den souverein van het hoogste belang en een onberekenbaar voordeel. Laat onafhankelijkheid, niet ondergeschiktheid het essentieele van den (staats)dienst zijn, en gij dwingt den minister om zijn karakter zelfstandig te houden tegenover den souverein, gij veredelt zijn raadgeving, gij maakt hem trouw en vaderlandslievend, terwijl dienaren,

die zich schikken en plooien, die onderworpen werktuigen zijn van de wenschen en bevelen van een monarch, hem, gelijk dikwerf geschied is, ten ondergang voeren.

„Een wet op de ministerieele verantwoordelijkheid moet een bescherming van de staatswet zelve zijn. Als zoodanig is zij overbodig in dit land (Engeland), waar de wet regeert, en waar het wel nooit iemand zal invallen dat het anders kan zijn. Maar op het vasteland is dit van het hoogste belang, omdat daar het gouvernement iets geheel anders is dan in Engeland: de (staats)dienaar, opgevoed in het idee, onderdaan van den souverein te zijn, weet niet wien hij gehoorzamen moet, de wet of den souverein. Het bestaan van een wet op de ministerieele verantwoordelijkheid zou hem het voorwendsel ontnemen, dat, wanneer hij de wet schendt en dus aan een misdaad schuldig is, voor de hand ligt in de phrase: De vorst wilde het zoo — ik heb slechts gehoorzaamd. Voor den vorst bovendien is het een waarborg, dat zijne dienaren, schuldig aan een misdaad, niet in staat zijn er hem mede te bezwaren.

„Elke overtreding van een wet is wettelijk een misdaad. De constitutie van een staat is de grondwet, waarop alle andere wetten rusten. Indien nu de staat straffen oplegt op moord, diefstal, meineed, dan treft deze straf de overtredingen van afzonderlijke, geheel op zich zelf staande wetten. Maar hoe zou men kunnen beweren, dat de schending van de grondwet van staat ongestraft moet blijven, en dat de overtreders in het *bon plaisir* van den souverein voldoende bescherming moeten vinden? Indien dit zoo is, dan houdt alle wet en gerechtigheid op.

„Laat ik" — zoo vervolgt de prins — „hier nog een woord bijvoegen over de patriarchale verhouding van koningen tot hun volk en over het persoonlijk gouvernement.

Die patriarchale verhouding is, gelijk het idyllische leven van de Arcadische herders, een heel geschikte figuur in een toast of een speech, maar niets meer. De monarchie in de dagen van Attila, van Karel den Groote, van de Hohenstaufen, van de Oostenrijksche keizers, was al zoo weinig partriarchaal als iets zijn kan. Integendeel, de heerschappij rustte op berooving, oorlog, moord, verdrukking. IJverig werd intusschen die zoogenaamde patriarchale verhouding, gedurende een korte periode in de laatste eeuw, ontwikkeld en ten gevolge van een zeker sentimenteel gevoel in eere gehouden in de kleine Duitsche staten, waar de bestuurders of vorsten weinig meer waren dan groote landbezitters. Wat het persoonlijk gouvernement van absolute souvereinen betreft, dat is een zuivere illusie. Nergens ter wereld vinden wij zoovele voorbeelden van minister- en gunstelingen-regeeringen, dan juist in absolute monarchieën. Natuurlijk — het spel is zoo zeker. Een hofkabaal is het eenige, wat hij te vreezen heeft, en hij kent de wegen om ze te voorkomen of er zich van te bedienen, enz.

„De souverein moet zich niet bezig houden met allerlei détails, maar een groot, algemeen toezicht houden en letten op de beginselen, die in toepassing worden gebracht. Dit kan hij doen waar verantwoordelijke ministers zijn, wier handelingen gecontroleerd worden door een parlement, welks goedkeuring zij behoeven voor het systeem dat zij volgen. Een persoonlijk gouvernement verstikt in ondergeschikte zaken, kan het woud niet zien door de boomen, en komt niet tot overeenstemming met zijn dienaren over beginsel en systeem, dat beiden, hun en hem, een groote last en overtolligheid toeschijnt.

„Ik zal nu" — besluit de prins — „een einde aan dit

vertoog maken en u loslaten, maar ik kon het niet korter doen zijn. Indien ik meer tijd had gehad, zou ik korter geweest zijn, zei eens Fox, nadat hij een lange redevoering had gehouden; en velen moeten hetzelfde zeggen."

De dood van prins Albert, die 14 December 1861 voorviel, beroofde Victoria van een echtgenoot, met wien zij hoogst gelukkig was. De loyauteit des Engelschen volks is te groot, dan dat het niet mede zou getreurd hebben met de vorstin, die in haar openbaar en bijzonder leven zulk een verkwikkende verschijning was na de vorsten die waren voorafgegaan. Maar de Duitscher, die slechts door enkelen in zijne volle waarde was gekend, werd door de natie niet betreurd als een harer zonen. Zij eerbiedigde hem, maar had hem niet lief.

De tijd zal komen, dat het nageslacht een ander oordeel zal vellen. Reeds menig oordeel, naar aanleiding van Martin's biographie geveld, bewijst, dat er een andere beschouwing opkomende is. Als eenmaal de geschiedenis de regeering der „keizerin van Indië" zal beschrijven, zal zij bij den dood van den „prins-gemaal" de tweede hoofdperiode openen. De eerste zal niet de minst schitterende zijn. Zij is het tijdperk van de jeugd en de levensrijpheid, rijk en vruchtbaar aan edele gevoelens en gedachten, die zich onder de koesterende liefde van het mannelijk hart en het eerlijk hoofd van den trouwen Albert hebben ontwikkeld. Vrede zij der assche van dezen brave!

AANTEEKENINGEN.

Blz. 12. „Though we express this confidence in lord Melbourne's fidelity to Her Majesty's essential interests, there are some points on which, we confess, we think the country has already had reason to complain, and of which it has complained. We mean the decided political bias and the marked political position of some of the ladies selected to compose Her Majesty's household. It would be absurd to complain of the household-appointments being of the same political colour as the ministry itself; they should in general be so; the men may reasonably be expected to vote with the King's government and the ladies to be of the same class and connection; but there has been in all times a marked difference between that party eagerness, that flagrant zeal, which may be pardoned in those who are exposed to political conflict, and the more moderate and measured deportment desirable in those who form the private society of the sovereign, who, it must never be forgotten, is not the sovereign of *one party, but of all*, who expects to see at his or her court the various shades of political opinion testifying one common sentiment of respect for the station and affection for the person of the monarch. But this intercourse and interchange of courtesy and duty can never be as free and impartial as it ought to be, if the constant and veritable attendants on the court are to be hot, and therefore offensive partisans. We know to what unhappy and scandalous scenes a departure from this wholesome understanding gave rise in former reigns, and we trust there is no danger of their being repeated; but we must say that the appointment of the wives and daughters of cabinet-ministers to household offices is, on these as well as on other accounts, highly objectionable. The first in rank of those attendants is the daughter of one and the sister of another cabinet minister; the second is the wife of the lord president of the council; a third and fourth, and, we believe, half a dozen more, are daughters of the lord Privy Seal, the chancellor of the Exchequer, and their political colleagues. It is impossible to make the slightest objection to the personal character of any one of these ladies: but we do say that the cumulation of political and household offices in the same family is liable to serious inconveniences. It is neither constitutional in principle, nor convenient or becoming in practice, that the sovereign

should be enclosed within the circumvallation of any particular set, however respectable — that in the hours of business or amusement, in public or private, she should see only the repetition of the same family faces, and hear no sound but the different modulations of the same family voices, and that the private comfort of the Queens interior life should be, as it inevitably must, additionally exposed to the fluctuations of political change, or what is still worse — that political changes should be either produced or prevented by private favour or personel attachments.

„The sovereign should not be reduced to such a state of inconstitutional dilemma as not to be able to change the ministry without also changing the Mistress of the Robes or the Maids of Honour — or, vice versa, her Mistress of the Robes or Maids of Honour, without her changing her ministry.

„These objections, serious in any case, become stronger in direct proportion to the personal amiability of the sovereign, and were therefore never more important than they are in the present instance. Will the country sanction — will it tolerate a system which (however otherwise unobjectionable the selected ladies may be) is founded on a principle so unconstitutional — so odious — so dangerous?"

Blz. 17. „I confess that it appeared to me impossible that any set of men should take charge of Her Majesty's government without having the usual influence and control over the establishment of the royal household, — that influence and control which their immediate predecessors in office had exercised before them. As the royal household was formed by their predecessors in office, the possession of that influence and that control over it appears to me to be especially necessary to let the public see that the ministers who were about to enter upon office had and possessed the entire confidence of Her Majesty. I considered well the nature of the formation of the royal household under the civil list act passed on the commencement of Her Majesty's reign. I considered well the difference between the household of a Queen Consort and the household of a Queen Regnant, the Queen Consort not being a political person in the same light as a Queen Regnant. I considered the instruction of Her Majesty's household; I considered who filled offices in it; I considered all the circumstances attendant upon thee influence of the household, and the degree of confidence which it might be necessary for the Government to repose in the members of it. I was sensible of the serious and anxious nature of the charge which the minister in possession of that control and influence over Her Majesty's household would have laid upon him. I was sensible that in everything

which he did, and that in every step which he took as to the household, he ought to consult not only the honour of Her Majesty's crown and her royal state and dignity, but also her social condition, her ease, her convenience, her comfort; in short, everything which tended to the solace and happiness of her life. I reflected on all these considerations as particularly incumbent on the ministers who should take charge of the affairs of this country. I reflected on the age, the sex, the situation, and the comparative inexperience of the Sovereign on the throne: and I must say that, if I had been, or if I was to be the first person to be consulted with respect to the exercise of the influence and control in question, I would suffer any inconvenience whatever rather than take any step as to the royal household which was not compatible with Her Majesty's comforts. There was another subject which I took into consideration — I mean the possibility of making any conditions or stipulations in respect to the exercise of this influence and control over the household. It appeared to me that the person about to undertake the direction of the affairs of this country, who should make such stipulations or conditions, would do neither more nor less than this — stipulate that he would not perform his duty, that he would not advise the crown in a case in which he thought it his duty to advise the crown, in order that he might obtain place. I thought that no man could make such a stipulation, and consider himself worthy of Her Majesty's confidence, or entitled to conduct the affairs of the country. I thought it impossible that such a stipulation should be made. Nor did I think it possible, that the Sovereign could purpose such a stipulation or condition to any one whom Her Majesty considered worthy of her confidence."

Blz. 18. „In the interview with which Your Majesty has honoured Sir Robert Peel yesterday morning, after he had submitted to Your Majesty the names of those whom he proposed to recommend to Your Majesty for the principal executive appointments, he mentioned to Your Majesty his earnest wish to be enabled with Your Majesty's sanction, so to constitute Your Majesty's household that Your Majesty's confidential servants might have the advantage of a public demonstration of Your Majesty's full support and confidence, and that at the same time, as far as possible consistently with that demonstration, each individual appointment in the Household should be entirely acceptable to Your Majesty's personal feelings.

„On Your Majesty's expressing a desire that the Earl of Liverpool should hold an office in the Household, Sir Robert Peel requested Your

Majesty's permission at once to offer to lord Liverpool the office of lord Steward, or any other which he might prefer.

„Sir Robert Peel then observed, that he should have every wish to apply a similar principle to the chief appointments which are filled by the ladies of Your Majesty's Household, upon which Your Majesty was pleased to remark, that you must reserve the whole of those appointments and that is was Your Majesty's pleasure that the whole should continue as at present, without any change.

„I had upon a former occasion felt the inconvenience of an anomalous influence of this description, and I was the more anxious to avoid now to expose myself and the public service to the risk of suffering from the real or even supposed exercise of such an influence".

Buckingham Palace, 10th May 1839.

Blz. 19. „The Queen, having considered the proposal made to her yesterday by Sir Robert Peel to remove the ladies of her bedchamber, cannot consent to adopt a course which she conceives to be contrary to usage and which is repugnant to her feelings".

Blz. 20. „Her Majesty's confidential servants, having taken into consideration the letter addressed by Her Majesty to Sir Robert Peel, on the 10th of May, and the reply of Sir Robert Peel of the same day are of opinion that, for the purpose of giving to the administration that character of efficiency and stability, and those marks of the constitutional support of the Crown, which are required to enable it to act usefully to the public service, it is reasonable that the great offices of the Court and situations in the household held by Members of Parliament, should be included in the political arrangements made in a change of the administration, but they are not of opinion that a similar principle should be applied or extended to the offices held by ladies in Her Majesty's household".

Blz. 22. „Every dictate of feeling, of honour, of loyalty, and justice impels me, at all hazards, to support our Queen in her noble resistance to the cruel attempt so unworthily made to wrest from Her Majesty a prerogative hitherto unquestioned, and to usurp the power of dismissing at the minister's will, those ladies of her Court whom, from their sympathy and devotion, and from long acquaintance, Her Majesty could look upon as friends".

HISTORISCHE STUDIËN.

HISTORISCHE STUDIËN

DOOR

Dr. THEOD. JORISSEN
IN LEVEN HOOGLEERAAR TE AMSTERDAM.

TWEEDE, GOEDKOOPE DRUK

IV

PATRIOTSCHE BLADEN. — FREULE VAN DORTH. — UIT FAMILIEPAPIEREN. — DE CORRESPONDENTIE VAN KONING LODEWIJK. — AMSTERDAMSCHE COURANTEN IN 1809. — EEN STEENWORP IN MEI 1810. — DE OMWENTELING VAN 1813.

HAARLEM
H. D. TJEENK WILLINK.
1893

I

PATRIOTSCHE BLADEN.

PATRIOTSCHE BLADEN.

J. Hartog, *De Patriotten en Oranje van* 1747—1787.

De woorden, die boven deze regelen staan, drukken den hoofdindruk uit, dien de lectuur van het werk van den predikant J. Hartog maakt. Een geregelde geschiedenis der gebeurtenissen in de veertig jaar, die 1747 van 1787 scheidden, bevat het niet. De schrijver wilde ze niet geven. „Ik heb een poging gewaagd om de geschiedenis der patriotische beweging *toe te lichten*, uit de pamfletten dier dagen." Met deze verklaring vangt de voorrede aan, en dit doel heeft de heer Hartog blijkbaar nooit uit het oog verloren. Van de eerste tot de laatste bladzijde lichten de pamfletten, naar des schrijvers meening, de gebeurtenissen toe.

Over de meerdere of mindere wenschelijkheid en noodzakelijkheid van een dergelijken arbeid kan verschil van gevoelen bestaan. Voor mij, die den tijd niet gekomen acht om de geschiedenis dier dagen te schrijven, bestaat geen bezwaar om bij deze opvatting van de taak des heeren Hartog mij neer te leggen. Te minder omdat ik volgaarne erken, dat pamflettenliteratuur tot veel belangrijke resultaten kan leiden. Doch wil ik mij nederleggen bij de op-

vatting der taak, minder bevrediging schenkt de wijze van uitvoering.

De waardeering der historische pamfletten is een vrucht der laatste dertig jaren. Vroeger hechtte men er niet aan. Veel is daardoor verloren gegaan, of, zoo al niet verloren, zoo verborgen, dat men dikwerf tevergeefs zoekt naar brochures, die om het onderwerp of den schrijver belang hebben. Wie met historische studiën vertrouwd is, weet dat.

Ofschoon er van vrijheid van drukpers in dien zin, waarin wij het woord verstaan, tijdens de Republiek eigenlijk niet kan gesproken worden, is er te allen tijde veel geschreven. Voor- en tegenstanders der strijdende partijen deden een beroep op het publiek, zochten de openbare meening voor zich te winnen en tegen hunne vijanden in te nemen. De pamfletten-literatuur van den patriottentijd is onmatig groot. Niet op honderden, maar op duizenden, ja op twintigduizend zelfs wordt zij soms berekend. Dat er veel kaf onder het koren is, spreekt vanzelf, maar even ontwijfelbaar is het, dat er veel onder gevonden wordt, wat voor de historie waarde heeft.

In welken zin?

Evenals in de dagen van Oldenbarneveld, hebben ook in de tweede helft der 18de eeuw de verschillende leiders, en ook leden der partijen, zich van de pers bediend, om de publieke opinie in een bepaalde richting, door hen de juiste geoordeeld, te leiden.

Een nauwkeurig onderzoek dier kleine geschriften is dus uit den aard der zaak zeer geschikt om over de inzichten, zoowel van personen als van partijen, licht te verspreiden.

Tot dusver is het onderzoek der pamfletten niet zeer vruchtbaar geweest, wat het eerste punt betrof. De anony-

miteit, die velen der schrijvers in acht namen, is er de oorzaak van. Toch belooft het onderzoek in deze richting, naar ik geloof, rijke vruchten. Wie de moeite wilde nemen voor een bepaalde periode de pamfletten te bestudeeren met het oog op de personen, die een rol in die dagen speelden en op de bekende schrijvers dier dagen, zou, geloof ik, menige ontdekking doen, die op de politieke rol, door velen vervuld, een nieuw licht zou werpen. Laat ik een enkel voorbeeld geven. In de laatste jaren is de persoon van Betje Wolff het voorwerp van velerlei onderzoekingen geweest. Allerlei onbekende bijzonderheden zijn omtrent haar aan 't licht gebracht. Ook zij heeft zich bewogen in den politieken maalstroom des tijds. Men kent enkele politieke geschriften van hare hand, of liever, men kent er de titels van. Onderzocht zijn zij niet. Over hare relatiën tot verschillende personen, haar meeningen en inzichten zou ook uit deze geschriften zeker wel wat te vinden zijn. Zij is slechts eene der leden der patriotsche partij, maar behoort niet tot de hoofden. Hebben Pieter Paulus, Rendorp, enz. niet anoniem geschreven? Het is niet te betwijfelen. Zijn deze geschriften niet te ontdekken? Ik meen, dat, uitgaande van het bekende, het niet volstrekt onmogelijk zou zijn, stap voor stap aan het groote gebied van het onbekende iets van zijne raadselen te ontnemen.

Doch al werd deze verwachting niet vervuld, dan nog zou het onderzoek der pamfletten dit voordeel hebben, dat het de verschillende schakeeringen, die in de rijen der partijen zich voordeden, scherper in het licht doet treden. Behalve tal van andere oorzaken heeft ook deze oorzaak tot de mislukking der beweging bijgedragen: de verdeeldheid onder de partijen zelve. Het onderzoek der pamfletten

zou, mocht men hopen, hieromtrent veel opheldering geven. Wat is als middel van verlamming krachtiger geweest: het verschil van politiek inzicht of de persoonlijke grieven? Beide hebben krachtig zich doen gelden. Voor de beoordeeling der partij is het geen onverschillige zaak te weten, wanneer een der twee elementen het meest overheerschende is geweest. Zeker kan het onderzoek der pamflettenliteratuur de vraag niet volledig beantwoorden, maar zij kan onschatbare bouwstoffen opleveren.

Wie in een der beide opzichten van dezen arbeid des heeren Hartog opheldering wacht, zal moeilijk een gevoel van teleurstelling kunnen onderdrukken. De schrijver gaat uit van de onderstelling, dat de feiten bekend zijn en deelt nu uit de pamfletten, die hem ten dienste staan, het een en ander mede, dat het oordeel der partijen omtrent deze of gene gebeurtenis doet kennen. Voor hen, die geheel onbekend zijn met deze literatuur, is hier zeker veel nieuws te vinden. Zij, die wel eens een kijkje hebben genomen in de pamfletten van dien tijd, zullen hier of ginds een enkel stuk vermeld vinden, dat hun nog niet in handen kwam, maar over 't geheel genomen kan men niet zeggen, dat deze bloemlezing uit de literatuur van den patriottentijd tot dieper inzicht leidt.

De indruk, dien deze verzameling maakt, is uit den aard der zaak hoogst ongunstig. In dagen van politieken strijd, als alle driften zijn ontwaakt, munt de literatuur van den dag, evenmin als het dagelijksch discours, door fijnheid van vormen en zachtheid van uitdrukking uit. Als over honderd jaar iemand zich vermeien zal, een bloemlezing uit de literatuur der Aprilbeweging te geven, zal hij evenzeer zich ergeren en anderen zich doen ergeren aan woorden en voorstellingen, die in 1982 onbeschaafd en

wild in de ooren klinken. Wat zal het anders bewijzen, dan dat een geslacht, door heftige driften in beweging gebracht, uitdrukkingen kiest, in overeenstemming met de opbruisende stemming van het oogenblik? De literatuur van den patriottentijd vertoont dat heftig karakter in veel sterker mate, omdat de strijd een veel algemeener karakter droeg, dan ooit met de Aprilbeweging het geval was. Doch voor de juiste waardeering zou vergelijking niet schaden. Munten de pamfletten van 1618 en 1619, munt Vondel's bestrijding zijner tegenstanders zoozeer door fijne beschaving boven de patriotische literatuur uit?

Het zou een groote onbillijkheid zijn, indien men op de heftigheid, waarmede de opgewekte driften zich uiten, een oordeel zou willen bouwen over de oorzaken der verbittering. De heer Hartog heeft er zich niet aan schuldig gemaakt. Een honderd bladzijden zijn gewijd aan die uiteenzetting van de euvelen van het ancien régime. De regenten der Republiek moeten menige veer laten. De teekening is zoo ongunstig, dat men soms de neiging voelt opkomen, om een oogenblik als „advocaat van den duivel", zooals Bakhuizen van den Brink het indertijd noemde, op te treden. Doch het is hier de plaats daarvoor niet.

Slechts een paar opmerkingen wil ik niet achterhouden.

In de algemeene karakteristiek der „bedenkelijke toestanden", zooals het 1ste hoofdstuk heet, wordt tegen de regentenaristocratie allerlei te zamen gebracht; ook velerlei wat tot verschillende tijdperken behoort. Het geslacht der 18de eeuw wordt aansprakelijk gesteld voor toestanden, die het van de vaderen had geërfd.

Het overwicht der Hervormde Kerk over de andere gezindheden was geen uitvinding van de regenten na 1700, maar het noodzakelijk, natuurlijk gevolg zoowel van de

opkomst als van de geschiedenis der Republiek. Het Calvinistisch geloof was de bezielende kracht geweest van den opstand tegen Spanje. Haar groote beteekenis in de 17de eeuw dankte de Republiek aan haar Protestantsch karakter, aan haar verzet tegen de dreigende macht van de Katholieke Kerk, door de wapenen van Frankrijk gesteund. Dat in het binnenland dat deel der Protestanten, 'twelk tot de Hervormde Kerk behoorde, zijn heerschappij deed gelden ook over de andere afdeelingen van het Protestantisme, kan moeilijk verwondering wekken. Het deed wat elke meerderheid doet, die de waarheid meent te bezitten en tevens de macht in handen heeft. Denkbeelden van algemeene verdraagzaamheid werden binnen den kring van het Protestantisme als indifferentisme beschouwd. Het Lutheranisme haatte het Calvinisme en omgekeerd. Dit was in Duitschland en in Engeland overal het geval. Hoe kan men nu de mannen der 18de eeuw, opgegroeid in zulke denkbeelden, tot verwijt rekenen, dat zij naar die overtuiging handelden?

De schrijver behoort tot het Doopsgezinde kerkgenootschap. Het is te begrijpen, dat de ongunstige toestand der dissenters in vorige eeuwen hier te lande hem leed doet. Die toestand is in strijd met de denkbeelden omtrent religieuse vrijheid, die wij billijken. Maar noch het eerste, noch het laatste mag verleiden tot een onbillijk oordeel, waarbij met de overtuigingen van een vroeger geslacht geen rekening wordt gehouden, en hun tot verwijt wordt gerekend, dat zij niet handelden volgens inzichten der 19de eeuw.

Hetzelfde geldt ten aanzien der Katholieken. „Zij werden met wantrouwen aangezien en behandeld." Vrij natuurlijk, want — de schrijver haalt zelf het woord aan — d'Es-

trades' verklaring in 1665, dat alle Katholieken hier te lande Spaanschgezind waren, was de heerschende overtuiging. Spaanschgezind: dat is vijanden van den staat, vrienden van de vreemde macht, die men in een worsteling van tachtig jaar had afgeworpen. Was het zoo onnatuurlijk, dat men dezen Spaanschgezinden de handen bond, hun niet de vrijheid schonk om naar willekeur te handelen? Het is in de laatste jaren mode geworden, om de Katholieken te beklagen over het harde lot, dat zij in de Republiek te verduren hebben gehad. Indien men de moeite nam, de verschillende placaten tegen de Katholieken, in verband met de aanleidingen tot de uitvaardiging na te gaan, dan zou men zien, dat de handelsrepubliek nooit tot deze maatregelen is overgegaan, dan wanneer zij oordeelde voor haar eigen behoud den ouden vijand te moeten bestrijden. Dat schrijvers, wier bedoeling niet is om de waarheid te dienen, maar om de publieke opinie door beklag te winnen, het geslacht der 17de en der 18de eeuw als een vervolgziek geslacht afschilderen, is te begrijpen. Maar hoe zij, die den toestand der Protestanten in katholieke landen gedurende die eeuwen kennen, die de herroeping van het Edict van Nantes en den moord van Calas enz., geen feiten achten, aan het opkomend geslacht uit verdraagzaamheid te verzwijgen, het als een grief aan de vaderen kunnen aanrekenen, dat zij den bestaanden staat ook door hunne zooveel zachter maatregelen poogden te handhaven, is moeilijk in te zien. Maar zeker kan men het den mannen der 18de eeuw niet euvel duiden, dat zij bepalingen toepasten, met onze denkbeelden in strijd, doch gevorderd door hunne overtuiging en door de wetten, die zij van de vaderen hadden ontvangen.

„Tweeërlei weegsteen is den Heer een gruwel", zegt, in

navolging van "een Israëlietisch staatsman", de heer Hartog. Indien het waarheid is, wat ik gaarne aanneem, dan behoorde billijkerwijze ook in de beoordeeling der kerkelijke politiek een andere maatstaf aangelegd te zijn. Want wel verre, dat de oude Republiek hier in dit opzicht aan rechtmatige verwijten blootstaat, mag zij zich beroemen in eeuwen van heerschende onverdraagzaamheid en vervolgzucht aan Europa een voorbeeld van zeldzame verdraagzaamheid te hebben gegeven. En daaraan heeft zij te danken gehad, dat zij in beide eeuwen het toevluchtsoord is geweest voor allen, die ter wille van hunnen godsdienst elders verdrukt òf verdreven werden. Zij vonden hier, wat in hun eigen land hun werd geweigerd, al ontvingen zij niet, wat de opvatting van vrijheid van godsdienst in de negentiende eeuw omvat.

Het democratisch beginsel is geheel iets anders dan het revolutionaire. De revolutie offert aan het zoogenaamd algemeen belang de rechten op van het individu, van den algemeenen mensch, en vindt dus in het socialisme hare voltooiing. Maar de democratische beweging, hier te lande tegen het midden der vorige eeuw ontstaan, eischte juist recht voor allen, en zocht, hare eigene geschondene rechten en vrijheden handhavende, die van anderen binnen de wettige perken te brengen of te houden. De revolutie breekt het bestaande af, of liever tracht het af te breken; oproer en geweld hooren bij haar thuis. Maar de democraten, die begonnen op te komen voor de rechten der burgerij, waren hieraan ten eenemale vreemd; trouwens, zij wilden niet afbreken, maar handhaven wat het volk als zijn wettig eigendom mocht beschouwen, en zij wilden het handhaven langs den wettigen weg.

De opvatting van het woord revolutie, die in deze zin-

snede gepredikt wordt, is niet nieuw. Het is de leer van mr. Groen van Prinsterer, verkondigd in *Ongeloof en Revolutie*, en herhaaldelijk bestreden. Wie de strijdschriften voor ruim twintig jaren tusschen Groen, Fruin, Reesema en anderen gewisseld, zich herinnert, weet hoe deze theorie, uit de eenzijdige beschouwing van een enkel feit, de Fransche revolutie, geboren, door de historie niet gestaafd wordt. Alle partijen: democratische, monarchale, aristocratische, hebben revolutiën in het leven geroepen, d. i. den bestaanden staat van zaken omvergeworpen of pogen omver te werpen, indien zij het voor hun belang wenschelijk achtten.

Niet alleen in en na 1789, maar in tallooze andere tijdperken, zijn de rechten van het individu aan het zoogenaamd algemeen belang opgeofferd. Eigenlijk geschiedt dit in elke staatsorde dagelijks. Ieder onzer geeft telken dage van zijn individueele vrijheid iets prijs ter wille van het algemeen belang, de rust, de orde van de maatschappij, enz.

De tegenstelling, door den heer Hartog tusschen het democratisch en het revolutionair beginsel gemaakt, is een loot, geënt op denzelfden stam. Met groote belangstelling dus slaan wij den arbeid op, die op historisch gebied de rechtvaardiging der theorie zal leveren. Hier, in de geschiedenis van "de patriotten en Oranje van 1747 en 1787" zullen wij nu het onderscheid der twee beginselen scherp zien uitkomen. Zoo verwachten wij.

Het geschrift van den heer Hartog telt 245 bladzijden en de aangehaalde woorden komen op de 69ste voor. Er is dus ruimte opengebleven voor de gehoopte uiteenzetting. Er wordt van alles in deze bladen gevonden: wat men verwacht en niet verwacht. Maar het historisch bewijs

voor de stelling, waarvan de schrijver uitgaat, wordt niet aangetroffen.

Het komt mij voor, dat er goede redenen voor zijn. Dat de democratische beweging, die in het midden der 18de eeuw hier te lande ontstond, "recht voor allen" eischte, slechts "haar eigen geschonden rechten en vrijheden zoekt te handhaven en die van anderen binnen de wettige perken te brengen of te houden," zijn woorden, die goed klinken, maar geen anderen lof verdienen.

"Recht voor allen". Wie zijn die patriotten, die dit vragen?

Er zijn twee stroomen in de patriotsche beweging: de aristocratische en de democratische. Zij gaan een tijdlang te zamen, zoolang het den strijd tegen den stadhouder geldt. Maar als de buit behaald schijnt en het op de verdeeling aankomt, breekt de strijd tusschen hen uit. Hun inzichten en bedoelingen loopen van den aanvang af verre uiteen. Aan "recht voor allen" denkt niemand. Het modewoord van dezen tijd is zelden een politiek program dan van hen, die de leus behoeven, om de ware bedoeling te bedekken. Heeft de studie der pamfletten den schrijver van "Nederland en Oranje" geleerd dat "recht voor allen" werkelijk het doel der regenten en der democraten was? Hoe jammer, dat de excerpten uit de pamfletten, die hier worden medegedeeld, het resultaat van het historisch onderzoek niet in het licht stellen.

"De democratische beweging zocht slechts haar eigen geschonden rechten en vrijheden te handhaven en die van anderen binnen de wettige perken te brengen of te houden." Zoo luidt de tweede stelling, niet minder verrassend dan de eerste.

Wat verstaat de schrijver onder *wettige perken?* Ge-

woonlijk denkt men daarbij aan wettig vastgestelde. Welnu, de democratische, of liever patriotsche beweging heeft van haar eerste optreden af zich tegen de wettig bestaande orde van zaken verzet. Zij is revolutionair geweest, in den antirevolutionairen zin des woords, dat zij den historisch geworden toestand niet eerbiedigde; revolutionair, in den natuurlijken zin des woords, dat zij geweld heeft gebezigd om dien wettig bestaanden staat van zaken omver te werpen. Zij heeft „wettige rechten" aangevallen, ontkend, geschonden. De perken, waarin zij het gezag der stadhouders wilde begrenzen, waren geen „wettige", maar volkomen „revolutionaire."

Maar belangwekkender nog is het eerste lid der bewering. „De democratische beweging zocht slechts haar eigen geschonden rechten en vrijheden te handhaven."

Wanneer hier van „rechten en vrijheden" der democratie sprake is, dan bedoelt de schrijver natuurlijk die der burgers. Het ware een verdienstelijke arbeid geweest, indien de heer Hartog had kunnen goedvinden, eens uiteen te zetten, welke „rechten en vrijheden" de burgerijen in 1747, het jaar waarvan hij uitgaat, of, nog liever, in de eerste helft der 18de eeuw bezaten. Vermoeiend zou de opsomming niet geweest zijn, en veel plaats zouden zij ook niet ingenomen hebben. Want zij waren luttel in getal. De schending en de personen of lichamen, die er zich aan schuldig maakten, hadden kunnen aangewezen worden; de tegenstand door de burgerij geboden, geteekend, zoodat het duidelijk bleek, hoe „de democratische beweging haar eigen geschonden rechten en vrijheden zocht te handhaven."

Om goede redenen intusschen is die uiteenzetting achterwege gebleven, want die hooggeroemde „rechten en vrijheden" bestonden niet. De Republiek was een aristocra-

tische republiek. In de worsteling met de Oranjepartij in de 17de eeuw had, door een samenloop van omstandigheden, de Statenpartij gezegevierd. De burgerij trouwens was sedert het einde der vorige, der 16de eeuw, zonder invloed geweest.

De heer Hartog zelf herinnert, hoe de aristocratie zich al zeer vroegtijdig van allen invloed meester maakte en de burgerij buitensloot. Waar zijn nu in 1747 die „rechten en vrijheden?"

Zij zijn er niet. De herinnering bestond aan een toestand, waarin de gilden enz. werden geraadpleegd, waarin de burgerij invloed op de samenstelling der besturen uitoefende. Maar die tijd was lang voorbij en meer dan 1½ eeuw, zoolang als de Republiek bestond, had de bevolking geleefd zonder anders dan door revolutiën, als in 1672 en nu in 1747, zich te doen gelden.

De Prinsen van Oranje hebben om goede redenen meer prijs gesteld op de volksgunst en het volk heuscher, hoffelijker bejegend dan de heeren Staten, maar van invloed op de samenstelling der besturen of op den gang der zaken is onder Frederik Hendrik en Willem III al even weinig sprake, als onder het bestuur van Johan de Witt of na 1702. Natuurlijk. De Statenpartij was een politieke partij, die een politieke leer heeft, waarop zij zich beroept: „de Staten zijn de wettige erfgenamen der grafelijke macht." De Stadhouders vertegenwoordigen de traditie des volks, waaraan de natie gehecht is; wat was zij zonder de Oranjes geweest, wat geworden? Zij vertegenwoordigen de behoefte aan staatseenheid, die zij, voor zooveel hun zonderlinge en halve positie het vergunt, bevredigen. Zij zijn de trait d'union tusschen gewesten, die, wanneer zij ontbreken, als zelfstandige, souvereine machten naast elkander staan en

slechts een enkele maal door het overwicht van een Johan de Witt gedwongen worden voor het overwicht van Holland te bukken. Maar noch in de stadhouderlijke, noch in de stadhouderlooze tijden is er van volksinvloed op de regeering of op de besturen sprake.

Hoe kan er dan van „rechten en vrijheden" in 1747 sprake zijn? Hoe kan er dan gesproken worden van het *handhaven* van iets dat niet bestaat?

De herinnering aan die vroegere dagen heeft de anderhalf eeuw overleefd. En het is die herinnering, die zich doet gelden. De „democratische beweging", waarvan de heer Hartog spreekt, handhaaft niet, maar eischt het verlorene terug. En ook daarom is zij een revolutionaire. Zij wil de staatsorde, die met de Republiek is opgegroeid en zich ontwikkeld heeft, vervangen door een andere, waarvan zij de traditie heeft bewaard. Zij eerbiedigt geen rechten; noch die van de stadhouderlijke macht, zooals zij vooral na en door 1672 is toegenomen; noch die der regenten-aristocratie, die zich baseert op de besluiten van 1651.

Heeft de heer Hartog de bewijzen voor het tegendeel bij zijn onderzoek der pamfletten gevonden? Dan is het zeer te betreuren, dat hij ze in dezen arbeid niet heeft neergelegd.

En er is meer.

De patriotsche beweging eerbiedigt niet de rechten van anderen; handhaaft niet rechten en vrijheden, die door de burgerij niet meer bezeten worden, maar gaat verder. Zij is met den eisch, de herstelling der oude „rechten en vrijheden" niet tevreden. Zij gaat verder. Zij eischt meer invloed, dan hun volgens die oude stukken toekomt. Natuurlijk: het geslacht, dat 1750 schrijft, is een ander dan de kinderen der 16de eeuw. Een volk leeft geen twee

eeuwen zonder den invloed des tijds te ondergaan. De tijdgenooten van Rousseau vragen meer. Zij hebben de leer der natuurlijke rechten ingezogen en de grenzen van deze zijn niet meer binnen de historische perken der oude privileges te vinden. Revolutionair, waar het hun verzet tegen de bestaande orde van zaken geldt, zijn zij revolutionair ook wat hun doel aangaat. Zij willen, voor zoover zij weten wat zij willen, iets, wat nooit bestaan had en in geen privilege ter wereld was beschreven.

Dit alles wordt hier niet herinnerd, om over de patriotsche beweging een veroordeelend vonnis te doen vellen. Integendeel, het wordt herinnerd, opdat het oordeel billijk, rechtvaardig zij. Met onhistorische opvattingen, als de aangehaalde van den heer Hartog, wordt aan het geslacht van de tweede helft der 18de eeuw onrecht gedaan: aan de regenten, die hier voortdurend als door de onzuiverste motieven gedreven worden voorgesteld; aan de democraten, wier streven men uit deze bladen niet begrijpen zal. De binnenlandsche strijd, die onze Republiek ten val heeft gebracht, is het noodzakelijk, onvermijdbaar gevolg geweest van de ontwikkeling der Republiek. Als in elken burgerstrijd hebben persoonlijke gebreken en persoonlijke motieven een groote rol gespeeld; hier te grooter, naarmate het tooneel van den strijd kleiner was en de persoonlijke invloed dus beslissender kon werken. Waren de individuën, die den voorgrond van het politiek tooneel innamen, mannen van meer beteekenis geweest, het schouwspel ware grootscher. Maar de geringe hoogte van het meerendeel neemt de ernstige beteekenis van den kamp niet weg. Even weinig als allen, die in onze dagen zich tegen uitbreiding van het kiesrecht verklaren, uit vrees dat het

getal onkundigen en onbekwamen te zwaar gewicht in de

schaal zal leggen, waar 's lands belangen worden gewogen, met de beschuldiging van schaamteloos egoïsme zijn te weerleggen, van gebrek aan opoffering voor het algemeen belang te beschuldigen, — even weinig gaat het aan, de regenten der 18de eeuw over ééne kam te scheren en hun elk aandeel, ook het geringste, aan burgerlijke deugd en menschelijke ontwikkeling te ontzeggen. En even weinig als alle profeten voor uitbreiding van kiesrecht in onze dagen toonbeelden zijn van zelfverloochenende vaderlandsliefde, waren het de patriotten. Het schuim drijft op de oppervlakte. Dit heeft de schrijver vergeten, toen hij naar zijn waarneming van de oppervlakte zijn oordeel nederschreef. Omdat de worsteling tusschen regenten en patriotten het eindresultaat heeft gehad, dat denkbeelden hebben gezegevierd, die ons geslacht goedkeurt, hebben de patriotten, die sommige dier denkbeelden hebben aanbevolen, niet in alles recht, en hunne tegenstanders niet in alles onrecht gehad. De zegepraal der beginselen, die onze tijd erkent, is waarlijk de verdienste der patriotten niet geweest. Daarentegen is de ondergang van den staat hun werk geweest. Zij hebben het land verraden. Zonder hun bondgenootschap met Frankrijk ware in 1795 de Republiek niet op eerlooze wijze gevallen. Jaren lang, van 1747 af, hebben zij met Frankrijk in betrekking gestaan en ook in hun binnenlandsche politiek zich door buitenlandschen invloed laten leiden.

Aan politiek fanatisme zij veel vergeven, vooral waar het opgewekt en geprikkeld is door een wanbestuur als dat der Republiek. Maar aan de voorstanders der gevestigde orde van zaken was het niet euvel te duiden, dat zij in hunne tegenstanders niet bloot bestrijders hunner persoonlijke belangen, maar vijanden der staatsorde zagen,

in hunne oogen het plechtanker van maatschappij en staat. En hadden zij zoozeer onrecht? Heeft de uitkomst niet bewezen, dat de patriotsche beweging, die niets handhaafde, maar alles neerwierp, die wel afbrak, maar de moeilijke kunst van opbouwen niet verstond, de Republiek heeft ten val gebracht?

In gewone, rustige tijden, als alle dagen gelijk zijn en de stroom der gebeurtenissen kalmpjes voortglijdt, is het dikwerf moeilijk een oordeel te vellen aangaande die groote macht, die men de openbare meening noemt. Het is dikwerf twijfelachtig, wat haar beroert of onverschillig is en in hoever zij zich werkelijk voelt bewogen door denkbeelden of daden, die het hoofd van individuën doen gloeien. Ieder onzer meent, dat de voorwerpen onzer belangstelling, de onderwerpen, die ons ter harte gaan, de algemeene aandacht en belangstelling verdienen en ook trekken. Het is een zelfbedrog, dat telken dage wordt gelogenstraft, maar niettemin telken male zich herhaalt.

Men kan de reeks van mededeelingen uit de pamfletten-literatuur der 18de eeuw niet lezen, zonder de vraag te voelen opkomen: Wat zijn deze schrijvers? Leiders of volgelingen?

Het eenvoudige antwoord ligt voor de hand: Natuurlijk, beiden tegelijk, als elk letterkundig of politiek schrijver van elken tijd. De literarische producten spiegelen steeds de denkbeelden af, geven de ideeën weer, die heerschende zijn of om de heerschappij kampen. De individualiteit van den schrijver geeft aan hen het eigenaardig kleed, maar in de zelfstandige eigenaardigheid zijner persoonlijke opvatting ligt de kiem der verdere ontwikkeling. Dit geldt van elk literarisch product en tijdperk, in hoe

ongelijke mate dikwerf; maar 't meest van die perioden, waarin drift de harten en hoofden vervult.

De meeste pamfletten, die hier worden besproken, zijn anoniem. Naar de auteurs van velen is gegist, maar omtrent het meerendeel bestaat zelfs geen vermoeden. Indien, gelijk in het voorafgaande werd gezegd, het onderzoek er langzamerhand in slaagt, te ontdekken het meerder of minder deel, dat van deze literarische producten aan mannen of namen van beteekenis in den patriotschen strijd moet worden toegekend, zoodat personen of richtingen beter worden gepeild — indien dit resultaat wordt verkregen, kunnen wij tevreden zijn. Want inderdaad, het overige loont de moeite niet. Wat zou ons de kennis baten van al die onbekende en, in politieken zin, onbeteekenende personen? Laat ik een sprekend voorbeeld geven.

In 1798 gaf E. Nieuwenhuizen, klerk der Tweede Kamer, in een adres op, dat hij de schrijver was van de „Republikeinsche Redevoeringen, toegeheiligd aan alle vaderlandsche Burger-Sociëteiten, verschenen in den Haag, 1795, bij J. Plaat." Wij zijn dankbaar voor de beleefde inlichting, maar zoo wij het niet wisten, gelijk met het meerendeel onzer het geval is, wij verloren er niets bij. De geschiedenis van het jaar 1795 blijft onveranderd dezelfde.

Dit voorbeeld bewijst, dat de waarde der pamfletten, als van alle menschelijke zaken, zeer relatief is. Om ze goed te gebruiken, moet men zich helder rekenschap hebben gegeven van hun beteekenis. Niet elk pamflet heeft waarde, en niet elk pamflet spreekt waarheid. Het is een moeilijke zaak en vereischt veel historische oefening om de wezenlijke waarde vast te stellen.

Wanneer men het boek des heeren Hartog leest, dan wordt men overrompeld door een hoop citaten, langere en

kortere. Zij worden aangehaald ten bewijze hoe de publieke opinie zich uitte. De heftige toon en de scherpe, bitse woorden vinden afkeuring, maar de kritiek des schrijvers, die ons voorlicht over de meer of mindere juistheid van het aangevoerde en dus ons oordeel moet bepalen, ontbreekt. De schrijver volgt Groen bij de mededeeling der feiten, die als dunne draden de extracten uit de pamfletten aaneenhechten, maar waar het geldt, een oordeel vast te stellen over de beschuldigingen van weerszijden, daar verlaat ons Groen en dus ook de heer Hartog. Het is raadselachtig, wat de schrijver van die beschuldigingen gelooft, hoe hij ze beoordeelt. Vandaar de verwarde indruk van het geheele boek. Wie heeft gelijk, of liever: waar heeft deze, waar gene gelijk? Vast staat — daaromtrent zijn alle lezers het a priori met den heer Hartog eens — dat het onfatsoenlijk is, zulke leelijke woorden te gebruiken, zoo ruw te schelden. Maar, dit toegegeven, blijft het hoofdpunt over: wat is de waarheid bij al deze verwijten?

Toevallig ligt bladzijde 158 voor mij open. Zij handelt over den oorlog met Engeland. Ziehier wat de heer Hartog schrijft: „Aan groote verwachtingen ontbrak het niet, evenmin als aan groote woorden, maar tot roemrijke daden kwam het niet. En toen de vloot werkeloos bleef en van den tocht naar Brest, waar onze schepen zich met een Fransch eskader hadden moeten vereenigen, niets kwam, nam het wantrouwen en het misnoegen bij den dag toe. De hertog van Brunswijk week naar Den Bosch, maar men liet hem geen rust en het duurde niet lang, of hij was genoodzaakt het land te verlaten."

Onbetwiste waarheid bevatten deze woorden, maar zij geeft niet veel. De schrijver voert nu eenige schimpdichten

tegen den Prins en den Hertog aan, om daarna zijn bevreemding uit te spreken, dat men den Prins zijn liefde tot bourgognewijn euvel duidde.

Is dat alles? In de patriottengeschiedenis is de tocht naar Brest een hoogst gewichtig punt. Personen, die tot heden niet openlijk waren opgetreden, wierpen thans het masker af. De strijd werd heftiger nog dan te voren. Men beschuldigde den Prins, opzettelijk, uit geheime sympathie voor Engeland, de vereeniging der Nederlandsche en Fransche vloten te hebben belet. De beschuldiging van verraad wordt openlijker dan tot dusver uitgesproken. Terecht of ten onrechte? De schrijver licht ons niet in en vandaar dat de stroom van verwijten, die deze pamfletten bevatten, zoo weinig indruk maakt. Zij vervelen.

„Aan een verrader des vaderlands", is een der meest bekende van Bellamy's politieke gedichten. Bellamy's naam komt hier niet voor: ten minste, ik herinner mij niet, hem aangetroffen te hebben. Pieter Vreede, Aschenberg, 't Hoen, Van der Jagt, Van der Kemp, Suermond, Lucretia van Merken, enz., enz., zijn schrijvers van vlugschriften, die bekend zijn. Dank zij de nasporingen van den heer Sautijn Kluit, is over de dagbladenliteratuur, ook van dezen tijd, veel licht opgegaan. Zou de beweging, in haar ontwikkeling, niet scherper gekend en beter geteekend zijn, indien de gebeurtenissen waren toegelicht door de mededeeling van oordeelvellingen van bekende personen, dan thans, nu een reeks van anonymi worden opgeroepen, om als getuigen te dienen? Welke waarde hebben koffiehuispraatjes in 1782 meer dan in 1882? Zij verspreiden over de gebeurtenissen geen nieuw licht en niet ieder anoniem pamflet mag aangenomen worden als representeerende een meening, die invloed heeft gehad. Een vers

van Bellamy heeft als zoodanig meer gewicht. Een bloemlezing, met zorg gekozen uit den breeden stroom der vlugschriften, waarbij òf de belangrijkheid van den inhoud òf de beteekenis van den naam des schrijvers tot grond der voorkeur had kunnen dienen, zou leerrijker bijdragen hebben opgeleverd, dan deze aaneenschakeling van aanhalingen uit allerlei pamfletten, die door weinig meer dan door heftigheid en gezwollenheid uitmunten.

Deze methode, die mij voor het doel des heeren Hartog doelmatiger voorkomt, dan de door hem gevolgde, zou naar ik meen nog een ander voordeel hebben gehad. Zij zou aangewezen hebben, hoe door den politieken strijd niet bloot de staat, maar de maatschappij werd beroerd. Het getal personen, dat voor publieke zaken belangstelling gevoelde, was tot het midden der 18de eeuw bij uitstek gering. De patriotsche beweging heeft de geheele natie in beweging gebracht en de oude maatschappij omvergeworpen. Zijn de sporen van die werking in de vlugschriften niet te vinden? Zijn het alleen politieke quaestiën, die verbitteren? Of spreekt zich de antipathie tegen den vroegeren maatschappelijken toestand ook in de pamfletten uit, zelfs waar zij niet rechtstreeks gebeurtenissen van den dag bespreken?

Het antwoord kan niet twijfelachtig zijn. De sociale grieven heeft de schrijver van *Nederland en Oranje* zelf aangewezen. Des te meer verwondert het, dat bij de bespreking der pamfletten dit punt nagenoeg geheel uit het oog is verloren. Geen geschiedenis der patriotsche beweging zal juist zijn, die de sociale veranderingen uit het oog verliest. Het is zelfs zeer de vraag, wat tot de bitterheid der partijen meer heeft bijgedragen: de politieke of de sociale zijde der verschilpunten.

Aan mr. J. van Lennep dankt onze letterkunde een werk, dat genoegzaam eenig is. De maatschappij der regenten-aristocratie is door hem in de biographieën van vader en grootvader geteekend op een wijze, als bij ons zonder weerga is. Zij is geteekend met liefde, ja met voorliefde. Voor het juist begrip van het tooneel, waarop de strijd is gevoerd, levert het een kostbaren en onmisbaren achtergrond. Welnu, die maatschappij is door het patriotisme vernield. De strijd is aangevangen door mannen, tot den maatschappelijken kring der regenten-aristocratie behoorende, en voortgezet door jongeren, opgegroeid, zoo al niet opgevoed, in de vertrouwdheid met geheel andere denkbeelden en geheel andere eischen. Schimmelpenninck wenschte niet, wat Rendorp voorstond. De hoogleeraar Fruin heeft voor eenige jaren over de onderhandelingen in 1786 mededeelingen gedaan, die den schrijver onbekend zijn gebleven, gelijk trouwens meer, dat niet zonder nut zou geraadpleegd zijn. Zij bewezen, hoezeer de democratische en de aristocratische patriotten uiteengingen. Waren de denkbeelden der eersten omhelsd en uitgevoerd, de aristocratische vorm des bestuurs had geheel opgehouden en ware vervangen door een democratischen. De val der Republiek in 1795 zou waarschijnlijk er niet door zijn voorkomen, maar hij had een eervolle kunnen zijn.

II

FREULE VAN DORTH.

FREULE VAN DORTH.

In 1795 was de Bataafsche Republiek geboren. Peter en meter waren het Fransche leger, dat in den winter over de bevroren rivieren was binnengegleden en de partij der Patriotten, die de vrienden en broeders met open armen hadden ontvangen. De oude Republiek — de Republiek der Vereenigde Nederlanden — was bij den eersten stoot, zonder tegenstand te bieden, ineengezakt. Zij was als een oude bedaagde bes uitgegleden op den gladden grond van vrijheid, gelijkheid en broederschap, die ook zoovele jongeren dan zij nog ten val zou brengen.

Het Huis van Oranje was gevlucht van Scheveningen naar Engeland, van waar het pas negentien jaar later zou terugkeeren. Voor 't oogenblik scheen de scheiding een eeuwige te zullen zijn. Wat werd dien goedaardigen, maar onbeduidenden Willem V al niet een kwaad aangewreven! Een tiran, een monster, een bederver en wat niet al heette de arme man, indien men de publieke schetteraars en pamflettisten geliefde te gelooven. Alsof het niet misdaad genoeg ware, politieken invloed alleen ten dienste van eigen autoriteit, en niet ten nutte der volksbeschaving en ontwikkeling te bezigen!

De gulden eeuw van vrijheid brak thans aan. De Re-

volutie opende die reeks van jaren der bataafsche vrijheid, die vergoeding zou schenken voor de verdrukking, waaronder het volk zoo lang gebogen was geweest.

Of zij die vergoeding werkelijk heeft aangebracht? Misschien beantwoorden wij die vraag wel eens bij een andere gelegenheid; het doel van dit opstel is een geheel ander. Doch dit enkele woord vinde hier een plaats. Al kost het moeite, van die hooggeroemde omwenteling, om de onwaardige wijze waarop zij tot stand kwam, zonder ironie te gewagen — gij weet, ironie is een uitnemende veiligheidsklep voor verontwaardiging — wij erkennen daarom ten volle de heilrijke vruchten, die zij heeft gedragen. De volkseenheid is geen loon, dat de inspanning en het plichtbesef van ons Nederlandsch ancien régime heeft gekroond, maar een prijs, dien de natie met veel vernedering en oneer heeft betaald.

Het doel van dit opstel intusschen is niet, dit in het licht te stellen. Wij wenschen, naar aanleiding van een onlangs verschenen geschrift, te wijzen op een zijde onzer revolutiegeschiedenis, die nog geheel in het duister verscholen ligt.[1] Wellicht leidt de aanwijzing dezen of genen, die er toe in staat is, ons wat meer licht te schenken.

Toen de Prins van Oranje in 1795 ons land verliet, ging hij niet alleen. Een aantal zijner aanhangers volgde hem. Gelijk in Frankrijk, was ook hier de val van het oude bestuur de aanleiding voor velen, die door overtuiging of belang er aan verbonden waren, om het ondankbare vaderland te verlaten. Zij emigreerden naar het buitenland, om daar, gelijk politiek geslagenen zich steeds

[1] Mr. J. W. Staats Evers. De Geldersche Achterhoek in 1799. Winterswijk, Van Tiffelen 1879.

inbeelden dat onvermijdelijk het geval zal zijn, den val van de nieuwe staatsorde af te wachten. Dan zouden zij wederkeeren, om als meesters te heerschen en de schuldigen te straffen. Zoo was het, mutatis mutandis, in 1787 gegaan: de Prins had Holland verlaten en was door de wapenen van Pruisen teruggevoerd. Zwaar had de straffende hand van den overwinnaar op de overwonnenen gedrukt; de duizenden patriotten, die in België en in Frankrijk een toevluchtsoord hadden gezocht en gevonden, waren er de levende bewijzen van. Zoo zou het ook thans gaan. Het revolutionaire Frankrijk had het wettig bestuur alhier verdreven: welnu, de verbonden vorsten zouden Frankrijk onderwerpen, Lodewijk XVI wreken en Willem V terugvoeren.

Van die illusiën is, zooals wij weten, geen enkele vervuld. Medelijdenswaard zouden daarom die mannen zijn, die in dit zoet vertrouwen hun vaderland ontweken, om in den vreemde de vervulling hunner droomen af te wachten, indien het verlaten van den post, waarop men in 't leger geplaatst is, ooit recht op medelijden gaf. In een eerlijken strijd van een beginsel te vallen geeft aanspraak op achting, ook van den tegenstander; maar welke aanspraak kunnen zij doen gelden, die in 1795 hun volk ontrouw werden, om in het buitenland zich te wapenen en met buitenlandsche hulp de natie, waartoe zij behoorden, te onderdrukken? Het lijden, dat in den vreemde hun deel was, hebben zij verdiend.

Iedere politieke emigratie bestaat in den regel, wanneer zij vrijwillig plaats heeft, vooral uit personen, die genoeg gegoed zijn, om in den vreemde te leven. De arme leden eener geslagen politieke partij blijven waar zij zijn en worden juist door het vertrek van hun natuurlijke bescher-

mers, de vermogende hoofden en leden hunner partij, tot concessiën gedwongen, die hun het zwaarst door de elders in rust en veiligheid vertoevenden worden toegerekend. Het is zoo gemakkelijk, wanneer men vreedzaam in Engeland of Duitschland vertoeft, te schimpen op het verraad van hen, die in het vaderland door zorgen voor het tijdelijk bestaan gedwongen worden, voor de overheerschende partij het hoofd te buigen, ja, haar te dienen!

De aanhangers van het Oranjehuis, die na het vertrek van Willem V en de komst der Franschen, ons land verlieten, hebben aan het revolutionair bestuur veel onrust verwekt.

De verzameling van de Orangistische uitgewekenen te Osnabruck hield het publiek in de jeugdige Bataafsche Republiek in groote spanning, nog langen tijd nadat de mannen van het nieuw bestuur reeds de zekerheid bezaten, dat deze emigranten op geen steun van Pruisen konden rekenen. Toen de vrede van Bazel een einde maakte aan de meerdere of mindere deelneming van Pruisen aan den eersten coalitiekrijg, had Frankrijk van Frederik Willem II de belofte verkregen, dat hij tegen de Nederlanden, door de Fransche troepen bezet, niets zou ondernemen.

Door de buitenlandsche mogendheden verlaten, bleef aan de aanhangers van den verdreven Oranjevorst niets meer over, dan zich zoo goed mogelijk in den nieuwen toestand te schikken en betere dagen af te wachten. Zij mochten hopen dat de Fransche revolutie, die aan Europa, onder de leus: „vrede aan de hutten, oorlog aan de paleizen", den handschoen had toegeworpen, wel eindelijk het hoofd voor de overmacht zou moeten bukken. De voortzetting van den strijd, die niet uit kon blijven, zou wel eenmaal tot een poging leiden, om deze landen aan de dienstbaarheid van Frankrijk te onttrekken.

Het duurde intusschen verscheiden jaren voordat zulk een poging werd beproefd. Niet vóór 1799 betraden de legers der verbonden mogendheden het grondgebied der Bataafsche Republiek. In Augustus 1799 landde een vloot, een aanzienlijk leger van Engelschen en Russen overvoerende, op de Noordhollandsche kust.

De macht was groot genoeg, om, goed geleid, het bestaan der Republiek in gevaar te brengen. De teleurstelling over de vruchten der revolutie, het schaamtegevoel over de nationale vernedering, in de nationale afhankelijkheid van Frankrijk gelegen, waren bovendien bondgenooten, die de kracht des bestuurs verzwakten. Velen van hen, die vóór vier jaren gejuicht hadden bij den val van het Huis van Oranje, zouden bereid zijn het thans te steunen indien het eenigen waarborg bood, dat het de vrijheid en eer des lands zou weten te handhaven.

„Zij hebben niets vergeten, zij hebben niets geleerd," schreef Chateaubriand van de Bourbons, nadat zij in 1815 waren teruggekeerd. Datzelfde kon van de Oranjepartij worden getuigd, toen zij in Augustus 1799 met hulp van vreemde bajonetten de verloren heerschappij zocht te herwinnen.

In de proclamatie, die de erfprins van Oranje uit Alkmaar uitvaardigde, werd het karakter der restauratie, die men beoogde, duidelijk uitgesproken. Men oordeele:

„Daar het noodig is, dat, tot voorkoming van alle regeeringloosheid, terstond een Regeering worde daargesteld, zoo is 't, dat wij bij dezen inroepen en uitnoodigen, en daar, alwaar het welzijn van den lande zulks vordert, requireeren al degenen, welke vóór de Fransche invasie in de zeven provinciën en het landschap Drenthe de collegiën of commissiën van politie, finantie en justitie hebben g

constateerd en uitgemaakt, zonder tijdverzuim de provisioneele administratie der politie, finantie en justitie op zich te nemen, tottertijd toe, dat omtrent de finale regeering van den lande nader zal zijn voorzien; en voorts te zorgen, dat dadelijk ook de regeering in de steden en ten platten lande, mede bij provisie, weder in activiteit worden gebracht, *met uitzondering nogtans*, *zoo ten opzichte van de voorgenoemde collegiën als van de regeeringen in de steden en ten platten lande*, *van al de zoodanigen*, *welke zich*, *gedurende de revolutie*, *in eenige betrekking hebben laten employeeren*, *of onder dezelve eenige verklaring hebben gedaan*, *dienende tot bevestiging van de onwettige regeering of sprekende blijken van hunne aankleving van het tegenwoordig bestuur hebben gegeven.*"

Wie ontsnapte aan deze uitzondering? Niemand dan de hardnekkige aanhangers van den staat van zaken voor 1795. Ambtenaar of niet, ieder, die maar een sprekend (!) bewijs van aankleving aan het revolutionair bestuur had gegeven, was bedreigd door de restauratie, die men beoogde. Geen enkele vrucht der revolutie werd gewaarborgd: integendeel, de terugkeer van alle gebreken verzekerd. „De Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden," het verroeste staatslichaam, dat al de gebreken der oude staatsorde representeerde, zou uit den doode opstaan.

Was het wonder, dat ook de meest ontevreden en teleurgestelde patriot nog het tegenwoordige zegende, in vergelijking met dit vooruitzicht, dat de erfprins van Oranje hem opende? Dit programma van uitsluiting kwam het bataafsch bestuur uitnemend te hulp; het doofde alle lusten naar verandering voor het oogenblik uit.

Al was de haat tegen de aanhangers van het vorig bewind uitgesleten en al was men niet ongeneigd hun een

plaats in de nieuwe staatsorde — 1802 zou het bewijzen — af te staan, men was niet geneigd zich met handen en voeten gebonden aan de wraaklievende tegenstanders over te geven. En wat men van hen te verwachten had, kon men niet alleen lezen in de proclamatie des Prinsen, maar ook in de houding, die zij, overmoedig door de stellige verwachting van hunne zegepraal, reeds nu waagden aan te nemen. „De huizen in de steden" — schrijft een tijdgenoot — „welke, met de komst der Franschen in 1795, van derzelver bewooneren waren verlaten — die zich of buitenslands, of op hunne landgoederen ophielden — en sints ledig en onbewoond waren gebleven, werden nu, op onderscheiden plaatsen wederom hersteld, geproviandeerd en bewoonbaar gemaakt, om ieder oogenblik hunne oude bewoners, in vorige glans en heerlijkheid, te kunnen ontvangen. De societeiten der contra-revolutionairen werden meer dan gewoon en tot laat in den nacht bezocht, door drukke correspondentiën verlevendigd, — en terwijl de triumfante toon der muitzwangeren den halstarrigen patriot wraakdreigend durfde bejegenen, beloofden zij hunne protectie denzulken, die reeds bij voorraad hunne maatregelen niet zouden tegenwerken."

Het was inzonderheid in de oostelijke provinciën des lands, dat de Oranjepartij de meeste zorg baarde. In Holland werd de strijd tusschen de Republiek en de vijandelijke legers openlijk gestreden: daar wachtte zij blijkbaar slechts op den gunstigen afloop, om op te treden. In de oostelijke provinciën daarentegen, genoegzaam van krijgsmacht ontbloot, had men voor een inval van de emigranten uit het Munstersche te vreezen.

Allerlei geruchten liepen rond van het groot aantal, dat gereed stond de grenzen te overschrijden, en van de aan-

zienlijke hulp, die hun door Pruisen zou gegeven worden. Drie aanzienlijke leden der Oranjepartij worden genoemd als meer bepaald met de organisatie van den opstand belast. In het graafschap Zutfen zou de baron van Heeckeren van Suideras de contrarevolutie bewerken, terwijl J. C. E. van Lijnden van Hoevelaken het kwartier van de Veluwe en baron Max. L. Yvoy de provincie Utrecht voor hunne rekening hadden genomen. Van de twee laatste heeren is niet veel gemerkt; ten minste hunne werkzaamheid is tot dusver onbekend. De eerste alleen is als hoofd der contrarevolutie in het Graafschap opgetreden en heeft een oogenblik den republikeinen vrees ingeboezend. Doch zijn rijk heeft kort geduurd; slechts één dag, nog korter dan dat van den Munsterschen profeet, zegt Mr. Staats Evers.

In den nacht van 2/3 September verschenen eenige emigranten te Dinxperloo, en hakten den vrijheidsboom om. Den volgenden morgen werd door een gewezen overste Van Spengler met veertig als officier gekleede personen de proclamatie, boven besproken, afgekondigd en de oranjevlag uitgestoken. Hetzelfde heldenfeit had daarop plaats te Westervoort. De troep emigranten, aangegroeid tot een 2 à 300, scheen een aanslag op Arnhem in den zin te hebben; zij namen de schipbrug weg en nestelden zich aan de overzij van den IJsel. Arnhem was slecht bezet, zoodat deze dreigende houding van den vijand, wiens aantal door het gedienstig gerucht onmatig vergroot werd, grooten schrik verwekte. Zeker zou het gevaar ernstig zijn geworden, indien Arnhem in handen der emigranten was gevallen. Doch de burgerwacht deed zijn plicht. De kolonel Schoonman rukte met vijftig, zegge vijftig man, en een stukje geschut naar Westervoort, zijn kanon deed goede diensten en de emigranten kozen het hazenpad.

Voor de emigranten was dit een ernstige nederlaag, die vooral in de gevolgen gewichtig bleek te zijn. Op verschillende plaatsen van het departement van den Rijn had de Oranjepartij het hoofd opgestoken. In de Veluwe en in het Zutfensche hadden allerlei ongeregeldheden plaats, die op het oogenblik nog wel geen gevaarlijk karakter droegen, maar toch bewezen, dat men slechts op behoorlijke leiding wachtte, om openlijk den opstand aan te vangen. Naar het aanvankelijk scheen, zou het aan hoofden niet ontbreken. De Erfprins, de graaf van Athlone en andere aanzienlijke mannen werden genoemd en gezegd nu hier dan elders te zijn.

Slechts een dezer hoofden heeft zich werkelijk vertoond: Baron van Heeckeren van Suideras. Van de overigen is niets te zien geweest. Zij hebben zich niet gewaagd op het gevaarlijk terrein, maar van ondergeschikte personen zich bediend om de menigte in beweging te brengen, en toen de beweging door gebrek aan leiding en door de maatregelen der regeering verliep, beide, de goê gemeente en de personen, die zich in vertrouwen op de ontvangen toezeggingen hadden gecompromitteerd, aan hun lot overgelaten. Het spelletje met de citroenen, die gebruikt worden en daarna weggeworpen, is zoo aardig, dat de leiders van volksbewegingen het steeds herhalen.

Baron van Heeckeren van Suideras is de eenige, die ten minste acte de présence heeft gegeven, al is zijn verschijning noch langdurig noch schitterend geweest. Den 5den September verscheen hij te Winterswijk, nadat hij reeds vroeger aan den richter Paschen aldaar de proclamatie des Prinsen, met last van afkondiging, had toegezonden.

Ziehier het verhaal van de revolutie, die hij daar tot stand bracht, zooals wij dat in de *Geschiedenis van den gewapenden inval der uitgeweeken Nederlanderen* (Arnhem 1801)

vermeld vinden. Men heeft dan het model voor zich, dat met meer of minder wijziging elders werd nagevolgd.

„Omstreeks negen uur kwam Suideras zelf te paard, nevens eenige rijtuigen, mitsgaders voet- en paardevolk, in de plaats. Voor het huis van den richter Paschen komende, vraagde hij dezen, waarom hij den brief, dien hij hem gezonden had, niet had willen ontvangen? waarop hij het antwoord ontving, omdat het opschrift hield, aan den *zich qualificeerende als officier des ambts Bredevoort;* dat hij, officier, zich zelven niet had opgeworpen, maar door het volk was benoemd, en daarom zulk een brief niet mocht aannemen. Hij vraagde verder, waarom aan de requisitie niet was voldaan en de manifesten niet waren afgelezen? En wederom ten antwoord bekomende, dat het publiceeren 't werk van het Gemeentebestuur was, wilde hij niettemin dat zulks door den richter zoude geschieden: deze hem zeggende, dat de publicatie reeds door het Gemeentebestuur gedaan was; dan dit voldeed hem niet, en blijvende insteeren, dat de richter zelf het manifest zoude aflezen, herhaalde deze, dat hij zulks nooit zoude doen; dat hij, Suideras, als zelf officier van Borculoo geweest zijnde, wel wist, dat een officier nooit gerequireerd was, om zelf publicatiën af te lezen. Hij eischte hierop, dat de richter met de leden van het Gemeentebestuur op de markt zouden komen, zooals dan ook geschiedde, zijnde aldaar mede geroepen de predikanten, met mantels en bef, op orde van Suideras, voorzien — alsook de Roomsche pastoor. Een kring geformeerd zijnde door zijn gewapend gevolg, eischte Suideras andermaal van den burger Willink, lid van het gemeentebestuur, dat hij aldaar het manifest zoude aflezen, en hoezeer deze verzekerde, dat zulks bereids voor een uur gedaan was, bleef deze tegenstand vruchteloos.

„Na het lezen der proclamatie hief Suideras een driewerf hoezee aan, waarin hij door zijn gevolg gevolgd werd. Hij sprak voorts lang met den predikant Ketjen, en maakte een vleiend compliment aan den predikant Van der Linden; zeide ook aan den Roomschen pastoor, dat, schoon de Gereformeerde godsdienst de praedominante moest zijn, echter niemand in de uitoefening van een anderen mocht gestoord worden. Dat ook niemand om zijn bijzondere gevoelens vervolgd of mishandeld zoude worden. Voorts vorderde hij van den richter en het lid des gemeentebestuurs, dat zij zouden beloven, de tegenwoordige regeering te zullen gehoorzamen, hetwelk zij deden. Hij vervoegde zich hierop met een aantal officieren aan het huis van den richter, gaf last om een oranjevlag uit te steken, de klokken te luiden en den vrijheidsboom om te hakken......"

Intusschen waren door 't gevolg van Suideras een aantal karren, wagens en paarden gerequireerd, waarmede hij om half twaalf uren vertrok.

Er zijn vele wegen, die naar Rome voeren; er zijn vele wijzen van revolutiemaken. Maar welke vrucht kon men zich van deze voorstellen? Wat baatte het, of men hier en ginds vrijheidsboomen omhakte, oranjevlaggen uitstak, gemeentebesturen afzette en aanstelde, kortom, overal de gemoederen aan 't gisten en de aanhangers een oogenblik in het bestuur bracht, wanneer men die aanhangers niet tot een macht vereenigde, die iets tot stand kon brengen?

Hoe dit zij — Heeckeren van Suideras ging van Winterswijk naar Bredevoort, van daar naar Aalten, en van daar „naar zijn voormaligen schuilhoek op het Munstersche grondgebied." De ongelukkige afloop van de beweging tegen Arnhem en de krachtige houding, die het departe-

mentaal bestuur aannam, deed de geheele beweging te niet gaan nog voordat de slag bij Bergen (19 Sept.) de hoop op ondersteuning van de zijde der gelande Engelschen en Russen in rook deed verdwijnen. Uit Grave was een detachement Fransche infanteristen het Bataafsch bestuur te hulp gekomen, en de generaal Girod werd door den opperbevelhebber des Franschen legers naar den achterhoek gezonden, om de ongelukkigen, die zich 't zij door anderer 't zij door eigen verwachtingen hadden laten opwinden en misleiden, te straffen. Onder dezen behoorde de aanzienlijke vrouw, wier naam boven deze regelen staat, *Freule van Dorth.*

Johanna Magdalena Catharina Judith van Dorth tot Holthuizen woonde op den huize Harrevelt onder Lichtenvoorde. Zij was een vrouw van 51 jaar, maar, blijkens de feiten, die, hoe onbeduidend ook, tot grond van hare veroordeeling hebben gestrekt, van een opgewonden en heftig karakter. Voor eenige jaren is omtrent haar een getuigenis publiek gemaakt, hetwelk door de onbekendheid van den schrijver een groot deel van het gewicht mist, dat het anders zou bezitten. Dat de schrijver een Oranjegezinde was, en dus een politieke geestverwant van freule van Dorth, kan zeker niet tot bezwaar strekken. Men behoeft niet te vreezen, dat hij haar uit vaderlandslievenden ijver zwart heeft gemaakt. Ziehier zijn schrijven: „29 Novembre 1799. Cette freule de Dorth, qui a été fusillée, nous est très connue. Quoique le malheur, qui lui est arrivé, est bien propre à inspirer de la compassion, il est certain néanmoins qu'on doit reconnaître dans sa fin une direction juste de la Providence, qui a puni ses crimes, son père étant un scélérat profond

et barbare, qui étoit soupçonné avec beaucoup de raison d'avoir tiré sur des enfants de paysans de ses vassaux, qui approchaient de son chateau. Son fils et sa fille ont été les instruments dont Dieu s'est servi pour le punir, puisqu'ils l'ont souvent non seulement maltraité, mais même été quelquefois sur le point de le tuer. Après qu'il est mort de chagrin, ces deux enfants ont vécu au chateau de Herrevelt [1], tantôt en inimitié ouverte, et souvent sur le point de s'entreégorger, tantôt au contraire dans une intimité, qu'on disait outre-passer les bornes de la pudeur. Mais tout cela ne peut pas entrer en ligne de compte dans le procès extraordinaire qu'on lui a fait."

Dat de Nederlandsche Republiek het Eden van alle geluk, wijsheid en vrijheid is geweest, weten wij. Wie het ooit gewaagd heeft, er aan te twijfelen, hij heeft in de volksverontwaardiging zijn verdiend loon gevonden. Doch de zegeningen van ons ancien régime zijn nog niet ten volle bekend; en inzonderheid over de oostelijke provinciën valt nog bij uitstek veel te leeren. De aandacht is gewoonlijk bij voorkeur op Holland gevestigd; maar het leven in die deelen der Geünieerde provinciën, die Gelderland, Overijsel en Groningen heetten, is ons genoegzaam geheel vreemd. Daarom betreur ik het zeer, dat de heer Staats Evers, die den inhoud dezer brochure tot een lezing heeft gebezigd, te Dinxperloo en Aalten gehouden, en haar op verzoek van achterhoekers zelven te Winterswijk uitgaf, verzuimde dezen brief over Freule van Dorth en hare bloedverwanten in zijn geheel mede te deelen. Het had kunnen leiden tot onderzoekingen, die zeker hare vruchten zouden afgeworpen hebben. Iedere bijdrage, die

---

[1] Harrevelt was de vaderlijke havezathe der Dorths, gemeente Lichtenvoorde.

ons de heerschappij van den adel te platten lande beter doet kennen, ware welkom geweest. Wij zijn niet verwend aan onderzoekingen uit en over ons Oosten.

Doch keeren wij tot den brief terug.

Zijn de bijzonderheden, die hij bevat, waar? Niemand kan voor 't oogenblik toestemmend of ontkennend antwoorden. Maar de toon van het geheele schrijven is van dien aard, dat het vertrouwen inboezemt, en de détails, die vertrouwelijk opgegeven werden, zijn niet zoodanig, dat zij het eerst zich voordoen, als een lasteraar bekladden wil. Ik geloof, dat, daargelaten de vraag naar de waarheid, de goede trouw van den briefschrijver niet te ontkennen is. Hij schreef wat hij meende waar te zijn.

Deze Freule van Dorth behoorde tot de Oranjepartij en werd op jammerlijke wijze betrokken in de aanslagen der emigranten. Haar eigen broeder was indertijd uitgeweken, maar schijnt in deze dagen bij haar op den huize Harrevelt te zijn teruggekeerd. Toen van Heeckeren van Suideras den 5den September te Winterswijk was gekomen en daar, gelijk ook te Aalten, het bestuur afzette en een nieuw aanstelde, kwam de Oranjepartij ook te Lichtenvoorde in beweging. De ontvanger der verpondingen, Huinink geheeten, gaf het sein. Hij liet in den morgen van dien dag (5 Sept.) verschillende ingezetenen tot zich roepen en gelastte hun, hem te vergezellen naar Grol, om den Erfprins van Oranje, die daar passeeren zou, te begroeten.

Geen enkel woord was er van waar: de Erfprins van Oranje was in Noord-Holland. Dat personen, die hun leven waagden door het sein tot den opstand te geven, op een dergelijke wijze door de uitgewekenen werden misleid, bewijst de lichtvaardigheid en gewetenloosheid, waarmede deze geheele aanslag werd behandeld.

De ongelukkigen, die geloof sloegen aan de toegezonden berichten werden er de slachtoffers van. Huinink zelf twijfelde er blijkbaar niet aan. Door vele bedreigingen wist hij van het gemeentebestuur van Bredevoort te verkrijgen, dat de proclamatie van den Erfprins werd gepubliceerd en de oranjevlag van den toren uitgestoken. Na deze schitterende resultaten verkregen te hebben, vertrok hij met een gevolg van wagens en paarden, deels gerequireerd, deels vrijwillig volgende, naar Grol.

Tot het welslagen van Huinink's pogingen heeft zeker niet weinig medegewerkt het openlijk optreden van Freule van Dorth. Reeds op den vroegen morgen van dezen dag zag men van den toren op den huize Harrevelt een oranjevlag wapperen: een bemoediging voor geestverwanten, een bedreiging voor de patriotten. De agitatie, hierdoor gewekt, werd vermeerderd door haar openlijke deelneming aan de beweging. Met haar geëmigreerden broeder kwam zij tegen 8 uur het dorp binnenrijden, terwijl beiden, zoowel als het rijtuig, volop met oranje versierd waren. Zij stapte bij Huinink af, bij wien zij zich een tijdlang ophield; zeker niet zonder deel te nemen aan de maatregelen, die hij voor de contra-revolutie te Lichtenvoorde noodig rekende. Haar optreden alhier, evenzeer als haar aanwezigheid zelve, ondersteunde uit den aard der zaak zijne pogingen. Ook haar vertrek droeg geen ander karakter. Zij verliet Lichtenvoorde, om zich naar Wissink, een gehucht in de buurtschap Zwolle, te begeven. Daar wachtte zij de aanrukkende emigranten, en vertrok toen met hen naar Groenlo of Grol, waarheen Huinink en zijne Lichtenvoorders hen volgden.

Wie in dit eenzaam plaatsje, indertijd door de belegering van Frederik Hendrik beroemd, zich op dezen vijfden Sep-

tember bevond, om den zegevierenden terugtocht van den Prins van Oranje in het vaderland te aanschouwen, zag zich bitter teleurgesteld. Te Grol wist men niets van den Prins, doch verwachtte men zijn plaatsvervanger, van Heeckeren van Suideras. Deze zou, vergezeld van gewapende manschap, dien middag binnen de stad komen.

Doch ook deze eer moest Grol missen. In zijn plaats verschenen een drietal personen, gekleed als Hollandsche officieren, met oranje-écharpen, voorzien van sabels en pistolen, en vergezeld van een menigte inwoners van Winterswijk en Lichtenvoorde, met vliegende vendels en slaande trom. Vermoedelijk behoorde de troep van Huinink ook daartoe, zoodat, in de plaats van den Erfprins te zien, de Lichtenvoorders naar Grol waren medegesleept, om daar zelven de contra-revolutie te maken, die zij weinige uren te voren in hun eigen woonplaats hadden ondergaan. „Op de markt een kring geformeerd hebbende" — zoo luidt het verhaal van de heldendaden dezer zonderlinge revolutionairen, die voor een aanzienlijk deel zelven dupes waren — „lieten zij den president van het gemeentebestuur roepen, en gelastten hem onder vele bedreigingen de toegezonden proclamatie af te kondigen. Na alle de leden van 't gemeentebestuur gelast te hebben binnen den kring te komen, werd den stadsbode geordonneerd, die proclamatie te lezen: dan, deze zulks niet naar genoegen uitvoerende, werd hij door een der gemelde officieren in het gezicht geslagen. De president werd met een pistool op de hand gestooten en gekwetst, een burger, medelid van het gemeentebestuur, de hoed uit de hand gerukt en op den grond gesmeten, waarna den bode door de drie officieren werd gelast, de proclamatie aan het Stadhuis aan te plakken en den leden van het gemeentebestuur bevolen

aanstonds oranje te dragen en ook de ingezetenen bij publicatie daartoe te vermanen en om verder niets te doen buiten voorkennis van een lid van het voormalige bestuur, die zich mede in den kring bevond en zich deze aanbeveling liet welgevallen en daarvan gebruik maakte. De Vrijheidsboom werd voorts omgehakt en orde gegeven om den hoop Winterswijksche en Lichtenvoordsche burgers, die dezen dag de plechtigheid der contra-revolutie hadden helpen volvoeren, te billetteeren."

Doch deze plechtigheid der contra-revolutie, hoe grootsch ook, schijnt den van elders toegestroomden geen vergoeding geweest te zijn voor de toegezegde, maar gemiste verschijning van den Erfprins. Het schijnt, dat integendeel dit tooneel te Grol hun geestdrift een weinig heeft afgekoeld. Zij bedankten voor de aangeboden gastvrijheid en keerden naar hunne huizen, „minder vroolijk dan bij hunne uittocht", terug.

Terwijl Grol alzoo voor den Prins van Oranje was heroverd, had er te Lichtenvoorde iets plaats gehad, dat voor freule van Dorth bittere gevolgen had. Een ingezetene dier plaats, Frederik Reesink, bekend als patriot, was plotseling dood gebleven. Men zeide, dat hij in een herberg met een aantal messteken was verwond. Terwijl Lichtenvoorde nog onder den indruk van het gebeurde was, kwam freule van Dorth van Grol terug. Met zeer vrouwelijke drift en hartstochtelijkheid gaf zij haar blijdschap er over te kennen: „Zoo moet het gaan! er moeten er meer kapot, dat is nog maar één"; en voegde er in éénen adem tegen haar broeder bij: „broer Toon moet direct naar Grol om 4 à 500 huzaren te halen, dan moeten zij allen kapot." De oude dame schijnt verbazend opgewonden te zijn geweest. Toen een der toeschouwers

riep: Vivat de Republiek! beantwoordde zij dien ergerlijken kreet met bedreigingen: „Wacht, manneke, wij zullen je wel krijgen . . . ."

Deze schreeuwende en tierende dame is geene vriendelijke verschijning. Wanneer wij, vier jaar nadat de oude Republiek is gevallen, een vrouwelijk lid van den ouden adel, die in de provinciën heeft geheerscht, op zulk een wijze zien uitvaren, als zij hoopt of denkt dat de beminde oude tijd zal wederkeeren, dan vragen wij ons onwillekeurig af: wat heeft die adel niet gedaan, toen hij de macht in handen had?

Nu zijn het slechts woorden en bedreigingen — zouden zij het daarbij gelaten hebben, toen zij nog de macht in handen hadden? De bedreigingen, in de proclamatie van den Erfprins tegen allen, die den staat na 1795 hadden gediend, bewijzen welk een geest de gedreigde restauratie bezielde. Deze freule van Dorth was één uit velen.

Voor 't oogenblik intusschen konden zij aan hunne fraaie plannen geen gevolg geven. De geheele beweging in het departement van den Rijn mislukte volkomen, en was reeds geëindigd voordat de Engelschen en Russen tot inschepen werden gedwongen.

Uit de Brabantsche vestingen kwamen eenige compagnieën Fransche soldaten het departementaal bestuur te hulp. Op denzelfden vijfden September, waarop de beweging te Lichtenvoorde plaats had, rukten zij Arnhem binnen. Eenige dagen later volgde de generaal Girod met elf honderd man. Tegen die macht waren de emigranten en hunne aanhangers niet bestand. Zij spatten uiteen. De hoofden vloden over de grenzen: de arme misleiden zochten een schuilplaats, waar zij konden. Den 15den September verscheen de Fransche generaal te Aalten en ver-

klaarde het ambt Bredevoort (Bredevoort, Dinxperloo, Winterswijk, Aalten, Lichtenvoorde) in staat van beleg.

Een streng onderzoek op de verschillende plaatsen ving aan, dat velen, die zich hadden laten meêsleepen, met schrik en angst vervulde. Een publicatie der regeering van 23 Augustus 1799 verklaarde voor oproerige daden al de volgende: zich te verzetten tegen een geconstitueerde macht gewapenderhand of op eenigerlei manier, het aanheffen van oproerkreten, dragen of uitsteken van teekenen of seinen, kleppen van klokken, aansteken van vuren, het houden van verboden samenrottingen, alle verboden wapenen, het overloopen tot den vijand, het staan in verstandhouding met hem, het opvatten van wapenen tot ondersteuning van denzelven enz. enz. Zoowel de lengte der lijst als de rekbaarheid der uitdrukkingen — wat is verstandhouding? — gaven de meest mogelijke speelruimte aan hen, die er zich van wilden bedienen. Toen Girod te Lichtenvoorde kwam en onderzoek deed, kreeg hij bericht van den moord, die den 5 September, naar men zeide, op den patriot Reesink was gepleegd. [1] De moordenaar, zoo deelde men hem mede, werd verborgen gehouden door freule van Dorth op Harrevelt; wie zich haar uitdrukkingen naar aanleiding van dien moord herinnerde, vond dat zeer natuurlijk. De generaal zond eenige militairen naar Harrevelt, om den misdadiger te vatten, die even natuurlijk niet te vinden was. Om nu niet met leege handen terug te keeren, namen zij „de oproerstookster", dat is de 52-jarige freule, mede. Girod vond dit opperbest en zond haar naar Arnhem.

Het spreekt vanzelf, dat de tijdgenoot, die ons dezen

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

gang van zaken vertelt, door zijn ijver om den bedrijver van een moord, die waarschijnlijk nooit bedreven is, te vinden, is medegesleept. Freule van Dorth is niet maar zoo *en passant*, doch wel degelijk als een der meest gecompromitteerden gevangen genomen. Waarom zij niet gevlucht is, is onbegrijpelijk. Haar broer schijnt het hazenpad gekozen te hebben.

In plaatsen, die in staat van beleg waren verklaard, was de bestraffing der gepleegde misdaden aan een militaire rechtbank opgedragen, die moest samengesteld zijn uit Bataafsche officieren en onderofficieren van dat garnizoen. Dank zij deze bepaling, zagen zich tot leden der militaire rechtbank in het ambt van Bredevoort benoemd:

G. Schaafs, kapt. van de Utrechtsche nationale gardes, te Winterswijk.

J. van Reijsen, 1ste luit. bij dezelfde.

Van den Berg, serg.-majoor bij dezelfde.

P. H. Pijpers, 2de luit. van de Amsterdamsche garde te Bredevoort, en

P. van Bergen, sergeant der gardes, te Aalten.

Men zal vragen, hoe komen deze Amsterdamsche en Utrechtsche nationale gardes hier te Winterswijk en Aalten? In den aanvang der emigrantenbeweging had het departementaal bestuur ook naar Utrecht om hulp gezonden. De nationale gardes, die onmiddellijk waren gezonden, lagen thans in deze streken in garnizoen.

De militaire rechtbank, op deze wijze samengesteld, muntte zeker niet door rechtskennis uit. Deze officieren en onderofficieren van de gewapende burgermacht oefenden burgerlijke bedrijven uit, die, ofschoon zeer respectabel, weinig met rechtszaken te maken hebben. Schaafs was koperslager; Van Reijsen leerlooier; Van den Berg, ook

Verburg geschreven, baardscheerdersknecht; Pijpers was lid van een firma geweest, die in hoeden deed. Aan dit vijftal werd dan de commissaris van het uitvoerend bewind als commissaris der regeering toegevoegd, de richter W. Paschen, herbergier. Eindelijk: als fiscaal werd bij deze rechtbank aangesteld de burger Bom, advocaat te Lichtenvoorde.

Deze samenstelling der commissie heeft tot vele aanmerkingen aanleiding gegeven, en niemand zal de keus gelukkig noemen. De wijze, waarop die heeren recht spraken, heeft te recht ergernis gegeven. De vraag is intusschen, of zij in vele gevallen wel anders konden handelen. Zoodra de regeering tot vervolging had besloten, kon de samenspanning tegen de gevestigde orde van zaken voor de meesten niet anders dan noodlottige gevolgen hebben. Het was een groote misslag, dat de vervolging der meegesleepten geschiedde: de hoofden waren over de grenzen ontweken en buiten bereik. Men strafte thans meerendeels personen, wier schuld geheel onbeduidend was in vergelijking van hetgeen door van Heeckeren en de zijnen was bedreven. En wat werd er door gewonnen? Het gewone gevolg: publieke demoralisatie. De verbittering tegen het republikeinsch bewind schoot dieper wortels, maar tevens de onwil om voortaan voor zijn overtuiging iets te wagen. De rustige houding dezer streken in 1813 is in lijnrechten strijd met de opgewondenheid in 1799. De bevolking had geleerd, hoe dwaas het is zich te laten gebruiken door hoofden, die *la part du lion* van den buit voor zich vragen, maar dat van het gevaar voor anderen laten.

Slechts één persoon, door stand en positie meer tot de leiders dan tot de volgelingen behoorende, werd bij deze

vervolging getroffen. Het was freule van Dorth. Hoe zou men haar, die zoo openlijk partij had getrokken, ongestraft hebben kunnen laten gaan? Zoo zij vrij kwam, niemand ware strafbaar geweest. De militaire rechtbank veroordeelde haar ter dood. Het vonnis was volstrekt onverdedigbaar, in zoover het steunde op de haar verweten uitdrukkingen, die ik boven mededeelde. Maar wie zal ontkennen, dat zij aan een oproerige beweging tegen het bestaand bewind had deelgenomen? Verbanning kon geen straf zijn voor hen, die met de emigranten in politieke gevoelens overeenstemden. Haar veroordeeling was een voldoening van de publieke opinie, die er nooit vrede mede heeft, dat de ongelukkige werktuigen worden getroffen en de misdadige handen, die leiden, vrij komen.

Den 22sten November 1799 werd het vonnis ten uitvoer gelegd. Op een gewone boerenkar werd zij naar het Israëlietische kerkhof gebracht, om gefusilleerd te worden. De zes geweren, die op haar gericht waren, brandden los. Zij viel neder en werd in de doodkist neêrgelegd; naar 't schijnt, leefde zij nog: de eene hand richtte zich op, „even als" — schrijft Van der Aa — „beklaagde zij zich bij de godheid over de mishandeling, haar aangedaan." Een soldaat bracht haar daarop nog een schot toe, dat doodelijk was en een einde aan haar strijd maakte. Deze laatste bijzonderheid heeft later nog aanleiding gegeven tot geschrijf, en Paschen, den herbergier en richter, genoopt een verdedigingsgeschrift in 't licht te geven.

De vervolging der Oranjegezinden in het departement van den Rijn steekt ongunstig af bij de zachtmoedigheid, welke in de provincie Holland tegenover hen, die gecompromitteerd waren door de landing der Engelschen en Russen, is in acht genomen. Heeft dan ook misschien de

wrok, de haat over vroeger geleden verdrukkingen van de zijde des adels, de vijandschap en de wraakoefening verscherpt? Zoo het boekske van den heer Staats Evers er toe leidt, ons meer licht over de vroegere toestanden in den achterhoek te bezorgen, zal het een reden te meer zijn om de uitgave van dat geschrift toe te juichen.

III

UIT FAMILIEPAPIEREN.

UIT FAMILIEPAPIEREN.

Uit de gedenkschriften van een voornaam Nederlandsch beambte, over de tweede helft der 18de en het begin der 19de eeuw, door mr. H. v. A.

Van tijd tot tijd bevatten de dagbladen berichten, dat deze of gene belangrijke familiepapieren aan een openbaar archief of openbare bibliotheek zijn geschonken. Er wordt dan gewoonlijk tweeërlei bijgevoegd: dat zeker nog tal van belangrijke papieren, voor onze geschiedenis van gewicht, in het bezit van particulieren zijn, en: dat de overgave van zulke stukken aan archieven of bibliotheken zeer te wenschen is.

De dankbare lezer van couranten leest het en gaat daarna belangstellend over tot de buitenlandsche berichten of tot het fondsenlijstje. Een enkele knoopt het in zijn oor, om er bij gelegenheid eens naar te informeeren, maar het meerendeel vergeet het even ras als het vernomen is. Trouwens, het is een uitzondering, als het publiek van deze belangrijke papieren iets meer hoort.

Aan iemand euvel duiden kan men dit inderdaad niet. Het historisch leven van ons volk is nul. In de laatste vijf-en-twintig jaar is het historisch bewustzijn van ons volk door allerlei omstandigheden, niet het minst politieke,

zoo zeer ondermijnd, dat het zich al zeer weinig om zijn verleden bekommert. De kloof, die er tusschen ons en de vroegere geslachten bestaat, schijnt oppervlakkig zoo groot, dat de band, die ons aan de voorgeslachten bindt, slechts door zeer weinigen gevoeld wordt. De Republiek der Vereenigde Nederlanden was een oligarchische republiek, een republiek, waarin een regentenaristocratie heerschte. Welnu — de republiek is er niet meer: wij leven onder een monarchie.

De regentenoligarchie heeft opgehouden; het kiesrecht, niet het privilege van enkele familiën, wijst de mannen aan, die op politiek gebied optreden en hunne denkbeelden doen gelden — of ook niet doen gelden. Wat gaat ons dan eigenlijk het leven en streven dier voorbijgegane geslachten aan?

In andere landen zorgt de regeering, door de uitgave van belangrijke historische documenten, dat aan de wetenschappelijke beoefening haar noodzakelijk voedsel niet wordt onthouden, opdat een juister kennis van het verleden zijn rechtmatigen invloed hebbe op de vorming der overtuigingen van den dag. Hier te lande niet alzoo. De volkshistorie is de paria onder de wetenschappen. Niets, geen enkele duizend gulden wordt door de regeering des lands voor de geschiedenis der natie uitgegeven. Op het Nederlandsch Rijksarchief ligt een schat van documenten, die verdiende het daglicht te aanschouwen. Alles wordt hier te lande aan particuliere krachten overgelaten. Het gevolg is, dat bijkans alles achterwege blijft. Onze genootschappen geven veel uit: maar meerendeels provinciaal arbeidende, wordt door hen veel tijd en veel geld gebruikt, die beide veel rijker vruchten konden dragen. Indien de Groningsche, Overijselsche, Geldersche, Utrechtsche, Zeeuwsche, Noord-

Brabantsche, enz. genootschappen hun krachten vereenigden, waren zij tot groote dingen in staat, terwijl zij thans tot kleine nauwelijks vermogend zijn. De uitgave van Van der Spiegel's papieren door het Zeeuwsch genootschap is een rara avis! Onder het voorwendsel van kunstbevordering wordt in de laatste jaren van regeeringswege veel voor de restauratie van oude kerkgebouwen gedaan. De vervallen monumenten worden in 't leven behouden: of met de oude vormen ook de oude geest mocht herleven! Johan de Witt noch het Huis van Oranje-Nassau deelt in die gunst der heerschende meening. De papieren des eersten rusten op het Rijksarchief, wachtende op de hand, die den tijd en het vermogen tot zijn beschikking heeft, om de uitgave voor te bereiden en te bekostigen. En in het Koninklijk Huis-archief ligt het vervolg van Groen's *Archives* gereed. Een zaak van nationale eer — zou men in Duitschland en elders wanen — een dergelijk monument van nationale eer en wetenschap te voltooien. Tal van posten bevat de begrooting. Voor de volkshistorie niets; voor de Sint-Janskerk in Den Bosch duizenden.

Wat de regeering nalaat, poogt van tijd tot tijd een enkel persoon naar de mate zijner krachten, binnen bescheiden kring, te vergoeden. Uit hunne familiearchieven deelen de bezitters, dikwijls met aanzienlijke opofferingen, het een en ander mede. Is het wonder, dat de mededeeling wel eens teleurstelt? Waar het historische leven zoo gering is, kan men van de historische kennis niet veel vragen. Niet elke der vriendelijke handen, die uit het stof hunner huisarchieven ons het een en ander toereiken, is bij machte na te gaan, welke waarde de bescheiden hebben, in wier bezit zij zich verheugen. Zi

hadden 't wel eens mis, omdat zij niet precies op de hoogte zijn van onze ware behoeften.

Privaatarchieven werden gewoonlijk — ten minste, zoo behoort het — gevormd door bescheiden, die betrekking, rechtstreeks betrekking hebben op de personen der familie. Het is wel eens (!) gebeurd, dat belangrijke staatsstukken in het bezit werden gevonden van de nakomelingen van personen, die een grootere of kleinere rol hebben gespeeld: zoo zijn b. v. officieele correspondentiën van ambassadeurs en dergelijken wel eens aangetroffen onder de papieren hunner nakomelingen. Bij den geest van orde en eerlijkheid, die ons geslacht kenmerkt, zal dit zeker nooit meer gebeuren. Wat tot de volkshistorie behoort, er een deel van uitmaakt, mag niet in 't bezit zijn of blijven van hen, die slechts als raderen in de staatsmachine tot het verkrijgen der uitkomst hebben bijgedragen.

Dit eigenaardig karakter van privaat-archieven vermeerdert de moeielijkheid voor hen, die de heuschheid hebben hun eigendom ten algemeenen nutte te willen aanwenden. De persoonlijke herinneringen van vader of grootvader mogen uit den aard der zaak aan hunne kinderen belangstelling inboezemen, voor het groote publiek zijn zij niet alle van algemeene waarde. Dit vraagt inzonderheid naar die souvenirs, die tot toelichting der volkshistorie kunnen strekken. Het individueele leven is slechts een deel van een grooter geheel. Het ontleent het algemeen belang aan de meerdere of mindere beteekenis, die het voor dat groot geheel heeft. De biographie van Napoleon is niet bloot belangrijk voor hem, maar voor Frankrijks en Europa's historie. De geschiedenis van Napoleon's kamerdienaar, al brengt hij zijn heele leven onder het dak en in de onmiddellijke nabijheid zijns meesters door,

interesseert een weinig minder. Het individueele ontleent zijn waarde aan het algemeene, dat het vertegenwoordigt of waarmeê het verbonden is.

Het is voor bloedverwanten — de liefde is altijd, gelukkig, eenigszins partijdig — zeer moeilijk zich rekenschap te geven van het meer of min algemeen belang, dat souvenirs van personen hebben, aan wie zij gehecht zijn. Wat ons interesseert om hunnentwil, schijnt ons dikwerf belangrijk ook voor anderen toe. Niet altijd is dit intusschen het geval. En wij bemerken tot onze bevreemding, dat wij beter hadden gedaan, zulke zoogenaamd interessante herinneringen achter te houden. De kritiek van vreemden haalt er de schouders voor op: en 't ergste is, na de eerste ergernis moeten wij bekennen, dat zij geen ongelijk heeft.

Wil men een voorbeeld?

De schrijver van het bovenvermelde werk bezocht met zijn vader in 1766 Parijs; hij was er, volgens zijn verzekering, tijdens de terechtstelling van Lally Tollendal, wiens vonnis twaalf jaar later, door de krachtige hulp van den stervenden Voltaire, zou vernietigd worden.

Op de terugreis trof hem, of liever, zijn vader een ongeluk. Laat ons zijn verhaal hooren. „De lompe en bouwvallige kast, die ons vervoerde, brak reeds op den tweeden dag der reis, toen wij de poorten van Atrecht binnenreden, en wierp zijn geheele lading op den grond. Ik kwam bij die gelegenheid met den schrik vrij, maar mijn vader werd vrij ernstig aan het hoofd gewond, hij verloor een oogenblik zijn bewustzijn en werd in een nabijgelegen woning gebracht. Het was in de *rue de la Comédie*. Wij werden door de bewoners met de meeste welwillendheid ontvangen en aan mijn vader de eerste hulp

verleend. Hij kwam dan ook spoedig weer tot zichzelven en kon zelfs te voet zich met mij naar een niet ver verwijderde herberg begeven. Ik weet niet, of wij toen ook met den naam van het huisgezin, dat ons opgenomen had, bekend werden, *ik herinner mij ten minste dien naam niet meer*. Zooveel te beter echter staan mij de personen zelve voor den geest, de vader en moeder, en vooral een aanvallig knaapje van omstreeks acht jaren, dat zich vol levendigheid en met zooveel blijken van deelneming om den stoel van den gewonde bewoog. In het vervolg van tijd hebben verschillende omstandigheden mij het *vermoeden ingeboezemd* — ik zou bijna zeggen *de zekerheid gegeven*, dat wij ons toenmaals in het huis der familie Robespierre bevonden — zij woonde in de bovengenoemde straat — en dat het aanminnig jongske niemand anders was dan de later zoo berucht geworden Maximiliaan.

„Meermalen heb ik (later), toen mij het toeval meermalen naar Parijs bracht, mij door een klein oponthoud willen overtuigen of mijn gissing gegrond was, want ik zou het huis zeer wel herkend hebben. Maar dit voornemen is als zooveel andere steeds onuitgevoerd gebleven."

De schrijver meent in 1766 in het ouderlijk huis van Robespierre geweest te zijn, en hem, toen „een aanvallig knaapje van omstreeks acht jaren", gezien te hebben.

Karakteristiek verhaal, dat ons à propos van Robespierre over den schrijver voorlicht. Waarop rust de gissing?

Eenvoudig op geen ander feit, dan dat de familie Robespierre in de rue de la Comédie woonde. In de oogenblikken van het verblijf zelve heeft de schrijver den naam des gezins niet vernomen: later krijgt hij *het vermoeden*, dat in den volgenden regel reeds tot *zekerheid* stijgt, dat het achtjarig jongske de latere Maximiliaan Robespierre is.

Geen enkel bewijs wordt aangevoerd. Waarom kan het niet een burgerjongen geweest zijn? De geheele bijzonderheid is bovendien zonder eenige waarde: voor den schrijver en voor ieder ander. Een kind gezien te hebben, dat later een beroemd of een berucht man is geworden, is zeker niet opmerkelijk. Voor wien heeft dit eenige beteekenis?

't Allerminst voor de historie. Waarom ons dit wordt medegedeeld is niet duidelijk. De bedoeling was zeker niet, ons met een sterk sprekend voorbeeld te leeren, hoe weinig vertrouwbaar de verhalen des schrijvers zijn, hoe snel hij in 't aannemen, hoe weinig nauwkeurig in 't onderzoeken hij is.

Toch is de indruk geen andere. En het is niet onze schuld, zoo wij met wantrouwen een verhaal volgen, welks auteur zoo arm aan kritiek toont te zijn. En nog minder is het onze schuld, dat die ongunstige indruk bij nadere beschouwing van dezen arbeid niet wordt weggenomen, maar nieuw voedsel ontvangt.

„Ik kan de plechtige verzekering geven — verklaart mr. H. v. A. in de voorrede van dit werk — dat de bouwstoffen tot dit werk ontleend zijn *bijna alleen* uit de aanteekeningen der personen, in de inleiding aangeduid. Dat daarentegen schikking en inkleeding van mij zijn, behoeft wel geen betoog."

Wij weten het nu: de vorm is van mr. H. van A., de inhoud van de personen, in de inleiding aangewezen. Wie zijn het?

Twee anonymi. De eerste is geboren in 1748, tijdens het oproer tegen de pachters in Den Haag. De tweede 7 Maart 1791. N°. 1 en 2 staan tot elkander in betrekking, als vader en zoon. De vader, geboren 1748, liet

bij zijn dood een gedenkschrift na, bevattende „uitvoerige aanteekeningen van al hetgeen gedurende zijn leven tot weinige jaren vóór zijn dood, zoowel in zijn eigen familie als in het openbaar merkwaardigs voorgevallen of door hem waargenomen was." De zoon, geboren 1791, vond dit stuk en zette het voort, door „aanteekeningen uit zijn eigen omgeving" er bij te voegen.

Een derde persoon, mr. H. v. A., wiens relatie tot deze twee heeren niet wordt opgegeven, heeft uit deze aanteekeningen dit boek in zijn taal en stijl samengesteld. Hoe hij het deed, verhaalde hij ons zoo even: de vorm is van hem, de inhoud *bijna alleen* uit de aanteekeningen.

Op dit alles heeft niemand het recht aanmerking te maken, zoo het doel van den arbeid overeenstemt met de wijze der bewerking. Waar de schrijver zegt, dat het „verschaffen van een onderhoudende lectuur een zijner bedoelingen was," hebben wij vrede met den weg dien hij bewandelt, zoo hij tot het doel leidt. Vindt de lezer dit boek onderhoudend — tant mieux. Onze letterkunde geeft geen overdaad van onderhoudende boeken over onze geschiedenis.

Maar de zaak krijgt een geheel andere kleur, waar de schrijver zich een hooger doel stelt: *het voor de vergetelheid bewaren van min bekende bijzonderheden.* Dit doel is alleen bereikbaar, als hij werkelijk historische bijzonderheden ons mededeelt, wier waarheid hij ons deugdelijk waarborgt. Maar welken waarborg verschaft ons deze schrijver?

Met de grootste zorgvuldigheid wordt alles verborgen en verzwegen wat omtrent den persoon des schrijvers of der schrijvers op het spoor kon brengen. Welke maatschappelijke betrekking hij bekleed heeft, in welke stad hij gewoond heeft, alles wat strekken kan om aangaande den

schrijver der aanteekeningen licht te verspreiden, is met de grootste angstvalligheid achterwege gelaten. Mr. H. v. A., die het niet goedvond ons omtrent zijn eigen betrekking tot de twee auteurs der aanteekeningen voor te lichten, maar dien wij de vrijheid nemen voor een kleinzoon van den eerste en een zoon van n°. 2 aan te zien, heeft bij de uitgave en bewerking van het geschrift zijns grootvaders, doodeenvoudig het leven weggesneden. Dit boek vangt aan in 1748 en eindigt in 1813. Het omvat dus meer dan zestig jaren. Welnu — deze zestig jaren behooren tot de belangrijkste der laatste twee eeuwen. Over allerlei personen en zaken wordt hier gehandeld, van allerlei menschen worden bijzonderheden medegedeeld. Welken waarborg hebben wij nu, dat zij waar zijn? Een onbekende en ongenoemde, geboren in 1748 en gestorven na 1813, heeft aanteekeningen nagelaten, waarin die détails voorkomen. Was die onbekende en ongenoemde in staat te weten, wat hij vertelde? Was hij in een maatschappelijke positie, waardoor hij de waarheid van de anecdoten, die wij hier bewaard vinden, kon nagaan?

Mr. H. v. A. heeft de beantwoording dezer vragen eenvoudig onmogelijk gemaakt, want hij onthoudt ons alle kennis van den schrijver. Wij weten niet, of die eerste aanteekenaar meer bevoegd was om aan het nageslacht mededeelingen te doen, bijvoorbeeld over Brunswijk, Willem V, enz., dan gij en ik op dit oogenblik over koning Willem III en koningin Emma. Met andere woorden: er is geen enkele grond om te meenen, dat wij hier met iets anders dan met de gewone societeitspraatjes van den dag te doen hebben. Mr. H. v. A. heeft zorgvuldig gewaakt, dat de schrijver onbekend en daardoor zijn geloofwaardigheid onzeker zou zijn.

De indruk is niet gunstig. Oude Hagenaars vinden in dit boek al de cancans terug, die zij van hunne moeders en grootmoeders, als herinneringen harer jeugd, hebben gehoord. Erger nog is het, dat nevens deze cancans niet wordt aangetroffen, wat bijzondere kennis, de vrucht van een bijzonder gunstige positie in de maatschappij, verraadt. Er worden een aantal verzekeringen in gedaan aangaande zaken, waaromtrent de schrijver blijkbaar geen meerder bevoegdheid heeft dan wij. Men zie, wat hij over Brunswijk mededeelt en diens Eunuchenthum. Nergens blijkt, dat de schrijver iets anders is geweest dan een toeschouwer van het politiek tooneel. Een aandeel, een werkzaam aandeel aan de politiek heeft hij niet genomen; 't ware anders onmogelijk geweest hier zoo weinig te geven. Naar ik durf gissen, is hij, de eerste aanteekenaar, een rechterlijk ambtenaar in Den Haag geweest, die veel aangezien heeft, maar in weinig gemengd is geweest. Een braaf man waarschijnlijk, maar, ook als patriotsgezinde, partijdig en vrij lichtgeloovig, en daardoor allerlei verhalen voor waarheid aannemende en opteekenende, waarvoor geen andere autoriteit dan die der club of societeit kan gelden. Een autoriteit, thans, in den jare 1882, niet bijzonder sterk.

Doch dezen minder gunstigen indruk van zijn werk heeft de oorspronkelijke schrijver voornamelijk aan den uitgever te wijten. De volkomen onhebbelijke wijze, waarop de uitgave plaats had, moet een hoofddeel der schuld dragen. Reeds de geheele verandering van den stijl is af te keuren. Mr. H. v. A. had beter gedaan, het voorbeeld van mr. J. van Lennep te volgen en een zelfstandig werk te leveren. Grootvader werd dan niet aansprakelijk gesteld, voor wat zijn werk niet is. „De bouwstoffen tot dit werk — schrijft mr. H. v. A. — zijn *bijna alleen* uit

de aanteekeningen ontleend." *Bijna alleen*, dus ook van elders. En toch ontbreekt overal de aanwijzing van het van elders ontleende, en toch wordt doorloopend de schrijver der eerste aanteekeningen in den eersten persoon als verhaler voorgesteld, ook van hetgeen mr. H. v. A. goedvond van elders te ontleenen en hem in den mond te leggen.

Een dergelijk systeem berooft dit boek van alle wetenschappelijke waarde. Wij kennen den schrijver niet; kennen, waar het zijn politieke beschouwingen geldt, zijn bevoegdheid niet, om zijn oordeelvellingen ons als juist voor te dragen, en zien tevergeefs, waar het feiten geldt, naar bewijzen uit, dat hij iets anders geeft dan societeitspraatjes, voor wier waarheid niemand kan instaan. En nog erger: wij weten zelfs niet, wat de eerste aanteekenaar verhaalt en wat mr. H. v. A. van elders ontleend en hem in den mond gelegd heeft.

Wij leggen zonder eenige verschooning de hand op deze gebreken, omdat wij ze ernstig betreuren. Er ware waarschijnlijk met de aanteekeningen van een tijdgenoot, die veel heeft beleefd, ook zonder zelf een rol te spelen, een belangrijk boek te geven geweest.

Doch alleen door juist het tegenovergestelde te doen van wat hier is geschied. Persoonlijke herinneringen, tot ons komende met den naam des schrijvers, zoodat wij in staat zijn na te gaan de meerdere of mindere waarde, die er aan te hechten is, zouden voor deze, als voor elke periode, belangrijk kunnen zijn. Maar slechts onder bepaalde voorwaarden. De hand, die ze bewerkte, moet niet vreemd zijn op 't gebied der historie, want niet elke aanteekening van tijdgenooten verdient aan het nageslacht medegedeeld te worden. Er is veel, dat bekend is. Wat hier over Van Kinsbergen, over Onno Zwier van Haren voorkomt

bevat, een paar kleinigheden uitgezonderd, niets, dat onbekend is. Het maakt zelfs den indruk, samengesteld te zijn niet bloot uit de aanteekeningen van den schrijver, maar ook uit hetgeen mr. H. v. A. van *elders ontleende*. Daarentegen laat zich het vermoeden niet onderdrukken, dat de aanteekeningen van den oorspronkelijken schrijver veel meer bouwstof bevatten dan hier is aangewend. Mr. H. v. A. heeft bewerkt wat hij vond en het verwerkt tot mémoires, die hij aan iemand, geboren in 1748, in den mond legt. Maar door het wegsnijden van alles, wat het persoonlijk leven betrof, heeft hij er juist het leven van weggesneden. Ik gis zelfs, dat in de oorspronkelijke aanteekeningen, mededeelingen en verhalen voorkomen, die meer kenmerkend voor dien tijd zijn, maar thans zijn achterwege gelaten, omdat de persoon van den eersten schrijver er wellicht kenbaar door wierd. Is deze gissing onjuist en bevatten die eerste aanteekeningen niets belangrijkers dan hier wordt medegedeeld, dan was een bewerking, als in deze bladen wordt aangeboden, te minder geoorloofd. Zij wekt dan het denkbeeld van een rijkdom, die eenvoudig niet bestaat.

Bij het kortelijk doorloopen van het boek zal de juistheid mijner aanmerkingen blijken.

„Deze uitgave wekt het denkbeeld van een rijkdom, die niet bestaat.”

De schrijver, of liever de grootvader, wiens aanteekeningen tot stof voor dit boek hebben gediend, was elf jaar oud, toen Den Haag met de chronique scandaleuse van Van Haren was vervuld. Onno Zwier, de vriend van Willem IV, werd van oneerbare woorden, zoo geen daden, tegen zijn eigen dochter beschuldigd. Dat een jongen van 11 jaar, die den persoon in quaestie kende, zulk een

catastrophe niet heeft vergeten, is natuurlijk, al is het waarschijnlijk te achten, dat hij op dien jeugdigen leeftijd wel niet het naadje van de kous zal vernomen hebben. Met des te meer verwondering leest men hier een breedvoerige beschouwing der zaak, een kritiek en karakteristiek van personen, als zelden een elfjarige in staat is te geven.

Wanneer een historicus personen en feiten uit verleden tijden schetst, dan weet men, dat hij de resultaten van zijn onderzoekingen mededeelt. Maar hier is het een tijdgenoot, wiens aanteekeningen ons als vertrouwbare bronnen worden aangeboden. En dan verbazen wij ons over de naïveteit, waarmede ons dit getuigenis van een elfjarige als historisch getuigenis in de hand wordt gestopt. Wie met de Van Haren-literatuur niet onbekend is, had deze bladzijden kunnen schrijven; doch hij zou de pretensie niet hebben, een historische bron te openen.

Gelijk ten aanzien van Van Haren, is het ten aanzien van anderen. De hertog Lodewijk van Brunswijk is eunuch geweest. Soit! Bilderdijk heeft het verteld en die wist veel waarvoor de lombard geen geld geeft. Maar deze „voorname Nederlandsche beambte" weet nog veel meer dan Bilderdijk. Hij weet er alles van: hij weet precies, hoe het zich heeft toegedragen. Men leze het stichtelijk verhaal blz. 18. Hij heeft het — uitdrukkelijk verzekert hij het ons — „uit een goede bron ontleend." 't Dient ook wel, want dergelijke zaken weet niet iedereen. Hoe jammer, dat de anonymus deze „goede bron" niet heeft bekend gemaakt. Op de verzekering van een onbekende neemt men toch maar niet alles aan.

Te minder, waar bijkans elke bladzijde bewijst, dat de schrijver al heel weinig geheims geweten heeft. Omtrent een aantal zaken weten wij tegenwoordig veel

meer dan hij. Van politieke zaken hooren wij genoegzaam niets.

De schrijver heeft een aantal personen gekend, ten minste van uiterlijk en heeft omtrent hen een reeks bijzonderheden vernomen, die hij heeft opgeteekend. Onder deze bijzonderheden komen er verschillende voor, die de aandacht trekken. Niet bloot, omdat zij een periode en een hof gelden, waaromtrent elke wezenlijk *vertrouwbare* bijdrage een aanwinst mag heeten, maar ook en niet het minst, omdat hier van sommige personen teekeningen voorkomen, die in strijd zijn met hetgeen velen tot dusver aannamen.

Het is voornamelijk de teekening van het stadhouderlijk hof en de personen, daar voorkomende, die ik met deze woorden op 't oog heb. Indien mijn gissing goed is, en de opsteller der aanteekeningen een rechterlijk ambtenaar in Den Haag was, dan heeft zijn schets wezenlijke waarde, omdat zij beter dan iets anders weergeeft de publieke opinie, de publieke beschouwing van het stadhouderlijk hof en daardoor een merkwaardige bijdrage levert voor de groote impopulariteit van Willem en Wilhelmina in later jaren. Juist omdat in andere opzichten mijn oordeel over deze uitgave niet gunstig kan zijn, wil ik mij het genoegen niet ontzeggen, een paar gelukkige bladzijden, die mijns inziens waarde hebben, hier mede te deelen.

Sprekende over het huwelijk van Willem V met Wilhelmina van Pruisen, vervolgt de schrijver: »Alleen wil ik hier opmerken, dat bij de intrede van het vorstelijk paar, na zijn terugkomst uit Berlijn, de Prinses, die, ofschoon eenige maanden ouder dan haar gemaal, toch nog zeer jong was, door haar imposant uiterlijk aller oogen tot zich trok, oneindig meer dan de Prins met zijn schier

kinderlijk voorkomen, en dat toen reeds bij menigeen, die de beide vorstelijke personen met eenige oplettendheid gadesloeg, het denkbeeld levendig werd, dat hier wel eens een vrouwelijke stadhouder in wezenlijkheid aan het hoofd der regeering zou kunnen staan. Prins Willem toch, ofschoon evenals de meeste leden van zijn geslacht, zich reeds in zijne kindsheid door een buitengewoon geheugen onderscheidende, en geheel niet van wetenschappelijke kennis ontbloot, had een weinig indrukwekkend en schier burgerlijk uiterlijk, was soms verlegen met zijn houding, en in dien tijd nog niet zeer gevat in het beantwoorden van aanspraken of verzoeken op zijne audiëntiën, en hoewel over het geheel goedig en zelfs wat traag en slaperig van natuur, zoo kon hij toch plotselinge aanvallen van oploopendheid hebben en zonder oorzaak tegen zijn vrienden en omgeving op hevige en ongepaste wijze uitvaren. Zijn opvoeding was door den hertog schandelijk verwaarloosd en men mag veilig veronderstellen dat zulks niet zonder bijoogmerken geschied was, ten einde daardoor bij voortduring een soort van suprematie over hem te kunnen uitoefenen. Bovendien is het, doch eerst in later tijd, openbaar geworden, dat de Prins door zijn voogd en diens handlangers, die, gelijk schier alle vorsten en aanzienlijken van dien tijd in Duitschland, groote drinkers waren, reeds vroeg aan een onmatig gebruik van wijn gewend was. Voor het overige ontbrak het hem niet aan minzaamheid in den omgang, vooral met menschen uit den geringen stand. Hij onthield gemakkelijk de namen van alle soortgelijke personen waarmeê hij in aanraking kwam, maakte zich gaarne bekend met hun huiselijke en maatschappelijke omstandigheden en vond er genoegen in daarop te zinspelen, of er met belangstelling onderzoek naar te doen. Het lot

had hem, gelijk zoo velen onder zijns gelijken, in een valsche positie geplaatst: als hoofd van een burgerlijk gezin zou hij waarschijnlijk den naam van een verstandig en achtenswaardig huisvader verworven hebben; als de eerste magistraatspersoon in een nog vrij machtigen staat kon hij niet dan een onbeduidende en bij de onrust der tijden voor hem zelve noodlottige rol spelen."

Deze bijzonderheden omtrent Willem V leest men met belangstelling, al stelt men hier en ginds een vraagteeken, en al wekt dat zonderling zelfbedrog van den patriotsgezinde, die, door niets geleerd, de afgesleten Republiek een *nog vrij machtigen staat* noemt, een glimlach op. Interessanter is de teekening van prinses Wilhelmina:

„Hoewel geen volmaakte schoonheid, zoo had zij toch, althans in haar jeugd, bij het majestueuse iets onbeschrijfelijk bevalligs, en in al haar verrichtingen straalde eene levendigheid door, die zeer afstak bij het meer indolente van haar gemaal. De naam van haar oom, den grooten Frederik —, gevoegd bij de voorkeur, die men hier te lande altijd gegeven had aan een alliantie van het Oranjehuis met een Duitsche boven een Engelsche vorstin, zal er ook wel toe bijgedragen hebben, om de Pruisische prinses met te meer welgevallen door de natie te doen begroeten. Het liet zich dus aanzien, dat de gemalin van den stadhouder in het nog altijd rijke Holland een vaderland vinden en een geluk genieten (!) zou, zooals de stoutste verbeelding haar slechts had kunnen voorstellen. — Men weet niet bepaald of het haar eigen begeerte, dan wel de wil van den koning, haar oom, was, dat zij zich naar Holland deed vergezellen door haar gewezen gouvernante, de baronnesse von Danckelmann. Wel heeft er zelden een wezen bestaan, voor wie het intrigeeren en kabaleeren zulk

een levensbehoefte was als voor deze vrouw, en zelden ook heeft aan eenig hof een kwade tong meer onrust en beweging verspreid dan de hare. Zij oefende grooten invloed op de Prinses, die, zoo het schijnt, haar karakter nooit grondig had leeren kennen, en nog altijd met een overblijfsel van onderdanige hoogachting vervuld bleef voor de vrouw, onder wier leiding zij opgegroeid was. Terwijl zij op den Prins nederzag met een soort van minachting, die onwillekeurig en van lieverlede ook wel niet zonder indruk kon blijven op het gemoed van diens gemalin, was zij gewoon de uitstekende hoedanigheden dezer laatste (ook in hare tegenwoordigheid) hooglijk te roemen, niet zonder overdrijving, en daardoor in het hart der jeugdige vorstin de kiemen te ontwikkelen van eer- en heerschzucht, die zich later slechts al te zeer openbaarden, en waarvan het gevolg was, dat haar gemaal meer en meer in de schaduw geplaatst werd. Inzonderheid door haar toedoen werden door de Prinses Duitsche manieren aan het hof ingevoerd, vele Duitschers naar Holland gelokt — reeds vroeger door den hertog, tot groote ergernis der ingezetenen, genoeg met die vreemde gelukzoekers overladen — en al wat Duitsch was blijkbaar begunstigd. De hertog (van Brunswijk) zelf, die meer invloed had op den Prins dan op zijn gemalin, en bij de laatste zelfs in een zekere minachting stond — misschien het natuurlijk gevoel eener jonge vrouw voor een man van zijn stempel — begreep, dat hij de veelvermogende barones wat naar de oogen moest zien en zelfs de handen met haar ineenslaan, en daar deze dame zag, dat de Prins zich nog voortdurend door zijn vroegeren voogd liet leiden en de goede gezindheid van dezen haar wel te pas kon komen, zoo wees zij het haar aangeboden bondgenootschap niet van de hand. Het achtbare paar

vormde dus een soort van tweemanschap, de een den Prins, de andere de Prinses beheerschende, maar niettegenstaande de uiterlijke goede verstandhouding elkander hatende en tegen elkander intrigues smedende, aan de zijde der dames dikwijls zoo fijn, dat zij met het weefsel eener spin mochten vergeleken worden. Dit alles bracht binnen eenige jaren eene merkbare verandering teweeg in de gezindheid der natie jegens de Prinses, natuurlijk in de eerste plaats ook bij die hovelingen, die zich door de begunstiging der vele vreemden teruggezet en beleedigd gevoelden."

De lijnen, hier gebezigd, zijn scherper en dieper, dan waarmede anderen deze personen teekenen. Spreekt de schrijver als ooggetuige? of herhaalt hij de praatjes van teleurgestelden, van politieke tegenstanders of van clubgenooten?

Zulke vragen moeten beantwoord worden, voordat aan de voorstelling, hoe pikant ook, geloof kan worden gehecht. Te meer, waar het verhaal in lijnrechten strijd is met wat tot dusver vele deskundigen aannamen. Prof. Vreede bijv. heeft ontkend, dat prinses Wilhelmina als 't ware een eigen partij, zelfs na 1787, heeft geformeerd. Deze schrijver daarentegen gaat nog veel verder; hij teekent Wilhelmina reeds van 1775 af als opzettelijk verdeeldheid onder de Oranjepartij stokende. „De Prinses, om te toonen *audax quid femina possit*, had zich langzamerhand een invloed en een gezag aangematigd, waaronder het prestige van haar gemaal lijden moest. De gehoorzaal der vorstin vulde zich meer en meer met het uitgelezen deel der hovelingen, met vleiers en sollicitanten terwijl die van den Prins ledig bleef. Dat zulks dezen laatste en zijn vertrouwdste vrienden zeer hinderen moest, behoeft geen betoog," enz.

Het is niet genoeg, als men zulke afwijkende voorstellingen voor historische waarheid wil zien aangenomen, eenvoudig te zeggen: „Iemand, in 1748 geboren en langer levende dan 1813, heeft aanteekeningen nagelaten van wat hij zag en hoorde. Daaraan is ontleend, wat ik u hier geef." Heb de goedheid ons te bewijzen, dat de persoon, die deze aanteekeningen maakte, door zijn positie in staat was iets meer te leveren, dan ieder bewoner van Den Haag thans, in 1882, vermag neer te schrijven over het hof van koning Willem III. Wie, als de schrijver dezer regelen, het er steeds voor gehouden heeft, dat Prinses Wilhelmina meer nog door de zwakheid van den Prins dan aanvankelijk uit politieke berekening tot het spelen van een politieke rol is gebracht, wenscht, evenzeer als zij, die het inzicht van den hoogleeraar Vreede deelen, iets meer dan stellige verzekeringen zonder bewijs.

Er is in de oude fabelleer een verhaal van een ongelukkige, die gedoemd was tot eeuwigen dorst. Het water kwam hem aan de lippen, maar telkenmale als hij den mond opende en drinken wilde, week het terug.

Dit is eenigszins de positie van den lezer, die in dit boek iets zoekt, wat hij met recht verwacht te vinden. Veel, dat zonder waarde is of van elders bekend, of blijkbaar den schrijver slechts van hooren zeggen vertrouwd, treffen wij hier aan. Maar er worden ook zaken en personen in besproken, waaromtrent wij gaarne veel zouden vernemen; personen, die de schrijver gekend heeft; zaken, met welke hij persoonlijk bekend is geweest. Hij weet, naar den toon der vermelding te oordeelen, veel er van.... Wij doen den mond open: het water, dat onzen dorst lesschen zal, wijkt terug.

„Ik was, ook door verwijderde familiebetrekking van

nabij bekend met den hoogleeraar Burman, en zoo dikwerf de afstand mij zulks vergunde, een welkome gast aan zijn huis. Ook werd ik nu en dan genoodigd op zijn buitenverblijf, het welbekende Santhorst."

Onze belangstelling is opgewekt. Een bloedverwant van Burman; een die aan zijn huis verkeerde. Wat al praatjes hebben er over Burman en zijn huiselijk leven geloopen! Wij strekken de hand naar de belangrijke mededeelingen uit.

Tevergeefs. Wij hooren niets, dan hetgeen wij weten: hoe „die geleerde, door vrijheidszucht bezield, ingenomen was met elk, die aan overweldiging of tirannie weerstand bood." Bevatten de aanteekeningen niets van belang over een man als Burman, die toch zeker wel eenigen indruk op een jongmensch zal gemaakt hebben? Dat Paoli bij hem gedineerd heeft en zich „met loffelijke bescheidenheid" gedroeg, is geen vergoeding voor wat wij missen. Verder herinnering aan Burman's Brederode en andere algemeen bekende zaken, maar niets wat niet uit bekende bronnen kan medegedeeld worden, ook door iemand die geen tijdgenoot was.

Tijdens den Engelschen oorlog leerde schrijver den bekenden kaper Paul Jones kennen. De gelegenheid waarbij, wekt onze nieuwsgierigheid. „Het was te Amsterdam, dat ik hem ontmoette, deelnemende aan een gastmaal, door eenige weinige kooplieden hem in den Doelen aangeboden." Uitnemend: de patriotten onthalen den kaper. Ik meen de bijzonderheid ook elders gelezen te hebben, maar dit doet er niet toe: deze dischgenoot zal er ons wel meer van vertellen. Welke patriotten zaten er aan dien politiek zoo opmerkelijken disch? Amsterdamsche regenten? Gij verwacht antwoord — tevergeefs.

Eenige bijzonderheden over Paul Jones, maar geen enkele inlichting omtrent hen, die dit politieke diner gaven.

Breedvoerig wordt over Van Kinsbergen gesproken. Men zou zeggen, dat de schrijver hem persoonlijk goed heeft gekend. Toch is er grond tot twijfel; wat de schrijver verhaalt, was te weten van tweeden of derden, veel zelfs uit boeken. En zoo werkelijk de patriotsche auteur meer dan het groot publiek met hem bekend is, dan wekt het rechtmatige verwondering, hier met geen enkel woord iets van de patriotsche beschuldiging te hooren, dat hij van hun partij afvallig was geworden. Of is dit misschien de grond van dit ongunstig oordeel?

De periode der patriotsche woelingen is zeker een der minst bekende. Wie ons goede, vertrouwbare berichten omtrent de personen, hun persoonlijk karakter enz. geeft, bewijst een waren dienst. Allerlei mannen worden genoemd, Hoofd, Pieter Paulus enz., maar alleen voor zoover zij zichtbaar zijn op het politiek tooneel. Wij vernemen niets omtrent hen. De St.-Nicolaasavond, de aanslag van Mourand en dergelijke publieke feiten, waaromtrent een reeks brochures en verhalen bestaan, worden breedvoerig geteekend, maar van Geraerts en De Gijzelaar, die ons vrij wat meer interesseeren dan de kapper Mourand, hooren wij niets. De schrijver, die het voorval bij de Stadhouderspoort als veel ernstiger voorstelt dan gewoonlijk het geval is — was hij misschien als rechterlijk ambtenaar van nabij met de instructie bekend? — heeft toch zeker de hoofden der patriotten gekend. Waarom zwijgt hij over hen? Zwegen de aanteekeningen, of werd het nog ongeraden geacht, détails te vermelden? Waarom? Omdat het patriotten waren?

Deze grond kon in elk geval niet gelden. waar be-

paalde prinsgezinden worden besproken. Bij het verhaal van het gebeurde te Goejanverwellensluis werd de naam van Stamford genoemd. De schrijver zegt: „Stamford was een der achtenswaardigste en onafhankelijkste menschen, die ik ooit gekend heb. Zeer ervaren in onderscheidene vakken van wetenschap, vooral in de theorie der krijgskunde, en bij den prins en de prinses beiden evenzeer geacht, was hij door de ouders belast met de opleiding der twee jonge prinsen, en hij kweet zich van deze taak op uitnemende wijze en met het beste gevolg." Wie met Stamford eenigszins bekend is, weet dat hij geen onbeteekenend man aan 't hof is geweest. Waarom zwijgt de schrijver dan verder over hem?

Dit herhaalde zwijgen over personen en zaken, waarmede de schrijver, blijkens zijn eigen verklaringen, zeer goed bekend is geweest, maakt, tegenover de breede relazen van algemeen bekende zaken, die hier met meer of minder afwijking der gewone voorstellingen, worden medegedeeld, een zonderlingen indruk. Juist daar, waar de schrijver in staat scheen ons iets te leeren, de historie met werkelijk *min bekende bijzonderheden* te verrijken, stelt hij ons te leur. En wat geeft hij ons in de plaats?

Het zou mij gemakkelijk vallen, het geheele boek op deze wijze te doorloopen en aan te wijzen hoe juist het kenmerkende, dat aan het verhaal van een tijdgenoot waarde geeft, hier al te veel wordt gemist of, zooals reeds werd opgemerkt, door het ontbreken van den naam des schrijvers, die als getuige optreedt, ongewaarborgd tot ons komt. Laat ik van beide nog een enkele proef geven. Ik begin met het laatste.

Ziehier de karakteristiek van den oudsten zoon van Willem V, den erfprins van Oranje.

„De erfprins had een meer gesloten karakter dan zijn broeder. Dikwijls in zichzelven gekeerd en minder toegankelijk, wist hij, wanneer hij dit nuttig oordeelde, zijn gedachten ook voor zijne vertrouwdste vrienden te verbergen, ja, zelfs volgens de meening van sommigen, zich in woorden en daden wel eens geheel anders voor te doen dan hij inderdaad was. En dit vooral met betrekking tot de politieke vraagstukken van dien tijd. De hevigste voorstanders van het Oranjehuis verweten hem soms in het geheim, dat hij, natuurlijk niet zonder bijoogmerken, min of meer met de patriotten heulde, en haalden zelfs de onbeduidendste kleinigheden in het leven van den prins of in zijn dagelijksche verrichtingen ten bewijze aan. Zoo was het door die scherp toeziende beoordeelaars niet onopgemerkt gebleven, dat hij op zijn gewone wandelingen altijd vergezeld was van een fraaien keeshond, dien hij dikwijls in het publiek op een in het oog vallende wijze liefkoosde. Wanneer aan het hof het gesprek viel op de handelingen der uitgeweken patriotten in Frankrijk of op de nog altijd aanhoudende woelingen dier partij binnenslands, dan nam de jonge prins zelden veel deel aan het onderhoud en scheen zich zijn grooten voorvader den Zwijger als een voorbeeld ter navolging gekozen te hebben. Diezelfde bijnaam werd hem dan ook wel eens, maar juist niet met de vriendschappelijkste bedoelingen, toegevoegd."

De karakteristiek is niet gunstig, maar dit is onverschillig. Zijn deze feiten waar? Een volk mag na honderd jaar wel de waarheid weten. Is dit de waarheid of zijn het societeitspraatjes? Alleen de naam des schrijvers kan aan deze voorstelling gezag geven. Maar die naam wordt angstvallig verzwegen. Ongewaarborgd door het persoonlijk getuigenis van een, die, blijkens zijn maatschappelijke

positie, in staat was het vermelde zeker te weten, komt het nu tot ons. Welke waarde hebben dergelijke verhalen? Onze presumptie mag gunstig zijn; dit is onvoldoende om ze te doen aannemen.

Naar aanleiding van het jaar 1798 en eenige algemeenheden over Schimmelpenninck, geeft Mr. H. v. A. deze noot:

"Ik heb het door den schrijver te dezer plaatse medegedeelde, voor zoover het betrekking heeft op de hooge staatsvergaderingen en de inwendige aangelegenheden der Bataafsche republiek gedurende dit tijdperk, aanmerkelijk bekort: deels dewijl dit een en ander in de geschiedenis van dien tijd vermeld wordt, deels ook *omdat over personen en zaken wel eens een oordeel geveld wordt, dat mij niet altijd gegrond voorkomt*, of althans niet geschikt om reeds nu openbaar gemaakt te worden."

De woorden spreken voor zich zelve: het kenmerkende, dat aan het verhaal van een tijdgenoot waarde geeft, wordt hier gemist. Dit verhaal, in den mond gelegd van iemand, geboren in 1748, gestorven na 1813, is *de meening*, *de opvatting* van mr. H. v. A. Deze toch heeft weggelaten, wat hem *niet gegrond* voorkwam.

In de voorrede van dit boek spreekt mr. H. v. A. over Fransche mémoires en wel met minachting. "Er zijn er vele, die te hooi en te gras, gelijk men het noemt, te zamen gesteld, soms geen woord bevatten van hen van wie ze gezegd worden afkomstig te zijn en wier naam op den titel prijkt." Ik begrijp niet, hoe deze woorden in de voorrede zijn neêrgeschreven.

Wat toch heeft mr. H. v. A. gedaan?

Hij heeft het werk van zijn grootvader ad usum Delphini verknipt en versneden. Hij heeft er *uitgelaten*, nu eens opdat de familie-omstandigheden den naam niet aanwijzen

zouden, dan eens, omdat de oordeelvellingen hem onjuist voorkwamen, enz. enz. Hij heeft er *bijgevoegd* uit andere bronnen: weinig slechts, geeft hij te verstaan. Het zij mij vergund hieromtrent op te merken, dat het begrip van *weinig* zeer relatief is: het komt mij voor, dat al die breede verhalen over den St. Nikolaasavond, de aanhouding der Prinses, Van Haren enz. zeer degelijke aanvulling hebben ondergaan. Doch ook al bedrieg ik mij in die meening, dan nog staat het vast, dat wij hier niet vóór ons hebben, zooals ons wordt aangeboden, mémoires geschreven door den tijdgenoot, maar een boek, gecompileerd uit ongedrukte en gedrukte bescheiden; een boek, geschreven in 1880 en in den mond gelegd van iemand uit de vorige eeuw, die weigeren zou het voor zijn werk te erkennen, omdat 't zijn meening en oordeelvellingen onvolledig mededeelt. Ik weet niet met welk recht mr. H. v. A. de schouders ophaalt over de Fransche compilatoren van mémoires, want hij heeft feitelijk hetzelfde als zij gedaan.

»Doch hun werk bevat soms geen woord van hen, van wie zij gezegd worden afkomstig te zijn" — zal mr. H. v. A. mij tegenwerpen — „en mijn werk, de uitlatingen en de inlasschingen daargelaten, is een aaneenrijging, in mijn stijl, van wat ik geschikt achtte om medegedeeld te worden. Wat doet het er toe, dat ik hier en daar iets heb toegevoegd uit andere bronnen?"

Deze methode was zeer onschuldig, indien mr. H. v. A. dit boek als *zijn werk* had uitgegeven. Maar hij biedt het ons aan als het getuigenis van een tijdgenoot. En door deze uitlatingen en invoegingen mag het als zoodanig niet worden aangenomen.

Deze zoogenaamde *Gedenkschriften* mogen meer histori-

sche kern hebben, wetenschappelijke waarde hebben zij al even weinig als tal der Fransche mémoires. De ongelukkige knip- en maaimachine van den uitgever heeft de stof eenvoudig bedorven. Wat zou men wel zeggen, indien de Groen's, de Gachard's of wie ook, brieven of mémoires uitgevende, de naïveteit hadden te verklaren: „Ik heb dit of dat weggelaten, omdat het mij niet gegrond voorkomt."

Men zou zeggen, dat zij geen Groen's, geen Gachard's waren en dat hun arbeid alle degelijke waarde miste. Misschien onderhoudend als een romannetje, maar dan toch zeker vrij wat minder dan vele romans.

Het was mijn plan niet, zoo breedvoerig dit boek te beschouwen, maar onwillekeurig ben ik voortgegaan. Ik meen, dat het gezegde volkomen voldoende is om, ondanks het lofgeschetter elders, mijn ongunstig oordeel te staven. Maar ik wil hieraan iets toevoegen.

Er zijn tal van familiën, die in 't bezit zijn van mémoires of familie-aanteekeningen, die van waarde kunnen zijn voor de historie. Het is zeer te wenschen, dat zij het licht zien. Maar ééne voorwaarde bovendien: gij, zonen en kleinzonen van de geslachten der Republiek, schaamt u uwe vaderen niet. Durft voor den dag komen met hun naam. Hebt den trots der Engelsche aristocratie, die fier genoeg is om zich niet te schamen, dat ook de misslagen en dwalingen van haar vaderen tot de historie des volks behooren!

IV

DE CORRESPONDENTIE VAN KONING LODEWIJK.

DE CORRESPONDENTIE VAN KONING LODEWIJK.

Napoléon I et le roi Louis, d'après les documents conservés aux Archives Nationales, par Felix Rocquain.

Toen ik in 1868 zeven brieven van Lodewijk Napoleon, de eerste die bekend werden, uitgaf, vestigde ik de aandacht op de stiefmoederlijke wijze, waarop de commissie, die de correspondentie van den eersten keizer bezorgde, de brieven aan zijn broeder behandelde. Zij werden eenvoudig weggelaten. Ik sprak de hoop uit, dat het toenmalig keizerlijk gouvernement maatregelen zou nemen, om de geheele briefwisseling van Lodewijk Napoleon aan de verschillende uitgaven, die reeds over de leden van dit geslacht, onder bescherming of op last der regeering, waren verschenen, toe te voegen.

Weinig kon ik, toen ik in Juni 1868 dien wensch uitsprak, vermoeden, hoe ongunstig de loop der gebeurtenissen voor zijn verwezenlijking zou zijn. Het tweede keizerrijk viel; het belang, dat de zoon kon hebben, om de eer zijns vaders te handhaven, zou de Fransche regeering tot deze uitgave niet aanzetten. Gelukkig heeft thans een

particulier op zich genomen, wat Napoleon III heeft nagelaten.

De heer Felix Roçquain, „archiviste aux archives nationales, redacteur du Journal des Savants," gelijk hij zich noemt, was uit den aard zijner betrekking beter dan iemand in de gelegenheid, om in de leemten door de *Correspondance de Napoléon I* overgelaten, te voorzien. In de „Archives Nationales" toch berust de geheele correspondentie van koning Lodewijk, met uitzondering van de zeven brieven, door mij uitgegeven. Na den 24sten Febr. 1848 werden zij daarheen overgebracht. Zij maakt een deel uit van de papieren, afkomstig uit het kabinet van Napoleon I, waartoe ook de minuten behoorden, die voor de uitgave van diens brieven dienst deden. De brieven van koning Lodewijk zijn autographen. De gebrekkige hand des schrijvers maakt zijn schrift moeilijk leesbaar; Rocquain klaagt er zeer te recht over.

Felix Rocquain bespreekt in de *Préface* de reeds in 1868 door mij aangewezen verzuimen van de commissie, die de brieven van Napoleon uitgaf, om dientengevolge zijn arbeid te karakteriseeren: „notre intention a été de combler une lacune historique." En hierin is hij uitnemend geslaagd: deze uitgave vult werkelijk een bestaande leemte aan. Voor de volledigheid heeft hij dan ook doodbedaard uit *Napoléon I et le roi de Hollande* de zeven brieven, die te Parijs ontbraken, overgenomen. Zijn arbeid heeft er door gewonnen.

In een uitgebreide studie, die hij aan de uitgave van den tekst doet voorafgaan, bespreekt hij breedvoerig eenige hoofdpunten. „Bijna uitsluitend heb ik mij bepaald tot het onderzoek naar de verhouding van Lodewijk tot den keizer. Het was mij minder te doen om den koning, dan

om den mensch te teekenen," zegt hij. Zoowel het eerste als het laatste verdient goedkeuring; maar noch het eerste noch het laatste was juist gemakkelijk te noemen. Te minder voor een Franschman, die geen enkel woord Hollandsch verstaat.

In het begin des vorigen jaars (1876) richtte de heer Rocquain tot mij een schrijven, waarin hij mij eenige inlichtingen verzocht. In mijn antwoord bood ik hem aan, hem eenige Hollandsche bronnen, Röell, Krayenhoff enz. toe te zenden. Hij heeft van dat aanbod geen gebruik gemaakt. Onze moedertaal is hem vreemd, en vandaar het verschijnsel, dat hij zich voor zijn teekening van koning Lodewijk uitsluitend bedient van de *Documents Historiques* van Lodewijk Napoleon zelven; van de *Correspondance de Napoléon I;* van de artikelen, door den heer Réville over dit tijdvak in de *Revue des Deux Mondes* geplaatst en van het bovengenoemde Fransche boekje, waarin het eerst brieven van Lodewijk zijn uitgegeven.[1] Het behoeft wel geen betoog, dat die inleidende studie hier en daar wel wat aanvulling en verbetering zou behoeven, zoo men er zich bij zou willen neêrleggen. Doch 't zou kinderachtig zijn, den schrijver daarvan een verwijt te maken. Integendeel verdient hij hulde voor de handige en talentvolle wijze, waarop hij zich in zijn onderwerp heeft ingewerkt en bovenal voor de kostelijke uitgave der brieven zelve.

Intusschen — ééne klacht moet mij van 't hart, die minder als een verwijt tegen Rocquain, dan in 't algemeen tegen de Fransche schrijvers over dat tijdperk geldt. Ik kan me niet begrijpen, dat geen hunner moeite heeft

[1] Rocquain, p. VIII en XCIV.

gedaan om inlichtingen van Franschen, die het hof van koning Lodewijk hebben gekend, te bekomen. Larochefoucauld, die zoo hevig met hem gekibbeld heeft, aan wien reeds in die dagen door zeer velen de voornaamste schuld van het ongelukkig einde der monarchie werd geweten, zal wel aanteekeningen hebben nagelaten; zulk een rol in zulk een oogenblik speelt men niet, zonder iets op te teekenen. Ik ook heb in den *Ondergang van het koninkrijk Holland* hem vrij hard gevallen. Van Felix Rocquain had ik mij gevleid, iets meer omtrent hem te vernemen, daar mij later stukken in handen zijn gekomen, die mij zeer aan de juistheid, ten minste aan de volledigheid der vroegere voorstelling doen twijfelen. Doch de heer Rocquain neemt eenvoudig de ongunstige teekening over, zonder blijkbaar een nader onderzoek te hebben ingesteld.

Over 't algemeen heeft Rocquain de voorstelling van Lodewijk zelven overgenomen, wel niet in alle punten, maar toch in de hoofdzaak.

In sommige opzichten verdient zijn zelfstandigheid volkomen erkenning. Réville had in de artikelen in de *Revue*, die voor een Franschman zoo veel nieuws en interessants bevatten, als zijn meening doen doorschemeren, dat het keizer Napoleon nooit ernst is geweest met het koninkrijk Holland; dat hij bij de oprichting reeds het plan tot afbraak had. Zeer te recht verwerpt Felix Rocquain deze meening, want zij wordt door niets bewezen en is in lijnrechten strijd met de houding, die wij Napoleon jegens zijn broeder zien aannemen.

Laat ons elkander goed begrijpen. Napoleon had in Juli 1806 volstrekt niet het plan, de monarchie zijns broeders na eenige jaren op te heffen; maar evenmin om

ze à tort et à travers in stand te houden, onverschillig welke waarde zij voor hem en Frankrijk had; welke die waarde moest zijn, kon ieder weten die het begeerde. De instelling van het koningschap had alleen ten doel, de krachten van de Nederlanden onbepaald ter beschikking des keizers te stellen. De koning moest feitelijk niet anders zijn dan de stadhouder, de plaatsbekleeder des keizers; om de gehechtheid der Hollandsche natie aan den schijn van zelfstandigheid, werd hij met den hoogklinkenden naam van „koning" uitgedost. Niemand kon er Napoleon later een verwijt van maken, dat hij den koning van Holland als zijn zetbaas, hoe plat de uitdrukking ook schijne, behandelde. Louis wist, al verkoos hij later er zich over te beklagen, dat onbepaalde volgzaamheid de levensvoorwaarde van zijn rijk was. „J'irai régner en Hollande, puisque V. M. l'ordonne," had hij zelf gezegd. En de heeren, die in het Groot Besogne hun toestemming tot de verandering gaven, wisten maar al te goed, dat Helmers het bij 't rechte eind had, toen hij de inlijving als 't begin der slavernij teekende.:

Het vonnis is geveld, ja Grieken, gij wordt slaven!
Leer nu getrouw in 't juk naar 's vreemdlings wenken draven.

Het is jammer, dat de heer Rocquain, indien hij er ten minste toe in staat was, zijne mededeelingen uit de correspondentie van Lodewijk niet wat vroeger heeft aangevangen. Men zou dan zien — ik ben er van overtuigd — dat de toon van Napoleon's brieven aan zijn broeder door de verheffing geen verandering heeft ondergaan. De keizer heeft dezen jongeren broeder altijd als zijn afhankelijken, bijna schreef ik: minderjarigen zoon beschouwd en behandeld; hij heeft zich tegenover hem,

nog veel minder dan tegenover de andere broeders, dwang aangedaan. Ware Napoleon I niet zulk een groot egoïst geweest, zijn genegenheid zou anderen minder ongelukkig hebben gemaakt. Hij zou Lodewijk niet een vrouw hebben opgedrongen, die niet werd begeerd, en hem, toen hij nu eenmaal den koninklijken titel droeg, niet behandeld als een schooljongen.

Want niets anders beteekenen die heftige verwijten en uitroepingen, die reeds dadelijk bij het begin van het koningschap in de brieven des keizers worden opgemerkt. Zij bewijzen voor 's keizers ware gezindheid niets.

Aan dergelijke heftige uitlatingen had hij behoefte, om gezond te blijven, maar wie neemt ieder woord van driftige menschen voor goede munt op? De briefwisseling, die thans vóór ons ligt, bevestigt wat ik reeds in 1871, voordat ik ze kende, heb aangewezen: niet vóór het najaar van 1807 heeft werkelijk wrok en wrevel tegen zijn broeder bij den keizer post gevat. [1] Tot dat tijdstip domineert werkelijk bij hem het broederlijk gevoel: hij knort en bromt wel onophoudelijk en werpt Lodewijk allerlei douceurs toe; hij houdt hem wel een beetje voor den gek; hij speelt met hem wel wat hardhandig — maar toch, er is welwillendheid, er is genegenheid, die telkens bovendrijft en iederen keer de overhand houdt. Niemand zal beweren, dat verwijten, als: vous êtes animé par de trop petites vues; vous agissez toujours sans avoir délibéré; vous allez comme un étourdi, sans envisager les conséquences des choses, enz. aangenaam zijn om te ontvangen. Maar dat Napoleon ze uitsprak en, zonder zijne termen op een goudschaaltje te wegen, zijn broeder als een kleinen

[1] De Ondergang van het koninkrijk Holland, bladz. 16.

jongen, die den weg niet wist, bestrafte, wekt evenmin verwondering.

Als wij deze „Correspondance" openslaan, vinden wij den eersten brief gedateerd 6 Juin 1808. Het is een antwoord van Napoleon aan Louis: een enkel woord over Tessel, en daarop dadelijk: „il y aura un couronnement; il faut le remettre à un an." Men ziet, de eerste vraag van Lodewijk heeft de kroning gegolden.

De tweede brief is van Lodewijk. Hij vraagt de orde van het legioen van eer voor verdienstelijke Nederlanders.

Députation batave.

M. le vice-amiral Ver-Huell désire avoir le grand cordon ou la plaque de la Légion d'Honneur.

M. Gogel, ministre des finances . . . . .
M. van Styrum, député à l'assemblée à L.L. H.H. P.P . . . .
M. Seex (Six), conseiller d'état . . . . . .
} la croix.

Deze uitnemende vaderlanders met stilzwijgen en eerbied voorbijgaande, vestig ik de aandacht op den jongen koning, die zich met niets belangrijkers dan met kroning en ridderorden heeft bezig te houden. Trouwens, kroning en ridderorden zullen hem altijd bijzonder boeien en het zal een zijner ernstigste grieven zijn en blijven, dat de keizer de eerste wil verschuiven tot na den vrede en de laatste onnoodig rekent. Lodewijk Napoleon heeft ze in zijn „Mémoires" nog vermeld, als bewijzen, dat zijn broeder het nooit ernstig met hem gemeend heeft. Maar het is hem niet gelukt aan te toonen, dat Napoleon volkomen ongelijk had. De koning mocht van zijn standpunt er op wijzen, dat een kroningsplechtigheid het provisoire karakter aan de jonge monarchie ontnam en [illegible]erorden bij uitstek geschikt zijn om de republikei[illegible]dheid in

eene monarchale te veranderen en aanhangers te winnen voor de regeering, die het onderscheidingsteeken heeft uit te reiken, — de keizer had van zijn kant niet geheel ongelijk, als hij de schouders optrok voor dergelijke politieke consideratiën. Met fierheid wees Napoleon op het lange tijdsverloop, dat er tusschen zijn optreden en zijne kroning was verstreken: een fierheid, die even weinig als zijn keizersmantel een voegzaam gewaad voor den zwakken Lodewijk was. „Andere zaken zijn de hoofdzaak," riep hij zijn broeder toe, „uw rijk moet mij krachtig steunen en helpen. Als de vrede er is, als het trotsche Albion de wapenen heeft moeten neêrleggen, dan komen al die zaken in orde. Zorg nu maar voor uw leger, uw marine en uw financiën." En — wanneer wij nu eens een oogenblik onze antipathie tegen den keizer wegdenken, kunnen wij dan in ernst beweren, dat hij ongelijk en Lodewijk gelijk had? Wat was voor het land meer waard: kroningsplechtigheden, ridderorden en dergelijke zaken, of een behoorlijke regeling der financiën en desnoods uitbreiding van leger en marine?

De keizer behandelt Lodewijk als zijn ambtenaar. Geen schijn van zelfstandigheid laat hij hem. Van 't begin der monarchie af beschikt hij over Holland als ware het reeds ingelijfd. „Je désire réunir — schrijft hij, toen de monarchie nog geen twee maanden oud was — à Flessingue une grande quantité de munitions navales. Vous avez plus de magasins et d' arsenaux que vous n'en pouvez occuper, à Amsterdam, Rotterdam et Helvoetsluys. Donnez ordre qu'on remette à mes agents les magasins dont ils auront besoin, sans (sic!) porter préjudice à la marine hollandaise." Bekend zijn de klachten des konings, dat de keizer later de grenzen van zijn rijk niet eerbiedigde.

Wat moet men van die klachten zeggen, als men ziet dat, van 't eerste oogenblik af dat Lodewijk in Holland was, hetzelfde geschiedde? Den 21 Aug. 1806 schrijft Napoleon aan zijn broeder: „J'ai chargé le général Drouas d'inspecter les places qui bordent ces frontières depuis Nimègue jusqu' à Berg-op-Zoom, de constater l'armement de ces places et leur approvisionnement en poudre et munitions de guerre, et de les maintenir en état d'être promptement armées. J'ai chargé également trois officiers de génie de s'occuper du même objet, de bien étudier le système d'inondation et la défense de vos places."

Natuurlijk verwacht ieder, die Lodewijk's verhalen kent, zoo al niet een protest, dan toch een enkele uitdrukking, waaruit onwil blijkt over een dergelijk beschikken over de steden en magazijnen van zijn land. Men vergist zich. Lodewijk is de zoete, onderworpen dienaar, die naar termen zoekt om zijn blinde gehoorzaamheid uit te drukken. Hij is langdradig en vervelend in de verzekeringen van zijn volgzaamheid. Een wonderlijk mengelmoes van kruipende nederigheid en ijdele zelfgenoegzaamheid vertoonen verklaringen als deze: „Dans la position où je suis, sire, je n'ambitionne rien, je n'oserais même plus espérer de laisser une réputation sans tache, si je perdais votre bienveillance et vos bontés (!). Tant que je serai convaincu que je les mérite, je me figurerai, que je les possède ou que je les aurai un jour; mais si cette dernière espérance m'était enlevée, sire, je ne serais plus bon à rien et j'aimerais mieux de me jeter dans la mer que de supporter un jour qui me deviendrait odieux. L'on ne me reprochera jamais sans injustice (!) d'avoir changé de sentiment en passant la frontière. Mes voeux secrets ont toujours été les mêmes en tout temps et dans toutes les

circonstances. Nul n'a l'esprit plus modéré que moi: il n'y a point de trône ou puissance de gloire, si j'étais capable d'en acquérir, que je ne sacrifiasse avec joie à la vie simple et obscure d'un de vos sujets. Si V. M. pourrait en douter, je la prierais de me mettre à l'épreuve."

Met welk recht verwondert zich de man, die zoo kruipt voor iemands voeten, als hij van tijd tot tijd een trap krijgt?

Napoleon geeft zich de moeite niet hem op dergelijke praatjes te antwoorden. Hij moge er zich door gestreeld gevoelen, — de dankbaarheid van den jongen broeder, die alles, geluk en ongeluk, aan hem te danken heeft, is te natuurlijk, dan dat zij hem veel interesseert. Hij wil den stroom niet afbreken, vindt het wel aardig om hem van tijd tot tijd eens te laten vloeien — maar zaken gaan voor. Vermakelijk, schoon niet voor Lodewijk, is de wijze, waarop hij hem een geheim cijferschrift belooft: „comme il nous faut un chiffre, je charge le général Clarke, secrétaire de mon cabinet, de vous en envoyer un: *mais ne chiffrez que ce qui est important.*"

Aan ernstige redenen van ontevredenheid ontbrak het trouwens van den beginne af niet. Lodewijk verklaarde aan de eischen des keizers niet te kunnen voldoen, zoo Frankrijk niet hielp. Al betaalde de keizer maar de oude schuld van vier millioen gulden af, die bij een tractaat, goedgekeurd door den eersten consul, door Frankrijk was erkend. Herhaaldelijk schreef Lodewijk er over; maar de keizer hield hem eenvoudig voor den gek en schreef hem met een ernstig gezicht terug: „les prétentions que votre ministre fait sur mon trésor sont surannées." Een schuld verouderd in 1806, die in 1800 was erkend! Zoo ging het met alles. De keizer kwam zijn broeder in niets te gemoet, maar vermeerderde zijn eigen eischen. Terwijl hij

niets deed om Holland te verlichten, vorderde hij voordurend hulp van Holland. Lodewijk deed wat hij kon, maar zag geen kans om anders dan van den dag op den dag te leven. Er zou wel eens rust en vrede komen. Met die hoop bemoedigde hij zichzelven en anderen. Maar toch, dat goed vertrouwen hield hem niet lang staande.

Toen de oorlog met Pruisen was uitgebroken, voerde hij een commandement, dat de bron werd van allerlei onaangenaamheden en vernederingen. Een maarschalk van Frankrijk scheen niet verplicht hem, den koning, als een meerdere te eeren. Hij kwam in botsing met de keizerlijke bevelen, volbracht onaangename commissiën, zooals te Cassel, waarvan later bleek, dat ze hem niet waren opgedragen, en veroorloofde zich allerlei zaken, die Napoleon recht gaven tot klagen.

Lodewijk kreeg zeer ontrustende berichten uit Holland over een voorgenomen landing der Engelschen. In zijn agitatie schreef hij brieven naar de ministers te Parijs, wilde lichting van nationale garden en liet werven in de Fransche departementen. De keizer werd ernstig boos over dergelijke woeligheid en bestrafte zijn broeder over zijne maatregelen. Zoo waren er ieder oogenblik moeielijkheden van grooten en geringen aard. De arme Lodewijk kreeg altijd vermaningen en bestraffingen: „Jusqu' ici la Hollande ne m'a été d'aucun secours. Elle ne m'a fourni que 1000 chevaux et 5000 Hollandais, avec 16 pièces mal attelées; en tout moins de 6000 hommes..... vous m'êtes moins utile que le grand-duc de Bade. Vous attachez trop de prix à la popularité en Hollande. Il faut, avant d'être bon, être le maître. Vous devriez me fournir autant de troupes que le roi de Bavière, qui a 36,000 hommes, mais cela ne s'atteint pas avec des idées mesquines, des

sentiments faibles et les petites économies d'un boutiquier d'Amsterdam. Dans le traité général du partage des états continentaux, je traiterai la Hollande comme elle m'aura servi." Met dat al meende de keizer het zoo erg niet, maar van tijd tot tijd achtte hij een dergelijke prikkeling van de verlamde kracht zijns broeders noodig. Nu en dan, maar niet zoo regelmatig — zoetigheid bederft de maag — komt er een goedkeurend, een aanmoedigend, een hoopvol woord voor. Het is als 't ware een zonnestraal, die de regendroppels beschijnt: „Vous avez su bien choisir votre monde, la paix se traite ici; il est vrai que les négociations vont très lentement; soyez persuadé que vos intérêts ne seront pas oubliés," enz. Hoe hard hij ook klaagt bij Lodewijk over Lodewijk, achter diens rug is er een goedmoedigheid in zijn toon, die bewijst, dat het zoo ernstig niet gemeend is. Als Louis de dwaasheid heeft begaan, op keizerlijk grondgebied te laten werven, krijgt hij een ernstige vermaning, maar aan Champagny schrijft de keizer doodkalm en gematigd: „J'ai témoigné au Roi de Hollande mon mécontentement de ce qu'il donne des ordres en France. Mais il parait qu'il ne connait pas encore bien la séparation des pouvoirs. Il faut regarder comme non avenu tout ce qui a été ordonné là dessus par l'autorité militaire. Le Roi de Hollande a aujourd'hui assez de pays pour pouvoir recruter sur la rive droite." Die uitbreiding van grondgebied, waarvan hier sprake is, was Oostfriesland, dat Napoleon aan 't rijk zijns broeders toevoegde. Want al kan noch wil hij diens wenschen en begeerten, die naar Westphalen uitgaan, bevredigen, hij gunt hem wel een genoegen.

Hoe weinig hij overigens met Lodewijk's zucht naar vertooning ook op hebbe, nu mag hij zich een weinig te

goed doen. Het is precies een ouder broeder, die zijn jonger broertje permitteert om eens een klein beetje uit te spatten, mits het fatsoenlijk blijve, wanneer wij den keizer op wezenlijk hartelijken toon aan Lodewijk, als hij Hannover bij zijn rijk heeft gekregen, zien schrijven: „Mon intention est qu'en réunissant ce pays à votre royaume, le revenu fasse partie de votre liste civile. Vous n'avez pas suffisamment. Je pense que c'est le moment d'aller à Amsterdam, d'y faire une belle entrée. Quant à votre couronnement, attendez la paix générale."

Toen in November 1806 Lodewijk Napoleon van het leger terugkeerde, nam hij Dupont-Chaumont, Frankrijks minister bij het vorige gouvernement, met zich in het rijtuig. Hij had ruim de gelegenheid om te praten en zijn reiscompagnon uit te hooren, zoo hij meende. Dupont-Chaumont praatte dan ook en liet zich, naar 't scheen, in vertrouwen het een en ander ontvallen, wat Lodewijk de oogen deed opengaan. De monarchie in Holland was geen besliste zaak; het was maar een voorloopige schikking; vandaar dat de keizer aan zijn broeder noch kroning, noch ridderorden vergunde; vandaar de behandeling in het leger, waarover Lodewijk klaagde: de koning van Holland werd slechts als Fransch prins beschouwd, enz.

Het is opmerkelijk, dat wij dezen Dupont-Chaumont telkenmale zien optreden, om de goede verstandhouding tusschen de broeders te verstoren. Nu, in October 1806, zaaide hij het zaad van wantrouwen in het achterdochtige gemoed van Lodewijk; later waren het zijne berichten over Lodewijk, die keizer Napoleon tot beslissende stappen tegen Holland noopten. De rol van dien man is vreemd; het is, alsof hij de booze demon is geweest, die de ver-

wijdering tusschen de broeders stelselmatig heeft opgewekt en bevorderd. Jammer, dat Rocquain slechts enkele zinsneden uit zijne depêches heeft medegedeeld. Het ware der moeite waard geweest, ze geheel bij deze uitgave te voegen. Zij zouden waarschijnlijk vrij wat licht verspreiden.

Dit intusschen is boven allen twijfel verheven: zijne verhalen aan Lodewijk hebben diens gemoed met groot wantrouwen vervuld. „La vérité fut enfin dévoilée, — zegt Lodewijk zelf, — mille réflexions, mille circonstances, depuis son avènement, revinrent dans sa mémoire confirmer toutes ses craintes, et il s'étonna de n'avoir pas deviné depuis longtemps ce qui était devenu incontestable. Il apprit enfin qu'il devait agir et se considérer uniquement comme roi de Hollande, et son impatience fut extrême de retourner à la Haye, de changer de système et d'empêcher l'effet de mille petites dispositions que jusque là il avait prises, dans un esprit trop confiant. pour rapprocher les deux pays, mais qui pouvaient, d'après ce qu'il venait d'apprendre, devenir funestes à la Hollande et à lui-même."

Men ziet, Lodewijk, door Dupont-Chaumont van het spel onderricht, dat men met hem speelt, zal zijn zelfstandigheid betoonen, door alleen op Hollands belangen te letten. En wat zijn nu die maatregelen, die van zijn zelfstandigheid, van zijn uitsluitende zorg voor zijn rijk getuigenis zullen afleggen?

Den 4den December 1806 bood hij aan het Wetgevend Lichaam een wet aan, waarbij een orde van de Unie en een orde van Verdienste werd ingesteld, de laatste uitsluitend bestemd voor militaire verdienste. Den 7den stelde hij, in navolging van Frankrijk, grootofficieren des Rijks, maarschalken, kolonels, generaals enz. aan.

De keizer was over deze zonderlinge maatregelen boos

en sprak zijne afkeuring in duidelijke woorden uit: „Je pense que vous avez eu tort de créer des maréchaux; cela a l'inconvénient de dépenser beaucoup d'argent et de donner bien des prétentions à des hommes, qui ont fait peu de chose. Croyez-vous qu'un général de division français voudrait être commandé par un maréchal hollandais? Vous songez l'organisation de la France, lorsque vous vous trouvez dans des circonstances très-différentes."

Dit schreef hij den 2den Januari 1807, en vijf dagen later: „Vous avez institué des maréchaux; si vous ne les avez pas encore nommés, n'en nommez point: il n'y a personne en Hollande, qui soit capable de remplir un poste si éminent..... Vous marchez trop légèrement et trop vite. Vous créez des ordres de chevalerie, ce qui est une chose ridicule. La Légion d'honneur n'a jamais été considérée comme un ordre de chevalerie. Vous ne vous contentez pas d'en faire un, vous en faites deux. Il fallait attendre l'occasion de votre couronnement pour leur donner une époque et une forme imposante. Si vous n'y avez pas nommé, laissez dormir cela. Je vous avais écrit de ne point le faire; mais vous me consultez sans jamais exécuter ce que je vous dis: cela vous expose à faire des choses ridicules."

Was de benaming te streng? Of was het niet ridicuul, dat het kleine Holland maarschalken aanstelde, terwijl noch Italië, noch Napels, noch Zweden, noch Beieren ze had?

Rocquain merkt ergens op, dat Napoleon, ondanks al zijn scherpe woorden en barre brieven, dikwijls eindigt met den zin van Lodewijk te doen. Hij dwong hem wel om zijn twee ridderorden in één samen te smelten, maar de nieuwbakken maarschalken bleven voorloopig gespaard.

Nog in het begin van April 1807 verbood hij den koning, om met zijn decoratie rond te loopen en ze iedereen aan te bieden. „Mon intention est que personne ne porte ces décorations chez moi, étant résolu de ne les pas porter moi-même." En weinige maanden later outving hij niet alleen de Hollandsche ridderorde voor „quelques uns de ses meilleurs sujets," maar deelde ze ook zelf uit.

Van dergelijke toegeeflijkheden kon echter uit den aard der zaak alleen sprake zijn, waar het beuzelingen, quaestiën van vertooning gold. Maar waar 't het geheel politiek stelsel, dat hij volgde, betrof, was de keizer, even natuurlijk, onverbiddelijk. Dupont-Chaumont schreef den 8sten Maart 1807 aan den Franschen minister van buitenlandsche zaken, dat koning Lodewijk een hoogst gevaarlijk besluit had genomen: „Je veux parler du rétablissement de la noblesse dans ses titres." Om de gevaarlijkheid goed te doen uitkomen, had hij er bij gevoegd: „Ces privilèges, sujet autrefois de tant de discordes, couverts par quinze années de révolution, s'ils n'étaient pas entièrement oubliés, la privation en avait du moins grandement affaibli le souvenir. Rétablis, ils vont demander compte des persécutions qu'ils ont éprouvées et se faire justice sur les fonctionnaires et les distinctions nouvelles; et on ne prévoit pas ce qui peut en résulter. Nécessairement, dès le premier jour, la ligne de démarcation se rétablit dans la société. Des humiliations et le mépris, succédant à la persécution qui ne peut plus exister, seront le partage nécessaire des catholiques, du commerce, des gens éclairés, du parti français enfin dont le ministre de France a été le protecteur et le chef depuis deux siècles."

Ook al had deze hatelijke toelichting ontbroken, zou het bericht den keizer hebben doen opstuiven. Terwijl hij

het ancien régime poogde te doen vergeten door de schittering van zijn rijk, zou een zijner broeders den ouden adel weer in 't leven roepen! Ongelooflijk, maar van den anderen kant, op Lodewijk was niet te rekenen; hij deed gewoonlijk het tegendeel van wat hem werd aangeraden, meende de keizer. Napoleon was buiten zichzelven en dicteerde een brief aan zijn broeder, die in heftigheid alle vroegere en bijkans alle latere overtrof. Ziehier de aanhef: "Vous renoncez donc au trône de France, car un parjure qui aurait dépouillé la nation de ce que quinze ans de combats, de sueur et d'efforts lui ont fait conquérir, serait indigne de s'y asseoir. J'ai le droit de porter mes plaintes particulières: mais depuis longtemps vous faites tout à rebours de mes conseils. Au reste, mon ambassadeur a ordre de vous déclarer catégoriquement que, si vous ne revenez pas de cette mesure, il a ordre de quitter la Hollande, et je romps avec vous. Vous êtes un frère ingrat, et les conseillers qui vous subjuguent ainsi sont bien criminels etc." Doch deze brief werd niet verzonden; in plaats daarvan een andere, zeer kort, in vergelijking met dezen een ideaal van zachtheid. Napoleon vraagt daarin inlichtingen, wat er van de zaak aan is; tot tweemaal toe herhaalt hij: "je me refuse d'ajouter foi à cette nouvelle."

En wat was er nu van de zaak aan? Koning Lodewijk had aan zijn kamerheer toegestaan, in zijn invitatiën tot de hofpartijen of audiëntiën de oude titels, die in het dagelijksch leven toch in de wandeling waren, te gebruiken. Zeer duidelijk lichtte Lodewijk dien maatregel toe: "Il n'y a aucune chose priviligiée, mais il y a quelques familles que portent les titres de comtes et de barons, et qui cependant n'ont ni comtés ni bar[illegible] et j'ai cru

ne devoir pas les empêcher de prendre ces titres devant moi, puisque, même dans le fort de la révolution et dans tout le pays, ils se les sont toujours donnés par écrit et en parlant. C'est une chose d'amour-propre, de gloriole, qui attache ces familles à la monarchie."

De keizer had deze inlichtingen niet afgewacht, om zijn booze bui lucht te geven. Al was de vorige heftige brief niet verzonden en vervangen door een kort schrijven, hij kon blijkbaar het bericht niet verduwen. Nog voordat hij kortelings antwoord had, schreef hij hem den 4den April een langen epistel, waarin de adelsquaestie slechts de inleiding was tot breedvoerige en heftige klachten over allerlei grieven: de gebrekkige uitrusting ter zee, den jammerlijken toestand van het leger, de aanstelling van maarschalken, de behandeling van Hortense, enz. Toen hij Lodewijk's inlichtingen had ontvangen, verbood hij hem nadrukkelijk de oude titels te erkennen.

Het is intusschen zeer de vraag, of al deze quaesties, hoe boos de keizer ook ware, zulk een heftigen toon zouden hebben uitgelokt, indien Lodewijk niet in een veel belangrijker vraagstuk van 's keizers politiek ware afgeweken.

Den 21sten Nov. 1806 had Napoleon het decreet van Berlijn uitgevaardigd en daarmede de reeks van maatregelen geopend, die onder den naam van het Continentaalstelsel bekend zijn. Alle handel en correspondentie naar de Britsche eilanden, die in staat van blokkade verklaard werden, werd verboden. Alle Engelsche waren, magazijnen, eigendommen werden voor goede prijs verklaard. Gelijk Engeland de zee sloot voor Frankrijk en zijn afhangelingen, sloot Frankrijk het vasteland voor Engeland. De reusachtige worsteling, die het keizerrijk ten val zou brengen, ving aan.

Als men de *Documents Historiques* van den koning van Holland leest, vindt men van het begin tot het einde de voorstelling, dat Lodewijk dadelijk en steeds de noodlottigheid van het systeem heeft ingezien; en dat hij steeds een voorstander van het beginsel van vrijen handel is geweest, hetwelk Schimmelpenninck indertijd aan Napoleon had aangeraden. De latere raadpensionaris, toen ambassadeur te Parijs, zou den keizer hebben voorspeld, dat dan de handel van de geheele wereld zich tegen Engeland en voor Frankrijk zou verklaren. „Non, mon cher," — zou Napoleon geantwoord hebben — „vous croyez à des chimères: il n'y a, pour faire la guerre, que les flottes et les armées."

De uitgave van Lodewijk's brieven doet ernstigen twijfel aan dien vroegtijdigen afkeer van de keizerlijke maatregelen ontstaan. In de *Documents* bespreekt hij o. a. het tweede punt van het decreet op deze wijze: „l'article second interdit tout commerce, à la bonne heure, puisque c'était dans le but prétendu; mais *pourquoi interdire toute correspondance*, ce qui était aussi cruel que nuisible et annonçait l'aveuglement et la passion qui ont dicté cette mesure exagérée?"

Zou men gelooven, dat deze scherpe beoordeelaar van het decreet van 21 Nov. reeds in 't begin van September, dus toen alle communicatie nog niet was verboden, aan zijn broeder had geschreven: „J'empêche toute espèce de communication avec l'Angleterre. Il ne vient qu'un petit bateau avec les journaux du pays."

De waarheid zal wel zijn, dat Lodewijk Napoleon door de voorlichting van zijn ministers en de betoogen van d[illegible] handel de diep ingrijpende gevolgen va[illegible] Napoleons stel[illegible] voor het welzijn des volks heeft lee[illegible]: te gewil[illegible]

ger zag hij ze in, nadat door Dupont-Chaumont zijn wantrouwen was gewekt in de bedoelingen van zijn broeder en hij in tegenwerken van diens maatregelen het krachtigste bewijs van zijn zelfstandigheid vond, dat hij geven kon. Naarmate de kreten luider werden in Holland, die over achteruitgang en ondergang klaagden, moest bij den van nature goedaardigen en medelijdenden vorst de onwil sterker en heviger worden tegen eene politiek, die hemzelf slechts als werktuig scheen te willen bezigen. In de onvolledige uitvoering der keizerlijke decreten vond hij een soort van bevrediging van zijn eigen wrevel en het beste middel, naar hij hopen mocht, om populariteit te gewinnen bij het volk, dat hem om zijn vele deugden aantrok, en welks klachten hem, in het gevoel van zijn machteloosheid, bijkans ondraaglijk waren. Lodewijk is volkomen waar, als hij aan den keizer, in de beleefdste termen die hij vinden kon, zijn afkeuring van een blokkade, die slechts op 't papier bestond, uitsprak, en in zijn medelijden met de ellende, waartoe de fnuiking van den handel een goed deel zijner onderdanen veroordeelde. Maar niet minder waar is het, dat op zijn eigen oordeel de persoonlijke gevoeligheid over de miskenning en de voortdurende ruwe verwijten, waaraan hij bloot stond, grooter invloed oefenden. Rocquain vraagt, en te recht, of Napoleon zich een dergelijke hardheid, als hij tegen Holland in toepassing bracht, tegen zijn eigen volk zou veroorloofd hebben, indien de Fransche natie eens, als de Hollandsche, een uitsluitend handeldrijvende ware geweest.

Evenzoo is het geoorloofd te vragen of Lodewijk, indien hij de stellige overtuiging had bezeten, dat zijn broeder het eerlijk met hem meende en de bevestiging van zijne koninklijke waardigheid aan geen twijfel onderhevig was,

de taaie volharding van ontduiken zou hebben tentoongespreid, die hij thans openbaarde.

Deze beschouwing van het karakter van Lodewijk zal wellicht velen, die slechts de traditioneele voorstelling van dit onschuldig slachtoffer der keizerlijke politiek kennen, eenigszins bevreemden. Toch kan de vergelijking der *Documents Historiques* met de *Correspondance* tot geen ander resultaat voeren. Eigenlijk is het ook niets nieuws. De jongste studiën over dit tijdperk hebben reeds vroeger zijn karakter op deze wijze doen kennen.

Lodewijk Napoleon poogde aanvankelijk het decreet van Berlijn te beperken tot Oost-Friesland; hij verklaarde het slechts geldig voor het koninkrijk Holland, voor zoover de daar bestaande bepalingen niet voldoende waren. Natuurlijk was de keizer met een dergelijke interpretatie niet tevreden en dwong hij hem, ook zijn eigen land er aan te onderwerpen. Aan de uitvoering intusschen ontbrak veel: er werd voortdurend veel met Engeland gesmokkeld. Lodewijk deed niets dan verzekeringen in verschillenden vorm kneden, dat de keizerlijke bevelen stipter in Holland dan in Frankrijk zelf werden gehoorzaamd. Als men een oogenblik de moeilijke positie van Lodewijk en zijn nobel streven, om den handel van zijn land voor een geheelen ondergang te bewaren, uit het oog verliest, kan men moeilijk een glimlach onderdrukken, wanneer men ziet hoe hij op alle mogelijke wijzen zijn broeder zoekt te overtuigen van wat hij zelf weet dat onwaarheid is. Vermakelijk is bijna zijn vruchtbaarheid aan mededeelingen nopens smokkelarijen uit Fransche havens. Hoe wist de koning van Holland die alle? Onverholen beroemt hij er zich in zijn *Documents* op, dat hij ziende blind was. Toen Napoleon hem in 1807 ge-

dwongen had alle gemeenschap met Zweden af te breken, was Lodewijk eens te Tessel. Terwijl hij aan de reede stond, kwamen er een aantal vaartuigen, Amerikaansche en Zweedsche, binnen, alle met de vlag van hun land in top. Een zijner hovelingen — waarschijnlijk de Callaincourt — maakte er hem opmerkzaam op en vroeg, of hij het wel gezien had. „Je n'aperçois que des bâtimens de commerce," antwoordde Lodewijk, en draaide den lastigen vrager den rug toe.

Onbegrijpelijk is het, hoe Lodewijk heeft kunnen meenen, dat dergelijke zaken te Parijs onbekend zouden blijven. De keizerlijke politie, dit wist hij toch zelf maar al te goed, verschoonde niemand en niets. Dat hij wantrouwend werd tegen iederen Franschman, en achtereenvolgens de meeste Franschen, die hij had medegebracht, verwijderde, was te begrijpen, al was het geen geschikt middel om de achterdocht des keizers weg te nemen. Maar dat hij zich verwonderde over de voortdurende beschuldigingen van zijnen broeder en die met hartstochtelijke verzekeringen van trouw en gehoorzaamheid steeds beantwoordde, is minder gemakkelijk in te zien en alleen te verklaren uit zijn ziekelijkheid, die hem van alle kalmte beroofde. Die eindelooze verzekeringen werkten bovendien op Napoleon zeer verkeerd. Hij begon langzamerhand tot de overtuiging te komen, dat het kwade trouw was en niet bloot onvermogen, of zwakheid, of goedaardigheid. Hij meende opzettelijk misleid te worden. Of hij nu zoo ver van de waarheid was, kunnen wij onbeslist laten. Ook zonder Lodewijk's goede bedoelingen te miskennen, mag erkend worden, dat de plicht, om steeds de volle waarheid te spreken, niet altijd door hem is beoefend. Maar ons Nederlanders, die ten minste eenige

verlichting van den zwaren druk eraan te danken hebben gehad, voegt het niet, de nagedachtenis van den "lammen koning" daarvoor hard te vallen. De arme man was in een impasse geraakt, waaruit hij zich niet redden kon. En zijn gevoel van onvermogen, zijn ziekelijkheid, zijn gehechtheid aan zijn kroon deden hem wel eens in sterkere verklaringen en verzekeringen vervallen, dan hij eigenlijk zelf meende.

Doch in dit opzicht had zijn correspondent, zijn keizerlijke broeder hem weinig te verwijten. Ook voor Napoleon's karakter bevat deze "correspondance" merkwaardige bijdragen. De keizer verstond de kunst van overvragen beter dan menig koopman, op wien hij zoo zeer neêrzag.

Op een paar plaatsen heeft Rocquain, door het nevens elkander stellen van brieven des keizers aan zijn broeder en aan anderen, het duidelijk doen uitkomen, hoe hij menigmaal den armen Lodewijk hard viel, met verwijten overlaadde, terwijl hij eigenlijk nog al heel wel met hem tevreden was. Maar een der merkwaardigste proeven is onopgemerkt gebleven.

Als men Napoleon's brieven na November 1806 tot het najaar van 1807 leest, dan stoot men herhaaldelijk op de beschuldiging, dat Lodewijk door slechte raadslieden omringd is, dat hij in handen van aanhangers van het Oranjehuis is.

Welnu, in Augustus 1807 had Dupont-Chaumont in een zijner depêches diezelfde beschuldiging uitgesproken. En nu schrijft Napoleon aan de Champagny, den 7[den] September, het volgende, dat ik óók mededeel, omdat het tevens doet zien, hoe de keizer de vroegere adelsquaestie eigenlijk beoordeelde.

"La dépêche de M. Dupont-Chaumont [illegible]scure et

inutile. En général, vous lui répondrez que vous venez de vous faire remettre sous les yeux toutes ses lettres depuis que le roi de Hollande est monté sur le trône; que vous n'y avez trouvé aucun renseignement direct tendant à me faire connaître que ce prince ait été entouré des amis de l'Angleterre; qu'une seule dépêche avait insinué que le roi avait rétabli les titres de la féodalité; que cette dépêche avait paru fort extraordinaire, mais que depuis elle n'était pas trouvé exacte; que sa dépêche d'aujourd'hui tendrait à faire croire que les Anglais gouvernent la Hollande; qu'il me faut là-dessus des détails. Les personnes les plus importantes en Hollande sont les ministres; sont-ils tous émigrés et amis des Anglais? Ceux que nous connaissons à Paris sont loin d'être de ce sentiment. Reste à connaître les membres de L.L.H.H.P.P. l'Opinion est que la plupart de ces membres sont du parti connu pour anti-anglais. L'empereur recevra avec plaisir des renseignemens circonstânciés là-dessus ......"

En de man, die dezen twijfel opperde, had herhaaldelijk hetzelfde verwijt gedaan.

Dupont-Chaumont schijnt ditmaal gelukkiger dan in het voorjaar geweest te zijn. Zeker is het, dat na dit najaar de houding des keizers tegen Holland en zijn broeder bepaald vijandig wordt. De beschuldiging, die hij in dezen brief had bestreden, heeft hij blijkbaar voor waarheid aangenomen.

Merkwaardig voor de beide broeders is het feit, dat Dupont-Chaumont door keizer Napoleon desniettemin werd teruggeroepen, waarschijnlijk omdat de vormen van diens rapporten hem niet beviel en omdat de keizer begreep, dat een ander man geschikter was dan deze, die zich genoeg tegen Lodewijk gecompromitteerd had, om op dit terrein

onbruikbaar te zijn. Lodewijk had uitdrukkelijk op zijn terugroeping aangedrongen en wel in deze termen: „que V. M. daigne nommer auprès de moi quelqu'un qui soit digne de sa confiance et ne soit pas imbu des principes démagogiques de 1795." Deze demagoog van 1795, Dupont-Chaumont, werd, jaren later, door Lodewijk in zijn *Documents* genoemd „un bon diplomate, mais très-éclairé, très-honnête et très-modéré."

Vanwaar die lofspraak? Omdat La Rochefoucauld, die hem verving, zich bij Lodewijk noch gehater had gemaakt. Karel V dankt zijn roem van gematigdheid en verdraagzaamheid jegens de hervorming in de Nederlanden aan de brandstapels, door zijn opvolger Filips II opgericht.

Na September 1807 is de tijd van verschooning voorbij. Het koningschap van zijn broeder voldoet niet aan de eischen des keizers. Lodewijk wil de conscriptie niet invoeren, weigert het staatsbankroet, ondersteunt hem niet naar eisch met leger en marine, voert de maatregelen tegen Engeland slecht uit, laat den handel met den gehaten mededinger toe, schept maarschalken, deelt ridderorden uit en jammert over geldgebrek, terwijl hij de geldschieters van Europa tot onderdanen heeft — kortom, hij regeert, om met den keizer te spreken, als een capucijner-monnik.

De tijd van verschooning is voorbij. Lodewijk ondervindt het: het grondgebied van zijn rijk wordt door Fransche gendarmen geschonden, die rustige burgers gevangen nemen. De keizer ontveinst het ook volstrekt niet, dat de proef met Holland mislukt is. Als er in het voorjaar een vacature ontstaat op een der vorstelijke tronen, biedt Napoleon zijn broeder aan, om hem tot koning van Spanje te promoveeren. „La Hollande" — schrijft hij hem — „ne saurait sortir de ses ruines. Dans ce tour-

billon du monde, que la paix ait lieu ou non, il n'y a pas de moyen pour qu'elle se soutienne." Aan duidelijkheid laat de verklaring niets te wenschen over. Lodewijk weigert. „Je ne suis pas un gouverneur de province. De quel droit pourrais-je aller demander un serment de fidélité à un autre peuple, si je ne restais pas fidèle à celui que j'ai prêté à la Hollande?"

Op zulk een ideologie antwoordt men niet. De keizer haalde de schouders op.

Van dit oogenblik wordt de correspondentie minder en de toon bitterder. In November 1807 moest Lodewijk Vlissingen afstaan; in Augustus 1808 vroeg Napoleon de ruiling van Brabant en Zeeland. Als zijn broeder weer met beroep op zijn eed antwoordde, schreef hij hem koeltjes terug: „Il était inutile de me faire un étalage de principes. Puisque cet échange ne vous plaît pas, il n'y faut plus penser: c'est une affaire finie."

Maar de keizer liet niet spoedig los wat hij eens had aangevat. En zwaarder en drukkender werd steeds zijn hand. In September 1808 verbood hij allen invoer van koloniale waren uit Holland in Frankrijk, en voegde er kort daarna de bedreiging bij, dat hij den Rijn en de Schelde ook voor Holland zou sluiten, zoo de handel bleef duren. Werkelijk sloot hij den 27sten November de Hollandsche havens voor alle schepen. Niet vóór den 4den Juni 1809 werden de commercieele betrekkingen tusschen de beide landen hersteld. Doch slechts voor korten tijd; want toen Lodewijk den in- en uitvoer van een aantal handelsartikelen vergunde, werden de handelsbetrekkingen opnieuw afgebroken en de lijn van douane hersteld. Wat dit zeggen wilde, was duidelijk. Napoleon lichtte het ten overvloede toe:

„J'ai été obligé une seconde fois de fermer mes douanes au commerce hollandais; certes, il était difficile de faire une déclaration de guerre plus authentique. Dans cet état de choses, nous pouvions nous regarder réellement en guerre."

Vae victis!

In twee hoofdstukken bespreekt Felix Rocquain de gebeurtenissen van Juli 1809 tot Juli 1810. Ofschoon in de jongste jaren meer licht over dit laatste levensjaar van het koninkrijk Holland is opgegaan door de bekendwording van de papieren van den heer Elout van Soeterwoude en onderzoekingen in andere archieven, [1] er bleven nog altijd genoeg duistere punten over. Dat intusschen deze correspondentie ook nog niet alles oplost, zal men gaarne gelooven. Doch het meerendeel betreft détails; het hoofdresultaat, waartoe ook de lectuur dezer brieven leidt, bevestigt de thans heerschende opvatting. Wel te verstaan in ons land; want de voorstelling van Felix Rocquain wijkt er aanzienlijk van af. Hij heeft niets dan medelijden en lof voor Lodewijk. Het eerste is lofwaardig; het laatste minder. Rocquain staat te partijdig, ook als anti-bonapartist, aan de zijde van de tegenstanders van den eersten keizer. Napoleon III heeft de reputatie van zijn oom in menig opzicht vrij wat kwaad gedaan.

De tegenstanders van den derden Napoleon wreekten zich in de laatste jaren van het keizerrijk, door de bonapartistische traditiën te ondermijnen. Voor zoover dit de bedwelming van de ijdele zucht naar roem, die het bonapartisme als een zijner hulpmiddelen bezigt, wegneemt,

[1] Zie: De Ondergang van het koninkrijk Holland, bl.

kan niemand er tegen hebben. Maar de reconstructie der historie mag even weinig in partijdig anti-bonapartistischen als in ultramontaanschen geest plaats hebben. De eene eenzijdigheid zou dan slechts de andere vervangen.

En in dit gevaar verkeeren wij hier. Rocquain heeft geen enkel woord van afkeuring, niets dan lofspraak voor Lodewijk over. Zeker heeft de „lamme koning" in de laatste maanden van zijn koninklijk leven somtijds een houding aangenomen, die koninklijk was te noemen. Er is dikwerf meer waardigheid in. De toon zijner brieven verraadt niet altijd die kruipende onderwerping, die vooral in het eerste jaar zoo hindert. Doch deze lofspraak moet zich beperken binnen het tijdperk van Juli—December 1809. Toen Lodewijk naar Parijs was gegaan, was zijn kracht gebroken.

Wij zullen van beide in de volgende regels een proeve geven.

Op een brief vol verwijten, in 't begin van September ontvangen, antwoordt Lodewijk: „Sire, je vous en prie, ne déshonorez pas ni n'humiliez votre frère. Puis-je n'être pas profondément blessé, si V. M. pense ce qu'elle m'écrit? Les noms de calomniateur, d'hypocrite, sont ils faits pour moi? Celui qui défend par devoir et par inclination une bonne et petite nation, cherche-t-il et peut-il chercher à calomnier la gloire de V. M., c'est-à-dire ce qu'il a de plus cher et de plus réel? Que serions-nous sans elle? De petits et pauvres gentils-hommes inconnus. Non, Sire, vous ne pensez pas cela, mais vous vous faites tort à vous-même, en me minant en Hollande, en me traitant comme si j'étais un traitre, vous déshonorez votre famille, les rois de votre dynastie, votre nom, et il en tombe sur V. M. même plus qu'elle ne pense."

Felix Rocquain heeft ook voor deze hoofdstukken als voor de vroegere zich niet van Hollandsche bronnen kunnen bedienen. Noch Röell, noch Krayenhoff hebben hem voorgelicht. Zijn onbekendheid met de taal verbiedt ons, hem er een verwijt van te maken. Maar wel hebben wij recht hem euvel te duiden, dat hij de bronnen, die in zijn eigen taal vloeien, niet kent. Het boekske van een vreemdeling, *Napoléon I et le Roi de Hollande*, heeft hij kalmpjes geëxploiteerd en het ook eerlijk erkend; maar behoorde hij dan ook niet te kennen De Caraman, *Quelques mots sur les affaires de Hollande en* 1810, en *Notes Historiques d'Alex. baron de Hugenpoth d'Aerdt?* Onze moedertaal moge hem onbekend zijn, een ambtenaar bij het archiefwezen verstaat toch wel Engelsch. Waarom heeft hij geen oog geslagen in de *Correspondence of Castlereagh?*

Wij zouden deze vragen kunnen vermeerderen, maar het is geheel onnoodig. Wat wij aanstipten is voldoende, om de overtuiging te schenken, dat niemand zich bij dezen arbeid mag nederleggen. Er is meer tusschen hemel en aarde, ook in dit sombere jaar geweest, dan Felix Rocquain heeft opgemerkt.

Een enkel punt. Waar hij den aanslag der Engelschen op Walcheren bespreekt, stelt hij in het licht hoe weinig recht Napoleon had, om zijn broeder den gebrekkigen toestand van het leger te verwijten. Hij had toch zelf niet beter voor zijn eigen leger in deze streken gezorgd. Maar Rocquain heeft niet ingezien van hoeveel gewicht voor de beslissing van den strijd de maatregelen der Hollandsche regeering zijn geweest. Engelands doel was, A[illegible]n te nemen en de daar in aanbouw zijnde vloot te [illegible] In dien geest luidden de bevelen, door lord C[illegible]

aan lord Chatham gegeven; maar deze, de *late lord* Chatham, gelijk hij om zijn laat opstaa'n spottenderwijs genoemd werd, was geen man van kracht en energie. Hij liet zich voor Vlissingen geheel noodeloos ophouden. Het Hollandsche gouvernement verkreeg daardoor den tijd om de Brabantsche vestingen te bezetten, zoodat de Engelschen vreesden aan de Hollandsche kusten een hardnekkigen strijd te gemoet te gaan. Dit vooruitzicht kon een leger niet aanlachen, dat door de Zeeuwsche koortsen zeer aanzienlijk verminderd was. Vandaar het besluit, om van deze, gelijk van iedere andere onderneming af te zien.

Desniettemin werd deze aanslag op Walcheren de droppel, die den beker deed overloopen. Voor Napoleon werd zij het voorwendsel om zijn broeder allerlei krenkingen aan te doen en de zelfstandigheid van het koninkrijk Holland onhoudbaar te verklaren.

De Fransche minister van oorlog had gemeend aan koning Lodewijk, als connétable des rijks, het opperbevel over de vereenigde Fransch-Hollandsche macht te moeten aanbieden. Zoodra de keizer, die te Weenen was, het vernam, keurde hij den maatregel ten sterkste af. „Le roi de Hollande" — schreef hij aan zijn minister — „pensera à couvrir Amsterdam, et vous laissera pendre dans votre lit à Paris." [1]

Als een gewoon generaal werd Lodewijk ontslagen: hij moest het commando aan Bernadotte overgeven. Daarbij bleef het niet. Op uitdrukkelijken last des keizers moest Cambacérès, de aartskanselier van het Rijk, de ministers te zamen roepen en hun verklaren, dat de minister van

[1] Waarom heeft Rocquain dit briefje van 12 Aug. 1809, door Thiers het eerst uitgegeven, niet opgenomen? Het behoorde hier te meer in een der noten, omdat de uitgevers van de *Correspondance de Napoléon I* het eenvoudig zijn voorbijgegaan.

oorlog uit onbekendheid met de staatsinstellingen had gemeend, dat de waardigheid van connétable het recht verleende om 's keizers legers aan te voeren. Dit, moest hij zeggen, was een dwaling van 600 jaar geleden: "Prinsen en groot-dignitarissen *ne sont rien;* de connétable is niet als vroeger een oud soldaat, hoofd des legers: zijn betrekking is een bloot civiele. De connétable heeft evenmin het recht om 's keizers leger aan te voeren, als de grootadmiraal de vloten. Zelfs de wacht aan de poort van zijn paleis staat niet onder zijn bevelen."

Kon het kwetsender?

Keizer Napoleon had van het eerste oogenblik, dat hij het bericht der Engelsche expeditie kreeg, den schijn aangenomen, alsof hij vast overtuigd ware, dat zij op niets zou uitloopen. Hij overdreef daartoe opzettelijk de krachten, die hij tot verdediging beschikbaar had. Dit schonk hem tevens het recht, zich te beklagen over Lodewijk en zijne vorderingen op schijnbaar goede gronden te doen steunen. Het gevaar, dat de hoofdstad van Brabant en zijne marine geloopen had, had hem de oogen geopend voor de beteekenis van Antwerpen. "Le secret de l'Escaut," zeide hij, hadden de Engelschen hem geleerd. Aan den minister van oorlog schreef hij: "Anvers vient d'acquérir à mes yeux une importance qu'il n'avait pas."

Tot dusver waren geen bepaalde eischen, die Napoleon dienvolgens aan zijn broeder deed, bekend. Van hetgeen er in de Augustus- en Septembermaanden tusschen de broeders is verhandeld, wisten wij niets. Men giste dat de keizerlijke regeering zich bepaald had tot verwijten en nieuwe eischen. [1] De nu verschenen correspondentie be-

---

[1] „De Ondergang van het Koninkrijk Holland." bl. 45.

vestigt deze gissing. Zonderling genoeg, zijn juist de brieven des keizers uit deze maanden, op een enkelen na, weg, maar de antwoorden van Lodewijk doen de heftigheid vermoeden. Doch één nieuw document heeft Felix Rocquain ons hier medegedeeld, dat van het grootste gewicht is. Het is een brief van Napoleon aan de Champagny, met bevelen voor La Rochefoucauld. Er blijkt uit, dat koning Lodewijk in November 1809, stellig en zeker, als uit 's keizers eigen mond, de officieele verklaring had ontvangen, dat het met zijn rijk en zijne heerlijkheid een einde had. Een paar zinsneden, om den toon en den geest der mededeelingen, die La Rochefoucauld had over te brengen, te doen kennen: „Vous chargerez le sieur la Rochefoucauld de voir le roi et de lui faire comprendre que...., lorsqu'il fut question de mettre le roi sur le trône, j'avais espéré que la paix se ferait promptement, et que la Hollande recouvrerait ses colonies et son existence, que son état de guerre, de marine, l'état de ses finances, au lieu d'être anéantis, seraient augmentés et triplés, mais que ces espérances ont été déjouées: que d'ailleurs j'étais engagé vis à vis de la Prusse, alors l'une des premières puissances de l'Europe, à conserver l'indépendance de la Hollande, et que, si je n'avais donné un roi à cet état, il fallait faire la guerre avec la Prusse; qu'aujourd'hui la Prusse n'existe plus et que je suis dégagé de tous ces liens; que le bien de la France comme celui de la Hollande fait une nécessité de la réunion de cette dernière à la France; que la Hollande est le complément de l'Empire, qu'elle est le débouché de mes rivières; que sa marine, ses ports, son commerce, ses finances ne peuvent prospérer que mêlée avec la France; .....que, si le roi abdique, mon intention, dans aucun cas, n'est de le replacer par le

prince royal; qu'après la tournure qu'ont prise les affaires du continent, il est de toute impossibilité que la Hollande conserve son indépendance de la manière que le roi le désire. Vous prescrirez au sieur la Rochefoucauld de tenir ces indications secrètes: il les fera connaître au roi seul, et il ajoutera que le roi ne peut espérer aucun bonheur dans sa position; qu'il doit attendre haine de la France dont il contrarie les projets, et haine de son peuple qui, placé entre la France et l'Angletere, sera le plus malheureux peuple de la terre; que la dernière expédition a prouvé l'impossibilité que la Hollande conserve son indépendance: — — que le roi personnellement peut trouver dans les douceurs de la vie privée assez accommodée à ses goûts, ou dans une souveraineté sous un climat plus favorable à sa santé, une indemnité suffisante; et que le pays, éclairé, se trouvera heureux de ce nouvel état de choses."

Is het wonder, dat Lodewijk den brenger van het doodvonnis haatte? Ook al ware La Rochefoucauld niet sedert lang met hem op vijandigen voet, zou dit toch het geval zijn geweest. Schaamte en ergernis over zulk een boodschap moest hem gehaat maken, die haar overbracht.

Heeft Felix Rocquain de depêches van den Franschen gezant niet gevonden: is er geen verslag, hoe hij zijn last had volbracht? Of heeft Rocquain er niet aan gedacht?

Men ziet — er blijft nog iets te doen over. Hoe dit zij, het is te begrijpen dat Lodewijk, na het ontvangen van een dergelijke boodschap, weinig lust gevoelde om naar Parijs te gaan, gelijk Röell en anderen misschien aanrieden en Verhuel schreef dat dringend noodig was. Hij had veel liever openlijk met Enge[illegible]lp de vaan des opstands opgestoken. Maar slechts [illegible] en Lem-

mers waren er voor, alle anderen tegen. De ongelukkige man moest zich aan zijn noodlot onderwerpen en, toen de Hollandsche ambassadeur uit Parijs naar Holland kwam, zonder ontboden te zijn, maar gezonden door den keizer, om Lodewijk voor zijn rechter te dagen, gehoorzamen. Den 1sten December 1809 stapte hij te Parijs, Faubourg Saint-Germain, af.

Wanneer men vraagt, wat er in deze jongste uitgave over koning Lodewijk, ten aanzien van het verblijf te Parijs, nieuws of interessants voorkomt, dan bepaalt zich dat tot weinige punten. Eigenlijk is er maar één punt, dat onbekend was: het aanbod van koning Lodewijk om Java af te staan. Dit schijnt hij geheel buiten weten van Röell gedaan te hebben; ten minste deze spreekt er in zijn verslag geen enkel woord over.

Het is duidelijk dat Lodewijk op dit denkbeeld kwam, om te vermijden dat zijn grondgebied in Europa werd ingekort. Hoe hij intusschen meenen kon, dat de keizer zich met Java zou laten paaien, om Zeeland en Noord-Brabant vrij te laten, is niet gemakkelijk te begrijpen. De Fransche minister van marine adviseerde er nadrukkelijk tegen, en Napoleon verwierp het voorstel.

Bijzonderheden omtrent het door Röell en van elders bekende aangaande de onderhandelingen, die tot het tractaat van 16 Maart 1810 leidden, komen hier niet voor. Een zeer pijnlijken indruk maken de brieven des konings. Lodewijk was ziek, afgemat door de dagelijksche kwelling, verontrust door het dreigend gevaar. Zou hij naar zijn land mogen terugkeeren; zou hij nog koning kunnen blijven, zij het ook met verminderde macht en beperkt grondgebied, of zou hij, de gevangene van zijn broeder,

zijn land zien bezetten door de keizerlijke troepen en inlijven in het groote keizerrijk, zonder op eenige wijze verzet te kunnen bieden? Krampachtig zien wij hem zich vastklemmen aan zijn troon: hij vraagt nederig en ootmoedig vergeving aan den overmachtigen meester; put zich uit in beloften van beterschap, kruipt in 't stof, alles blijkbaar met geen andere bedoeling dan om aan de ijzeren hand, die hem geklemd houdt, te ontsnappen en in de vrije Hollandsche lucht zijn eigen beslissing te kunnen nemen. „Sire," — schrijft hij den 17den December — „je supplie V. M. de daigner oublier toutes les fautes qu'on a commises en Hollande et de recevoir la promesse que, si elle veut faire un autre essai, elle n'aura pas à s'en repentir." Probeer het nog eens, smeekt de ongelukkige met gebonden handen. „Veuillez considérer" — heet het elders — „que j'étais sans expérience dans un pays difficile, vivant au jour le jour. Permettez-moi, puisque je suis au moment de perdre tout à fait votre amitié et votre soutien, de conjurer V. M. de tout oublier. Je vous promets de suivre fidèlement tous les engagements que vous m'imposerez; je vous donne ma parole d'honneur de les suivre fidèlement et loyalement, dès que je m'y serai engagé." (4 Febr.)

Het zou gemakkelijk vallen deze citaten te vermenigvuldigen. Niets is hem te veel: voor niets schrikt hij terug. Zelfs aan Fouché betuigt hij zijn „dankbaarheid," Het is een pijnlijk tooneel. Te pijnlijker, wanneer men bedenkt, dat Lodewijk geen oogenblik er aan dacht, om zich werkelijk blindelings te onderwerpen. Dit kon hij ook onmogelijk, al had hij gewild. Een Hollandsch ministerie kon onmogelijk de maatregelen des keizers uitvoeren, zooals deze het eischte. Fransche ambtenaren en Fransche

douanen alleen, die niets met het volk gemeen hadden, dat hun vreemd was, waren er toe in staat.

Lodewijk wilde naar zijn land wederkeeren, om òf verzet met Engelsche hulp te bieden òf buiten het bereik des keizers te vluchten. Hij wilde niet afgezet worden, maar abdiceeren.

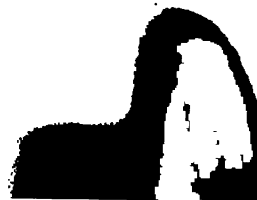
Dit doel heeft hij bereikt. Toen hij in April in zijn land terugkeerde, maakte niemand zich illusie. Het was het begin van het einde. De Fransche troepen overstroomden zijn rijk en bedreigden zijn hoofdstad. Toen elke poging, om gewelddadig verzet te bieden, op den onwil van zijn raadslieden afstuitte, bleef Lodewijk niets over dan het land te verlaten. In den donkeren nacht van twee op drie Juli verliet hij het Paviljoen te Haarlem, waar hij den afstand had geteekend.

Van al de plannen des konings, om zich met hulp van de vijanden van Frankijk tegen het geweld, dat hem werd aangedaan, te verzetten, weet Rocquain niets. Het is duidelijk, welk een scheef licht dientengevolge op Lodewijk valt. De schrijver heeft slechts mèdelijden met den geplaagden en ongelukkigen vorst. De geheele onbekendheid met Lodewijk's geheime bedoelingen belet hem, een juist oordeel te vellen.

De *Correspondance* van den koning van Holland met keizer Napoleon is een hoog te waardeeren bijdrage tot een der somberste en weinig gekende perioden onzer historie. Niemand mag zich nederleggen bij dezen arbeid, maar ook niemand hem voorbijgaan, bij de behandeling van dit tijdvak. Het is een gift van den vreemdeling, waarvoor wij dank verschuldigd zijn.

V

AMSTERDAMSCHE COURANTEN IN 1809.

AMSTERDAMSCHE COURANTEN IN 1809.

Eenige aanteekeningen doorloopende, vroeger op de Amsterdamsche secretarie over 1809 gemaakt, kwamen mij de volgende, wegens feiten en personen, niet onbelangrijk ter mededeeling voor. Zij hebben betrekking op de Amsterdamsche pers in de dagen van de Engelsche expeditie tegen Walcheren. Zij doen een weinig achter de coulissen zien, hoe koning Lodewijk de pers beschouwde en behandelde. Ook leveren zij een niet onaardige bijdrage tot kenschetsing van de ware gevoelens van koning Lodewijk in deze dagen. Doch ter zake.

Bij aanschrijving van den 12den Juli 1809 bracht de landdrost van Amstelland, Van Stirum, ter kennisse van burgemeesters en gemeëntebesturen den inhoud eener missive van den minister van Justitie en Politie, houdende "dat hij minister, zich door Zijne Majesteit geauthoriseerd vindt om Hoogstd. generale bevelen te hernieuwen, dat in geenerly dagbladen eenige artikelen opzigtelijk dit rijk worden geplaatst, welke niet alvorens in de Koninklijke Courant zijn geplaatst geworden; al ware het ook, dat dusdanige artikelen slegts op eene indirecte wijze het rijk betroffen; me[illegible]er aanschrijving aan gem. burgemeesteren en gemeente[illegible]

om te zorgen, dat door de courantiers of andere publieke nieuwsschrijvers, welke zich in hunlieder stad mogten bevinden, aan Z. M. boveng. bevelen stiptelijk worde voldaan."

Diensvolgens zijn den volgenden dag, na de ontvangst der aanschrijving, den 18[den] Juli, "voor den Burgemeester gerequireerd en verschenen de uitgevers van de couranten en dagbladen binnen deze stad, met name L. van Limburg, tweede schrijver van de *Amsterdamsche Courant;* H. A. Banse, uitgever van de *Hollandse Courant;* M van Kolm, uitgever van de *Maandagsche Nieuwspost* en *de Vriend van Allen;* J. de Vogel, uitgever van *De blazende Nieuwspost; Louw en Krelis* en de *Noordhollandsche Boerencourant*, en Jacobus Wendel, uitgever van de *Woensdagsche Nieuwspost.* En heeft de burgemeester aan dezelven ter kennis gebracht de aanschrijving van den landdrost, en hen geïnterdiceerd wat daarin verboden wordt."

Aan soortgelijke verbodsbepalingen was de pers gewend. De politiek sloot den courantiers vrij dikwijls den mond. Zoo was hun in Mei uitdrukkelijk verboden, eenige melding hoegenaamd te maken van zaken, "de haringvisscherij of de kerf- en doggevaart specteerende, en wel bijzonder om eenige melding te maken van het vertrek of de aankomst dier schepen, met inachtneming van geheimhouding van dit verbod." Door de toevallige omstandigheid echter, dat deze aanschrijving van den minister van Justitie slechts weinige weken voorafging aan de landing der Engelschen op Walcheren, verkreeg zij veel meer beteekenis dan anders.

Den 21[sten] Augustus achtte de minister van Justitie het dan ook noodig, de bepalingen van 12 Juli den journalisten nog eens ernstig te doen voorhouden. Dezelfde personen, met uitzondering van Van Limburg, voor wien ditmaal Pierre Agron, eerste schrijver van de stadscourant verscheen,

kwamen den 23sten van Oogstmaand op het stadhuis. Hun werd de aanschrijving herhaald en voorts aangezegd, dat „descontrarie handelende, zij *de facto* en zonder de minste convenientie zouden worden gesuspendeerd, alles onverminderd zoodanige maatregelen van gestrengheid, als de Minister naar vereisch van zaken nemen zal."

Niettemin bleef het gouvernement ongerust en zocht naar een onfeilbaar middel tegen mogelijke ontduiking en ongehoorzaamheid. Den 22sten Augustus scheen het gevonden. De burgemeester ontving eene nieuwe missive van den minister, waarbij hem bericht werd dat deze, om het effect zijner aanschrijving van den 21sten te beter te verzekeren, hem, burgemeester, persoonlijk verantwoordelijk stelde, „niet alleen, dat in de Dagbladen, alhier uitgegeven, nietwes, dit rijk in het algemeen en de krijgsbewegingen binnen en in de nabijheid van deszelfs grenzen in het bijzonder, hetzij direct hetzij indirect betreffende, gevonden worde, voor en aleer zulks in de Koninklijke Courant zij bekend gemaakt, maar ook, dat de stukken, alzoo van de Koninklijke Courant overgenomen, in derzelver geheel, met de aanmerkingen daarop geplaatst, *letterlijk* worden nageschreven: en voorts aan de prudentie van den Burgemeester overlatende om de Nieuwspapieren, in deze Gemeente uitkomende, aan eene censure te onderwerpen."

De burgemeester van Amsterdam, persoonlijk verantwoordelijk gesteld, droeg de censuur aan een zijner kommiezen op. „De geëmploieerde ter Secretarie dezer stad, Arend Fokke Simonsz., is door den burgemeester gecommitteerd, om al de couranten enz. binnen deze stad of derzelver jurisdictie uitgegeven, vóór derzelver uitgave te examineeren."

Doch ook het gouvernement hield een oog in het zeil

en lichtte met zijn beter inzicht de wankelende journalisten voor, om hen voor dolen te behoeden. De minister van Justitie zond, den 7den Sept., aan den burgemeester copie van zekere annonce, getiteld: *Nouvelle officielle*, gedrukt te Antwerpen en houdende aankondiging van het ontruimen van Fort Bath door de Engelschen, met verzoek om de courantiers of uitgevers aan te zeggen, dat zij deze annonce, als ten hoogste suspect, in hunne papieren niet zullen vermogen te plaatsen bij poene van suspensie. Deze missive werd ter opvolging in handen gesteld van A. Fokke Simonsz.

Zoo was, naar 't scheen, de zaak geregeld, en kon de regeering gerust zijn, dat niets den volke uit de hoofdstad zou worden medegedeeld, dan wat zij in de Koninklijke Courant had toegelaten. Ook voor de kleur der berichten was gezorgd. De burgemeester, persoonlijk verantwoordelijk gesteld, had aan Fokke Simonsz. de taak overgedragen.

Doch weinige weken later ontving de burgemeester eene nieuwe aanschrijving, die het bepaalde ophief en alles op losse schroeven stelde. Die zonderlinge aanschrijving deel ik in haar geheel mede.

Amsterdam, den 22sten van Herfstmaand, 1809.

De chef der Tweede Divisie bij het Ministerie van Justitie en Politie,

aan

den Burgemeester der Stad Amsterdam.

HoogEdel Gestrenge Heer!

Hoezeer de door Zijne Excellentie den Minister van Justitie en Politie bij herhaling gegevene verordeningen op de

politie der nieuwspapieren binnen dit Rijk de juiste bepalingen omtrent het plaatsen van nieuwstijdingen, welke op het Gouvernement en de bewegingen der armee betrekking hebben, duidelijk hebben daargesteld, schijnen egter eenige uitgevers van couranten dienaangaande verschillende denkbeelden te hebben opgevat, waardoor weldra zonder eene dadelijke opheldering geheel van de bedoelingen en de ware strekking van bovengezegde beveelen zoude worden afgeweken.

Het is derhalve op last van Zijne Excellentie den Minisster voornoemd dat ik de eer hebbe, U bij deze te verzoeken om nogmaals de Courantiers binnen Uwe stad voor u te doen ontbieden en deselve te informeeren:

dat de bestaande en bij Zijne Excellentie ten sterkste geïnhaereerde prohibitien niet toepasselijk zijn op berigten, de tegenwoordige expeditie rakende, uit de Engelsche tijdingen overgenomen, mits deselve voor den Koning en het Gouvernement niets aanstotelijks behelzen.

Ik heb de eer met hoogachting te zijn,

HoogEdele Gestrenge Heer!
Uwer Exc. ond. dien.
De chef voorn.
J. A. BORRET.

Wat beteekende deze zonderlinge vergunning? Waartoe deze oogluiking voor Engelsche tijdingen?

De burgemeester van Amsterdam, persoonlijk verantwoordelijk gesteld, zag het gevaar van gehoorzamen in. Aan de authenticiteit was niet te twijfelen: Borret was een ambtenaar, die zeer het vertrouwen van Hugenpo van Aerdt genoot. Weinige weken vroeger was hem d

den minister de zeer delicate zending opgedragen, om Bruce in hechtenis te nemen. Geen twijfel, of Hugenpoth had werkelijk den last gegeven, door Borret overgebracht. Maar geen twijfel evenzeer voor Wolters van de Poll, dat hij door deze aanschrijving niet tegen alle eventualiteiten gedekt was. De burgemeester wendde zich tot den minister, met verzoek om inlichting aangaande zijn intentie. Na mededeeling van de ontvangst, vervolgde hij: „dan, hoezeer ik geen de minste reden hebbe om aan het geposeerde, dat de voormelde missive op last van Uwe Exc. aan mij is geëxpedieerd, eenigszins te twijfelen, vinde ik mij echter onbevoegd, om daaraan te voldoen, alzoo het Zijner Majesteits stellige intentie is, dat ik geene orders ontfange, dan die aan mij door de Heeren Ministers of door den Heer Landdrost directelijk worden gegeven, hetwelk in het onderhavige geval zooveel te noodzakelijker is, daar ik bij U HoogEdGestr. missives van den 21sten en 22sten van Oogstmaand l.l. op mijne persoonlijke verantwoordelijkheid ben gelast te zorgen, dat in de alhier uitgegeven wordende Nieuwspapieren nietwes de Engelsche landingsexpeditie in Zeeland betreffende, onder welk voorwendsel ook, worde gemeld, dan hetgeen de Kon. Courant deswege zal hebben medegedeeld en het volgens den inhoud van de voormelde, als nu aan de Couranticrs te doene aanzegging, aan hun schijnt vrij en onverlet te worden gelaten om berigten, de tegenwoordige expeditie rakende, uit de Engelsche tijdingen over te nemen, ofschoon dezelve niet in de Kon. Courant zullen zijn geplaatst geweest."

Dat de gevraagde inlichting omtrent de intentie des ministers is gegeven, zou ik niet durven verzekeren. Ik heb geen antwoord op dit schrijven gevonden. Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat men bij het bespeuren

van den onwil van Wolters van de Poll, om op eigen risico zulk een gewichtige vergunning te geven, de zaak verder heeft laten rusten. Dat hij in de gunst des konings er niet door gestegen zal zijn, mag men wel aannemen. Borret daarentegen heeft voortdurend de gunst van koning Lodewijk genoten. Den eersten Maart 1810 teekende Lodewijk te Parijs een besluit, waarbij „het burgerrecht van onze goede hoofdstad" werd geschonken aan *Appelius*, minister van Financiën, *Borret*, chef van divisie bij het Depart. van Justitie en Politie, *Georges*, Luit. Kolonel der Garde-Grenadiers, *Hoynck van Papendrecht*, Schildknaap onzer lijfwacht te paard, *van der Houte*, Staatsraad, *van Sasse van Ysselt*, lid van het Wetgevend Ligchaam, en *Verheyen*, eersten secretaris van het kabinet des konings. Op deze onderscheiding, ofschoon in de oogen van Lodewijk zeker meer waard dan in die der begunstigden, konden natuurlijk slechts groote diensten aanspraak geven.

Ten slotte. Men zal vragen of de Amsterdamsche courantiers aan de strenge bevelen gehoorzaam zijn gebleven, dan of in die dagen van spanning en onzekerheid deze of gene gemeend had straffeloos te mogen zondigen.

Een tweetal schuldigen is mij bekend.

Bij *J. P. Wijsmuller* in de Huidenstraat alhier verscheen een weekblaadje, de *Pot Pourri* geheeten. Dit werd op hooger last in Oct. 1809 door den burgemeester gesupprimeerd.

De lotgenoot van de *Pot Pourri* was de *Amsterdamsche Courant*. De misdaad is mij onbekend. Den 9den December werd zij verboden. Doch de schuldige deed boete, erkende haar overtreding en beloofde beterschap. Tengevolge van des uitgevers belofte, dat voortaan de bestaande bepalingen

stipt zouden nageleefd worden, hief de minister van Justitie reeds den 11den December het verbod van uitgave op. Daar zij toen slechts eenige malen per week verscheen, had de korte duur van het verbod zeker niet meer dan een enkel nommer belet op den gewonen tijd te verschijnen. Het volgende was een dubbel nommer.

VI

EEN STEENWORP IN MEI 1810.

EEN STEENWORP IN MEI 1810. [1]

In Februari 1810 had de drost van het kwartier Rotterdam den burgemeester der stad op de waarschijnlijkheid opmerkzaam gemaakt, dat ook Rotterdam door Fransche troepen zoude worden bezet. Den 15en Maart hernieuwde de heer Caan zijne aanschrijving, op last van hooger hand er bij voegende, dat burgemeesteren van het kwartier Rotterdam wel zouden doen, om, "met vermijding van alles wat éclat of ontijdige vrees zou wekken, maatregelen te beramen ten einde bij eene eventueele inmarsch der Fransche troepen in hun onderhoud op eene geregelde wijze en zonder de ingezetenen te veel te drukken wierd voorzien." Wat de aandrang, in dit schrijven gebezigd, niet deed vermoeden, had niettemin plaats. Het duurde meer dan een maand, tot den 20sten April, voordat de burgemeester van Rotterdam van de naderende bezetting der stad bericht ontving. Den 25sten, zoo werd hem door den landdrost van Maasland gemeld, zouden twee esquadrons huzaren en een gedeelte van een bataillon infanterie te

[1] Naar bescheiden, den schrijver door den heer J. H. Scheffer, archivaris van Rotterdam, welwillend verstrekt.

Rotterdam aankomen, om aldaar te blijven. Ondanks al deze voorafgaande kennisgevingen, vond de majoor D'Hauw, die een dag te voren te Rotterdam ter inspectie verscheen, niets voor hunne ontvangst gereed. Hij beklaagde zich ernstig bij den burgemeester over de groote nalatigheid. „Ik kan met regt zeggen, dat er niets in gereedheid is voor de troepen, ofschoon UED.Geb. reeds wegens hun komst sints bijkans eene maand verwittigd was."

Getuigde deze houding des bestuurs niet van groote ingenomenheid met de Fransche bezetting, de houding der bevolking bewees, dat haar oordeel niet gunstiger was. Reeds den 12den Mei kon de baron Domon, kolonel van het 8ste regiment huzaren, bij de toezending van een gearresteerde, die in het wachthuis was gedrongen, schrijven: „Ce n'est pas la première fois que des malintentionés à Rotterdam ont manqué à mes housards soit de service ou autrement; on se plait généralement à les invectiver comme Français. Jusqu'à ce jour j'ai patienté, mais la chose commence à devenir plus que sérieuse."

De man, wiens arrestatie tot deze ernstige woorden aanleiding gaf, had zich aan geen hartverscheurend misdrijf schuldig gemaakt. Hij was ingedrongen in „la commodité des housards, quoiqu'il y ait à la porte de cette commodité une affiche qui le défende aux bourgeois," verklaarde baron Domon. Wanneer een dergelijke overtreding tot zulke ernstige woorden aanleiding gaf, moet er zeker het een en ander reeds voorafgegaan zijn, dat, hoewel niet dadelijk strafbaar, ergerlijk en kwetsend werd geacht. Maar hoe ernstig moest het dan wel niet worden opgevat, wanneer er werkelijk iets gebeurde, dat beteekenis had!

Den 23sten Mei, des avonds om 10 uur, ontving de burgemeester Isaak van Teylingen op zijn buitengoed bij

de stad het volgende briefje van den hoofdofficier A. W. Beelaerts:

„Daar is eenige gisting onder de burgerij, begonnen bij het blazen der trompetten der Franschen op de Groote Markt — er is aangedrongen, weder ruimte gemaakt, al weder aangedrongen — en voorts de sabel getrokken, de meenigte daartegen met steenen gegooit en een man, zo als men zegt, met de sabel gekwetst, — ik heb ook beweeging gezien bij de barakken aan de hofpoort. Enfin, 't is niet in orde, de justitie kan er niets aan doen — dat is in staat van oproerige gisting onmogelijk.

Ik proponeere UEd.G. eene waarschouwing met voorkennis van de Kwartier Drost en Commandant.

Ik blijve met alle achting.

UwEdG. onderd. dienaar,

23 Mei 1810. Beelaerts.

Dit blijkbaar haastig gesteld en niettemin zeer lakoniek rapport was niet geschikt om eene duidelijke voorstelling van het gebeurde te geven. De hoofdofficier beschouwde blijkbaar de zaak als een gewonen volksoploop, zonder gewicht. De burgemeester echter achtte ze van meer beteekenis. Hij zond onmiddellijk het briefje van Beelaerts aan den wethouder Hoog, opdat deze met de overige wethouders, den kwartierdrost en den commandant de noodige maatregelen zou beramen. In den nacht kwamen dus de heeren H. J. Caan, Hoog en Blankenheym bijeen. Daar de stad in de diepste rust lag verzonken, oordeelden zij niets te moeten doen. Den volgenden morgen zouden burgemeester en wethouderen met den drost Caan vergaderen om te bespreken, wat geschieden moest.

Toen zij den volgenden morgen bijeen waren, bleek het al zeer spoedig, dat het gebeurde op den vorigen avond

meer gewicht had, dan de hoofdofficier had gemeend. Het ongeluk wilde, dat de man, die gekwetst was, gelijk Beelaerts had geschreven, niet een eerzaam Rotterdamsch burger, maar een Fransch officier was. Het hoofd van het plaatselijk bestuur ontving namelijk de volgende missive:

Rotterdam le 24 Mai 1810.
A Monsieur le Bourguemestre de la ville de Rotterdam.

Monsieur,

Toujours empressé à rendre compte des fautes légères commises par les houssards du 8me régiment, la police de votre ville ne semble créée que pour surveiller nos fautes, et mettre un voile sur celles de la populace.

Vous avez eu lieu de remarquer l'extrême discipline qui règne parmi les soldats de Sa Majesté l'Empereur des Français, et les avances qu'ils ont fait pour maintenir l'accord et l'union entre eux et les sujets du Roi votre maître: vous n'avez point adressé aucune plainte, par conséquent il n'existe de notre part aucun sujet qui ait dû donner lieu à celles que je vais vous soumettre.

Depuis plusieurs jours l'uniforme français est continuellement insulté, les propos les plus injurieux se tiennent sur les opérations ordonnées par Sa Majesté l'Empereur, notre maître, les douaniers ont été menacés par le peuple, les trompettes du régiment ont été assaillis par la populace et reconduits à coups de pierre, au milieu des huées les plus insultantes jusqu'à leurs quartiers, un officier rentrant chez lui a été blessé d'un coup de pierre.

Des citoyens paisibles m'ont rendu compte des propos qu'ils avaient entendus parmi le peuple. L'esprit grossier du peuple n'est ordinairement que celui qu'on lui

donne ou du moins qu'on lui laisse prendre. Je crois, Mr. le Bourguemestre, que vous ignorez toutes ces scènes scandaleuses: puisque vous ne les réprimez point, je vous les dénonce et j'ai l'honneur de vous prévenir que je viens d'en rendre compte à Mr. le Général de divison Comte Dessaix et que dans le cas où aujourd'hui l'on voulut commettre de nouveaux assassinats sur les sujets de Sa Majesté l'Empereur et Roi, je suis décidé à repousser la force par la force.

Je suis avec respect, Monsieur, votre très humble et très obéissant serviteur,

Le Lieutenant-Colonel du 8e Regiment
des houssards Impériaux Français
C. du Coëtlosquet.

Deed de heftigheid van dit schrijven voorzien, dat de zaak onaangename gevolgen zou hebben, de meerdere kalmte en welwillendheid, waarmede de plaatscommandant haar behandelde, deed hopen, dat men bij hem eenigen steun tegen de overdrijving des Franschmans zou vinden. Du Coëtlosquet had hem in korter, maar weinig zachter bewoordingen het gebeurde medegedeeld. De plaatscommandant, majoor D'Hauw, zond copie van deze missive aan het plaatselijk bestuur en stelde eene samenkomst voor.

De op het raadhuis vergaderde heeren besloten ten spoedigste eene waarschuwing te doen tegen alle samenscholingen, inzonderheid op de Groote Markt en bij de kazernen, en tevens te verbieden om op eenigerlei wijze de Fransche militairen en douaniers te beleedigen. Ten bewijze van hun geneigdheid om de Fransche militairen te handhaven, loofden zij een premie van *f* 1000 uit, voor wie den schuldige aan den ongelukkigen steenworp zo

opgeven, en *f* 300 voor hem „die den aggresseur der oproerige bewegingen of die daarin eenig werkelijk deel hebben genomen, zal weten aan te wijzen.” Nadat én D'Hauw én Du Coëtlosquet deze publicatie hadden goedgekeurd, werd zij gepubliceerd.

Met deze en eenige andere maatregelen van voorzorg liep de dag ten einde. Wel kwam er 's avonds een groote menigte op de been, maar alles liep zonder geschreeuw of dadelijkheden af. Voor niemand was de ernstige loop, dien de zaak nam, onaangenamer dan voor den heer Beelaerts, die ze zoo kalm had opgenomen. Men zeide dat hij de zaak te gering had geacht, en beschuldigde hem van gebrek aan waakzaamheid en krachtsontwikkeling. Met bijzondere warmte en nadruk beval de burgemeester bij het toezenden der publicatie hem de zorg voor de handhaving aan: „je recommande la recherche de toute cette affaire à votre plus sévère attention et m'en remets aussi entièrement à votre activité particulière pour cet objet comme aussi pour l'exécution de la justice relativement aux notifications précédentes, et pour que par la suite vous vous opposiez avec la plus grande vigueur à tous les mouvemens populaires dans leur principe.” Dat de hoofdofficier de strekking dezer woorden heeft gevoeld blijkt uit zijn antwoord: „vous pouvez être assuré que je ferai tous mes efforts pour arrêter les coupables et que par une justice active je ferai dissiper les plus petits rassemblements comme aussi que d'après l'exigence des cas je procéderai criminellement contre ceux qui se conduisent d'une manière contraire à l'intention ou à la lettre de la dite publication ainsi qu'il est statué par les loix du Royaume.”

Zoo scheen de zaak geschikt. Het volk onthield zich van alle betooning zijner geringe sympathieën, en de

hoofdofficier, door het gebeurde wakker geschud, zou in het vervolg wel voor zoodanige botsingen weten te waken.

Doch in den raad der goden was het anders besloten. De steen, die den naar huis terugkeerenden officier had getroffen, dreigde Rotterdam een tal van onaangenaamheden te bezorgen.

In de eerste opwelling van zijn drift had de luitenant-kolonel Coëtlosquet aan den generaal Dessaix geschreven.

Ook al wilde hij, wat wij niet weten, later kon hij de uitwerking van dit schrijven niet beletten. Een eerste vrucht daarvan werd openbaar, toen de generaal den majoor D'Hauw, plaatscommandant, verantwoordelijk stelde voor elke beleediging aan troepen of onderdanen des keizers aan te doen. D'Hauw, die blijkbaar met deze opdracht niet bijzonder ingenomen was, gaf den burgemeester Van Teylingen er kennis van en wist, om alle botsing ook door woorden te vermijden, geen beter middel dan het volgende. „Je vous invite" — schreef hij aan den burgemeester — „à continuer les mesures qui ont été prises hier, et que jusqu'à disposition ultérieure il se trouve tous les soirs quelques sergeants de police au *taptou*, et que quelques uns d'eux suivent les trompettes et les tambours jusque à leurs quartiers, pour voir s'il se passe rien d'irrégulier, à l'effet de pouvoir immédiatement saisir les coupables comme aussi de dissiper les petits et grands attroupemens, et d'écarter la suite de drôles, qui poursuivent les détachemens, patrouilles ou gardes, car au moindre cri d'outrage il pourrait aisément se faire qu'il arrivait des malheurs, ce qu'à tous égards nous devons tâcher de prévenir." Of deze bescherming, door de politie aan de militaire macht verleend, bijzonder vleiend was te noemen, kunnen wij daarlaten. Als maatregel om botsing te voor-

komen, door de schuldigen onmiddellijk te treffen en de onschuldigen voor de ongelukkige gevolgen van het vergrijp van anderen te vrijwaren, kon zij doeltreffend werken.

Van de genomen maatregelen werd onmiddellijk aan den minister van Binnenlandsche Zaken, den Hollandschen generaal Van Helden en den Franschen generaal Piré kennis gegeven. Men hoopte op die wijze den indruk te verzwakken, dien het schrijven van Coëtlosquet op de hooge militaire machten mocht hebben gemaakt. Maar reeds spoedig bleek het, dat men zich met het doodbloeden der zaak niet kon vleien. De plaatscommandant D'Hauw vroeg den 26sten mededeeling van alle bescheiden en informatiën, die men had ingewonnen, daar van hooger hand hem verslag van het gebeurde was gevraagd. De burgemeester, op grond dat politie en justitie in Rotterdam als in het geheele rijk waren gescheiden, verwees hem naar den hoofdofficier, onder wiens departement de zaak thuis behoorde.

Uit het *Procès-Verbal de ce qui s'est passé dans la ville de Rotterdam le 23 du mois de Mai et des mesures prises par la police ce jour et les jours suivants*, opgemaakt den 23sten Juni, blijkt dat er toen, een maand na het gebeurde, nog geen schuldigen waren ontdekt. Veel belangrijks zal dus den 26sten Mei de hoofdofficier niet aan D'Hauw hebben gemeld. Dit was waarschijnlijk de reden, dat de generaal Van Helden zelf twee dagen later naar Rotterdam kwam. Hij hield met de autoriteiten eene conferentie ten huize van den heer Beelaerts, die ongesteld schijnt geweest te zijn, waar het volgens het *Afzonderlijk Verbaal van den Burgemeester* zeer amicaal toeging. Men gaf hem mondeling de weinige informatiën, die te geven waren.

Maar hiermede was de zaak niet afgeloopen. In den middag van denzelfden dag (28 Mei) zond de kolonel van het 8ste regiment huzaren, baron Domon, den burgemeester copie toe van een brief van den brigade-generaal De Piré. „Je vous préviens que par ordre de Son Excellence Mons. le Maréchal, Duc de Reggio, mon quartier-général doit être établi à Rotterdam et que vous devez y faire préparer des quartiers pour le retour de votre Esquadron détaché à la Haye, ainsi que pour quelques Compagnies d'Infanterie. Cette mesure a été dictée par le mécontentement que S. E. a éprouvé de la conduite de la ville de Rotterdam envers votre Régiment."

Waarlijk, de steenworp van den een of anderen straatjongen dreigde Rotterdam duur te staan te komen. Het gemeentebestuur was in pijn en banden, maar verzuimde geen oogenblik om al het mogelijke te doen, ten einde aan de gehate bezetting te ontsnappen. Onmiddellijk na de ontvangst van het onwelkom bericht schreef de burgemeester aan den kolonel Domon, dat „met de beste intentie de localiteit van de stad op dit oogenblik niet permitteert de levering van cazernen, stallen noch fournituren voor de troepen, die Z. Exc. de maarschalk van Reggio voornemens is naar deze stad te zenden, en dat er, zoo Z. Exc. bij zijne intentie bleef persisteeren, niets zoude overig en de burgemeester verpligt zijn om de troepen bij de burgers te billetteeren." Doch Domon was slechts de tusschenpersoon, niet de beslissende. Het gemeentebestuur haastte zich daarom de tusschenkomst van den minister van Oorlog en van dien van Binnenlandsche Zaken in te roepen, ten einde van het ontvangen van meer garnizoen in Rotterdam verschoond te worden. De expresse, die missive naar Amsterdam bracht, kwam den volge

avond met een briefje van Cambier aan den burgemeester terug, waarin hij beloofde, allen mogelijken invloed bij Oudinot te zullen aanwenden.

Doch voordat die pogingen een goede uitwerking konden hebben, of deze ten minste bekend zijn, ontving Rotterdam reeds het gevreesde garnizoen. Den 31sten rukten drie compagnieën infanterie en een escadron huzaren de stad in. De brigade-generaal Piré kwam des namiddags te 2 uren te Rotterdam aan en nam voorloopig zijn intrek in de *Maréchal de Turenne.* In welk eene stemming hij kwam, bleek al aanstonds uit zijn eersten brief aan het bestuur.

Rotterdam le 31 Mai 1810.

A Monsieur le Bourguemestre de la ville de Rotterdam.

Je vous préviens, Monsieur le Bourguemestre, que Son Exc. monseigneur le Duc de Reggio, Commandant en chef en Hollande, vient de me nommer Commandant Supérieur militaire de Rotterdam et arrondissement. Son Excellence m'a ordonné 1° de lui transmettre les renseignemens les plus détaillés et les plus positifs sur les événemens du 23 de ce mois, sur ce qui l'a précédé et sur les suites données à la proclamation que vous avez faite le 24 du même mois. 2° de lui répondre personnellement de la tranquillité future de la ville de Rotterdam et de ce qu' aucune insulte ultérieure ne puisse être faite à l'uniforme français. 3° d'augmenter le garnison de Rotterdam, et à *titre de punition*, de trois compagnies d'infanterie et d'un escadron de hussards. Vous aurez soin que l'établissement des hommes et des chevaux soit conforme aux instructions que j'ai donné au commandant de la place et en ce qui

le concerne à Mr. le baron Domon, Colonel du 8me Régiments Hussards. Je comte qu'il ne me parviendra aucune réclamation à ce sujet.

J'apprends avec la plus grande surprise qu'aujourdhui 31 Mai, 8 jours après les funestes évènemens du 23, aucun coupable n'a été arrêté et que la police de cette ville paraît dans une parfaite ignorance de ce qui s'est passé et des moyens de connoître les individus composant les rassemblements nombreux qui ont insulté grièvement les troupes de Sa Majesté l'Empereur. Je vous déclare que je ne puis considérer ce défaut de satisfaction due à l'outrage fait aux troupes françaises que comme mauvaise volonté de la part de l'administration de la ville de Rotterdam ou comme nullité de sa part.

J'ai l'honneur de vous prévenir en conséquence que je rends compte à Mr. le Maréchal Duc de Reggio des faits contenus dans cette lettre et que ne pouvant obtenir des administrations municipales et judiciaires de la ville de Rotterdam justice pour le passé je ne puis luiréprondre de l'avenir.

J'ai l'honneur de vous saluer,

Baron de Piré,
Général de Brigade.

Men ziet — van gebrek aan ijver ten minste was de brigade-generaal de Piré niet te beschuldigen. Jammer slechts voor hem, dat er andere invloeden dan de zijne, en daaronder machtige, op Oudinot werkten, zoodat de Fransche maarschalk, behoorlijk voorgelicht over de beuzelachtigheid der zaak, geen werktuig werd in de handen van officieren als Coëtlosquet en de Piré. Op denzelfden dag, dat Piré zijn epistel aan den burgemeester toezond,

schreef de minister Cambier aan dezen een korter en aangenamer briefje: „De ondergeteekende Minister van Oorlog heeft de eer, den heer Burgemeester van Rotterdam te informeeren, dat hij alle instantiën gedaan heeft bij den heer Maarschalk hertog van Reggio om den aanmarsch van troepen na Rotterdam te prevenieeren, dat hij hoopt hierin, immers gedeeltelijk, te zullen geslaagd zijn, doch dat, zoo hij zig hierin mogt teleurgesteld zien, hij niet zal ophouden bij Z. E. den Maarschalk op het terugtrekken der Troepen aan te dringen, en zooveel van hem afhangt te zorgen, dat de stad niet bovenmate bezwaart worde. Hij hoopt aan den anderen kant, dat de heer Burgemeester zal zorgen, dat niets gebeure 't geen aanleiding of voorwendsel tot nieuwe klachten zou kunnen geven."

Dat de laatste verzekering spoedig en gewillig gegeven werd, behoeft wel geen betoog. Was de bezetting op zich zelf een ergernis, zij werd het te meer, nu ze een man als de Piré aan haar hoofd had. De roerige Franschman rustte geen oogenblik. Zijne klachten en geschrijf brachten bijkans alle autoriteiten in beweging; de kwartier-drost kreeg brieven en copie van brieven van hem, vol klachten over het Rotterdamsch bestuur en de beleediging aan de Fransche uniform aangedaan. Hoezeer zijn geschrijf de hoofden begon te agiteeren, blijkt uit niets duidelijker dan uit het schrijven, dat de landdrost van Maasland zich verplicht achtte (1 Juni) tot den burgemeester van Rotterdam te richten. „Hoezeer ik niet anders mag veronderstellen, dan dat zoowel door u als door den Hoofdofficier alles zal zijn en worden aangewend, om de daders en medeplichtigen van het oproer te ontdekken en ter condigne straffe te laten brengen, zoo kan ik echter, in

aanmerking nemende de groote gevolgen, welke soms dit geval zoude kunnen na zig slepen, niet voorbij, u, mijn Heer de Burgemeester, daarop nader opmerkzaam te maken, en u dringend te adhorteeren en des noods op uwe verantwoordelijkheid te gelasten, om niets onbeproefd te laten, om de schuldigen te ontdekken, en bij voortduring ook van uwe zijde met allen ijver voor de bewaring der rust te zorgen." Men ziet, Piré had zoo hard geblazen, dat allen bang werden.

Van Molitor echter had Piré geen steun te verwachten. Zijn naïeve verklaring, dat hij voor de toekomst niet kon instaan, zoude, doch in een anderen zin dan hij had bedoeld, de volle waarheid blijken. De minister van Oorlog, die niet opgehouden had voor Rotterdam in de bres te springen, had het genoegen den 3[den] Juni den burgemeester te berichten, dat zijne pogingen geslaagd waren. "De Hertog van Reggio, die zich te Utrecht bevindt, heeft, na mij geobserveerd te hebben, dat hij tot hiertoe gemeend had te mogen twijfelen, of uw gezag genoegzaam wezen zou om de ingezetenen tot hun pligt te houden, naardien men bij de jongste beweging het attroupement van bijna 6000 menschen had moeten aanzien, met observatie dat mitsdien het belang der vreedzame burgers de tegenwoordigheid van een sterk garnizoen scheen te vorderen, niettemin wel willen cedeeren aan mijne instantiën: hebbende Z. Exc., zich volkomen verlatende op mijne verzekering, dat de rust niet zou gestoord worden, dan ook bevelen tot den terugmarsch der onlangs naar uwe stad getrokken troepen gegeven."

Zoo eindigde de vreeselijke historie van den moordaanslag op een Fransch officier. De wakkere de Piré verliet met zijne huzaren en infanterie Rotterdam. De stad kwam

voor ditmaal met den schrik vrij. Maar zonder offer werd de beleedigde volkstrots niet verzoend. Mr. A. W. Beelaerts, dien men verantwoordelijk stelde wegens het niet ontdekken van den schuldige, nam zijn ontslag. Den 12den Juni werd hij bij besluit van koning Lodewijk uit zijne beide betrekkingen van hoofdofficier der stad Rotterdam en substituut-fiscaal der middelen te lande eervol ontslagen en vervangen door Mr. François van Hoogstraten. Het ontslag van den heer Van Teylingen als burgemeester, twee dagen later, zal wel dezelfde reden gehad hebben.

Men ziet, dat deze geheele zaak in den aanvang weinig om het lijf had. Zij heeft beteekenis als bijdrage tot den geest van afkeer en onwil, die onder de Fransche troepen hier te lande jegens de bevolking heerschte, en, omgekeerd, de bevolking jegens hen bezielde. Maar zij heeft bovendien waarde als een proeve van de lofwaardige gematigdheid, waarmede de hertog van Reggio zijn lastig opperbevel in deze moeilijke dagen heeft vervuld.

VII

DE OMWENTELING VAN 1813.

DE OMWENTELING VAN 1813.

I

ONDER FRANSCH BESTUUR.

Het jaar 1795 zag de uitvaart van een doode, wiens leven óverleven was geworden. De Republiek der Vereenigde Nederlanden bezweek. De inval der Franschen, de vlucht van Oranje en de val van het geheele oude bestuur verdreven den laatsten schijn der eertijds zoo machtige Republiek, die reeds lang door krachteloosheid en gebrek aan energie hare waardigheid en haar aanzien had overleefd.

Te midden van verraad en van moord was zij geboren. Toen de noodlottige kogel van Balthazar Gerards Willem van Oranje ter neder wierp, had hij in hem den aanstaanden graaf van Holland en Zeeland getroffen. Oranje's dood was het geboorteuur der Republiek geweest. Terwijl Elisabeth's dubbelzinnige staatkunde faalde en Leicester's eigenbatige plannen mislukten, was de kracht der Staten gewassen en de Republiek ontstaan.

Twee eeuwen had ze geleefd. Krachtig, zoolang het gemeenschappelijk gevaar de kleine belangen voor de groote deed achterstellen, werden de Vereenigde Provinciën to

een machtigen staat, die Spanje vernederde, Engeland deed beven en Frankrijk in toom hield. In het dok van Amsterdam lagen de sleutels van de Sond, maar ook van de Theems.

Doch het gevaar week, de strijd werd met de overwinning, de krachtsinspanning met eer, aanzien en weelde gekroond, de vrede strooide zijne palmen. Toen openbaarden zich de geheime kwalen, die het lichaam sloopen zouden. De oude, mannelijke veêrkracht werd ontzenuwd door de weelde. Na zooveel gekampt, na zoo lang gestreden te hebben, wilde men de vruchten genieten. Rust, die een ongestoord genot vergunde, werd het hoogst geacht; krachtsinspanning, die nieuwe zorgen baren en nieuwe gevaren met zich zou brengen, als het grootste gevaar gevreesd. De vaderen werden geprezen, maar niet nagestreefd; de roem der vaderen werd uitgebazuind, maar niet gehandhaafd. De natie, die zooveel had gestreden en gezwoegd, wilde nu van al hare moeiten uitrusten, de vruchten van haren arbeid genieten; en het geslacht, dat zich tot kalm genieten en tot niets dan genieten zette, vergat dat het slechts de vruchten verbruikte van het zweet zijner vaderen, zonder aan zijne kinderen eene gelijke reden tot dankbaarheid na te laten. Wel waren er, die eene waarschuwende stem deden hooren en op de rampzalige gevolgen, die zulk eene dommelzucht moest na zich sleepen, opmerkzaam maakten, doch zij werden niet gehoord. De vele gebreken, die aan het staatsbestuur der Republiek knaagden, werden niet verholpen; wel gekend, doch ontveinsd. Niet langer was het algemeen belang, het belang van den staat, de drangreden, die het handelen leidde: maar het eigenbelang, het voordeel van enkele familiën, die op het kussen waren gezeten, het voordeel

van het kind, dat reeds in de wieg tot de bevelhebbers van het leger of tot de regenten des lands behoorde, leidde de staatkunde der Republiek. De losse band, die de provinciën na 1650 verbond, was uiteengerafeld en er bleef weinig meer over, dat den krachtvollen ouden tijd herinnerde, dan de schatten, door de vaderen bijeenvergaderd en de bleeke weêrschijn hunner roemrijke daden. De Nederlanders der 18de eeuw leefden bij den dag voor den dag: onbekommerd wat de nieuwe morgen brengen, welk eene verantwoording de toekomst van hen vragen zou. Après nous le déluge!

De nieuwe morgen kwam en de dijken werden doorgebroken de vloed brak los over de velden; alles werd in zijne vaart ter neder geworpen. De Republiek viel en sleepte in haren val schuldigen en onschuldigen mede. De goedhartige en zwakke Willem V boette voor de fouten van zijn volk, meer nog dan voor zijne eigene. Beladen met een wicht van verwijten, die het scheldende geslacht met meer recht aan zijne eigen vaderen had kunnen doen, week hij het land uit en ruimde het veld voor den broederlievenden Franschman. Doch maar al te duur werd de hulp van den gewilligen nabuur betaald. De opofferingen, die de Bataafsche Republiek zich ter wille van Frankrijk getroosten moest, werden talrijker en zwaarder, naarmate het Fransche bewind met meerdere volharding eene bepaalde gedragslijn begon te volgen. De bondgenoot werd langzamerhand als een afhankelijke beschouwd en behandeld, en de Fransche Republiek greep, als ze 't noodig oordeelde, met geweld in den gang van zaken in. En weldra moest de laatste schijn van zelfstandigheid wijken voor eene volkomene afhankelijkheid, toen de gelukkige krijgsman, wiens overwinningen Europa's ver-

bazing reeds hadden opgewekt, zich eerst als Consul, later als Keizer, aan het hoofd van den staat had geplaatst. De Bataafsche Republiek, flauwe nabootsing der Fransche, moest op Napoleon's eisch zich eene wijziging in den staatsvorm laten welgevallen en een Raadpensionaris aan haar hoofd plaatsen. Doch het was slechts voor korten tijd. Toen de raadpensionaris Schimmelpenninck bijkans geheel het gezicht begon te missen, had Napoleon een zeer geschikte aanleiding, om hem ongeschikt voor zijne hooge betrekking te verklaren. Het was beter een koningschap te vestigen, dat eng met Frankrijk verbonden was: Lodewijk Napoleon, de broeder des keizers, was de persoon, aan wien Holland behoefte had.

Hoe aanlokkend het voorstel ook was, het verzet duurde lang, en eindelijk werd alleen "uit nooddwang ter vermijding van ontwijfelbaar meerdere rampen", [1] toegegeven. Zonder eenigen uitslag ging eene commissie [2] naar Parijs, waar ze zelfs niet tot den keizer toegelaten werd. Alleen Verhuell, de Hollandsche gezant te Parijs, werd tot hem geroepen. Te vergeefs betoogde deze hem de weinige voldoening, "die de Prins zou inoogsten in een land, dat gesteld was op zijn ouden regeeringsvorm en zulk een afkeer betoonde van het monarchale regeeringstelsel, dat men, in weêrwil van al den eerbied voor den Keizer, den Prins met weêrzin, zelfs met afkeer zou zien komen." Op dit vrijmoedig woord antwoordde Napoleon op een zoo gestrengen toon, als Verhuell nooit had opgemerkt: "welnu, dewijl de Hollanders niet willen toegeven aan de goede voornemens, die ik voor hen koester, zal ik hun

---

[1] Woorden van het Groot Besogne bij: R. J. Schimmelpenninck en eenige gebeurtenissen van zijn tijd II, 180.

[2] Groen van Prinsterer, Geschiedenis des Vaderlands, bl. 1196.

een mijner generaals zenden, den maarschalk Davoust of Soult, om hen te regeeren: zij zijn een Franschen Prins onwaardig." [1] Deze bedreiging van eene dadelijke inlijving deed allen tegenstand ophouden en de aangewezen Lodewijk Napoleon werd ootmoedig tot koning van Holland begeerd. Men gaf toe, om grooter gevaren te voorkomen; doch velen waren er ook, die de verandering niet zeer sterk betreurden en in de verheffing van een lid van het keizerlijk huis op den troon van Holland een waarborg meenden te zien voor toekomend geluk. De omwenteling van 1795 en de volgende staatsveranderingen hadden niemands wenschen, zelfs niet van de meest bescheidenen, bevredigd. Napoleon had in de laatste jaren op den gang van zaken toch zoo grooten invloed gehad. Het scheen daarom beter een gouvernement, dat, ondanks Schimmelpenninck's bekwaamheid, zwak naar buiten en machteloos in binnenlandsche aangelegenheden was, met een bestuur te verwisselen, dat aanspraak mocht maken op de belangstelling en zorg van den keizer. Een vorst, door banden van bloedverwantschap aan den machtigen beheerscher van Frankrijk verbonden, zou het land beter kunnen beschermen, dan een veel- of eenhoofdig inlandsch bestuur.

De nieuwe koning kwam, aanbevolen door den gunstigen dunk van allen, die hem hadden leeren kennen. De menigte juichte en alle standen, de oude aristocratie en de hoogere standen niet het laatst, spoedden zich tot den nieuwen vorst. De gemakkelijke en welwillende ontvangst van Lodewijk en zijne gemalin nam ieder voor hem in. Nooit te voren was de weg van 's-Gravenhage naar het huis in 't Bosch zoo druk bereden als in die dagen. [2]

---

[1] Verhuell, Het Leven van Graaf Verhuell, bl. 19.
[2] Verhuell, bl. 50, 52.

Weinige maanden na zijne troonsbestijging stelde Lodewijk de ridderorde der Unie in, met de zinspreuk: *doe wel en zie niet om!* [1] Als waren de Hollandsche woorden voldoende om een Hollandsch hart te verlokken, werd het ridderlint met gretigheid begeerd en met dankbaarheid aangenomen; zelfs de ernstigste mannen maakten hierop geene uitzondering; men vroeg zich, naar het scherpe woord van Verhuell, niet af: heb ik die onderscheiding verdiend? Genoeg, dat de koning iemand die waardig had gekeurd.

Deze groote gemakkelijkheid, om zich in den nieuwen toestand te voegen, was gedeeltelijk het gevolg van het gevoel van afmatting, dat zich in de laatste jaren van alle standen had meester gemaakt. Thans scheen de onzekere toestand geëindigd en een nieuw leven, wel vol bezwaren maar aan minder wisselvalligheden blootgesteld, begonnen. Ook de persoon van den nieuwen vorst boezemde vertrouwen in. Zijne ronde verklaring, dat hij noch staatsbankroet, noch conscriptie wilde, dat hij Hollander was geworden, sinds hij den voet op dezen grond had gezet, won hem de harten ook van hen, die weinig met zijne komst ingenomen waren. Hij bezat, als hij wilde, den slag om menschen voor zich in te nemen. Toen hij Van der Goes tot minister van Buitenlandsche Zaken wilde benoemen, riep hij hem tot zich in zijn kabinet en sprak hem aan: „Men heeft getracht mij tegen u in te nemen, maar zelfs uwe vijanden getuigen van uwe rechtschapenheid. Wilt gij uw Vaderland onder mij dienen?" [2] Welk staatsman kon bij zulk eene toespraak zijne diensten weigeren?

En het waren niet alleen de hoogere standen, die hij tot

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.
[2] Documents historiques, 155, 171.

zich wist te trekken, ook de natie in 't algemeen wist hij aan zich te hechten. Hij deelde met het volk, dat hij regeerde, de deugden van goedhartigheid en weldadigheid. Toen in 1807 het springen van een kruitschip de stad Leiden in diepen rouw dompelde, ijlde hij zelf naar de plaats des ongevals en klom, bij het akelig licht der nog brandende woningen, over het puin der ingestorte huizen, om de verminkten en gewonden te redden. Uit zijne eigene middelen voegde hij rijke ondersteuning aan de groote giften toe, die de natie voor de ongelukkigen te zamen bracht. Evenzoo zag men hem in 1809, toen eene hevige overstrooming een deel van Gelderland en Zuid-Holland teisterde, op den waggelenden dijk nabij Gorinchem zich aan levensgevaar blootstellen. [1]

Doch meer nog dan zijne hartelijke deelneming in de rampen des volks, deed zijn eerbied en ondersteuning van de hoofdelementen der volksbeschaving hem de algemeene achting en liefde winnen. Kort vóór zijne komst was voor de eerste maal in dit land het lager onderwijs door eene wet geregeld, waarbij van staatswege scholen werden geopend, zonder dat eene gelijke vrijheid aan bijzondere personen werd ontzegd, zoo ze slechts aan bepaalde vereischten voldeden. Deze wet, die de grondslagen van het volksonderwijs vaststelde, bleef onaangetast. De koning kende de Hollandsche taal niet, maar wilde ze leeren. Wekelijks kwam Bilderdijk zijn koninklijken leerling onderwijzen, schoon met weinig vrucht, naar men zegt. [2] Lodewijk wilde Hollander zijn, maar bleef niettemin in denkbeelden en richting Franschman. Zoo richtte hij,

---

[1] Leven van D. J. van Lennep, I, 282.
[2] Zie Hist. Bladen, 1e dr. I, 391; 2e dr. I, 406; 3e dr. II, 284.

meenende dat de ontwikkeling van kunsten en wetenschappen zich met geweld laat dwingen, een Instituut voor letteren en fraaie kunsten op, tot welks lidmaatschap hij de uitstekendste vaderlandsche geleerden, Bilderdijk, Van der Palm, Siegenbeek, enz. riep. Ook buiten het Instituut toonde hij hen te waardeeren; hij ontving hen aan zijn hof, schonk een enkelen (Bilderdijk) een jaargeld, en erkende hunne verdiensten met het ridderlint der Unie. Landbouw en nijverheid zocht hij te bevorderen door de ondersteuning aan de commissie van landbouw gegeven, door de aangevangen droogmaking van den Zevenhuizer plas en door den aanleg van straatwegen, zoodat het niet te verwonderen is, dat de volksoverlevering ook nog in onze dagen een gunstig oordeel over dezen koning van vreemden oorsprong velt.

Doch al deze eigenschappen en deugden, die een sieraad uitmaken van een bijzonder persoon, vormen den regent niet. In andere tijden, in dagen van rust en vrede, had een man als koning Lodewijk een goed vorst kunnen zijn; de toestand van zijn volk en van den tijd eischte grootere talenten. Ter wille van zijne waarachtige zucht, om zijn koningschap bemind en den onderdaan gelukkig te maken, zag de Hollandsche natie veel over het hoofd, wat ze aan elk ander regent nooit zou vergeven hebben. Met haren spaarzamen aard kwam het weinig overeen, dat de koning onophoudelijk zijne residentie verlegde en van Den Haag naar Utrecht, van Utrecht naar Amsterdam verhuisde. Zijne vrome voornemens, [1] om de volksdeugden van zuinigheid en eenvoud zich eigen te maken, liet hij spoedig varen, en meer en meer wonnen pracht en weelde aan zijn

---

[1] Verhuell, blz. 40, enz.

hof veld. De rijk met goud geborduurde rok verving de deftige zwarte kleederdracht; prachtige feesten en vertooningen volgden elkander op. Men zegt, dat in die dagen een Franschman, door een der hovelingen gevraagd, wat hij van hen en van dit alles dacht, antwoordde: zoo De Ruyter en de De Witten konden opstaan, zij zouden u met kinderroeden uit dit oude Stadhuis jagen. [1] Deze dolle geldverkwisting, het gevolg van zijne liefde tot koninklijk vertoon, die hem o. a. ook maarschalken van Holland deed scheppen, wier maarschalksstaf straks door den keizer werd verbroken, is het hoofdverwijt tegen zijne regeering. Hij kende den schuldenlast, waaronder het land gebogen ging, hij liet leeningen sluiten om in de dringendste behoeften te voorzien, en toch verkwistte hij 's lands penningen. Toen hij op den troon kwam, bedroeg de rente der schuld ruim dertig millioen gulden; bij zijn vertrek, slechts vijf jaar later, was ze tot bij de veertig millioen geklommen. [2] Een spaarzaam bestuur zou hem een duurzamer recht op den dank van zijn volk hebben gegeven, dan zijne goedhartigheid, die dikwerf zwakheid werd, en zijn machteloos trotseeren van den oppermachtigen broeder.

Prins Lodewijk Napoleon toch was door Napoleon volstrekt niet op den troon geplaatst, om een zelfstandig leven te leiden en een Hollandsch vorst te zijn. Toen Napoleon hem op verzoek van de afgevaardigden van het Bataafsche volk als hun koning afstond, had hij hem o. a. deze woorden toegesproken: „Houd nimmer op, Franschman te zijn. De waardigheid van Connétable des Rijks zal door u en uwe nakomelingen worden behouden; zij zal u de

[1] Schimmelpenninck, II, 206.
[2] Schimmelpenninck, II, 207.

plichten jegens mij te binnen brengen en het gewicht, dat ik hecht aan de vestingen, die het noorden van mijn rijk beveiligen en wier verdediging ik u opdraag." [1]

Menige brief en menige daad van den keizer riepen den koning den inhoud van deze vermaning in 't geheugen terug. Lodewijk kon den titel van koning dragen, doch in werkelijkheid mocht hij niets dan de stadhouder van den keizer zijn. Hij was aan het hoofd der zaken hier te lande geplaatst, gelijk Murat te Napels, Jêrome te Kassel, Eugenius te Milaan en Jozef te Madrid, om al de krachten van het door hem bestuurde volk aan de bevestiging en uitbreiding van het Fransche keizerrijk dienstbaar te maken. Dit was het groote einddoel, waaraan alles ondergeschikt moest worden. Geen wonder, dat Napoleon verre van ingenomen was met den door Lodewijk betoonden eerbied voor de Hollandsche nationaliteit, met zijne begunstiging van taal en letterkunde, met zijne dolle geldverkwisting, die het land verarmde, en zeer ontevreden was over diens voortdurende weigering, om de rente der schuld te tierceeren en de Fransche conscriptie in te voeren. Dit alles, gevoegd bij zijne nalatigheid om de marine op dien voet te brengen als Napoleon wenschte, was zeker reeds ruim voldoende om den toorn van dezen op te wekken. Doch er kwam ras eene grieve bij, die meer dan al het andere eene verzoening tusschen de beide hoven voor goed onmogelijk maakte.

Nadat in het laatst van 1805 Oostenrijk tot den vrede van Presburg was gedwongen (26 Dec.); in Napels, bijna gelijktijdig (15 Dec.), de dynastie der Bourbons was verdreven, om vervangen te worden door Jozef Bonaparte (Febr. 1806), later door Murat; eindelijk ook Pruisen

[1] Doc. hist., I, 130. Hist. Bladen, 1e dr. I, 393; 2e dr. I, 408; 3e dr. II, 236.

(Jan. 1806) was bezweken en het Rijnverbond (12 Juli 1806) de kleinere Duitsche vorsten tot satellieten van den grooten overweldiger had gemaakt, was er slechts ééne macht in Europa, die voortdurend het Keizerrijk van het Westen weigerde te erkennen. Het was Engeland dat, sterk door zijne macht en ligging, nog tegenstand bood. Het moest bedwongen worden en mede zijne schatting bieden aan den opvolger van Karel den Groote. Dankte het aan den handel zijne grootheid en kracht, het moest door den handel vallen.

Aan dit grootsch ontwerp, dat alleen in het hoofd van een veelomvattend genie als dat van Napoleon kon opkomen en alleen door een man als hij met zulk eene volharding en betrekkelijke volledigheid kon worden uitgevoerd, danken we de reeks van besluiten, die het continentaal stelsel vormen. De hoofdinhoud der verschillende decreten, [1] wier opsomming ik mijnen lezers besparen zal, is deze: alle havens van Engeland worden in staat van blokkade verklaard, alle handel met dat rijk wordt verboden. Alle schepen, die in Frankrijk binnenloopen, na Engeland aangedaan te hebben; alle waren, uit Engelsche koloniën of met Engelsche schepen aangevoerd, benevens alle Engelsche magazijnen en eigendommen, worden verbeurd verklaard. Dit stoute handelsinterdict beantwoordde de Engelsche regeering met het bevel, om alle schepen aan te houden, die niet in eene Engelsche haven de gevorderde rechten betaald hadden. Natuurlijk werd daarop van de Fransche zijde elk schip, dat zich aan die voorwaarde onderwierp, voor goede prijs verklaard.

De gevolgen van dezen handelsstrijd zijn onberekenbaar

---

[1] Groen van Prinsterer. Geschiedenis des Vaderlands, bl. 1206.

geweest. De Engelsche waren bleven in de magazijnen opgepropt en konden niet dan met levensgevaar door smokkelaars, duur betaald, of met oogluiking der douanen, door schatten gouds omgekocht, op het vasteland worden ingevoerd. Het is niet na te gaan, welk eene zedeloosheid deze toestand, waarin de eerlijke man een bedelaar werd, terwijl rijkdom voor een valschen eed of omkooperij te verkrijgen was, in alle landen heeft verspreid. Naar de dadelijke uitwerking te oordeelen, misten Napoleon's besluiten het doel niet. Engelands handel scheen geknakt, terwijl in het Fransche gebied en overal op het vasteland de fabrieksnijverheid, niet langer bevreesd voor de machtige mededingster, het hoofd verhief. Doch de misslagen der regeeringen worden, vroeg of laat, door de volken geboet. Terwijl in Engeland het beginsel van vrijheid van handel voortdurend de ontwikkeling heeft gesteund, zoodat de handel deze tijdelijke stremming geheel is te boven gekomen, is de nijverheid van het vasteland ook na 1815 aan bescherming en tarieven, aan de uitsluiting van mededingers gewoon gebleven: eene dwaling, die slechts langzamerhand algemeen is ingezien en wordt opgegeven.

Dit continentaal stelsel werd door Napoleon, gelijk aan alle van hem afhankelijke staten, ook aan het koninkrijk Holland opgedrongen. Lodewijk, die zeer goed begreep, dat het de doodsteek was voor onze kustvaart en den handel met onzijdigen (bijv. Amerikanen) — het eenige wat ons nog restte, daar onze groothandel reeds lang was ontslapen, — aarzelde het in zijne volle gestrengheid uit te voeren. Zijn besluit van 1 Dec. 1806 verklaart het eerste decreet van den keizer der Franschen ook in zijn rijk geldig, "*voor zoover* de reeds genomen maatregelen ontoereikend mochten zijn." Doch deze bijvoeging, aangebracht om de vrijheid

tot latere wijzigingen te behouden, mishaagde den keizer zoo zeer, dat reeds veertien dagen daarna de Hollandsche koning de havens van zijn rijk voor alle schepen moest sluiten. Doch het baatte niet om het misnoegen van Napoleon te verminderen, dat in den voortdurenden smokkelhandel voedsel vond. Te vergeefs beriep Lodewijk zich op den aard en de uitgestrektheid onzer kusten, die de volkomene afsluiting tot eene onmogelijkheid maakten: keizer Napoleon meende, dat men de huid wel kon verbieden uit te wasemen. [1] Het was eene oorzaak van voortdurenden twist tusschen beide hoven. Lodewijk ging voort, gehoorzaamheid te betuigen en den smokkelhandel oogluikend toe te laten. Toen hij in 1807 vele Hollandsche steden bezocht, zag hij, staande op de reê van Texel, vele Amerikaansche en Zweedsche schepen binnenloopen. Een der hoofdofficieren van zijn huis verwonderde zich over de komst der laatste en vroeg Z. M. met een eenigszins spottend *air*, of Z. M. die schepen van Zweden wel gezien had, met welk land Frankrijk in oorlog en alle communicatie verboden was? De koning antwoordde, hem den rug toedraaiende: ik zie niets dan handelsschepen. [2] Doch na weinige dagen kwam er bevel uit Parijs, om onverwijld aan Zweden den oorlog te verklaren.

Het was geen wonder, dat Napoleon's klachten over de slechte handhaving van het verbodstelsel niet verminderden en dat hij zich in menig oogenblik van drift bedreigingen liet ontvallen, die Hollands wantrouwen ten aanzien zijner bedoelingen rechtvaardigden. Maar nog meer werd dit opgewekt door inbreuken, die hij zich veroorloofde te maken op de zelfstandigheid van zijns broeders rijk. Toen Lodewijk

---

[1] Doc. hist., I, 273.
[2] Doc. hist., II, 19.

in September 1807 uit de Pyreneeën, waarheen hij zich voor zijne gezondheid na den dood van zijn zoontje begeven had, over Parijs terugkeerde, bezocht hij den keizer. Zonder zich om de koninklijke waardigheid zijns broeders te bekreunen, had hij gedurende de afwezigheid van Lodewijk, zijne gendarmes en douaniers op Hollandsch grondgebied gezonden. Lachend verzocht hij Lodewijk zich hierover niet te verwonderen. De koning ijlde naar zijn land, doch kwam te laat. Te Antwerpen vernam hij, dat verkleede gendarmes in ieder der drie steden, Bergen op Zoom, Breda en 's-Hertogenbosch, een particulier onder voorwendsel van smokkelarij hadden opgelicht. Woedend over de beleediging, liet hij den generaal Paravicini di Capelli, gouverneur van Bergen op Zoom, vervolgen en een ander hooggeplaatst ambtenaar te Breda afzetten. Doch de gevangenen waren hiermede niet gebaat en alle pogingen om hunne vrijheid te herkrijgen vruchteloos.

Dit proefje had den koning voorzichtigheid kunnen leeren en het nuttelooze van zijn tegenstand doen inzien. Doch het is nog de vraag, of hij wel bij machte zou geweest zijn, om allen smokkelhandel te weren. De onafgebroken linie van visschersvaartuigen, die van Petten tot Katwijk liep, kon zeker wel opgeruimd worden, maar de kustbewoners zouden toch altijd de verboden waar hebben ingevoerd. Hoe 't zij, er was grond genoeg voor de steeds toenemende ontevredenheid van den keizer. Dreigende nota's brachten Lodewijk buiten zich zelven van toorn en vervulden hem met wantrouwen jegens Frankrijks bedoelingen. Te vergeefs smeekten mannen als Verhuell, door hem te recht of ten onrechte beschouwd als meer de belangen van Frankrijk dan van Holland toegedaan, den koning, om toe te geven. Toen alles vruchteloos was, verbood Napoleon

allen handel met Holland, en eene dubbele lijn van douaniers sloot onze grenzen. Thans beloofde de regeering volkomen gehoorzaamheid en het decreet werd tijdelijk geschorst, doch aanstonds weêr van volle waarde verklaard, toen het bleek, dat de smokkelhandel nog niet volkomen werd onderdrukt. De algemeene meening zag in dezen twist Napoleon bezig om een voorwendsel te zoeken, ten einde ons land te kunnen inlijven. Ook Lodewijk geloofde het. In den wrok van zijn gemoed zond hij alle Franschen weg en klemde zich krampachtig aan zijn volk en aan zijn bedreigden schepter vast.

Doch beide zouden hem niet redden, noch hij hen. Een stoot van buiten wierp den papieren troon omver.

In Juli 1809 vertoefde koning Lodewijk aan de baden te Aken, toen op eenmaal hem het bericht verschrikte, dat de grootste landingsvloot, die Engeland ooit had uitgerust, op Walcheren was geland. Blijkbaar was de tocht op Antwerpen gemunt, dat om zijne scheepstimmerwerven, magazijnen, ligging, enz. door Napoleon "een pistool op de borst van Groot-Brittanje en een koninkrijk waard" werd geacht. Oogenblikkelijk snelde Lodewijk naar Amsterdam en nam zulke goede maatregelen, dat hij, ondanks de mislukking van enkele, spoedig aan het hoofd van 6000 man stond. Inmiddels hadden de Engelschen tijd verloren, en toen ze eindelijk wilden doortasten, bleek de verdediging van Antwerpen te sterk. Bernadotte, die ter hulpe was toegesneld, verkreeg het opperbevel; koning Lodewijk moest zijne troepen onder het bevel van den Franschen maarschalk stellen en kon zelf naar huis gaan.

Deze inval der Engelschen, ofschoon ten volle mislukt, bespoedigde de beslissing. Napoleon wierp al de schuld van de voordeelen, door de Engelschen in den aanvang behaald,

op zijn broeder en zocht hierdoor een schijn van recht aan de bezetting van Zeeland te geven. Onmiddellijk nadat het door de Engelschen verlaten was, werd het door Fransche troepen bezet en op Walcheren werd aanstonds allen ambtenaren de eed van getrouwheid afgenomen.

Het bericht van deze daad bracht de grootste ontsteltenis te weeg en dadelijk ontving onze gezant te Parijs, Verhuell, last om de eilanden terug te vragen. Toen diens vertoogen alle uitwerking misten, meende Lodewijk zelf meer te zullen vermogen bij den broeder, wien hij zijne opvoeding dankte; en te kwader ure liet hij zich door eene verklaring van het Fransche hof verlokken, om zelf te Parijs eene verandering te gaan vragen.

Het drietal maanden (Dec. 1809—Maart 1810), dat de koning te Parijs doorbracht, was vol van onaangenaamheden van allerlei aard. Ofschoon als broeder door Napoleon niet onwelwillend ontvangen, moest hij als koning van Holland de bitterste verwijten aanhooren en, somtijds in het openbaar, de hevigste uitbarstingen van 's keizers ontevredenheid verdragen. Bij zijn vertrek had hij aan verzet in vereeniging met Engeland gedacht, en in dien geest bevelen achtergelaten; doch thans moest hij die bevelen intrekken, en den generaal Kraijenhof, die eenige aanstalten tot tegenstand had gemaakt, ontslaan. Alles werd aangewend om hem te bewegen, vrijwillig van den troon afstand te doen en eene schadeloosstelling in Duitsche goederen aan te nemen; en zoo niet, hij zou de inlijving van zijn land toch niet kunnen weren. Door deze en dergelijke bedreigingen, die hij nu eens van den keizer zelven, dan van zijne ministers moest aanhooren, leefde de arme Lodewijk gedurende al den tijd van zijn verblijf in gestadigen schrik en angst. Tot neerleggen van zijne kroon was hij niet te bewegen,

wel tot het doen van concessiën, die, ofschoon ze zijn aanzien verminderden, ten minste het onafhankelijk bestaan van zijn land zouden redden. Na eindelooze beraadslagingen, talloos over- en wederspreken, herhaalde veranderingen, wijzigingen, toevoegsels, afkortingen, enz., die hem nu eens met hoop, dan weder met schrik vervulden, heden hem ongesteld maakten uit vrees dat alles verloren was, hem morgen herstelden uit blijdschap over het gewonnene, kwam men eindelijk tot een besluit. [1]

Den 16den Maart 1810 werd het traktaat met Frankrijk gesloten, waarbij hij Brabant, Zeeland en het land tusschen Maas en Waal aan den keizer afstaan, Fransche troepen in zijne steden en Fransche douaniers in zijn rijk moest dulden. Diep gebogen kwam de vernederde vorst in zijne hoofdstad weder, waar hij met groote blijdschap door zijne onderdanen, die aan zijne terugkomst niet meer geloofd hadden, ontvangen werd. Doch die vreugde zou spoedig verkeeren, want de dagen van het koningschap waren geteld.

Toen alles, wat hij te Parijs had moeten toegeven, in werking trad; toen Fransche douaniers, met onze taal onbekend, alle kusten en havens bewaakten; toen de Fransche troepen Amsterdam naderden, besloot hij voor de overmacht te wijken. Den 1sten Juli deed de koning afstand ten behoeve van zijn zoon, onder regentschap der koningin, omdat hij het ongeluk had zijn broeder te mishagen, zoodat zijne tegenwoordigheid het eindigen van den ongelukkigen staat van zaken tegenhield. Een dag later was hij

[1] Röell, Verslag van hetgeen ter gelegenheid van het verblijf des Konings te Parijs is voorgevallen. Amst. 1837. Thiers, Hist. du Consulat et de l'Empire (éd. Brux.), III, 316 suiv.

op reis naar Töplitz, om nimmer het land weêr te zien, dat hem voor zoo korten tijd eene kroon had geschonken.

Eene algemeene verslagenheid heerschte, toen de afstand en het vertrek van koning Lodewijk bekend werden. De natie had hem leeren achten en ondanks zijne onbestendigheid en spilzucht lief gekregen. Lodewijk Napoleon was geen groot, maar hij was een goed man. Hij verlangde oprechtelijk zijn volk gelukkig te maken, doch miste de kracht, om zich zelven te bedwingen en zijne liefde tot koninklijk vertoon te onderdrukken ter wille van de dringende nooden zijns volks. Voorzeker was deze schuld jegens zijn volk groot; doch de beschermengel der volken, die mede is gezeten in de rechtbank der historie, heeft hem die vergeven, omdat hij de natie ten koste van zijn eigen voordeel voor zooveel ergers heeft bewaard. Indien hij blindelings de Fransche politiek had willen volgen, dan had hij een vorst van een groot rijk kunnen zijn. Maar hij heeft zijn eigen belang verloochend uit liefde tot zijn Hollandsch volk; hij heeft geweigerd de levenskrachten der natie voor de grootheid van Frankrijk uit te putten. Dit moge een misslag zijner staatkunde zijn geweest: het is de beste aanspraak, die hij kan doen gelden op de vergiffenis van het nageslacht.

Toen de tijding van Lodewijk's besluit te Parijs aankwam, bleek de overeenstemming, welke er ditmaal tusschen de broeders bestond. Den 6den Juli ontving Napoleon het bericht, nadat hij juist des morgens een rapport had ontvangen, volgens zijn bevel opgesteld om de redenen te ontwikkelen, waarom de inlijving van Holland bij het keizerrijk moest geschieden. [1] Derhalve, ware Lodewijk

---

[1] Thiers, Hist. du Consulat et de l'Empire, III, 341.

zijn broeder niet voorgekomen, hij zou als een gewoon prefekt smadelijk zijn afgezet.

Napoleon, gelijk ieder en ook Lodewijk wel verwacht zal hebben, weigerde de beschikkingen van zijn broeder goed te keuren. Reeds twee dagen na den afstand trok Oudinot Amsterdam binnen en was de Franschman meester van het land. Weinige dagen later (9 Juli 1810) volgde het besluit van inlijving: Nederland, als „een aanslibsel van het Fransche rijk," was uit de rij der zelfstandige volken gewischt en gehoorzaamde een meester, wien de wil noch de macht ontbraken om zich te doen gelden.

Keizer Napoleon heerschte alzoo ook over Holland. Had hij vroeger der bevriende natie hare afhankelijkheid zwaar doen gevoelen, thans was zijn wil haar wet geworden. Doch, ofschoon hij als de vorst, die niet slechts regeerde, maar ook bestuurde, in de volksmeening op den voorgrond trad, toch was hij voor de menigte meer het geheimzinnige monster uit de verte en werd zijn beeld dikwijls teruggedrongen door zijne dienaars, die op het lot van duizenden zulk een grooten invloed oefenden. Alle ambtenaren van den eersten rang waren vreemdelingen, Franschen,[1] en slechts op posten van minder aanbelang werden Hollanders toegelaten, die ook uit den aard der zaak met de Fransche administratie te weinig bekend waren, dan dat een enkel deel van het algemeen bestuur hun kon worden toevertrouwd. Aan het hoofd der regeering stond Le Brun, hertog van Plaisance, de vroegere ambtgenoot (consul) van den keizer. Eenstemmig is omtrent hem de getuigenis van den tijdgenoot: „een grijsaard, niet onbekend met hoofsche vormen en manieren, zachtzinnig van inborst, ordelijk in huis- en

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

hofhouding, die elk ontving, te spraak stond, aan zijnen niet overdadigen disch noodigde, ieder hooren en niemand dienen kon." [1] In overeenstemming met de geheele inrichting van het Fransche keizerrijk, werd ook de nieuw aangewonnen provincie in departementen [2] verdeeld; werden de oude landdrosten door prefekten, en de burgemeesters door maires vervangen. Onder deze prefekten waren mannen, die meer invloed bezaten dan de goedhartige Gouverneur-Generaal. Op de lippen van de ouderen onder ons zweven twee namen, die de overlevering gebrandmerkt tot de jongeren heeft gebracht. Het zijn die van de prefekten De Celles en De Stassart. Doch het vonnis van den tijdgenoot was niet billijk, toen het deze beide mannen gelijkstelde. Beiden, De Celles en De Stassart, waren, vóór ze in ons land kwamen, reeds in verschillende staatsbetrekkingen werkzaam geweest, en beiden met eere. Niet alleen hadden zij zich onderscheiden door trouwe plichtsbetrachting, maar ook door het bevorderen van wetenschappelijke inrichtingen. De Stassart was zelfs auteur. In het laatst van 1810 werd De Celles tot prefekt van het departement van de Zuiderzee (Noord-Holland of Amstelland en Utrecht) benoemd, en de wijze, waarop hij zich van zijn plicht kweet, deed hem den ongunstigen naam, dien hij draagt, verkrijgen. Vrienden en vijanden stemmen overeen, dat zijn bestuur hard, zeer hard is geweest; dat hij noodeloos en nutteloos de strenge besluiten der regeering in de toepassing harder maakte, in plaats van ze te verzachten. Nog leeft bij onze bejaarden de herinnering van menige wreedheid voort, op zijn bevel bedreven; nog is de wrok over 's vreemdelings

---

[1] V. d. Palm, Gedenkschrift van Nederl. herstelling.
[2] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

hoogen toon en diens beleedigende vormen niet uitgesleten. Hij stelde geen belang en schepte geen behagen in de achting van zijne geadministreerden, en bezat die dan ook niet. Men verachtte hem. Doch niet alzoo was het met De Stassart gesteld. Door eerzucht, door de hoop op bevordering werd hij tot stipte gehoorzaamheid aan de bevelen van hooger hand gedreven. Doch hij heeft de wreedheid der Fransche verordeningen niet verscherpt; integendeel zijn de bewijzen aanwezig, dat hij ze dikwerf heeft verzacht. Jongelieden, voor wie de kosten van het remplacement bij de conscriptie te zwaar waren, werden door hem bij de meest geprefereerde korpsen geplaatst. Zelfs heeft hij eenmaal aan twee Nederlanders, die bij het overgaan tot de vijanden des keizers gearresteerd waren, de vrijheid teruggezorgd. Spoedig in drift ontstoken, was hij dikwijls onbillijk, doch als hij tot kalmte was gekomen en het onrecht inzag, trachtte hij steeds het zooveel mogelijk te herstellen. Wie hem misleidde, gelijk vele Hollanders in hunne opgaven betrekkelijk gewestelijke zaken maar al te dikwerf deden, had zijn geduchten toorn te vreezen. De Stassart zocht werkelijk op zijne wijze, d. i. door stipte volvoering van de keizerlijke bevelen, zonder ze te verzwaren, de ingezetenen gelukkig te maken: het was het geoorloofd middel, dat hij bezigde, om voor zijne eerzucht voldoening te verkrijgen. [1]

Deze waren de twee mannen, die als de invloedrijkste van ons bestuur bekend zijn. Hun uiteenloopend karakter bewijst, wat trouwens wel vanzelf spreekt, dat het ook onder de Fransche ambtenaren niet aan mannen van zeer verschillenden aard ontbroken heeft. Er waren onder hen,

---

[1] Ten Zeldam Ganswijk, Bijdragen tot de Geschiedenis van het Staatsbestuur in ons vaderland, II, 1, bl. 253, 288.

die menschelijk genoeg waren om met matiging en zachtheid de nieuwe regelen bij een volk toe te passen, dat in zijne heiligste belangen, in zijne zeden en gewoonten gekwetst werd. Doch er waren evenzeer, en het zijn niet alleen Franschen maar ook Hollanders geweest, die gretig van de gelegenheid gebruik maakten om, door zelve een weinig den despoot te spelen, anderen het drukkende der afhankelijkheid in hare volle zwaarte te doen gevoelen. Hunne zucht tot heerschen openbaarde zich maar al te veel in kleingeestige verdrukkingen en heeft niet het minst bijgedragen om het vreemde juk ondraaglijk te maken.

Het was aan zulke mannen, dat de zware taak was toevertrouwd, om de nieuwe regeling van den staat, deels het rechtstreeksch gevolg der inlijving, deels door de staatkunde van het keizerlijk bewind voorgeschreven, in werking te brengen. We slaan in de eerste plaats het oog op de drie maatregelen, die koning Lodewijk had geweigerd te nemen en die de oorzaken waren geweest van de worsteling tusschen de beide hoven. De sterkere had gezegevierd en maakte thans van zijne macht gebruik, om zijn wil door te zetten. De drie maatregelen heeten: tierceering van de schuld, invoering van de conscriptie, toepassing van het continentaal stelsel. [1]

De herziening der schuld was een maatregel, door den Franschen keizer reeds aan Schimmelpenninck aangeraden, maar door dezen, gelijk door Lodewijk Napoleon, afgeslagen, hoewel beiden ten volle erkenden, dat onze financieele nood dringend eene verbetering eischte. Sedert de schulden der provinciën, van de generaliteits- en admiraliteitskas, van de Oost- en West-Indische Compagnie door de staatsregeling

[1] Zie Hist. Bladen, 1e dr. I, 406 vg.; 2e dr. I, 421 vg.; 3e dr. II, 251 vg.

van 1798 tot ééne staatsschuld waren vereenigd, was de geldelijke toestand des lands steeds ongunstiger geworden. Toen Lodewijk den troon besteeg, vond hij eene ledige schatkist, een achterstand van 44 millioen, een schuldenlast van 31 millioen renten, een budget, dat nauwelijks voor de helft door de inkomsten kon worden gedekt, en eene uitgeputte natie. Hoe weinig zijne regeering verbetering aanbracht, zagen we reeds vroeger. Het eenige goede, wat hij deed en als koning van Holland moest doen, was het tegenhouden van het staatsbankroet, door Napoleon hem voorgesteld; zijne aftreding echter hief ook dezen laatsten slagboom op. Bij hetzelfde decreet, waarbij Holland met het keizerrijk vereenigd werd, werd ook bepaald: *de interest van de publieke schuld zal niet dan voor een derde over het jaar 1810 in uitgaaf gebracht worden.* Het eigenlijke kapitaal der schuld bleef onaangetast, de staatsschuld verminderde niet, maar vooreerst, als maatregel van overgang, werd slechts een derde der rente betaald.

Het is natuurlijk, dat dit besluit door hen, die het trof, streng werd veroordeeld. Maar er was veel ter verdediging te zeggen. De toestand van 's lands geldmiddelen was van dien aard, dat een doortastende maatregel onmisbaar was. Houden we daarbij in het oog, dat in 1809 en 1810 reeds volstrekt geene rente betaald was, dan moeten we oordeelen, dat Napoleon niets anders deed dan uit te spreken, wat feitelijk bestond. De tierceering was, bij den waren naam genoemd, een staatsbankroet, doch dat niet door Napoleon's besluit in het leven werd geroepen, maar werkelijk bestond.

Doch al erkennen we de betrekkelijke noodzakelijkheid, we verheugen ons toch, dat het geen Nederlandsch vorst

is, wiens nagedachtenis door een besluit, zoo rechtmatig impopulair als droevig verdedigbaar door de tijdsomstandigheden, wordt bezwaard. Ronduit gezegd, had Napoleon tot de tierceering niet mogen besluiten. Hij lijfde de Hollandsche provinciën bij zijn rijk in; Frankrijk zou de lusten der vereeniging genieten, het had ook de lasten moeten dragen. Bovenal is er geen enkele grond van verontschuldiging aan te voeren voor het besluit van 18 October 1810, waarbij de tierceering der schuld ook voor de toekomst verbindend werd verklaard, en dus de belangen van een klein deel des keizerrijks schandelijk werden geschonden, alleen ten voordeele van Frankrijk. [1] Ik geloof, dat het onbestemd gevoel van deze onbillijkheid niet minder over den maatregel heeft doen klagen, dan zijne gevolgen zelve. Er sluimert in den boezem van elk volk een gevoel voor recht en billijkheid, dat, ook waar het eigenbelang het oordeel niet scherpt, de daden der regeering vonnist of billijkt.

De jongste lofredenaar van Napoleon [2] zegt, sprekende van de werking der rentevermindering: "De houders der schuldbrieven waren, het is waar, verslagen over het verlies van ²/₃ van hun inkomen: doch men stelt in het algemeen weinig belang in die kleine kapitalisten, die niet rijk genoeg zijn, om de opmerkzaamheid tot zich te trekken en te ver van het eigenlijke volk afstaan, om de deelneming der groote menigte op te wekken." Zulk een ruw woord, uitgesproken door een man, bij herhaling geroepen om de belangen van een geheel volk te behartigen,

---

[1] G. H. Betz, Finantieele beschouwingen, I. In de Bijdragen tot de kennis van het Staats-, Provinciaal- en Gemeentebestuur van Nederl. IV, afl. 3, 4, Juli 1860.
[2] Thiers.

klinkt als een wreede beschimping, zelfs indien het geene onwaarheid ware. Ook ten aanzien der volkswelvaart geldt het woord: waar één deel lijdt, lijden alle overige deelen mede. De erkenning van de droevige noodzakelijkheid van een doortastenden maatregel mag het oog niet doen sluiten voor de gevolgen. Eene menigte kantoren werd door de daling van de prijzen der effecten tot staking der betalingen verplicht en sleepte in haren val tal van gezinnen mede. Door de verminderde inkomsten werd elk gezin tot vermeerderde zuinigheid gedwongen, alle artikelen van weelde werden afgeschaft, en groot- en kleinhandelaars in deze artikelen tot den bedelstaf gebracht. De inkomsten van liefdadige gestichten, godshuizen en diakoniefondsen waren onvoldoende, om aan den wil der erflaters te voldoen en de behoeften te bestrijden. Mannen, die in vroeger tijd hun leven voor het vaderland hadden veil gehad en deels van een klein pensioen, deels van zuinig vergaarde penningen leven konden, zag men thans als winkelknechts een armoedig bestaan rekken. Wel opende Napoleon het uitzicht op eene herleving van den handel, door een vrijen handelsweg van Amsterdam tot Rome te beloven, doch de tollinie van Braband bleef bestaan en belette zelfs het vervoer binnen de grenzen van het keizerrijk. Onze schepen en onze koloniën, Java het laatst in 1811, waren door de Engelschen genomen. Dadelijk bij de inlijving werd bepaald, dat voor de Engelsche goederen, die door de Engelsche handelaars bij de landing in 1809 in groote menigte en voor geringe sommen waren afgezet, een invoerrecht van niet minder dan 50 pCt. moest worden betaald. En nog scheen de keizerlijke regeering te vreezen, dat onze handelaars te veel zouden verdienen. Het dekreet van 19 Oct. 1810 gelastte, alle Engelsche waren uit de maga-

zijnen te halen en te verbranden. Het continentaal stelsel werd met alle gestrengheid gehandhaafd. Alle havens en kusten waren met douaniers overdekt: op elke visscherspink werd een soldaat geplaatst, voor wiens behouden terugkomst het geheele dorp aansprakelijk was. Op de Noord- en Zuiderzee beletten wachtschepen allen buitenlandschen handel, en ook de binnenlandsche tusschen Friesland en Holland stond geheel stil. Het was niet vergund, zonder geleibrief goederen naar een ander gewest te zenden. Hadden de tabaksfabrieken aan sommigen in de laatste jaren nog een bestaan verschaft, ook dit hield op, toen het staatsmonopolie van de tabak ook hier werd ingevoerd (1 Januari 1811) en de verkoopers slijters voor den staat werden. De jammerlijke gevolgen van al deze maatregelen bleven niet uit. De groote steden werden verlaten en vele prachtige woningen, in dagen van voorspoed gebouwd, gesloopt. In Haarlem 500; in Den Haag niet minder dan 644, zoo groote als kleine. Amsterdam alleen verloor $^1/_7$ der bevolking. [1] Was 't wonder, dat onze vaderen den Franschen beheerscher als »de roede Gods" beschouwden?

Bij maatschappelijken druk is ons volk — en 't is zijn roem! — gewoon, in den schoot des gezins troost te zoeken. Maar ook deze werd hem niet vergund. Want als de huisvader, gedrukt door het lijden zijns volks, zijne eigene woning binnentrad, vond hij daar geen minderen rouw. [2] Napoleon had de conscriptie ingevoerd. De legers van alle natiën bestonden in vroeger eeuwen uit huurlingen en uit hen, die zich vrijwillig tot den dienst

[1] Groen v Prinsterer, Geschied. d. Vaderl. 1822. Ypeij, 477, Schets der gevolgen, enz., bl 59.
[2] Zie Hist. Bladen, 1e dr. I, 411; 2e dr. I, 427; 3e dr. II, 257.

hadden verbonden. De nationale vergadering van 1793 had alle Franschen dienstplichtig verklaard. Door de wet van 19 Fructidor van het jaar VI (5 Sept. 1798) was bepaald, dat allen, die hun 20ste jaar hadden bereikt, loten moesten, wie hunner gedurende vijf jaren het vaderland zouden dienen. Gelijktijdig met de nieuwe inrichting van den staat werd ook de conscriptie in ons land ingevoerd. Het was geen wonder, dat zulk een maatregel, geheel in strijd met de zeden der natie, de bitterste klachten verwekte. Voor ons, die de loting als eene natuurlijke en noodige zaak beschouwen, heeft ze hare bitterheid verloren en zelfs zij, die onder Napoleon's juk het hevigst over de conscriptie hebben geklaagd, hebben zich zonder morren onderworpen, toen zij na het herstel van ons volksbestaan is behouden. Een krachtig bewijs, wat een volk zich getroost voor eene regeering, die het vertrouwt en liefheeft, en hoe het gezond verstand der natie, zelfs door hare tranen heen, de noodzakelijkheid van instellingen leert inzien, welke haar die tranen hebben gekost. Want er is wel geen besluit geweest, dat het jonger geslacht den haat jegens den overweldiger zoozeer met de moedermelk heeft doen inzuigen als dit. De vermeerdering van het leger in drie jaren tijds met 32,000 man werd duur betaald met de verbittering des volks. [1] En er was reden voor die verbittering. De Fransche regeering toch bepaalde zich niet tot het doen gelden der wet voor het vervolg, maar ze gaf haar zelfs eene terugwerkende kracht. Niet slechts zij, die in 1811 den twintigjarigen leeftijd hadden bereikt, maar allen, die in en na 1788 geboren waren, werden aan de wet onderworpen. En ware ze slechts uitgevoerd

---

[1] V. Kampen, Fransche heerschappij in Europa, IV, 197.

met die matiging en verschooning, die de afhankelijke altijd recht heeft van den meerdere te verwachten! Doch er waren ambtenaren — en hier komt den naam van De Celles in de eerste plaats ons voor den geest — die zich tot nuttelooze kwellingen verlaagden. [1] Wie om lichaamsongesteldheid aan het gevaar meende te ontsnappen, zag zich aan lichamelijke marteling blootgesteld, terwijl het remplacement der dienstplichtigen doelloos bemoeilijkt werd. Men zegt, dat Dubois, de secretaris van den baron De Celles, eenmaal betuigd heeft, nooit aangenamer schouwspel te hebben gezien, dan wanneer een Hollander om zijne kinderen weende. Het valt moeielijk zulk een bericht te gelooven; doch zoo het waarheid is, dan heeft hij zeker nimmer ouderliefde genoten, noch den kus eener moeder gevoeld.

Er zijn [2] bijkans vijftig jaren verloopen sinds de drie hoofdmaatregelen van Napoleon het welzijn en het geluk van ons volk ondermijnden. Den duren plicht van onpartijdig oordeelen kan zelfs de stem des bloeds niet opheffen; maar evenzeer mag ook de erkenning van het betrekkelijk noodige en gedeeltelijk nuttige dier besluiten onze deelneming niet verstikken voor de smarten van den tijdgenoot. De tierceering, het continentaal stelsel en de conscriptie verstoorden met te ruwe hand de heilige kalmte van het huiselijk leven, dan dat onze vaderen een open oog konden hebben voor het goede, dat de overheersching hun bracht. De invoering der Fransche wetten was eene weldaad voor een volk, dat in partijschappen verdeeld, steeds, doch tevergeefs, naar een stelsel van wetgeving

---

[1] Id. VI, 197. Lastdrager, Gedenkstuk bl. 72.
[2] T w. in 1862, toen dit geschreven werd

had uitgezien. Ons volk hecht boven andere aan het oude; het is tegen nieuwigheden, reeds als zoodanig, ingenomen. Deze karaktertrek was uit den aard der zake in het begin dezer eeuw, waarin elke volgende dag het werk van den vorigen vernietigde en niets blijvends gaf, nog vaster geworteld dan thans. Elke nieuwigheid schaft oude vormen af, waarin men zich thuis gevoelde en bracht nieuwe formaliteiten mede, waarmede de natie niet dan na verloop van veel tijd vertrouwd en verzoend kon worden. Het kon wel niet anders of het volk, afkeerig van de regeering en aan allerlei groote en kleine kwellingen gewoon, zag in elke nieuwe instelling een nieuw middel ter verdrukking. En het volksgevoel had hier, gelijk zoo dikwerf, gelijk. Want al is de verschijning van Napoleon door hare gevolgen voor Europa en ook voor ons land eene gezegende te noemen, zijne maatregelen hadden alleen tot doel, de krachten der natiën aan de bereiking zijner oogmerken dienstbaar te maken. Daartoe strekte het stelsel van centralisatie, dat aan de regeering eenheid en kracht schonk. Het is zoo, Napoleon heeft eene reeks van dwaze vooroordeelen en instellingen den doodsteek toegebracht; hij heeft de gepruikte beraadslagingen der 18de eeuw vervangen door een krachtdadig handelen; hij heeft eene natie als de onze, die behoefte had aan een geweldigen prikkel, om over allerlei bezwaren van stand en gewoonte kortaf heen te stappen, dien prikkel in de zijde gedreven; doch hij heeft het niet gedaan ter wille van het volk, maar om zijns zelfs wil. De roem van Frankrijk, vertegenwoordigd in zijn eigen persoon, was het einddoel van zijn streven. Hij heeft de vermogens des lands niet ontwikkeld om welvaart en welzijn te bevorderen, maar alleen in zooverre als ze zijne plannen konden steunen. In verband

met den beraamden aanslag op Engeland werd aan Den Helder eene groote uitbreiding gegeven en onze marine verbeterd; tevens werden echter de Amsterdamsche kweekschool voor de zeevaart en het weduwenfonds, tot schade van velen, opgeheven (1811). Voor den waterstaat werd niets gedaan: het dijk- en polderwezen bleef geheel verwaarloosd. Indien Napoleon de krachten van het land gebruikt en tevens voor de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling had zorg gedragen, men zou zijn bestuur nog wel niet liefgehad, maar toch zonder dien wrokkenden haat hebben verdragen.

Niets van dat alles heeft hij gedaan maar integendeel alles aangewend, om de geestelijke ontwikkeling des volks te belemmeren. Hij heeft noch de individueele vrijheid, noch de eerste voorwaarden van een zelfstandig volksleven geëerbiedigd.

Ter instandhouding van de overheersching heeft elke vreemde macht een gestreng en goed geordend politiëwezen noodig. Ook de nieuwe regeering zocht er haren steun in. De Fransche politie bemoeide zich met alles en greep op alles in. Niemand mocht zonder binnenlandschen pas van de eene naar de andere stad reizen. Een ernstig onderzoek werd ingesteld naar de strekking en middelen van het *Genootschap tot verdediging van den Christelijken Godsdienst*, in 't laatst der vorige eeuw te 's-Gravenhage opgericht. Door het geheele land waren geheime agenten der politie verspreid, die ieders gedachten moesten uitvorschen. Een algemeen wantrouwen heerschte. „In den burgerlijken omgang was niemand volkomen veilig. Fransche spionnen waarden rond, onder allerlei gedaanten. Gemeenzame gesprekken werden afgeluisterd. Het gebruik van een dubbelzinnig woord werd ten kwade uitgelegd, als bedoelde

men het Fransche bestuur. Op openbare plaatsen meende men aan het oog der aanwezenden te kunnen zien, of ze Franschgezind waren of niet. De gelaatstrekken der lezers van nieuwstijdingen of staatsbladen werden waargenomen, als waren die onbedriegelijke tolken der inwendige gedachten." [1] De bekende satiricus Fokke Simonsz. hield te Amsterdam wekelijksche samenkomsten met andere letterkundigen. Dit onschuldig feit, gevoegd bij den berooiden staat van 's mans geldmiddelen, gaf aan de politie zulk eene achterdocht, dat ze hem in hechtenis nam en gedurende twee weken hield, zonder dat er eene beschuldiging tegen hem werd ingebracht. De Fransche politie in Duitschland vorderde van hare ambtenaren onder meer eene opgave van alle jonge dochters, oud 14 jaren en daarboven wier huwelijksgoed meer dan 40,000 francs zou bedragen. De politie in ons land was niet bescheidener. Eene circulaire van den Commissaris-Generaal der Politie te Rotterdam, De Marivault, die ons als "een eigenbelangzoeker, wangunstige en menschenhater, wiens spreuk was: *list tegen list*," wordt geteekend [2] vermeldt het volgende: "In de statistiek, aan welke de politie behoefte heeft, zijn begrepen:

1°. De openbare ambtenaren van allen rang, burgerlijke, militaire en rechterlijke.

2°. De bedienaren der verschillende eerediensten.

3°. De edelen der steden en voornaamste dorpen, grondbezitters, pachters, kooplieden, enz.

4°. De personen of geslachten, die door hun vermogen of hunne denkwijze den meesten invloed uitoefenen.

---

[1] Ypeij en Dermout, Geschiedenis der Nederl. Hervormde Kerk, IV, 477. Hist. Bladen, 1e dr. I, 411 vg.; 2e dr. I, 427 vg.; 3e dr. II, 257 vg.

[2] Ten Zeldam Ganswijk, Bijdragen, enz., I, 54.

„Het is noodig, dat de politie bekend zij met den vorigen en tegenwoordigen toestand van ieder dier personen, zijn openbaar leven, zijne staatkundige en godsdienstige meeningen, zijn geldelijk vermogen, zijne zedelijkheid en den aard der talenten of begaafdheden, welke hem onderscheiden, of waardoor hij zich bijzonder kenmerkt; voorts dat men haar opgeve, of hij weduwnaar dan wel gehuwd is, het aantal, de kunne en den ouderdom zijner kinderen, waar deze zich bevinden en wat zij verrichten, hoedanig zijne tegenwoordige gedragingen zijn, beide in het maatschappelijk en huiselijk leven, den graad van achting welken hij geniet, de betrekkingen welke hij buiten het rijk heeft aangeknoopt en nog kan hebben aangehouden, de landen waar die bestonden of nog bestaan, zijne dagelijksche gewoonten en die in de samenleving, de gevoelens, welke door hem en de zijnen, ten aanzien van Z. M. en Hoogstderzelver Doorluchtig Stamhuis worden geuit; eindelijk al wat geschikt kan zijn om de politie voor te lichten aangaande hetgeen ieder man van eenige beteekenis geweest is en nog is, zoowel als omtrent zijne denkwijze en al wat men van hem hopen en vreezen kan.

„Uwe aandacht moet zich vooral bepalen bij het aankomend geslacht, van beider kunne; gij behoort u de noodige ophelderingen betrekkelijk nog ongehuwde erfdochters te verschaffen: haar rijkdom, hare verwachtingen, de richting van hare opvoeding, haar smaak, talenten, ouderdom, bevalligheden en zelfs hare misvormigheden; niets, dat in dit opzicht van eenig gewicht kan zijn, moet u ontsnappen.

„Wat de jongelieden van goeden huize aanbelangt, zal het u licht vallen te begrijpen, welke partij het Gouvernement van hen trekken kan, en, in verband daarmede, hen mij

aan te duiden, volgens hun leeftijd, hunne wijze van opvoeding, gewoonten, eigen denkbeeldige voorstellingen, namen en verbindtenissen, zonder de omschrijving van hunne gestalte, lichaamsbouw, geestvermogens en karakter te vergeten.

„Ten einde u het werk gemakkelijk te maken, geef ik u in bedenking, om u eerst met de ambtenaren en bedienaren der godsdienst bezig te houden. Die twee klassen van ingezetenen zullen u genoeg bekend zijn om te mogen onderstellen, dat de van hen te leveren schets u niet veel tijd zal kosten. Zij zijn het trouwens, waaromtrent Z. Exc. de Minister van Politie het spoedigst wenscht ingelicht te worden." [1]

Behoeft dit officieele stuk eenige toelichting?

De gevorderde opgave moest met de dienaren van den godsdienst een aanvang maken, omdat dezen tot de invloedrijksten in den lande behoorden en dus de kennis van hunne gezindheid van het grootste belang was. De stand der godsdienstleeraren was van oude tijden af in de Nederlanden een zeer geachte. De regeering, die door het voorschrift aan de commissarissen van politie deze voorliefde der natie toonde te kennen, had echter onvoorzichtigheid, die nationale sympathieën op 't hevigst te kwetsen. Napoleon wilde de kerkgenootschappen der Lutherschen en Calvinisten geheel op den Franschen voet inrichten, en alle Protestantsche gezindten met geweld vereenigen. Evenzoo vorderde hij de samensmelting van de Jansenisten met het kerkgenootschap der Roomsch-Katholieken. Door den invloed van bekwame mannen, die de onmogelijkheid der uitvoering inzagen, en door den drang der tijdsomstandigheden zijn al deze

[1] Ten Zeldam Ganswijk, Bijdragen, enz., I, 55. Bosscha, Geschiedenis der Staatsomwenteling, I, Bijl. 40, gedeeltelijk bij Vrede, Souvenirs Napoleoniens, p. 36.

plannen onafgedaan gebleven. De onzekere toestand, waarin inmiddels de kerkelijke zaken verkeerden, droeg voor de Hervormde kerk wrange vruchten. Hare leeraars moesten een vol jaar elk landstraktement missen en kwamen ten laste van de gemeenten, welke maar al te dikwerf niet in staat waren om te helpen. Doch, ofschoon niet aanstonds doorgezet, de hervormingsplannen des keizers bleven als het zwaard van Damocles alle gezindten bedreigen, om haar te treffen, als de gelegenheid des tijds hem de noodige rust zou verschaffen, om ook deze daad van willekeur door te drijven. Want Napoleon, de zoon der revolutie, had van zijne wilde moeder geleerd, geen eerbied te hebben voor historische rechten en niet angstvallig te zijn in de keuze der middelen, om zijn doel te bereiken.

Welke spanning deze ontwerpen ook wekten, in tijden van algemeenen druk kan het onrecht, enkelen standen aangedaan, weinig meer dan welwillend beklag vinden. Er werden grootere belangen bedreigd, die met het leven zelf der natie in nauw verband stonden. Hoe zwaar het verlies van ons zelfstandig volksbestaan, vooral bij de herinnering van zoo menige glorierijke bladzijde uit ons verleden, ook vallen mocht, de natie zocht in de droeve noodzakelijkheid te berusten. Doch Napoleon was niet met berusting tevreden. Hij wilde niet over Hollanders heerschen, die zich schikten in zijne overheersching, hij wilde slechts Franschen tot onderdanen hebben, die in zijne grootheid hunne grootheid, in zijne eer hunne eer zagen. De Hollanders moesten al hun heil van hem verwachten en één worden met het keizerrijk, waaraan zij als de jongste loot waren toegevoegd. Al de uitingen, waarin een karakter zich openbaart, de taal des menschen en de scheppingen zijner werkzaamheid, moesten ophouden een kenmerk te dragen. De volken

spreken het eigenaardige van hun volkskarakter in hunne taal en letterkunde uit. Evenmin als ge een bijzonder persoon eene andere woordenkeus, eene andere spreekwijze kunt opdringen, kunt ge een volk dwingen om zich thuis te gevoelen in andere taalvormen, dan zijne geschiedenis en zijn karakter hem van zelve aan de hand geven. De taal is gansch het volk: de meest zuivere en ware openbaring van zijn wezen. Niettemin schrikte Napoleon niet terug, om aan dit heiligdom eener natie de hand te slaan. De Nederduitsche taal werd in den politieken ban gedaan Elk officieel stuk moest, zoo het zou gelden, van eene Fransche vertaling voorzien zijn. De nieuwspapieren, waarvan er slechts één mocht zijn in ieder departement, en ook de advertentiebladen, moesten in het Fransch zoowel als in de volkstaal verschijnen. Zóó verre ging zelf dit streven om de taal der natie door de taal des overheerschers te verdringen, dat de maatregel in sommige plaatsen op de wekelijksche lijsten der predikbeurten in de Hervormde-kerk werd toegepast. [1] De hoogere ambtenaren wisten doorgaans van onze taal weinig of niets, en curieus zijn de bewaarde proeven hunner onkunde. [2] Er is wel geen sterker bewijs aan te voeren voor de volharding en den aanvankelijk gunstigen uitslag waarmede de Nederduitsche taal werd vervolgd, dan het volgende voorstel van Bilderdijk. [3] Overtuigd, dat het Fransch eerlang onze eigene landtaal worden en onze schoone moedertaal met geheel onze nationale letterkunde te niet zou gaan, meende Willem Bilderdijk, dat men de hulp der regeering zelve in moest roepen. Men moest pogen haar te overtuigen, van

---

[1] Ypeij, IV, 477 Van Kampen, Gesch. der Nederl., II, 461.
[2] Ten Zeldam Ganswijk, II, 1. 273.
[3] Bilderdijk, Geschiedenis des Vaderlands, XII, 352.

welk een groot belang de kennis onzer moedertaal, de oudste der Duitsche taaltakken, voor de Fransche etymologisten was! Wanneer zulk een man aan de toekomst onzer taal twijfelde, wie kon in die dagen meenen haar een nieuwen bloei te mogen voorspellen?

Er was in waarheid maar al te veel grond voor die wanhopige beschouwing, want ook op de lagere scholen werd het onderricht in de Fransche taal als verplichtend voorgeschreven. Het lager onderwijs moest ook op deze wijze de oogmerken der regeering dienen. Wel werd, op het gunstig verslag van Cuvier en Noël, de wet van Schimmelpenninck behouden, doch het bleek eerlang, dat ook dit hoofdelement der volksontwikkeling niet onaangetast zou blijven. De schoolcommissiën, belast met de inspectie der scholen, werden wel niet verhinderd in hun werk, doch zagen hunne reis- en verblijfkosten niet vergoed. De prefekten of de plaatselijke besturen stelden onderwijzers aan, zonder op de wet, op den vereischten rang en bekwaamheid te letten. De traktementen der onderwijzers werden slecht betaald en hunne rechten niet gehandhaafd. In sommige departementen (o. a. Holland) was het beter dan in andere gesteld: in Groningen en Drenthe bijv., waar de pastorie-, kosterij-, kerk- en schoolgelden verloren gingen, was de toestand van zeer kommervollen aard. Doch dezelfde oorzaken drukten overal het onderwijs terneder. Het onderwijs werd verwaarloosd: en verwaarloozing van de zijde eener regeering is ook een middel tot onderdrukking, en misschien wel het meest afdoende. De conscriptie roofde tal van leerlingen van de scholen weg; en eene drukkende belasting, op de lagere scholen gelegd, om daaruit de kosten van het hooger onderwijs te vinden, deed vele kinderen van

weinig gegoeden het eerste onderricht missen. Ook de Latijnsche scholen, die mede in de kosten voor het hooger onderwijs moesten bijdragen, werden door de belasting ten val gebracht. [1] Men zag bloeiende scholen geheel te niet gaan: zelfs de Latijnsche school te Amsterdam behield slechts de helft harer leerlingen. Het getal van bijzondere onderwijzers nam steeds toe en in evenredigheid de degelijkheid van het onderwijs af.

Had het keizerlijk bewind door de onderdrukking der taal en de veronachtzaming van het lager en middelbaar onderwijs de zelfstandige ontwikkeling der natie in den wortel gewond, het was niet te verwachten, dat het jegens het hooger onderwijs zachter gezind zou zijn. Het bevorderen of zelfs het toelaten eener zuivere nationale wetenschap lag niet in zijne bedoeling. Bij besluit van den 22 van Wijnmaand, 1811, werden de hoogescholen van Franeker en Harderwijk vernietigd en de akademie te Utrecht tot eene ondergeschikte school (école secondaire) vernederd. Latere geslachten mogen de vermindering van het voor ons land onmatig getal van inrichtingen voor hooger onderwijs geen ramp achten, zij, die haar beleefden, letten meer op het beginsel der daad, dan op hare mogelijke deugdelijkheid. Zij vonden er te recht het streven in terug, om ons volk te enger aan Frankrijk te verbinden. Want de Leidsche hoogeschool hield op eene Nederlandsche te zijn; zij zou, onder den titel van akademie, een deel van de universiteit van Parijs uitmaken. Hare hoogleeraren moesten den achtbaren tabberd ter zijde leggen, en het bonte plechtgewaad aannemen, voor de leden der verschillende faculteiten der keizerlijke

[1] Berkhout, Gesch. van het Lager Onderwijs, bl. 48—60. Bosscha, Geschiedenis der Staatsomwenteling in Nederland, I, 63 en Bijlage 39.

universiteit vastgesteld. Zoo 't waarheid is, dat het alleen aan den invloed van den hoogleeraar Brugmans te danken was, dat de verschillende wetenschappen vooreerst te Utrecht mochten onderwezen worden en dat de leerstoel van de Nederlandsche letterkunde te Leiden behouden bleef, dan mogen we als zeker stellen, dat ook deze vergunningen bij een langer duur van 't Fransche bewind voor het systeem van denationaliseeren — het woord is uit dien tijd — zouden vervallen zijn. [1]

Doch zulke maatregelen, hoe krachtig ook, kunnen geen doel treffen, zoo lang eene onderdrukte natie hare gevoelens van afkeuring vrij mag uiten. Niets bewijst meer de zwakheid van een despotisch bestuur, dan de vrees voor de openbare meening. Elke poging om deze te verstikken is eene schuldbelijdenis; eene bekentenis, dat zij in de ware behoeften der onderdanen niet voorziet. En zoo eene, dan had de keizerlijke regeering reden om eene vrije beoordeeling harer daden te duchten. Het was een noodzakelijke stap op den weg, dien ze ingeslagen had, en slechts eene aanvulling van hare vroegere besluiten, toen ook de censuur werd ingesteld. Te Parijs was een raad van boekbeoordeeling gevestigd, die elk werk, voordat het ter perse ging, moest onderzoeken. Ondergeschikt aan dezen, waren er in elk departement censoren, die met meer of minder strengheid te werk gingen. Aan de onbeduidendste zaken werd ergernis genomen en overal vond de valsche scherpzinnigheid toespelingen op den politieken toestand en klachten over dwingelandij en overheersching. In godsdienstige geschriften werden op dien grond aanhalingen uit den Bijbel en invoegingen van kerkelijke gezangen doorgeschrapt. Zoo

---

[1] Siegenbeek, Gesch. der Leidsche Hoogeschool, II, 392.

werd bijv. in het *woord van troost en kracht*, in 1811, door den predikant F. van Teutem uitgegeven, de inlassching van I Kor. IV : 17, waar van eene lichte verdrukking sprake is, die zeer ras voorbijgaat, niet toegestaan. Eenige meerdere vrijheid werd aan de hoogeschool vergund. De grootmeester der Fransche universiteit bepaalde, dat de hoogleeraren en studenten hunne dikwerf spoed vorderende geschriften, dissertatiën, thesen, enz., ook zonder voorafgaand onderzoek mochten laten drukken. Echter moest elke Latijnsche titel door een Fransche vertaling worden voorafgegaan. [1]

Maar 't was geene liefde voor onze wetenschap, die de vergunning schonk. Toen de hoogleeraar Tijdeman in 1811 het prospectus van Bilderdijk's *Geschiedenis des Vaderlands* liet drukken en verspreiden, werd het stuk door den inspecteur Magnet gesupprimeerd. Beteekenisvol is het woord, hetwelk hij bij deze gelegenheid in drift zich liet ontvallen, dat er aan een werk over de voormalige Republiek thans geene behoefte was en men zich slechts op den nieuwen staat van zaken had in te richten. [2]

Doch de natie had geen lust, om zich op den nieuwen staat van zaken in te richten. Zij gevoelde al het drukkende der overheersching en was niet geneigd, de slagen, aan de volksvrijheid en de volkswelvaart toegebracht, ter wille van de eenheid en den spoed van het administratief bestuur te vergeten en te vergeven. Wel waren er maar al te veel, die, ongevoelig voor den nood des volks, alleen op eigen voordeel bedacht schenen. Het is ergerlijk te lezen, met welk eene laagheid tal van civiele en militaire autoriteiten

[1] Ypeij en Dermout, aangehaald werk, IV, 563.
[2] Bilderdijk, I blz. 8.

bij de inlijving openlijk hunne tevredenheid betoonden; en hoe er ook onder het Fransche bewind Hollanders genoeg gevonden werden, die de staatsbetrekkingen aanvaardden, niet om hunnen volksgenooten den druk te verlichten, maar om de willige dienaren van den vreemdeling te zijn. Zoo deze mannen waarlijk de vertegenwoordigers der natie waren geweest, ons volk had niet meer verdiend te bestaan. Slechts hij, die met waardigheid valt en de achting voor zich zelven onder den druk der omstandigheden weet te bewaren, heeft recht om op te staan.

En deze lof komt aan ons volk toe. Het boog voor de overmacht, maar lijdelijk, niet gewillig. Het gehoorzaamde aan de bevelen, maar vloekte den overweldiger, wien elke gewelddadigheid, elke kwelling werd verweten, zonder dat men zelfs zich afvroeg, of aan den euvelmoed van ondergeschikten niet dikwerf de meeste schuld moest worden toegekend. In alle kerken werd des zondags voor de keizerlijke dynastie gebeden, maar met de woorden van een voorgeschreven formulier. Bij het ontzinken van het tijdelijke werd troost van het eeuwige gevraagd; en menig krachtig woord, van den leerstoel gesproken, strekte om de verslagenen te troosten en den zwakken een hart onder den riem te steken. Het hart des volks was gezond, met liefde tot het vaderland vervuld, hoe hopeloos de toekomst ook scheen. Het gemeenschappelijk lijden bracht de hoogere en lagere standen tot elkander en deed de partijen van vroeger dagen vergeten. Het gaf aan het lijdelijk verzet eenheid en dus kracht. „Holland is met Frankrijk niet vereenigd" — zijn de woorden van een ministerieël rapport in Maart 1811 — „noch in zeden, noch in gewoonten, noch in meeningen, noch in gevoelens." Wie zich vroeger, onder het koningschap, had laten verleiden om de moeder-

taal in het huiselijk leven af te schaffen, keerde er van terug, begrijpende, dat eene volkstaal een der eerste vereischten voor onafhankelijkheid is. Het denkbeeld van een opstand kwam in niemand op, dan om het te verwerpen; men bepaalde zich tot weigeren en nalaten wat men kon, zonder strafbaar te zijn. Wel hadden op enkele plaatsen, o. a. te Amsterdam en te Scheveningen, naar aanleiding der conscriptie, ongeregeldheden plaats, doch zij vonden geene ondersteuning en werden spoedig en bloedig onderdrukt. [1] Zoolang Napoleon zou leven, scheen er geen uitzicht op redding; doch stilzwijgend had ieder den eed gedaan, om zich aan geen zoon of opvolger van hem te onderwerpen. Zijn dood zou het sein tot de worsteling zijn.

Het is de taak dier gelukkigen, die God met de gave der poëzie heeft gezegend, in zulke dagen als 't ware in aller naam het geprangd gemoed lucht te geven, uit te spreken wat allen gevoelen, en de sprank van hoop en geloof aan eene betere toekomst aan te vuren. Naarmate zij zelven meer of minder door den tijd worden aangedaan, zullen zij het eerste of het laatste vermogen. Daarom kon Adam Simons, verpletterd door den afstand van grondgebied, dien Lodewijk in 1810 moest onderteekenen, niet anders dan het grootsch verleden en het jammervol heden van ons volk tegen elkander over plaatsen. Daarom kon hij zijn beroemden zang *Aan mijne landgenooten* met geen anderen toon eindigen, dan met die vreeselijk weemoedige profetie: eens

[1] Bilderdijk, a. w. XII, bl. 352.

als de najaarsstormen loeijen
En de Oceaan houdt hoog gerigt,
Zijn steile golven strandwaarts vloeijen,
Uw wal voor zijne woede zwicht;
Als hij den grond keert in mocrassen,
Uwe akkers dekt met wijde plassen
En drenkelingen spoelt aan 't strand!
Dan zal de zeeman, op die baren,
Door uw gezonken steden varen
En vragen: waar was Nederland? [1]

En het was niet alleen Simons, ook Van Hall durfde *„den gevallen eik"* geen opstand beloven:

o Holland! dierbre naam, der volkenrol onttogen!
Ach, uwer helden graf versiert uw puinen niet!
Het noodlot van uw kroost staat bloedig voor mijne oogen;
De wanhoop smoort mijn lied! [2]

Hendrik Tollens deed een forscher snaar van zijn speeltuig trillen. Met het erfrecht van den dichter om zich luid te doen hooren,

Schoon alles zucht en zwijgt en siddrend om zich staart,

riep hij *de vaderlandsche dichters* [3] op, om een vonk van den ouden heldenaard bij 't schaamrood kroost te wekken:

Neen, onzer is 't niet meer, het speeltuig, dat wij snaren:
'tBehoort aan huiselijk heil noch dierst geschatten band;
Neen! onzer is 't niet meer om lof en lauwerblåren:
'tBehoort alleen aan 't vaderland.
Voor haar, alleen voor haar uw toonen!
Zij eischt uw ziel, uw zang, de lauwren die u kroonen

---

[1] Simons, Verzamelde poëzie, 1834, bl 47.
[2] Van Hall, Gedichten, 1838, bl 80.
[3] H Tollens Cz., Gedichten, 1822, I, 211.

En 't vuur, dat u ontvlamt en dorsten doet naar eer:
Zij eischt het, zich ten dienst, om d'ouden moed te ontvonken,
En vraagt, in weemoed weggezonken,
Haar helden van haar dichtren weêr.

En die vaderlandsche dichters, Kinker, enz., gaven aan de oproeping gehoor. Zoo schonk Helmers, in zijne *Hollandsche Natie* aan zijn verdrukt vaderland een zang, overrijk aan gebreken, maar gloeiende van vaderlandsliefde:

„Ik juich! geen hooger heil heeft ooit mijn ziel gestreeld,
Dan dat ik, Nederland! ben op uw grond geteeld.
Dat van den heldren glans, die van u af mogt stralen,
Een nietig sprankjen op mijn schedel af mag dalen
Dat ik ook deel in de eer, den roem, dien 't voorgeslacht,
't Verbaasd Euroop' ten trots, aan ons ten erfgoed bragt.
'k Zweer bij dat erfdeel, bij de trouw en deugd der vaderen,
Dat steeds de dankbaarheid zal gloeijen in mijn aderen.
Ja! 'k blijf, o Vaderland! tot aan het uur des doods,
Als Nederlander op dien schoonen eernaam grootsch."

Zelfs Bilderdijk, eindelijk van de bedwelming der hofgunst bekomen, eindelijk genezen van zijne vereering der Bonapartes, [1] ontwaakte en sloeg de adelaarsvleugelen uit. Als in heilige verrukking rijst voor hem het licht van blijder dagen en hij jubelt:

Holland leeft weêr,
Holland streeft weêr
Met zijn afgelegde vlag,
Door de boorden
Van het Noorden
Naar den ongeboren dag.

Holland groeit weêr!
Holland bloeit weêr!
Hollands naam is weêr hersteld!

---

[1] Mr. G. Mees, Az., a w.

Holland uit zijn stof verrezen,
Zal op nieuw ons Holland wezen;
Stervend heb ik 't u gemeld!

Maar de dichter mocht in geestvervoering den „ongeboren dag" der vrijheid zien, wanneer deze komen zou, wist hij niet. Nog altijd was de hemel bewolkt en weerkaatste slechts het gekletter der wapenen. De keizer der Franschen sprak en Europa luisterde; de machtige beloofde vrede — binnen korten tijd. Eerst nog zou hij Rusland onderwerpen en Engelands koloniën vermeesteren, om ook dat tot gehoorzaamheid te dwingen. Dan zou het vrede zijn op aarde.

Doch te midden van het angstig zwijgen, waarmede Europa en Holland dat woord vernam; te midden van de toebereidselen tot den grooten krijg, zat er een ambteloos man in zijn studeervertrek en schreef. Hij schreef een ontwerp van grondwet voor het eerlang herstelde Nederland.

Die man was Gijsbert Karel van Hogendorp.

Hij had boven den vloed der wereldgebeurtenissen de hand van Hem gezien, tot wien het geschrei der volken rees, en het geheimvol letterschrift gelezen: *gewogen*, *maar te licht bevonden!*

II.

DE OPSTAND. [1]

„Er is voor de menschelijkheid geen schooner schouwspel dan de val eens dwingelands." Die woorden, in 1815 geschreven, mogen volkomen verklaarbaar zijn uit de ver-

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

voering des tijds, zij behelzen niettemin eene grove onwaarheid. Grooter en schooner dan de val van een dwingeland is de herleving van een volk. Eene natie, die de ketenen verbreekt, welke hare maatschappelijke en zedelijke ontwikkeling belemmeren; die de grootste inspanning en de laatste krachten veil heeft voor het hoogste, wat de mensch hebben kan, vrijheid en zelfstandigheid; een onderdrukt volk, dat in het moedig opstaan toont door de onderdrukking wel gebogen, maar niet verlaagd te zijn en aan de eindelijke zege van het recht niet te wanhopen — levert een schooner en verhevener schouwspel. Want zulk een ontwaken uit den schijndood der verdrukking bewijst de meerderheid der zedelijke krachten boven de physieke.

Het was de zwaarste straf voor den Franschen keizer, die gemeend had allen tegenstand door streng geweld voor zijnen ijzeren wil te kunnen buigen, dat het laatste jaar zijner regeering deze waarheid moest verkondigen. Napoleon had Europa verwonnen, omdat hij slechts te strijden had met regeeringen, door de volksliefde niet gesteund; maar toen hij de hand sloeg aan de volken zelve en hun kenmerkend karakter met den hamer van zijn centralisatiesysteem, dat elke volksvrijheid ophief en elke openbaring des volkslevens belette, zocht te vergruizen, keerde de geest der volken zich tegen den overmoedigen verdrukker, wierp het ijzeren dwangjuk af en den keizerstroon omver.

Aan het hoofd van een leger, zoo groot en krachtig als sinds Xerxes' val Europa niet had aanschouwd, was Napoleon tegen Rusland ten strijde getogen. Maar slechts weinige maanden later snelde hij, van enkelen vergezeld, naar zijn rijk terug. De wintervorst had de wraak der volken op zich genomen en zijne legioenen vernield. Achter den vluchtenden keizer steeg de vlam van Moskou's

brand omhoog, als het morgenrood van den nieuwen dag, die voor Europa rees, als de voorbode van een geweldigen brand, die zich over dit werelddeel ging verspreiden om de hulpmiddelen der dwingelandij te verteren en om te reinigen wat ze goeds had gewrocht. De rampzalige slachtoffers van één enkelen heerschzuchtige waggelden in kleinen getale van het kerkhof hunner strijdgenooten terug, en hun aanblik deed het eerst het vreeselijk gebeurde begrijpen.

Het is onmogelijk, de algemeene ontroering te teekenen, toen het vooruitgesnelde gerucht bleek waarheid te zijn. Ontzetting vermeesterde allen, verslagenheid en schrik 's keizers aanhangers, stomme vreugde zijne vijanden. Eene huivering greep de volken aan: zulk een godsgericht was nimmer vernomen. Allen, vrienden of vijanden van het Fransche Rijk, allen gevoelden dat er eene beslissing was gevallen. Frankrijk zou over Europa niet heerschen. De haat der onderdrukte volken joeg den Franschen troepen schrik aan, en deed hen zich samentrekken. Maar naarmate de vijand grooter uitgestrektheid verliet, verhief de volksgeest stouter het hoofd. De krijgslieden wierpen de vanen weg, waaronder zij gedwongen waren geweest te strijden, en vingen den heiligen krijg voor de vrijheid des Vaderlands aan. Het zaad, door mannen als Stein, Arndt en anderen in de dagen des lijdens gestrooid, begon vrucht te dragen. De volken ontwaakten en hieven den krijgskreet aan. De opstand rolde voort en sleepte met onweêrstaanbare kracht kleinmoedigen en onwilligen mede. De wankelende vorsten traden toe en hoorden ditmaal in de stemme des volks de stemme Gods. Een nieuwe krijg ontbrandde: mannen en knapen grepen de wapens op, en de zwakke vrouw stond den echtgenoot en broeder in den strijd voor huis en haard, voor vrouw en moeder bij. De

Fransche keizer had de vorsten overwonnen; voor de volken zou hij vallen.

Zoo was het in Duitschland in den aanvang van 1813. Hoe was het in Nederland gesteld?

De tijding van den mislukten tocht naar Rusland verwekte bij onze vaderen geene mindere vreugde dan elders. De eerste berichten waren uit Engeland gekomen, doch door het Fransche bestuur hardnekkig tegengesproken. Toen de waarheid niet langer te ontkennen was, werd het verlies zooveel mogelijk door de organen der regeering verbloemd en verminderd. De algemeene meening achtte daarom den vreeselijken slag nog vreeselijker dan hij in werkelijkheid was. Zoolang de reuzenmacht van den keizer ongeschokt was gebleven, had men het denkbeeld van verzet als eene dwaasheid verworpen, en de haat en de woede in den boezem gesmoord. Doch thans was de onoverwinnelijke verwonnen: God zelf, riep men elkander toe, heeft zich tegen hem aangegord en zal hem nederwerpen. Het was of de zware hand, die zoolang de vrije ademhaling had belet, op eenmaal van de keel werd afgenomen. De borst haalde ruimer adem, en de gebogen hoofden hieven zich op. Stoutmoediger dan vroeger liet men zich uit en meer onverholen werd de hoop op een aanstaanden omkeer van zaken uitgesproken. Het luidst van alle deden de lagere standen zich hooren, die nooit gewoon zijn anders dan door dwang hunne meeningen te verzwijgen. Zij begrepen niet, dat het werk van jarenlangen arbeid niet bij den eersten stoot kan uiteenvallen, en verwachtten de gehate overheersching binnen korten tijd te zien eindigen. De houding der Fransche ambtenaren, die alle overleg [illegible]-loren, scheen hunne verwachting ook te recht[illegible] Bij het vernemen der voor hen zoo [illegible]

die het vertrouwen op den machtigen keizer, in wiens naam zij handelden, op wiens macht zij steunden, hun ontnam, voelden zij den grond onder hunne voeten wankelen. In den eersten schrik zonden ze hunne huisgezinnen naar het vaderland terug, en zelfs in het paleis van den gouverneur-generaal zag men toebereidselen tot de afreize maken. Geen wonder, dat de menigte eene spoedige beslissing verwachtte, en door haat verblind, zich onberaden en onvoorzichtig aan de wraak van den gekwetsten vijand blootstelde. Doch de Fransche keizer had volstrekt geen plan, om bij den eersten tegenspoed het veld te ruimen. De ambtenaren trokken op zijn last hunne maatregelen tot een spoedig vertrek in, en zochten hunne voorbarige vrees en ongepaste twijfeling aan Napoleon's geluk door verdubbelde waakzaamheid te vergoeden. Waar slechts een schijn van verzet werd bespeurd, gingen zij met groote gestrengheid te werk. In Februari 1813 werd te Amsterdam een zevental personen, beschuldigd een komplot tegen de regeering te hebben gesmeed, gevangen genomen. De meesten hunner waren onbeduidende menschen, wier eenige schuld in onvoorzichtig spreken schijnt bestaan te hebben. Desniettemin werden twee hunner ter dood verwezen en vier der overigen tot gevangenisstraf en geldboete veroordeeld. Een enkele herkreeg de vrijheid. Door zulk een krachtsbetoon geloofde men de aangevangen beweging te zullen stuiten. Doch gelijk altijd, ging het ook thans. Terechtstellingen en veroordeelingen baten niet om een volk zijne wenschen en rechten te doen opgeven; zij versterken integendeel zijn afkeer en bevestigen zijn voornemen, om te gelegener tijd te nemen wat niet goedwillig wordt gegeven. Ondanks de vonnissen sloegen weinigen geloof aan het verhaal eener zamenzwering: de meesten

beschouwden de zaak als een verzinsel der politie. Zij, die enkele bijzonderheden hadden vernomen en wisten, hoe de beschuldiging van sommige voorname ingezetenen den gevangenen als 't ware in den mond was gegeven, twijfelden niet aan het doel der geheele vervolging. Allen vervulde dit nieuwe blijk van Fransche willekeur en gestrengheid met verdubbelden haat; allen deed het met vermeerderd ongeduld naar verlossing uitzien. Die verlossing zou komen, maar niet dan na vele angsten en weeën.

Napoleon, naar Parijs teruggekeerd, zocht met de grootste krachtsinspanning zijne verloren legers te herstellen. Nieuwe lichtingen werden bevolen en, ten bewijze van trouw en verkleefdheid, moesten de steden den keizer manschappen en gelden aanbieden, om in het verlies der geheel vernietigde cavalerie te voorzien. De trage voortgang der opgestane volken schonk hem tijd om een nieuw leger uit te rusten, waartoe ook de Hollandsche provinciën hun aandeel moesten leveren. Tijdens Napoleon's verblijf in Rusland had het bestuur eene nieuwe krijgsmacht onder den naam van Nationale Garde opgericht, en de eerste der drie afdeelingen of bannen, [1] waarin zij verdeeld was, gedeeltelijk onder de wapenen geroepen Thans, nu de ongelukkige afloop van dèn veldtocht nieuwe legers onmisbaar deed zijn, werden niet alleen de gewone lichtingen vervroegd, maar ook opnieuw een deel der Nationale Garde opgeroepen. De tweede ban, samengesteld uit hen, die gehuwd waren, plaatsvervangers hadden gesteld of andere redenen tot vrijstelling konden doen gelden, moest opkomen om in de plaats der wegtrekkende Fransche troepen onze kusten te bezetten. In den bestaanden staat van spanning verwekten

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

deze maatregelen de grootste verbittering. De armste gezinnen werden van hunne broodwinners beroofd, en, al bleven de pas opgeroepenen vooreerst in het land, men wist, dat een enkele wenk uit Parijs genoeg was, om hen aan al de gevaren van een vernielenden krijg bloot te stellen. Op verschillende plaatsen ontstonden onlusten, die op enkele van vrij ernstigen aard waren. Gelijk te verwachten was, namen ditmaal de vrouwen, die het lot van verlatenheid voor oogen hadden, er een warm aandeel in. Meer naar de stem des gevoels dan naar die der rede luisterende, waren zij rijk in woorden, doch roofden door hare hartstochtelijkheid, die zich aan orde nog regel liet binden, zelfs de geringste kans van een goeden uitslag. Door een valsch gerucht van de nadering der Russen en van eene Engelsche vloot misleid, trok eene ongeregelde schaar uit Alphen en omstreken naar Leiden, waar ze wild en onbesuisd te werk ging. Op het stadhuis werden alle stukken, ook die geene de minste betrekking hadden tot de nieuwe lichting, verscheurd; de wapenen, nog uit de Spaansche tijden afkomstig, weggenomen; de maire bedreigd en den ingezetenen in naam van Oranje geld afgeperst. De dolle woestheid der schare, die zonder eenige orde te werk ging, deed de burgers en studenten, voor eene algemeene plundering bevreesd, de handen ineenslaan en met geweld de poorten der stad voor eene Fransche bende openen, die spoedig een einde aan de wanordelijkheden maakte. Met veel meer kracht en overleg werd de beweging te Zaandam, die in dezelfde Aprilmaand ontstond, geleid. Gehoorzamende aan de bevelen van Jakob Rek, commissaris van het Rotterdamsch schuitenveer, die de menigte met kalmte en waardigheid wist te besturen, stelde zij zich te Zaandam en op de omliggende dorpen in bezit van de lijsten der opgeschrevenen.

Het schijnt zeker, dat de aanvoerders der beweging op ondersteuning van elders hebben gerekend; op welken grond weet men niet. Hoe het zij, de opstand te Zaandam vond geen bijval, en na weinige dagen werd de lust tot verder verzet door de aankomst van Molitor en van het Amsterdamsche strafbataljon met kracht onderdrukt. Jakob Rek en eenige anderen boetten hunne stoutmoedigheid met den dood. [1]

Droeg het verzet op deze plaatsen slechts eene doodelijke vrucht voor de aanleggers, te 's-Gravenhage was men gelukkiger. De samenloop des volks, bij trommelslag van het volkslied: „Wilhelmus van Nassauwen" tot tegenstand aangespoord, deed de aanzienlijke burgers der stad zich verbinden, om remplaçanten voor de Nationale Garde te leveren, met welke schikking, hoe volkomen strijdig ook met de wet, De Stassart genoegen nam.

Aan al deze onlusten hadden bijkans uitsluitend de lagere standen deelgenomen. De dwingelandij had eerst hunnen welstand vernietigd, daarna hunne zonen weggesleept en eischte thans de mannen en vaders op; zij hielden minder over dan de andere standen der maatschappij, en konden daarom niet zoo gemakkelijk zwijgen en lijden. De nadenkenden echter betreurden eene onberadenheid, die nutteloos kracht verspilde; zij begrepen, dat ons lot te eng met dat van geheel Europa verbonden was, om zonder het laatste beslist te worden. De kracht van Napoleon moest sterker gebroken zijn, zoo een opstand in ons land kon gelukken; niet voordat zijn reuzengenie onmachtig zou blijken, om den aanwassenden vloed der volken te weêrstaan, kon op dit kleine wereldhoekje een strijd met hoop

[1] Honig, Geschiedenis der Zaanlanden, II, 297 v.v.

op geluk worden aangevangen. Wachten was het wachtwoord van hen, die wilden zegevieren, en daarom de eerste pogingen tot verzet niet konden steunen. Doch, al waren zij zelfs op sommige plaatsen, o. a. te Leiden, verplicht, om ter voorkoming van groote rampen zich aan de dienaren der overheersching aan te sluiten, verder gingen zij niet. De gezindheid, die de onlusten deed ontstaan, keurden zij niet af, maar poogden zij integendeel te versterken. De afkeer van de overheersching, de gehechtheid aan het vaderland en het verlangen naar verlossing, werden door woord en daad aangevuurd. Loots, die, evenals Helmers, reeds vóór de komst van koning Lodewijk was gewaarschuwd, dat er van de Fransche regeering aanvrage was gedaan om hem in hechtenis te nemen, joeg telkenmale als hij het spreekgestoelte betrad, zijn hoorders een doodelijken schrik op 't lijf door de onverholen bespreking van staatkundige zaken. Doch er is geen onder de mannen van dezen tijd, die door zijne *Rijmelarij* [1] zulk een invloed heeft uitgeoefend, als Mr. Cornelius van Marle. Zijn meesterlijk *rapport van* Xerxes Deuteros *in den raad zijner ministers nopens zijn ongelukkigen krijgstocht tegen de Sarmaten, Tartaren, Scyten en wat dies meer is*, is algemeen bekend. Zoo de geestige persiflage ons nog tot lachen beweegt, welk een indruk moet ze dan niet op den tijdgenoot hebben gemaakt! Hoort den aanhef:

> Mijnheeren! 't is niet als voorheen,
> Dat ik mij kom aan u vertoonen.
> Een kous moet thans de plaats bekleên
> Van mijn verwelkte lauwerkroonen:
> Maar dat vermaledijd saizoen . . . .
> Het was waarachtig niet te doen!

---

[1] Rijmelarij van Mr. Cornelius van Marle, 1814, bl. 9.

Je weet, ik ben bedaard en stil
En zou me, uit goedheid, laten villen;
Maar 't hindert mij, als een ander wil,
Hetgeen ik goedvind niet te willen.
'k Werd boos, omdat het Russisch vee
Wou suiker drinken bij de thee, enz.

Er zijn zeker ook in die dagen stukken van oneindig grooter dichterlijke waarde geschreven maar niet één, dat zoo zeer aan eene behoefte des oogenbliks voldeed. Nog altijd was Napoleon in de oogen des volks, dat steeds, al weet het zich geen rekenschap er van te geven, een onbepaald ontzag voor verstandelijke meerderheid heeft, met den geheimzinnigen glans van grootheid en genie omgeven. Van Marle's vers verscheurde het eerst dien geheimzinnigen nimbus. De machtige beheerscher werd een gewoon mensch, van gelijke bewegingen als zij; neen, dieper zonk hij nog, hij werd bespottelijk. De man, dien het volkslied deed klagen:

De kousen, die mijn wijfje mij
Gebreid heeft, met gevulde kuiten,
Die heeft een Rus nu aan zijn pens:
't Is wat te zeggen voor een mensch!

zulk een man kon geen gevaarlijk vijand zijn! Bespotting is het geduchtste wapen tegen eene regeering, omdat het haar gezag ondermijnt. Van Marle heeft in zijn rapport misschien eenige zonden begaan tegen de historie: zijne voorstelling van Napoleon maakt diens levensgeschiedenis tot een onverklaarbaar raadsel; maar dit zijn kleine belangen, waar de grootere des vaderlands op het spel staan. Hem komt de verdienste toe een schok gegeven te hebben aan de publieke opinie, die beslissend was. Hij heeft de angstvalligheid van ontelbaren verdreven, en hen van gan-

scher harte doen lachen. En, wie in die dagen durfde lachen, durfde ook vechten.

Met geen minderen ernst, doch op geheel anderen toon streefde de Leidsche hoogleeraar Joan Melchior Kemper het groote doel na. Van den eersten oogenblik der inlijving had hij getracht den afkeer van het Fransche bewind bij zijne leerlingen aan te wakkeren. Volgens de wet Franschman geworden, verklaarde hij openlijk: „ik zal er altijd roem op dragen Nederlander te zijn." Toen Napoleon in Rusland was, maakte hij van de spreekbeurt in de *Hollandsche Maatschappij* gebruik, om tegen den Franschen geest en tegen de pogingen ter uitdooving van de zucht voor de vaderlandsche letterkunde aangewend, te waarschuwen en aan te dringen op waakzaamheid, vereeniging en standvastige volharding. Maar stout bovenal was het, toen hij in het voorjaar van 1813 het openbaar examen van de school des Leidschen Departements der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, openende, deze woorden tot een publiek, van welks stilzwijgen hij niet zeker kon zijn, waagde te richten: „In de handelingen der volken, in de staatkundige jaarboeken, ging de naam van Nederland verloren; in de geschiedboeken der menschheid bestaat Nederland zoolang er nog Nederlanders gevonden worden; en Nederlanders zullen er bestaan, zoolang nog eene goede opvoeding, zoolang nog dit verbeterd onderwijs ons het behoud onzer Nederlandsche deugden waarborgt. Wat immers is het, dat, niet in de staatkundige handelingen der vorsten, maar voor den regterstoel van het gezond verstand, een volk uitmaakt? Zijn het de willekeurige grenzen, binnen welke toeval of willekeur zeker aantal menschen onder een algemeenen naam begrijpt? Neen, het zijn de zeden van het volkskarakter, waardoor zich

eene maatschappij van hare naburen onderscheidt; en geen volk gaat verloren, zoolang het den band gevoelt en waardeert, welken die volksdeugden en dat volkskarakter om allen slingert, die denzelfden grond bewonen en genoegens zoowel als rampen met elkander gemeen hebben." [1]

Het was geen wonder, dat een man, die zulk eene taal durfde voeren, bij vrienden en vijanden welbekend was. De algemeene achting vrijwaarde hem voor vervolging en deed zijn naam bij de voorstanders der vrijheid het symbool der vrijheid zijn. Toen de straks vermelde beroering te Leiden plaats greep, keerde juist de hoogleeraar van het academiegebouw naar huis en ontmoette den onstuimigen troep. Door een uit hun midden herkend, werd hij staande gehouden als de „brave professor, de vijand der Franschen" en tegen wil en dank gedwongen Oranje boven! te roepen.

Het zaad, door zulke mannen gestrooid, begon vrucht te dragen. Gelijk van alle voorname steden des keizerrijks, werd o. a. ook van Amsterdam, de derde stad des rijks, van Rotterdam en 's-Hage gevorderd, dat eene commissie uit het stedelijk bestuur, de verzekering van trouw en onderwerping aan de keizerin zou overbrengen. Doch men begon reeds minder snel te gehoorzamen. De raad van Amsterdam talmde bijzonder lang, en toen de commissie eindelijk vertrok, bevatte hun adres geen enkel aanbod van ondersteuning, maar sprak integendeel zeer duidelijk de groote behoefte aan vrede uit. De nieuwspapieren waren wel een tijdlang vervuld met aanbiedingen van paarden of geld, door de ambtenaren aan de regeering gedaan, doch de meeste geschiedden gedwongen en door

[1] De Bosch Kemper, Staatkundige Geschriften van Joan Melchior Kemper, III, bl. 45.

de Franschen zelve. Er waren er, die alleen uit de couranten vernamen, hoe verknocht zij wel waren aan Z. M. en hoeveel zij wel voor het behoud des keizerrijks overhadden. De regenten konden noch wilden door een nieuw aanbod van geld en troepen den druk des volks verzwaren en den haat der bevolking op zich laden. De tijden waren voorbij, waarin de grooten des volks de lijdenden en verslagenen met onverschillig gemoed van verre voorbijgingen. Voor het despotisme zijn allen gelijk: het eischt de uitputting van aller krachten en oogst daarvoor den haat van allen in. Wie zich ooit had gevleid, dat stand of vermogen hem voor den druk zou vrijwaren, had reeds lang de zoete begoocheling verloren, maar nog waren er genoeg, die het denkbeeld van een dadelijken tegenstand, ook zelfs in eene nog verre toekomst, stellig afkeurden. Het kost den vermogende, die bij den grootsten druk nog eenige welvaart blijft genieten, het kost hun allen, die aan een vreemd bestuur opkomst en vermogen danken, altijd groote moeite en een langdurigen strijd, de eigen belangen gering te schatten voor de nationale zaak. Doch Napoleon kwam hun in dien strijd te hulp en deed de harten dier vaders en moeders, die tot dusverre door het remplacement hunne geliefde kinderen hadden behouden, van naamloozen weedom krimpen. Bij besluit van 5 April 1813, werd het aan jongelieden van goeden huize, zonder gevestigden staat, toegestaan, onder den schoonklinkenden titel van eerewachten (gardes d'honneur), de wapenen voor den keizer op te vatten. Doch de vergunning bleek spoedig een bevel te zijn, en 10,000 jongelingen uit den deftigen stand waren bestemd, om, als gijzelaars van de trouw des volks, voor het keizerlijk leven te waken. Hoe gro[illegible]er ook schijnen mocht, de ouders der aangeweze[illegible]

nog gevoeliger voor de smart der scheiding. Tevergeefs was hun verzet en ijdel de pogingen, de geliefde zonen door anderen te doen vervangen. Het baatte niet, dat men aan de gewone conscriptie had voldaan of een plaatsvervanger had gesteld. Toen alles vruchteloos en onderwerping het eenig mogelijke was, besloten de tegenstanders der regeering van den misstap gebruik te maken. Kemper moedigde de jongelingen aan, om niet vrijwillig te volgen, maar zich met geweld uit de ouderlijke woning te doen halen. Zooveel mogelijk moesten ze zorgen, op lichten dag te vertrekken en het afscheid openlijk te nemen. Hij wilde de verbittering des volks door openbaar geweld steeds hooger doen stijgen, opdat het tot een dadelijk verzet, dat eerlang volgen zou, bereidwillig mocht zijn.

En gelijk al zijne pogingen, zag hij ook deze ten volle slagen. Maar evenzeer als hij, zag het 't Fransch bestuur. Het merkte met toenemende onrust het gevaar op, dat in den opgewekten volksgeest en in den lijdelijken tegenstand gelegen was. De ruwe kracht van opstandelingen kan door overmacht worden verbroken, maar het veld winnen van ideeën en gezindheden, van onwil en haat is door geen geweld te stuiten. Het bestuur voelde, dat de grond onder zijne voeten wegbrokkelde, zonder dat het iets ter redding kon doen. Vervolging zou niet baten, maar schaden. Van Marle werd vier en twintig uren in hechtenis genomen, maar toen met een woord van bestraffing vrijgelaten. De hoogste Fransche ambtenaren begrepen te recht, dat eene beslissende overwinning van Napoleon meer zou afdoen, dan allerlei kleine vervolgingen van bijzondere personen. Zij waren ook zelve te weinig meer overtuigd van de onwankelbaarheid van den keizerlijken troon, en konden, — het oordeel van De Stassart over Kemper na

diens dood bewijst het [1] — hunnen stoutmoedigen tegenstanders geene achting weigeren. Na het gebeurde met de eerewachten, kwam er bevel uit Parijs om Kemper, wiens aandeel in de zaak niet onbekend was gebleven, op te lichten. In plaats van te gehoorzamen, liet de hertog van Plaisance den hoogleeraar in 't geheim waarschuwen, die op zijne hoede was en 't gevaar ontkwam. Zulk eene handeling van het hoofd der regeering is een bewijs van het ontzag, dat Kemper zijnen tegenstanders had weten in te boezemen en van den grooten weêrklank, dien zijne woorden vonden.

Een gerucht, dat niet eens de verdienste van nieuwheid had, opende de ooren ook van hen, die vroeger doof voor zijne stem waren geweest. Men zeide, dat de regeering de dochters van de meest gegoede ingezetenen zou opeischen, om haar aan verdienstelijke krijgslieden uit te huwelijken. Dit vertelsel, dat van het begin der inlijving had geloopen en, vooral bij de komst van Napoleon in 1811, een aantal overhaaste en — naar de booze wereld zegt — ongelukkige huwelijken had veroorzaakt, begon opnieuw de gemoederen te verontrusten. Met onbegrijpelijke zekerheid meende ieder het te kunnen bevestigen, en meer dan ooit vond het geloof. De laatste maatregelen toch des keizers hadden bewezen, dat hij voor niets zou terugschrikken, indien hij het noodig rekende. De uitkomst heeft met geen enkel voorbeeld hier te lande het gerucht bevestigd, schoon de vroeger medegedeelde circulaire het vermoeden wettigt, dat de algemeene meening niet allen grond heeft gemist. Doch hoe het zij, het gerucht, waar of onwaar, strekte om de rijen van de tegenstanders der regeering te versterken en die van hare aanhangers te verzwakken.

---

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

En in plaats van verzwakking, had ze alleszins behoefte aan versterking; want de ontevredenheid der bevolking, die ze uit enkele proeven kende, zou niet meer in onzamenhangende opstanden zich openbaren. Er waren mannen, die aan eene omwenteling durfden denken en moeds genoeg bezaten om zich met de gevaarlijke taak der leiding te belasten. Had de heer Van Hogendorp zich reeds tijdens den Russischen oorlog met het ontwerp eener staatsregeling bezig gehouden, na den afloop van den krijg ging hij een stap verder. Met de heeren Van der Duyn van Maasdam, Van Limburg Stirum, Repelaer van Driel, De Jonge en Changuion, begon hij in geheime samenkomsten maatregelen te beramen, om het herstel van 's lands onafhankelijkheid en den terugkeer van 't Huis van Oranje te bevorderen. In nachtelijke bijeenkomsten, meestal ten huize van Van Hogendorp en Repelaer gehouden, werd eene grondwet opgesteld, die bij eene mogelijke omkeering van zaken tot grondslag voor den nieuwen staat kon dienen en werkelijk gediend heeft. Men stelde zich in betrekking met vele invloedrijke en vrijheidlievende mannen in verschillende provinciën, om, als 't oogenblik der beslissing zou slaan, in éénen geest werkzaam te zijn en intusschen den volksgeest voor te bereiden. Met deze voorbereidende maatregelen stelde men zich toentertijd tevreden en wachtte den loop der gebeurtenissen af, die voor het oogenblik nog geen krachtdadig optreden vergunden. Napoleon was met zijne nieuwe legers zijnen vijanden te gemoet getrokken en had bij Lutzen en Bautzen de overwinning behaald. Te Praag waren vredesonderhandelingen geopend, wier uitslag zeer onzeker scheen. Het behoud der rust was dus een gebiedende plicht, zoo men niet de zwakke krachten des volks in een geheel

nutteloozen strijd wilde opofferen. De handelingen des bestuurs werden met opmerkzaamheid gadegeslagen, om van elke weifeling en van elken misstap zooveel mogelijk voordeel te trekken.

Het was natuurlijk, dat de speurhonden der Fransche politie spoedig iets van die bijeenkomsten hadden gemerkt. Doch gelukkig voor de verbondenen hadden zij zich met geen der opstanden van het voorjaar van 1812 ingelaten en was dus een rechtstreeksch bewijs van het vijandige hunner samenkomsten niet te vinden. De commissaris der politie te 's-Hage, de heer Ampt, kreeg van den directeur-generaal Dévilliers-Duterrage, last om de zaak te onderzoeken. Doch, jammer genoeg voor het Fransche bestuur, de heer Ampt was het geheel met de verbondenen eens en maakte reeds lang van zijn post gebruik, om de onrust des bestuurs door zijne scherpe teekening van de vijandige stemming des volks te verhoogen. Het verkregen bevel beantwoordde hij met de eenvoudige kennisgeving, dat de heeren Van Hogendorp, enz. volkomen ongeschikt waren, om de leiders van een opstand te zijn. Door deze weinig vleiende karakteristiek, die ze ditmaal wel voor lief zullen genomen hebben, redde hij hen van het dreigend gevaar. Reeds vroeger was de baron Bentinck tot Buckhorst te Zwolle aan een niet minder groot gevaar ontsnapt. Men had ontdekt, dat hij geheime briefwisseling met den Prins van Oranje hield en hem in hechtenis genomen. Ternauwernood door tusschenkomst van den heer Dedel ontslagen, werd hij naar Parijs opontboden en alleen aan de krachtige hulp van den heer Schimmelpenninck, den vroegeren raadpensionaris, thans lid van den Franschen Senaat, had hij het te danken, dat hij in vrijheid e[illegible] vaderland mocht blijven. Deze vervolgingen dede[illegible]en zien,

wat de verbondenen zouden te vreezen hebben, indien de gebeurtenissen eene andere wending namen, dan zij hoopten en meenden te mogen verwachten.

Doch de dag begon te schemeren. De onderhandelingen te Praag waren zonder vrede geëindigd en Oostenrijk door de bondgenooten tot deelneming gedrongen. Met nieuwe en versterkte krachten werd in Augustus de strijd hervat, die ditmaal kort en beslissend zou zijn. In de dagen van den 16den tot den 18den October had bij Leipzig de beroemde volkenslag plaats, die aan Duitschland de eer en vrijheid hergaf. Wederom waren Napoleon's legers vernield en vlood hij naar zijne hoofdstad, om nieuwe te lichten. Maar de bondgenooten, door de overwinning sterk en moedig, drongen voort.

Onmiddellijk na den slag bij Leipzig breidden de Haagsche verbondenen hunne maatregelen uit. Ieder hunner koos een viertal vrienden, die hij vertrouwen kon; ieder van dezen weder een viertal en zoo voorts. Geen van hen kende een ander, dan die hem gekozen had; en allen verbonden zich om op het eerste teeken met zoodanige wapenen, als hij kon krijgen, gereed te zijn. Om alle ontdekking te voorkomen, werd alles mondeling besproken en niets op schrift gesteld. Zoodra er eenige volksbeweging ontstond, moesten zij allen zich in het gedrang mengen en aldaar nadere bevelen afwachten. Op deze wijze hadden de Haagsche heeren eerlang 4000 man, op wie ze rekenen konden. Doch van nog grooter gewicht was de versterking, die de heer Van Limburg Stirum hun toevoerde. Door de verbondenen met de militaire toebereidselen belast, gelukte het hem, de geheele Nationale Garde met haar opperhoofd, den kolonel S. van Oldenbarneveldt, genaamd Witte Tullingh, te winnen. Eene dergelijke poging, om het korps vreemde-

lingen, dat in den Haag in bezetting lag en meerendeels uit Pruisen bestond, tot afval te bewegen, mislukte. Daarentegen verbond zich een Scheveninger reeder, Pronck, om zoodra het noodig mogt zijn, met vijftig man, gewapend en tot alles bereid, de verbondenen te ondersteunen. Bovendien stelde hij zijne pinken te hunner beschikking.

Door al deze toezeggingen van eenige macht zeker en niet twijfelende aan de ondersteuning des volks, wachtten de verbondenen met spanning de komende gebeurtenissen af. En zij waren aanvankelijk niet ongunstig voor de goede zaak. In het begin van November verspreidde zich eensklaps, zonder dat men wist van waar of door wien, in den Haag het gerucht, dat Davoust, prins van Eckmühl, Hamburg had moeten ontruimen, en dat dientengevolge omtrent de overgave van ons land aan de bondgenooten werd onderhandeld. Aanstonds kwam de menigte op de been en joelde door de straten onder het aanhoudend gejuich van *Oranje boven!* Den volgenden dag (12 Nov.) werd het nog erger, waartoe een nieuw gerucht aanleiding gaf. Napoleon was, zeide men, gevangen genomen en gedood, en ons land inderdaad reeds aan de geallieërden overgegeven. Men gaf zelfs uit een onechten Moniteur de woorden op, door een lid van den Senaat bij die feestelijke gelegenheid gesproken! Thans was aan geen kalmte meer te denken; alles was gewonnen; de menigte stroomde naar het stadhuis, om daar, gelijk het gedienstig gerucht er bij had gevoegd, van den oud-burgemeester Slicher, die bijzonder de volksgunst genoot, de officiëele bekendmaking van deze belangrijke zaken te hooren. Het spreekt vanzelf, dat de menigte overal bedrogen uitkwam, en met groote moeite werd ze door den heer Slicher tot [illegible]ebracht. Van deze volksoploopen, waarschijnlijk we[illegible]rdacht

uitgelokt, werd gebruik gemaakt. De vrederechter Van der Goes wist van den prefekt de vergunning te verkrijgen, om een vierhonderdtal personen tot behoud van rust en orde bijeen te roepen en te wapenen. De Stassart zag liever de gezeten burgerij dan het gemeen in de wapenen en meende door zijne toestemming een bewijs van vertrouwen te geven. Met hetzelfde doel en zeker ook om zooveel mogelijk elke botsing tusschen de Fransche troepen en de opgewonden bevolking te vermijden, gelastte hij de Nationale Garde, onder den kolonel Tullingh, zich bij de geringste volksbeweging in het Voorhout te verzamelen. Aanstonds bleek het, wat hij van deze te verwachten had. Twee onderofficieren lieten hunnen onderhoorigen aanzeggen, om bij de samenkomst zich van eene oranjekokarde te voorzien. Dit kleine bijvoegsel tot de oproeping was weinig in den geest van den prefekt en een afdoend bewijs van de heerschende stemming. De twee onderofficieren werden in hechtenis genomen, doch spoedig weder ontslagen.

's-Gravenhage vertoonde in deze dagen een zonderling schouwspel. Het Fransche bestuur met vijf à zes honderd man tot zijn dienst stond tegenover eene bevolking, waaronder het bijkans geene aanhangers telde, en waarvan een deel met zijne eigene toestemming in de wapenen was. Een voorstel door den prefekt aan de aanzienlijke ingezetenen gedaan, om zich met de Franschen tot een comité van orde te vereenigen, werd geweigerd. Het was blijkbaar, dat het Fransche bewind op niemands ondersteuning dan die van enkele belanghebbenden kon rekenen. Zulk een toestand was onhoudbaar en kon uit den aard der zaak niet lang duren. Ontstond er strijd tusschen de bevolking en de bezetting, dan had de laatste de overmacht der wapenen, maar de eerste de getalsmeerderheid tot steun

Een vreeselijk bloedbad zou het gevolg zijn geweest. Gelukkig voor de stad waren de Franschen niet bloedgierig genoeg, om eene botsing uit te lokken en misschien ook voor eene wanhopige bevolking bevreesd. Ook Van Hogendorp en de zijnen wilden de verantwoording van den strijd niet op zich nemen. Het plan van Van Stirum tot een nachtelijken aanval werd aanstonds opgegeven, toen het bleek dat de Franschen op hunne hoede waren. Beide partijen hielden elkander in het oog en wachtten, tot een stoot van elders de zaak besliste.

Het was Amsterdam, dat dien stoot gaf.

Een gelijk verschijnsel, als te 's-Gravenhage, had te Amsterdam zich voorgedaan: de stemming des volks had ook hier tot de wapening der burgerij gedwongen. De Nationale Garde, in April (1813) ontbonden, werd den 7den October hersteld, en den heer Van Brienen, die vroeger als kolonel het opperbevel had gevoerd, werd dezelfde post weder aangeboden. Na eenige aarzeling nam hij dien aan, vast besloten de verkregen macht voor de zaak der vrijheid aan te wenden. Met zorg koos hij zijne officieren en bepaalde zich tot de zoodanigen, van wie hij beleid en ondersteuning mocht verwachten. Tot deze officieren behoorde de kapitein A. R. Falck, die, als de manschappen onwillig waren, gewoon was hen aan te sporen met het veelbeteekenend woord: „leert het maar, wie weet hoe het u nog eens te pas kan komen?" [1] Toen de Garde in het begin van November ook tot den gewonen garnizoensdienst werd opgeroepen, maakte Van Brienen van die gelegenheid gebruik, om zijne manschappen in den wapenhandel te doen oefenen en scherpe patronen

[1] Brieven van A. R. Falck, bl. 15.

voor hen aan te vragen. Doch de gebeurtenissen rolden voort, voordat aan zijn verzoek was voldaan. De nadering der Pruisische en Russische troepen deed de Fransche ambtenaren in de noordelijke provinciën hun heil in de vlucht zoeken. Het meerendeel hunner vlood over Amsterdam. Hunne vreeselijke verhalen aangaande den vijand strekten niet, om de onrust der Franschen te bedaren, die evenmin voor de toenemende geruchten van den voortgang der vijandelijke legers week. Meer en meer werden ze op eigen redding bedacht; de goederen werden opgepakt en verzonden, en hen zelve zag men met smachtend verlangen naar stellige tijdingen en bevelen uit Parijs uitzien. De zekerheid dat hunne troepen, ten hoogste 10,000 man hier te lande bedragende, tegen een aanval der bondgenooten, wier juist getal niet bekend was en in den aanvang overdreven hoog werd opgegeven, niet bestand zouden zijn; de vrees voor de woede van het zoo lang onderdrukte volk, en bovenal de vaste overtuiging, dat het geluk zich voorgoed van hunnen keizer had afgewend, deed hen een langer verblijf in deze streken minder wenschelijk rekenen. Op den 13den November openbaarde de generaal Molitor zijn last, om zijn hoofdkwartier naar Utrecht te verleggen. Reeds in den avond van den volgenden dag vertrok het zoogenoemde strafbataljon, uit 800 man bestaande; in denzelfden nacht werd het door de gewapende douanen en den generaal zelven gevolgd. Nog bleven de hoogste ambtenaren, zooals de gouverneur-generaal, de prefekt, enz., doch zonder buitengewone scherpzinnigheid liet het zich berekenen, dat deze heeren hunne voorgangers wel spoedig zouden volgen.

Tot dusverre was alles rustig gebleven: zelfs de gehate douaniers had men in vrede, schoon niet zonder morren,

laten vertrekken. Doch op den avond van den volgenden 15den November brak de storm los. Hoopen volks, met oranje versierd, vingen aan, de straten met hun gejuich te vervullen. In den aanvang eene onschuldige en natuurlijke uitbarsting der blijdschap, nam de beweging spoedig een ander karakter aan. Men wierp zich op de huisjes der douaniers, die aan de vlammen werden opgeofferd. De uithangborden, die met den keizerlijken adelaar prijkten en niet waren ingenomen, gingen denzelfden weg. Door dien gunstigen uitslag bemoedigd, kwam men met stouter voorstellen voor den dag. Alles, wat met de dwingelandij ook maar in het geringste verband had gestaan, moest worden opgeruimd. De kazernen en pakhuizen der douaniers aan den Buitenkant, de tabaksgebouwen op Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg, werden ernstig bedreigd. Ternauwernood gelukte het aan de Garde, inmiddels te zamen gekomen, en aan de ernstige toespraken van geachte particulieren, de dolle vaart der menigte voor heden te stuiten. Den Franschen, die nog in de stad vertoefden, had deze oploop zulk een angst aangejaagd, dat zij meest allen den volgenden morgen Amsterdam verlieten. De menigte liet hen ongedeerd vertrekken, maar werd door dit bewijs harer zege niet bedaarder, en ving met nieuwen moed haar vernielingswerk aan. Niet meer tevreden met het verbranden der wachthuisjes, begon ze de woningen der Fransche ambtenaren te plunderen en den roof te verbranden. Tevergeefs was elke poging om de dolle woede tot bedaren te brengen, de losbandigheid kreeg een steeds dreigender aanzien. Eindelijk begreep men te moeten doortasten en de Nationale Garde begon te vuren. Doch ook dit baatte slechts een oogenblik en op eene enkele plaats. Met de grootste razernij gaat gewoonlijk bij he[illegible]ene

soort van goedhartigheid gepaard, die zich in mededoogen met de slachtoffers der justitie openbaart. Het schijnt in veroordeelden niets anders dan de slachtoffers van willekeur en onrecht te zien. De gevangenen in het Werkhuis, uit het Spinhuis, en van de Jan-Rodenpoort werden met geweld bevrijd en in gejuich rondgevoerd. De cipierswoning bij de laatste werd geplunderd en de menigte vond er groot behagen in, door het onophoudelijk luiden der daar aanwezige klok alom schrik en vrees te verspreiden. Met groote moeite gelukte het aan de vastberadenheid van enkele welgezinden het uitbreken van een geweldigen brand te voorkomen.

Het was duidelijk, dat in zulk een staat van zaken een maatregel moest genomen worden, die de stad voor regeeringloosheid bewaarde. Liet men de menigte ongehinderd aan hare luimen toegeven, eene algemeene plundering der stad zou het gevolg zijn. Want geene enkele macht was aanwezig, in staat om haar tegenstand te bieden. Het Fransche bestuur was gevlucht, de maire te Parijs, de politie niet te vinden en alleen de Garde, weinig gewapend, zocht, gesteund door het aanzien van bijzondere personen, nog de orde te bewaren. Zulk een toestand eischte voorziening. De officieren der Nationale Garde besloten door te tasten; te zamen gekomen in de Keizerskroon, in de Kalverstraat, kozen zij enkelen hunner, onder welke de kolonel Van Brienen en de kapitein A. R. Falck, om een nieuw stadsbestuur in het leven te roepen. Deze heeren noodigden vier en twintig der meest geachte ingezetenen tot eene samenkomst uit. [1] Twintig verschenen, en ontvingen van

[1] Vgl. de redevoering, die Van der Palm aan Falck bij deze gelegenheid in den mond legt, a. w., bl. 43.

kapitein Falck in naam der Nationale Garde het dringend verzoek, om, ter wille van de omstandigheden des tijds, zich met het stadsbestuur te belasten. Zeventien der aanwezigen — onder welke de adjunctmaire Charlé, die, zich zelven niet kunnende ontslaan, zich door eene verklaring van de officieren der Garde liet ontslaan — verklaarden zich bereid het tusschenbestuur der stad op zich te nemen. Aanstonds werd den volke van het gebeurde kennis gegeven; de namen der nieuwe regenten hadden een goeden klank en toen ze des avonds met fakkellicht eene officieele wandeling door de straten der hoofdstad deden, werden ze door het volk met groot gejuich ontvangen en geleid. Deze stap redde Amsterdam van regeeringloosheid en plundering. Het vertrouwen keerde weder en het gemeen onderwierp zich, na nog enkele pogingen tot verzet te hebben gewaagd. Het nieuwe bestuur deed aanstonds de noodige afkondigingen, om den gewonen gang van zaken ongestoord te doen voortgaan. De politie werd hersteld; de inning der stedelijke belastingen geregeld; en het behoud der orde van de vereenigde pogingen van de politie, de Garde en van eene nieuwe ruiterbende van meer dan 300 man verwacht.

De eerste vraag, door de nieuwe stedelijke regenten, na het herstel der orde te beslissen, was: welke houding de stad Amsterdam jegens de Fransche autoriteiten zou aannemen? Moest zij dadelijk de vaan des oproers planten of wachten tot elders de zaak was beslist? De gezindheid der burgerij was niet twijfelachtig, maar de voorzichtigheid gebood eene andere keus. De raad besloot, zich te bepalen tot de bewaring van orde en rust, om niet door overmoed de geduchte macht, die van alle kanten de stad omri[illegible], tot wraak te tarten. En [illegible]t. Want het zou [illegible]

heid geweest zijn, terwijl de Franschen Utrecht, Haarlem, Naarden, Muiden en het blokhuis tusschen Haarlem en de stad sterk bezet hielden; terwijl in het gezicht der stad kanonneerbooten lagen, zwaar bemand en met veel geschut voorzien, de oranjevaan op te heffen, die men met geen enkel stuk geschut verdedigen kon. Het tusschenbestuur te Amsterdam bleef dus in voortdurende gemeenschap met den Franschen bevelhebber en ontving Molitor's bevelen, als de bevelen der bevoegde overheid.

Gelukkig echter voor de zaak der vrijheid bestonden dezelfde redenen niet te 's-Gravenhage, waar het bericht van het gebeurde te Amsterdam de grootste vreugde verwekte. De hoofden der verbondenen begrepen, dat thans het beslissend oogenblik was gekomen. Men moest, voordat de volksbeweging begon, de teugels in handen hebben, zoo men gelijke wanordelijkheden als in Amsterdam wilde voorkomen. In den morgen van den 17[den] November begaf de graaf Van Stirum zich naar Van Hogendorp en stelde hem voor te beginnen. Van Hogendorp gaf zijne toestemming. Van Stirum zette de oranjekokarde op den hoed, stapte naar den oud-burgemeester Slicher, en noodigde hem uit, onverwijld het bestuur der stad op zich te nemen. „Welk een indruk de verschijning van Van Stirum, in het openbaar, met de oranjekokarde op den hoed, en straks ook der zonen van Van Hogendorp, op gelijke wijze versierd; welk een indruk deze vertooning maakte, is nauwelijks te beschrijven. Elk ander, die het gewaagd had de geliefde leus dus openlijk te dragen, zou opzien gebaard en navolgers gevonden hebben; want men bespeurde reeds gisting en samenscholing. Maar van zulk een kant opgestoken, door zulke achtbare mannen gewettigd, twijfelde niemand, of de dageraad der vrijheid was waar-

lijk aangebroken. Binnen weinige oogenblikken prijkte de oranjekleur op aller hoofd of borst; welhaast praalde zij ook voor de vensters en wapperde voor alle winkeldeuren. Huizen en werkplaatsen liepen ledig: de gansche bevolking kwam op de straten; de lucht weêrgalmde van gejuich en gelukwenschen en uit veler oogen vloeiden vreugdetranen! En schoon het aan geene verwensching van de Franschen ontbrak, schoon welhaast hunne adelaars en wapenschilden ook hier niet langer geduld werden; nergens echter werd geweld gepleegd en nergens ontdekte men sporen der voormalige tweedracht." [1]

Deze uitbarsting van den volksgeest droeg dadelijk de gewenschte vrucht, daar de Stassart besloot te wijken. Hij droeg aan enkele ingezetenen het handhaven der orde op en vertrok denzelfden dag. De drie oud-burgemeesters, Slicher, Bachman en 't Hoen, namen het stedelijk bestuur in handen, en Van Stirum trad in den middag als gouverneur van de stad voor den Prins van Oranje op, en liet de oranjevlag van het stadhuis steken. Aan den generaal Bouvier des Eclats verklaarde hij kortaf, dat hij geen anderen gouverneur van den Haag buiten zich zelven erkende. Zulk eene stoute houding schijnt den Franschen ontzag te hebben ingeboezemd. Tegen den avond trokken de troepen zich te zamen op het Binnenhof en na een nacht van weêrzijdsche waakzaamheid verlieten zij den volgenden dag, tot groote geruststelling der ingezetenen, de stad.

Het was volstrekt niet het doel der Haagsche verbondenen zich tot hoofden des bestuurs op te werpen. Aanstonds, in de eerste proclamatie, die in naam van den Prins van Oranje werd afgekondigd, beloofde Van Stirum

---

[1] V. d. Palm, a. w.

het optreden van eene provisioneele regeering. Om de belofte te houden, werd tegen den volgenden (donderdag) middag eene vergadering uitgeschreven van allen, die in de jaren 94 en 95 leden des bestuurs waren geweest. Van hen schijnt Van Hogendorp de meeste gehechtheid aan 't geslacht van Oranje, en op dien grond de meeste stoutmoedigheid te hebben gewacht. Zij zouden dadelijk een provisioneel bewind benoemen, en verder gemeenschappelijk beramen, wat de drang des oogenbliks vorderde. Deze maatregel van Van Hogendorp, met hoe goede bedoelingen ook genomen, was een misslag. De regenten uit de jaren na 95 gevoelden zich door de uitsluiting beleedigd; en de opgeroepenen waren volkomen ongeschikt voor de taak, die Van Hogendorp van hen wachtte. Gewend aan den slender der gewoonte, schrikten ze voor buitengewone daden terug. Zij hadden zooveel buitengewoons gezien in hun leven; en wat was 't gevolg geweest? Men moest niets wagen, voordat men van den goeden uitslag verzekerd was. Zij vroegen naar de krachten, waarover de opstand kon beschikken, en haalden de schouders op, toen de Russen niet te Utrecht kwamen en geen Engelsche vloot voor den wal lag. Zij hadden den moed der zelfopoffering niet, die alles doet wagen om alles te winnen; zij misten het vast geloof aan de eindelijke zegepraal der goede zaak, omdat zij, warm noch koud, voor geene enkele zaak met geestdrift bezield waren. Uit vrees van zich later aan onaangenaamheden bloot te stellen, deden zij volstrektelijk niets, als ware dit de weg, om den goeden uitslag te verzekeren en alle gevaar te weren. Het eenige, wat de vergadering besloot, was om na twee dagen weder samen te komen en tot deze nieuwe vergadering ook de vroeger uitgeslotenen te noodigen.

Doch de loop der gebeurtenissen wachtte niet op de wijze redeneeringen der beschreven vaders. Het korps vreemdelingen, dat in vorige dagen aan de aanzoeken van den kolonel Tullingh had weêrstand geboden en met den Franschen generaal den vorigen dag was vertrokken, werd onderweg door vrijheidlievende denkbeelden verrast. Het keerde, na eenige schermutseling met de gewapende douaniers, geleid door al zijne officieren, naar den Haag terug en bood zijne diensten aan den heer Van Stirum aan. Deze onverwachte versterking met 300 man was voor de stad van groot gewicht: zij verplichtte hen, die de deserteurs in dienst namen, om voor goed met het Fransche bewind te breken. Van Hogendorp en de zijnen gevoelden het en besloten, wat de afloop van de volgende vergadering ook zijn mocht, een einde te maken aan het schadelijk toeven en praten. De angstvalligheid toch der oude regenten deed eene ongunstige werking; de bevolking begon, nu zij zulke mannen zag aarzelen en weifelen, zelve te aarzelen en te weifelen. Een brief van De Stassart, waarin hij vergeving beloofde, zoo men zich onverwijld onderwierp, joeg velen schrik aan. Een schrijven van Bentinck, uit Zwolle, die de macht der geallieerden in de noordelijke provinciën op niet meer dan 700 man begrootte, verminderde dien niet. Dit alles deed de publieke opinie wankelen en de gevolgen van den overhaasten stap, gelijk men sprak, met angst te gemoet zien. Doch mannen als Van Hogendorp en Stirum wankelden niet, maar tastten moedig door. Op denzelfden Vrijdag, waarop het korps *étrangers* aankwam, vertrokken de heeren Fagel en De Perponcher naar Engeland, om den Prins van Oranje te ontmoeten en op zijne overkomst aan te dringen. Verschillende andere heeren werden naar de geallieerden gezonden, om hen tot voort-

rukken te bewegen. En te Scheveningen deed de reeder Pronck zijne schepen in zee steken, om de Engelsche vloot te zoeken.

Des Zaterdags kwam de tweede vergadering bijeen, rijker aan leden maar niet aan moed. Het eenige wat van hunne bijeenkomst valt te zeggen is dit: zij praatten veel en deden niets. Zij weigerden een algemeen bestuur te kiezen; zij weigerden zich voor Oranje te verklaren. Zij oordeelden de begonnen onderneming hoogst onberaden en onvoorzichtig; met zoo weinig kracht zulk een werk te willen volbrengen! Zij hoopten van harte, dat het gelukken mocht en zouden dan bereid zijn, om mede de vruchten te genieten. Om in de gevaren te deelen, daartoe gevoelden zij geen lust. Waarlijk! zoo de omwenteling heeft gezegevierd, het was de schuld dier lafhartigen niet!

Een kort beraad en eene snelle daad is in zulke oogenblikken, waarin alles op het spel staat, de hoogste wijsheid. Wie dan den moed mist om de gelegenheid aan te grijpen, ziet ze gewoonlijk voor langen tijd, zoo niet voor altijd, zich ontsnapt. Die moed is niet de vrucht van eene oogenblikkelijke opgewondenheid, maar van een kalm gevoel van plicht. Van Hogendorp, Van der Duijn, Van Stirum, Kemper en allen, die hen steunden, waren opstandelingen geweest met het hoofd en het hart, voordat de opstand begon. Zij waren nooit aan het vreemde bestuur onderworpen geweest; zij hadden altijd de mogelijke kansen op verlossing berekend; zij hadden die kansen opzettelijk vermeerderd door het zedelijk, het rechtsgevoel der natie op te wekken en in botsing te brengen met de overheersching. Het oogenblik, dat thans was gekomen, hadden zij sinds langen tijd vooruitgezien en verwacht: het verrastte hen niet, zij waren zeker van zich zelve en van den

weg, dien ze betreden hadden. Al werden ze door minderen gesteund, dan ze hadden gehoopt en verwacht, zij gingen met vasten tred voort. Zij geloofden aan de toekomst en daarom waren zij sterk en moedig. Zij konden niet gelooven, dat al de levensvoorwaarden van een volk voortdurend ongestraft konden geschonden worden; zij geloofden aan de wet van eeuwige ontwikkeling, voor de volken zoowel als voor de individuën geldende; zij betwijfelden niet dat alles, wat in de laatste jaren aan die ontwikkeling in den weg was gesteld, eens vallen moest. Dat dit oogenblik thans gekomen was, en dat aan de volken nu weder de gelegenheid tot vrije, zelfstandige ontwikkeling werd aangeboden en toegestaan, dit meenden ze aan de teekenen des tijds te zien. Van Hogendorp was geen profeet, gelijk het volksgeloof dien teekent; maar hij en de mannen, die hem omringden, hadden dat deel des profetischen geestes om in den gang der geschiedenis de openbaring van zedelijke wetten te lezen. Geheel anders was het met de druk pratende oude regenten gesteld; die mannen, die angstig alle kansen wikten en wogen, verbleekten als ze eene enkele beuzeling hadden vergeten. Zij hadden onder de verdrukking wel zwaar gezucht, maar het hierbij gelaten. Zij hadden zich onderworpen, niet aan den dwang, maar aan den geest des bestuurs. Zij hadden niet gebogen met de belofte in 't hart, om met kracht zich te verheffen, als de gelegenheid zich aanbood, maar zonder tegenstand te bieden, uit zwakheid, zonder innerlijke kracht. Zulke mannen zijn tot niets nut dan om de volgzame dienaren van krachtiger geesten te zijn. In dagen van nood en beslissing worden ze door de omstandigheden zelve als onbruikbaar ter zijde gezet, om plaats te maken voor hen, die de plaats verdienen.

Zoo ging het ook thans. Van Hogendorp en de zijnen namen de raadgevingen der vergadering voor kennisgeving aan. Aangespoord door Van Stirum en de officieren van zijne kleine krijgsmacht, verklaarde Van Hogendorp zich bereid, met Van der Duijn van Maasdam de provisioneele regeering in naam des Prinsen van Oranje te aanvaarden. Op het blad wit papier, dat, alleen van zijne naamteekening voorzien, door Van der Duijn aan Van Hogendorp, bij zijn vertrek naar Amsterdam, was achtergelaten, werd het genomen besluit in de volgende aankondiging den volke bekend gemaakt:

> *Alzoo de regeeringloosheid veel is voorgekomen in de meeste steden, door wijze voorzieningen van de notabelste ingezetenen, maar het* algemeen Bestuur *geheel verwaarloosd en in niemands handen is; terwijl het geroep van alle zijden om zulk een* Bestuur, *tot redding van het Vaderland, onze harten diep getroffen heeft; zoo is het, dat wij besloten hebben hetzelve op te vatten tot de komst van Zijne Hoogheid toe; — Bezwerende al de brave Nederlanders, om zich te vereenigen tot ondersteuning van dit ons cordaat besluit. God helpt diegenen, die zich zelve helpen!*
>
> *'s-Hage, den 20sten November 1813.*
>
> F. VAN DER DUIJN VAN MAASDAM.
> G. K. VAN HOGENDORP.

Deze weinige woorden zijn welsprekend door hunnen eenvoud. Het volkomen gemis van woordenpraal, het kalm beroep op alle brave Nederlanders, de ernstige waardigheid van den toon, het bewijst alles, dat deze mannen wisten

wat ze deden en niet onbedacht aan eene eerste opwelling gehoor gaven. Hoe gering de krachten ook waren, die hun ten dienste stonden, zij rekenden op de energie der natie, die door de stoutheid zelve van hunne daad zou aangevuurd worden, en op de hulp van boven: *God helpt diegenen, die zich zelve helpen.*

De proclamatie werd voor het huis van Van Hogendorp aan de Garde, de troepen en de menigte medegedeeld en met groote tevredenheid ontvangen. Zij vervulde aller wenschen. Voor den opstand zelven was het besluit der beide heeren de redding: het gaf aan de volksbewegingen in de verschillende steden eenheid. Zij hielden op, de openbaringen van den onwil van enkele gemeenten te zijn; vriend en vijand erkenden, dat de natie in opstand was. De natie verklaarde bij monde van Van Hogendorp en Van der Duijn het Fransche juk af te schudden, en het Huis van Oranje terug te roepen. Zij vorderde hare zelfstandigheid terug en maakte van den eersten oogenblik harer vrijheid gebruik om over haar eigen lot te beslissen. Op dezen grond mocht ze ondersteuning vragen en wachten van de mogendheden, die voor de vrijheid der volken het zwaard hadden aangegord.

Eene der eerste handelingen van het nieuwe bewind gold natuurlijk die steden, die wel een eigen stadsbestuur opgericht, maar nog niet aan den opstand zich aangesloten hadden. Reeds vóór de afkondiging der beslissende proclamatie waren Van der Duijn en Fannius Scholten naar Amsterdam vertrokken, om het stedelijk tusschenbestuur tot aansluiting aan den opstand te bewegen. Doch al hunne moeite was vruchteloos, het bestuur wilde de stad niet aan Molitor's wraak blootstellen. Het wilde nog wachten en liet alleen toe, dat Kemper en Scholten als

commissarissen-generaal van het Algemeen Bestuur in de stad bleven. Doch door deze toestemming hadden ze het paard van Troje ingehaald, daar Kemper noch Scholten een oogenblik rustten, om hunnen wensch vervuld te zien. Zij begrepen al te goed het moreel gewicht, dat de overgang van Amsterdam aan den opstand zou geven, om niet alle pogingen aan te wenden. En zij zagen ze gelukken. De kolonel Van Brienen, de schout-bij-nacht Verdoren en de generaal Kraijenhoff werden gewonnen en waren tot een krachtdadig optreden bereid. Gelukkig voor het behoud der eendracht, werd het laatste onnoodig. De heer Van der Hoeven had het geluk een troep van tweehonderd Kozakken op de Veluwe op te vangen, dien hij aanstonds, niet zonder gevaar, naar Amsterdam geleidde. Hunne aankomst besliste de zaak. Op voorstel van Kemper en Scholten, ondersteund door den aanvoerder der Kozakken, den majoor Marklay, verkoos de raad eene commissie, om van de puie van 't stadhuis de aankondiging van het Algemeen Bewind den volke bekend te maken. De Hollandsche vlag werd geheschen (24 Nov.) en voortaan zou Amsterdam lief en leed met den opstand deelen. [1]

Spoediger dan te Amsterdam was de zaak te Leiden beslist. Ook hier, gelijk in de meeste steden, was aanstonds na het wegtrekken der Franschen een tusschenbestuur opgetreden. Aanvankelijk zich bepalende tot de handhaving van rust en orde, toonde echter het bestuur, zeker van de ondersteuning der schutterij en der bevolking, zich aanstonds tot de afkondiging der proclamatie en dus tot aansluiting aan den opstand bereid.

Langer duurde de aarzeling te Rotterdam. De gemoe-

---

[1] Kemp[illegible] t. a. w.

deren op te winden en voor te bereiden was sinds lang het werk van den heer Van Hogendorp geweest, die na de eerste bewegingen in den Haag eene wakkere hulp in den heer Ampt vond. Ook vóór het vertrek der Fransche politie waren oranjelinten en kokardes te koop aangeboden en verkocht, 't geen echter onmiddellijk was verhinderd. De acteur Rosenberg, die met een oranjelint op het tooneel verscheen, werd zelfs opgelicht en weggevoerd. Na het verdwijnen der Franschen deed de twijfelachtige houding van den admiraal Kikkert de leden van het nieuwe bestuur aarzelen, totdat de generaal Sweerts de Landas, uit den Haag gezonden, met een klein legertje aankwam. Toen verklaarde zich de stad voor Oranje; de admiraal Kikkert, eerst in hechtenis genomen, werd op zijn eerewoord in vrijheid gesteld. De luitenant Ampt nam bezit van de werf, bemande twee kannonneerbooten, en vermeesterde een schip met 80,000 pond buskruit en 40,000 patronen. Hem komt de eer toe, de eerste kleine zeemacht der verbondenen in 't leven te hebben geroepen. Na weinige dagen omhelsde ook de admiraal Kikkert de vaderlandsche zaak, en werd door het Algemeen Bewind met de verdediging van de Maas belast.

De overgang van Rotterdam was van groot gewicht om Dordrecht te redden, dat voortdurend door de Fransche troepen werd bedreigd. De Stassart, die te Gorkum den loop van zaken afwachtte, had van de Dordsche ingezetenen eene schatting van 200,000 fr. gevorderd. Ofschoon de burgerij, te zwak om tegenstand te bieden, de opbrengst der groote som had beloofd, rukten op eenmaal vierhonderd zwaar gewapende douaniers de reeds vroeger door de Franschen verlaten stad weder binnen. De grootste ontsteltenis beving de bevolking, toen men de gehate Franschen, van

wie men zich reeds voor goed ontslagen had gerekend, zag wederkeeren. In dit beslissend oogenblik drong het gerucht van De Landas' legertje door: de Franschen, onbekend met de sterkte van den vijand, verlieten na één dag de stad, die denzelfden avond door eenige honderden vrijwilligers werd bezet. Doch reeds den volgenden morgen keerden de Franschen weder, en een scherp gevecht van eenige uren deed de stad voor de grootste rampen vreezen, toen het laatste schot der Hollandsche kanonneerboot, zeven vijanden op eenmaal doodende, zulk een schrik verwekte, dat de vijand het hazenpad koos. Dordrecht was voor de Franschen verloren.

De aanwinst van deze steden, gevolgd van vele andere, Haarlem, Gouda, enz. was van groot belang, om de bevolking der hoofdsteden te bemoedigen, die door allerlei geruchten en voorvallen zeer geslingerd werd. Het bleek meer en meer, dat de troepen der bondgenooten, die Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel hadden schoongeveegd, geen plan hadden over den IJssel te trekken, wat volstrekt noodzakelijk was, zoo de beweging in Holland niet in de geboorte door de Fransche overmacht zou gesmoord worden. Elken dag verwachtte men gunstiger tijdingen van hun voortrukken te hooren, doch elke dag stelde te leur. Dagelijks deden nieuwe geruchten voor een aanval der Franschen vreezen, die te waarschijnlijk scheen om niet groote vrees te wekken. In vele plaatsen werden samenkomsten van Franschen en Franschgezinden ontdekt, die de regeering tot strenge maatregelen dwongen en de menigte om wraak over al het geleden lijden deden roepen. Dit alles was genoeg, om de algemeene stemming te drukken.

Het Algemeen Bestuur spande alle krachten in, om de

geestdrift der bevolking levendig te houden en aan te vuren. Aan proclamatiën, valsche en echte, was geen gebrek. Door toespraken en straatliedjes werd op de stemming des volks gewerkt. Want de volksgeest was de laatste steun der regeering; zoo het volk begon te wankelen en de maatregelen tot verzet en tot herstel der onafhankelijkheid niet door zijne onverdeelde goedkeuring steunde, de onwil der angstvalligen ware niet te berekenen geweest, en de laffe vrees der kleinmoedigen zou den geheelen opstand hebben doen mislukken. Doch de omstandigheden waren machtiger dan zij, en hoogst ongunstig. Het vertoef der Engelsche hulptroepen, de trage voortgang der geallieerden, en bovenal de ongelukkige afloop van eene der eerste ondernemingen wekten eene algemeene ontmoediging.

Dadelijk na de optreding van het Algemeen Bewind was de bevolking te wapen geroepen, en de oprichting van twee legers, gelijk men sprak, bevolen. Het eene moest onder den generaal De Jonge Utrecht bedreigen en Molitor's bewegingen gadeslaan; het andere onder Sweerts de Landas zou de sterke bezetting van Gorkum in het oog houden. Van de verrichtingen van den laatste zagen we iets, toen we Dordrecht bespraken. De generaal De Jonge, wiens legertje hoofdzakelijk uit de Haagsche Oranjegarde — de vroegere nationale garde — bestond, trok naar Leiden, om van daar Woerden aan te tasten. Het gunstige bericht, te Leiden ontvangen, dat de Russen den 24sten te Amersfoort zouden zijn en dat de Fransche ambtenaren reeds uit Woerden waren gevlucht, deed met moed den tocht aanvangen. Onderweg vernam men, dat de bezetting slechts een 25 man bedroeg, die men gemakkelijk krijgsgevangen kon maken. Ongelukkig meende de gene-

raal een vreedzamer weg te moeten inslaan. Hij liet de stad opeischen, die eenige uren daarna door de Franschen verlaten werd. Verheugd over deze gemakkelijke zege, rukte men Woerden in en ontving de gulle bewijzen van den dank der bewoners. Doch de vreugde was van korten duur. Nauwelijks was de nieuwe dag (24 Nov.) aangebroken of de wacht, op het Oranjefort geplaatst, werd door eene sterke overmacht van 1600 man, die in de grootste stilte des nachts genaderd waren, overvallen. Na eene hardnekkige verdediging, waarin de vrijwilligers bewezen, dat hun wel kennis, maar geen moed ontbrak — er waren er, die niet laden konden! — moesten ze wijken. De strijd, bij en in de stad overgebracht, was spoedig beslist. Persoonlijke moed kon eene stad niet redden, die geheel open en bloot lag, wier poorten niet gesloten, wier bruggen niet opgehaald konden worden. Van voren en van achteren tegelijkertijd bestookt, moest de garde vluchten en de ongelukkige stad aan de woede van den vijand overlaten. De Jonge trok op Bodegraven terug, terwijl in het verlaten Woerden de overwinnaars op eene onmenschelijke wijze woedden. Nauwelijks de stad binnengetrokken, stortten zij zich in de burgerhuizen, om te rooven en te moorden. "Binnen de huizen gekomen, werd verwoed en zinneloos in het rond geschoten. De sloten der kabinetten, secretaires of andere bergplaatsen, naarmate een ieder die naar zijn staat of vermogen bezat, werden verbroken — met de kolven verbrijzeld, of door het geweld der afgeschotene kogels geopend: al het gereede geld, juweelen, goud, zilver en hetgeen slechts eenige waarde had, bijeenpakt en met het linnen en andere lijnwaden weggevoerd, het ontilbare zonder onderscheid vernield." De paarden en wagens werden van de stallen gestolen, de buit gedeel-

telijk daarop geladen en naar Utrecht weggevoerd. En nog mochten de beroofden dankbaar zijn, zoo ze 't leven redden. De zoon, die voor zijn mishandelden vader in de bres sprong, werd vermoord. Een twee-en-tachtiger, onmachtig om tegenstand te bieden, bijkans versuft, wordt zonder aanleiding laaghartig gedood. Al de gruwelen, die de gewelddadige inneming van eene vijandelijke stad vergezellen, werden hier gepleegd. Binnen korten tijd werden vijf en twintig personen, die geen tegenstand boden, uit blooten moordlust gedood, vijftig gewond, de bevolking op 't ruwst mishandeld en alle woningen geplunderd. Het is bijna ongeloofelijk, wanneer een officieel onderzoek de schade, door roof, plundering en vernieling aan Woerden in weinige uren toegebracht, het bedrag der zoogenaamde buitenschade (veldvruchten enz.) niet medegerekend, op *f* 270,099 stelt. [1]

Het was natuurlijk, dat dit gruwelijk lot van Woerden een verpletterenden indruk maakte. Het waren niet alleen de ouders, die jammerden over hunne gevallen zonen, maar het was het geheele volk, dat in rouw werd gedompeld. Onze natie, welke rol het ook vroeger op het krijgstooneel speelde, had sinds meer dan eene eeuw den vloek van den krijg op eigen bodem niet gekend. Nu de eerste offers, vrijwilligers uit elken stand der maatschappij, vielen, ging er een kreet van ontzetting op. Men was gewoon geworden, de edelste krachten des volks voor de vreemde overheersching in verre landen te zien bezwijken, maar niet meer of liever nog niet gewoon, bloed te storten voor eigen zaak. De kleingeestige angst maakte van het gebeurde misbruik, om de mannen, die de natie aan zich zelve hadden weêr-

[1] Meulman, Woerden in Slagtmaand 1813, bl. 425.

gegeven, van voorbarigheid en overijling te beschuldigen. Doch het volk, hoe ontmoedigd, onttrok zijn vertrouwen aan zijne hoofden niet; geen enkele volksoploop had er plaats. Verslagenheid heerschte, maar de nadenkenden lieten niet na, op de dapperheid der verslagenen, als op een bemoedigend teeken, de aandacht te vestigen en het zelfvertrouwen te versterken. En dit was het juist, wat het algemeen behoefde. Het is eene der jammerlijkste vruchten van het despotisme, dat het 't zelfvertrouwen ook bij de voorstanders der meest rechtvaardige zaak ondermijnt. Nooit geroepen tot zelfstandig handelen, altijd gedwongen om den wil van anderen te doen, begint ook de krachtigste geest zijne veerkracht te verliezen. Bij de groote menigte, die altijd gewoon is de regenten naar de oogen te zien en bijkans nimmer zelfstandig handelt, is dit nog meer het geval. Welke eene achting en vertrouwen moet niet de rechtschapenheid en de geestkracht van Van Hogendorp en zijne bondgenooten het volk hebben ingeboezemd, dat het, ondanks een tegenspoed als die van Woerden, toch zijn vertrouwen hun niet onttrok!

Gelukkig voor de zaak, die ze voorstonden, had eerlang eene op zich zelve hoogst onbeduidende gebeurtenis eene wonderbare uitwerking. Twee dagen na den moord van Woerden stapte te Scheveningen een Engelsch koopman, Charles Grant, aan land. De menigte begreep, dat een Engelschman niet anders dan een gezant van de Engelsche regeering kon zijn en gevoelde zich door de enkele verschijning meer getroost en bemoedigd, dan door het bijna gelijktijdig bericht van Rotterdams overgang. In waarheid kwam de heer Grant alleen voor handelszaken, schoon hij tevens de tijding bracht van de groote toejuiching, waarmede onze opstand in Engeland was begroet, en van de toe-

bereidselen te onzer hulpe daar te lande gemaakt. Doch het Bestuur maakte voortreffelijk gebruik van de opvatting des volks. De koopman kleedde zich op hun verzoek als officier der Engelsche vrijwilligers en vertoonde zich te 's-Hage en te Rotterdam in dit veelbelovend gewaad. Merkwaardig was de indruk van dit eenvoudig middel. De moed herleefde en overal liep het gerucht: de Engelschen zijn te Scheveningen. En niet slechts de goedgeloovige menigte liet zich misleiden, maar ook de Franschen schenen er door in verwarring gebracht. De latere secretaris van de Britsche ambassade te 's-Gravenhage, de heer Chad, brengt in zijn *Verhaal onzer omwenteling* hulde aan het talent van ons volk, om door valsche geruchten den vijand te misleiden. Het proefje, dat hij bijbrengt, is te weinig bekend om onvermeld te blijven. Een tuinier te Oudshoorn, die als een aanhanger van Oranje bekend stond en aan de onlusten in April een warm aandeel had genomen, liet brieven schrijven en aan verschillende personen in Woerden adresseeren. In deze brieven deelde hij mede, dat 3000 Russen met 10 stukken geschut naderden en dat een sterk korps Engelsche troepen te Scheveningen geland was. Na de herneming van Woerden door de Franschen wist hij die brieven hun in handen te spelen. De Franschen, door die tijdingen verontrust, vroegen aan de boeren om inlichtingen, die allen het verhaal bevestigden. Ja zelfs — ik laat de verantwoording geheel aan den heer Chad — zouden de Franschen bij de inneming van Woerden een brief van den generaal De Jonge, die natuurlijk beter wist, van denzelfden inhoud gevonden hebben.

Het laatste geval daargelaten, is in het eerste niets onwaarschijnlijks. De oude raad: *wie zwak is, moet slim zijn*, kan zeer goed in deze dagen van groote zwakheid zijn

opgevolgd. Zeker is het in elk geval, dat Molitor door andere redenen, dan door vrees voor de opstandelingen, van elke poging om Amsterdam of Leiden te hernemen moet zijn afgeschrikt.

Na het bloedig verlies van Woerden heerschte in deze beide steden de grootste vrees voor een aanval uit Utrecht. In Amsterdam werden verschillende maatregelen van voorzorg genomen, de poorten gesloten, alle Franschen tot wering van verraad tijdelijk in hechtenis genomen en den geheelen Zaterdag de trom der wervers geroerd. De mannen des Bestuurs echter toonden geen de minste vrees; en te midden der algemeene neêrslachtigheid maakten de commissarissen-generaal bekend, dat zij de formule *in naam des Keizers* voortaan door de woorden *in naam van den Souverein* zouden vervangen.

Doch meer nog dan Amsterdam scheen Leiden door een aanval bedreigd. Reeds waren de troepen onderweg, naar men zeide. De verslagenheid in de oude akademiestad werd steeds grooter, en de aanvraag om hulp dringender. In deze oogenblikken gaf de hoogleeraar Kemper een bewijs van vaderlandsliefde, waartoe weinigen in staat zouden zijn. Hij had, zelf werkzaam zijnde te Amsterdam, te Leiden vrouw en kinderen achtergelaten, en in deze angstvolle oogenblikken was zijn gezin voor de burgerij de maatstaf des gevaars. Zoolang dit bleef, was er hoop; zoo het vertrok, alles verloren. Kemper, ofschoon ten volle bekend met het gevaar, dat de plaats zijner woning bedreigde, had den moed, na korte aarzeling, zijn bijzonder geluk en het leven der zijnen voor de algemeene zaak in de waagschaal te stellen. Hij liet zijn gezin te Leiden blijven en sterkte door deze daad het vertrouwen der burgerij. Gelukkig kon hij aan de vreeselijke pijniging eerlang een einde

maken. Het gelukte hem den majoor Marklay te overreden, hem 50 Russen toe te vertrouwen. Na eene vruchtelooze poging om deze mannen over Haarlem, langs het fort te Halfweg, welks bezetting eerst in de volgende week vertrok, der benauwde stad toe te voeren, deed hij ze over Alphen trekken. Zij kwamen te Leiden aan, doch werden niet tot verdediging dier stad geroepen. De verslagenheid, in Amsterdam en Leiden door den gevreesden aanval gewekt, week geheel voor een tweeledig goed bericht. Een brief van den Prins van Oranje beloofde zijne spoedige overkomst en de hulp van Engeland. Gelijktijdig kwam het bericht, dat Utrecht door de Franschen verlaten was.

Na zijn vertrek uit Amsterdam had Molitor zijn hoofdkwartier te Utrecht gevestigd en van daar voortdurend de hoofdstad bedreigd. Zorgvuldig had hij gewaakt, dat de tijdingen van den goeden voortgang der verbondenen niet in Utrecht bekend werden; alles in de stad was op militairen voet ingericht en het gansche beheer aan de bevelen van den generaal onderworpen. Elke poging om den geest der bevolking op te wekken, werd streng gestraft en verschillende personen werden gevangen gezet, die zich onvoorzichtig hadden blootgegeven. Het bijeenzijn van meer dan vijf personen op de straat werd als eene samenscholing beschouwd. Dag en nacht trokken patrouilles de stad door, om elke beweging voor te komen. Hoe groot zijne eigen onrust ook was, Molitor nam eene onbevreesde en moedige houding aan: herhaalde malen werden de troepen op het Vreeburg gemonsterd, als gereed om naar Amsterdam op te rukken. De meest pijnigende geruchten werden verspreid; nu eens heette het: Molitor zou Utrecht, een zoo gewichtig punt, niet dan gedwongen verlaten; dan: den

soldaten was de plundering der stad beloofd. Doch de aankomst der Kozakken te Amsterdam redde ook Utrecht. Nadat hij den vorigen dag vier aanzienlijke ingezetenen had doen oplichten, [1] om tot gijzelaars voor de rust der bevolking te dienen, ontbood Molitor in den nacht van den 27sten op den 28sten den kolonel der Nationale Garde, Van Heeckeren tot Brandsenburg, en gaf hem bericht van zijn spoedig vertrek. En werkelijk verliet hij in den vroegen morgen de stad, die door dit onverwacht vertrek uit den grootsten angst tot de dolste vreugde oversloeg. Denzelfden dag verscheen een troep Kozakken voor de poort, den 29sten door prins Naritzkin gevolgd. De kolonel Van den Bosch nam, met goedkeuring van den Russischen bevelhebber, de stad voor den Prins van Oranje in bezit.

De aanwinst van Utrecht gaf aan Amsterdam en aan de meeste Hollandsche steden verademing en rust. Wie nog altijd getwijfeld had, begon thans aan den goeden afloop der stoute onderneming te gelooven. En met recht, want de tegenspoed was voorbij. Op denzelfden 29sten November kwam de eerste Engelsche hulp te Scheveningen aan en versterkten 1300 Kozakken de bezetting van Amsterdam. Doch de volgende dag bracht eene aanwinst van oneindig grooter zedelijk gewicht. De Prins van Oranje had dadelijk na het vernemen van den opstand maatregelen tot overkomst genomen en stapte, hoewel door tegenwind opgehouden, reeds den 30sten November te Scheveningen aan wal. Het is onmogelijk, de aandoeningen te beschrijven, waarmede hij ontvangen werd. Hoor het getuigenis van een tijdgenoot: Nooit werd vreugde, tot dronkenschap opgevoerd, op zoo verschillende wijzen naar ieders aard

---

[1] De heeren Ram, Singendonck, Van Goltstein en De Perponcher.

vertoond. Hier deed ze de oogen schitteren, daar benevelde zij ze met den zoeten dauw der natuur; ginds stond men wezenloos. geworteld in den grond, als geloofde men niet, wat men zag. Dezen gloeide het gelaat, gene verbleekte; de een barstte los in gejuich, des anderen stem smoorde in het snikken der overkropte borst. Den ouden was het, als hadden zij een kind uit den dood wedergekregen, de mannen een broeder, de jongelingen een vader."

Wat moeten in die oogenblikken de mannen der omwenteling hebben gevoeld! Dit alles was hun werk. De vrucht van eene jarenlange inspanning, de kroon op een volhardend en vertrouwend gelooven en werken! Zij wisten, wat de tijdgenoot niet wist en ook het nageslacht nog niet ten volle kan beoordeelen, met welk een kleingeestigheid en laffe vrees zij te strijden, welke ongunstige omstandigheden zij te overwinnen hadden gehad. Voor dat volk, dat zijne vrijheid liefhad, en alleen krachtig door dien volksgeest, hadden zij het gewaagd de verantwoording van een opstand op zich te nemen en dezen Prins van Oranje te roepen, om uit de handen van dat volk de heerschappij te aanvaarden. Maar welke bijzondere aandoeningen ook hen hebben vervuld, één gevoel van dankbaarheid bezielde allen, en toen in den plechtigen dankstond der verlossing vorst en volk zich te zamen nederbogen, beleed Verwey het in aller naam: *de Heere heeft groote dingen aan ons gedaan, dies zijn wij verblijd.*

De onafhankelijkheid des volks en het herstel van Oranje waren het doël en de leuze van den opstand geweest. Reeds den 1sten December riepen Kemper en Fannius Scholten te Amsterdam Willem Frederik, Prins van Oranje-Nassau, tot Souvereinen Vorst uit. Eene staatsregeling toezeggende nam de Prins van Oranje de nieuwe waardigheid aan.

Zoo was de omwenteling volbracht. De verdere pogingen toch om den vijand uit de nog bezette vestingen en steden te verdrijven, waren niet de daden van opstandelingen, maar van een zelfstandig volk. Voor den jongen staat echter werd dit werk door de Verbondene Mogendheden op zich genomen. Engeland bevrijdde Zeeland, voor zoover het zich zelf niet verlost had. De Pruisen en Russen deden hetzelfde in Gelderland en Brabant. De Mogendheden waren intusschen voortgesneld en Frankrijk binnengerukt. Den 31sten Maart 1814 rukten die mannen, die zich zelven hadden beloofd de hoofdstad des vijands te zien, [1] die hoofdstad binnen.

Maar gedenkwaardiger nog dan de dag van den intocht der Bondgenooten in Parijs was de 31ste Maart 1814 voor Nederland. Het was de eerste dag van het nieuwe leven, dat de natie aanving. In de Nieuwe Kerk te Amsterdam deed de souvereine vorst Willem I den eed van trouw op de Grondwet der Nederlanden. Wat daaraan voorafging, blijft nog ter ontvouwing over. [1]

III

DE RESTAURATIE.

De restauratie van een verdreven vorstengeslacht behoort tot die voorvallen in het leven van een volk, die door de tijdgenooten op de meest uiteenloopende wijze worden be-

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

oordeeld. Omdat ze gewoonlijk de zegepraal van eene partij, of van vreemde wapenen is, vindt ze nimmer onbepaalde toejuiching. Hoe groot het vertrouwen ook zij, door de voor het oogenblik machtige aanhangers in de nieuwe regeering gesteld, een niet minder groot wantrouwen heeft zij te ontzien en te overwinnen. Hare moeielijke taak wint door dat wantrouwen aan gewicht, maar ook aan bijkans onoverkomelijke bezwaren.

Van al deze bezwaren was de restauratie van het Oranjegeslacht in 1813 vrij. Hoe ook in gevoelen over den vorm verschillende, de mannen van alle richtingen waren het eens, dat Oranje aan het hoofd der zaken moest hersteld worden. De oude partijen hadden onder den gelijken druk den lust tot strijden verloren. [1] Het zelfverwijt, dat men niet onderdrukken kon na in meerdere of mindere mate tot de diepe vernedering medegewerkt te hebben, had de vijandige harten verzoend. [1] De overmoed der verdrukkers, voor wie niets heilig was geweest; die evenzeer met de eigenaardigheden van het volkskarakter, den zin tot huiselijkheid, spaarzaamheid, enz., als met de uitingen van het volksleven in taal, letterkunde en geschiedenis den spot had gedreven; die alle banden van het huiselijk en maatschappelijk leven, ten koste van welvaart en geluk had vaneengereten; — deze overmoed der verdrukkers had de liefde tot den geboortegrond, tot het volk, waartoe men behoorde, wakker geschud. De oude herinneringen der volksgrootheid, waarin men troost had gezocht bij het gemis van gelukkige uitzichten, hadden de herstelling van het volksbestaan als de eerste voorwaarde van eene gelukkige toekomst leeren beschouwen. En de tweede was de terugkeer der Oranjes.

---

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

Eigen dwaling en vreemde druk hadden het oordeel zachter gestemd over de misslagen en gebreken der laatste stadhouders uit dien stam. Wie geene verwachtingen meer koestert, verwijlt het liefst bij die herinneringen, die het aangenaamst zijn: bij die tooneelen, die men zoo gaarne nog eens zou beleven. Op elk der grootsche tooneelen onzer geschiedenis stond het beeld van een der Oranjevorsten op den voorgrond. Was 't wonder, dat men ook in de toekomst zich geen geluk, geen nieuwen voorspoed kon voorstellen zonder Oranje?

Onder de uitbundigste toejuiching en de eenparigste goedkeuring was daarom de zoon van Willem V, Prins van Oranje, dadelijk na zijne komst aan het hoofd der zaken gesteld. De titel van "Souvereine vorst", dien men hem had geschonken, was te onbepaald, om begrepen te worden. Dit ééne gevoelde men en juichte men toe: een lid van het oude geslacht, welks roem en schande zoo eng met den roem en schande der natie waren verbonden, zou voortaan regeeren. De vreemdeling was weg; en een Vorst, hier geboren en onze taal sprekende, nam zijne plaats in, om het volk weder gelukkig te maken. De algemeene geestdrift schonk den nieuwen Vorst een onbegrensd vertrouwen ter wille van de herinneringen, die zijn naam opwekte. Hij was een Oranjetelg, en dat was genoeg. [1] Hij mocht het volk nog geene weldaden hebben geschonken, die de groote ingenomenheid, het onbeperkt vertrouwen konden rechtvaardigen, de naam, dien hij droeg, was een waarborg, dat hij in al de behoeften der natie zou voorzien en al hare wenschen bevredigen.

En die wenschen en behoeften waren vele. Van de

---

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

nieuwe regeering werd wegruiming verwacht van al de hinderpalen, die het volksgeluk in de laatste jaren in den weg waren gesteld. Leniging van de bloedende wonden, door de overheersching geslagen; opheffing van alle banden, die de vrije beweging in 't huiselijk en maatschappelijk leven beknelden; herstelling of wijziging, zoo noodig van de goede, oude gewoonten, waardoor men vroeger gelukkig was geweest; in één woord, alles wat de natuurlijke ontwikkeling des volks kon herstellen en bevorderen, werd van het nieuwe bestuur gewacht. Doch, hoe groot en veelomvattend de eischen en verwachtingen ook waren, zij werden nog altijd door het algemeen vertrouwen overtroffen.

In de eerste dagen der Decembermaand van 1813 legde het Voorloopig Bewind zijne waardigheid neder en nam de Prins van Oranje zelf de teugels van het bewind in handen. In de kracht des levens, met een mannelijk voorkomen bedeeld en met eenvoud en vriendelijkheid ieder bejegenende, was hij wel geschikt, om de menigte voor zich in te nemen. Maar nog meer scheen zijne groote werkzaamheid de algemeene verwachting te billijken. Onmiddellijk toch na de aanvaarding des bestuurs begon hij die verbazende arbeidzaamheid te betoonen, die gedurende den langen duur zijner regeering onder de meest afwisselende gezindheden des volks door vriend en tegenstander zou worden erkend. Aan een stalen geheugen rijke en veelsoortige kennis parende, bemoeide hij zich met de geringste zaken, wier regeling noodig scheen, en greep hij zelf op alles in. Deze groote zucht om alles zelf te onderzoeken en te beslissen moge hem in later jaren aan het verwijt hebben blootgesteld, dat hij meer administrateur dan staatsman was, in de eerste dagen van zijn bestuur was ze eene aanspraak te meer op de gunst des volks, die door de lange reeks van besluiten, in de

volgende maanden genomen, steeds hooger klom. Eene opsomming van al die maatregelen, op bijkans elk gebied van het staatsbestuur genomen, mag onnoodig heeten. De opgave van enkele zij voldoende om te doen zien, hoe nauwlettend de nieuwe regeering de wenschen des volks in het oog hield.

Reeds op den 6den December, den eersten dag des nieuwen bestuurs, werd het staatsmonopolie van de tabak, als strijdig met de ware belangen van den handel, afgeschaft en onmiddellijk daarop het gehate stelsel der douanen vernietigd. — De belemmerende bepalingen aangaande de drukpers, waardoor de vrije uiting der gedachte was verhinderd, werden opgeheven. — De Fransche wetten werden wel niet dadelijk van kracht beroofd, doch eene geheele wijziging en herziening beloofd. Verschillende straffen, zooals de verbeurdverklaring van de bezittingen der veroordeelden, waarvan het Fransche bestuur zulk een schandelijk misbruik had gemaakt, werden echter aanstonds vernietigd. — De Zeeuwsche en Noord-Brabantsche streken, reeds vóór de inlijving door koning Lodewijk afgestaan, werden verklaard deel uit te maken van den nieuwen staat en de oude grenzen alzoo hersteld. — De Amsterdamsche kweekschool voor de zeevaart, welker opheffing door Napoleon zulk eene groote ontsteltenis had veroorzaakt, werd weder opgericht en aan het bestuur der vroegere verzorgers toevertrouwd. Deels door bijzondere giften, deels door onderstand der regeering, trachtte men in haren eersten nood te voorzien. — Voor het lager onderwijs, reeds door het Provisioneel Bestuur in eere hersteld, was de tijd van verwaarloozing voorbij. De wet van 1806 werd opnieuw van kracht verklaard en er werden maatregelen genomen om de vervulling van openstaande plaatsen en de uitreiking van de vastgestelde

inkomsten geregeld te doen plaats hebben. De belasting, ten voordeele van het hooger, op het lager en middelbaar onderwijs gelegd, werd niet meer geheven. Voor het laatste kon echter weinig gedaan worden, daar de instellingen zelve van 't middelbaar onderwijs niet aangetast waren. De conscriptie en de universitaire heffingen hadden het aantal leerlingen verminderd, en op sommige plaatsen de scholen doen sluiten, doch deze nadeelige gevolgen konden alleen door het ophouden der oorzaken wijken. Men trachtte inmiddels door het verleenen van subsidiën de bitterheid van het langzaam herstel te lenigen, dat alleen het gevolg kon zijn van nieuwe welvaart en vrede. — Nog meer bezwaren had de regeling van het hooger onderwijs. Napoleon's besluiten hadden de oude inrichting geheel ontbonden, en schoon de nieuwe regeling volstrekt geen wortel had geschoten en bij de afscheiding van Frankrijk vanzelf verviel, een bloote terugkeer tot de oude vormen was eene onmogelijkheid geworden. Men droeg de overweging van de wenschelijke regeling aan eene commissie op, en stelde de eindregeling uit. — Het Instituut van Wetenschappen en Schoone Kunsten bleef bestaan, om voortaan ter aankweeking en bevordering van Nederlandsche kunstenaars en geleerden te strekken. — De leeraren der Hervormde kerk, die in de laatste jaren bijkans alle bezoldiging hadden gemist, zagen zich door het besluit van den 19den December van de betaling der wedden en kindergelden verzekerd; en ook den leeraren der andere gezindten werden toelagen uitgereikt. — Eindelijk toonde de nieuwe regeering, dat zij den godsdienstigen zin des volks kende en eerbiedigde, toen zij, als in vroeger tijden, een algemeenen dank-, vast- en bededag uitschreef en de leeraars der godsdienstige gezindten uitnoodigde, om de goddelijke hulp dankbaar te

erkennen en de goddelijke ondersteuning voor de nieuwe regeering af te smeeken.

Het wekt geene bevreemding, dat al deze maatregelen, in de laatste dagen van 1813 en de eerste maanden van het volgende jaar genomen, de algemeene ingenomenheid en het onbepaalde vertrouwen, waarmede men de regeering te gemoet was gekomen, nog versterkten. Zij staken te gunstig af en stonden te scherp tegenover de bepalingen en besluiten, door de Fransche regeering ten aanzien derzelfde zaken genomen, dan dat de tevredenheid der natie niet stijgen moest. Op zich zelf beschouwd, waren ze de natuurlijke gevolgen der omwenteling en volstrekt niet kenmerkend voor den gang des bestuurs; maar hij, die het gewelddadig uiteenrijten van het staatsgebouw had beleefd, kon niet dan met groote ingenomenheid de pogingen zien, die tot herstel van het verlorene en tot behoud van het nog redbare werden aangewend. Onder allen, welke die dagen hebben beleefd en, 't zij mondeling, 't zij schriftelijk, hunne getuigenissen omtrent de gezindheid en stemming des volks bij ons afleggen, heerscht eene volkomene eenstemmigheid: de wijsheid en de zorg van den Prins van Oranje werden boven alles erkend en geroemd. Geestdrift is eene van die aandoeningen, die te meer schitteren, naarmate ze zeldzamer en korter van duur zijn. Welke beschuldigingen men ooit aan onze natie doe, het zou laster zijn te beweren, dat geestvervoering hare doorgaande stemming is. Door den bodem, dien ze bewoont en de lotgevallen, die ze heeft ondergaan, is eene zeker eenzelvige kalmte van gemoed de kenmerkende trek van haar karakter geworden. De geestdrift, in de laatste dagen van November door de aankomst van Oranje en door de jonge hoop op verlossing opgewekt, was ras geweken en

vervangen door *warme ingenomenheid*, die spoedig voor *kalm vertrouwen* moest plaats maken. De nieuwe regeering ondervond het, toen ze nauwelijks de eerste schreden op hare nieuwe loopbaan zette.

Toen de Prins van Oranje den 6[den] December de regeering aanvaardde, vond hij tallooze behoeften, waarin voorzien moest worden, maar bijkans geene hulpmiddelen, dan den goeden wil der hem omringenden. Geroepen om het hoofd van een onafhankelijk volk te zijn, moest het zijne eerste zorg wezen die onafhankelijkheid te grondvesten. Nog altijd was de vijand meester van 's lands vloot en bevonden zich de meeste vestingen in zijn handen. Het leger, waarover de Prins kon beschikken, bestond uit 1350 man voetvolk, 200 ruiters, met vijf stukken geschut. Krijgsmaterialen, wapenen en alles, wat tot de uitrusting onmisbaar is, had men niet. Geld evenmin, behalve een armoedige *f* 300,000. Daarentegen overvloed van schulden en tekorten, wenschen en verwachtingen. „Wij hadden" — verklaarde later de secretaris van staat Roëll — „noch geldmiddelen, noch legers, noch wapenen: alles, wat ons herkregen bestaan kon vestigen, was vervoerd en een eigendom der overheerschers geworden. In één woord, het staatsgebouw was vaneengereten, verbrijzeld en bijna tot den grond toe gesloopt."

In zulk een staat van zaken mocht men van de natie, die vrij en onafhankelijk wilde zijn, de grootste krachtsinspanning vragen. De regeering had recht om te verwachten, dat „de volksvreugde niet" — gelijk een der hoogste ambtenaren vrij scherp zeide, — „in enkele klanken zou uitloopen, maar door daden van vaderlandsliefde achtervolgd worden." Onmiddellijk bij den aanvang zijns bestuurs riep de Souvereine Vorst de natie te wapen. Hij

stelde haar voor, hoe de bondgenooten het oog op haar hadden gevestigd en de grootste inspanningen van haar wachtten. Hij wees haar op de noodzakelijkheid om de Franschen uit het land te verjagen, zoo men tegen de herhaling van Woerdens gruwelen verzekerd wilde zijn. De weerbare mannen en zonen moesten ten krijg trekken, niet om in buitenlandsche gewesten voor vreemde overheersching op de slachtbank te worden gevoerd, maar om de hunnen tegen moord en plundering te beschermen. De oude vlag, die weder het middelpunt der vereeniging zou zijn, zou den ouden moed doen herleven. Nederland, in vereeniging met Frankrijk, in Frankrijks schande gewikkeld, moest, met de bondgenooten vereenigd, met dezen in den roem van Europa's redding deelen.

De proclamatie, met hoeveel warmte ook gesteld, miste geheel het doel. Wel ontbrak het op verschillende plaatsen niet aan eenigen, die geheel vrijwillig zich voor den krijgsdienst aanboden, maar hun aantal was gering. Vermogende particulieren trachtten de regeering te helpen, door de kosten der uitrusting op zich te nemen. De baron W. H. van Heerdt, in Overijsel, bood aan, een geheel korps Vrijwillige Jagers op te richten, die zonder bezoldiging, doch deelende in al de rechten van den stand, in dezen oorlog zouden dienen. Evenzoo rustten de heeren Van Bylandt, De Smeth de Deurne met anderen een vrijwillige lijfwacht te paard uit, om in het hoofdkwartier van Zijne Koninklijke Hoogheid of in dat van den Erfprins dienst te doen. Ook stedelijke besturen en genootschappen bleven in aanbiedingen niet achter. Bovenal onderscheidden zich Harlingen, Franeker en Bolsward. Amsterdam voerde zelfs eenige duizenden aan. Doch de hoofdstad zelve zag eene latere poging, om tegen ruime handgelden het benoodigde

getal manschappen door vrijwillige dienstneming te bekomen, geheel mislukken.

Deze ongunstige uitslag van het eerste verzoek, door de regeering aan de natie gedaan, was niet onverklaarbaar. Er zijn oude wonden, die zelfs eene nieuwe liefde niet heelen kan. Vroegere rampen en smarten blijven langer in de herinnering leven en zijn machtiger dan nieuwe voorspoed, omdat ze gewoonlijk beslissender invloed op het levenslot uitoefenen. De Fransche conscriptie had zulke diepe en versche sporen in het lot der meeste gedachten nagelaten, dat slechts zeer weinigen zonder angst aan den krijgsdienst konden denken. Nog drong de dankbaarheid voor genoten weldaden niemand de wapenen ter verdediging der nieuwe regeering in de hand. Doch hoe verklaarbaar ook, de afkeer en onwil der natie waren volstrekt onverdedigbaar. „De wapenen der bondgenooten zullen de bevrijding des lands wel voltooien," zeide het volk. „Wat het kleine Nederland bij hunne groote legers zou kunnen voegen, was niet meer dan een droppel in de zee. Traktaten en grondwetten onder de bescherming der groote Mogendheden zouden voortaan het westen van Europa beveiligen tegen rustverstoring en dwingelandij." Door dergelijke redeneeringen zocht men den onwil te ontveinzen, doch het was vruchteloos, de laagte te willen verbergen, waartoe het volk gezonken bleek. In oogenblikken, waarin hare volksonafhankelijkheid, hare waardigheid tegenover het buitenland en hare veiligheid tegenover den binnenlandschen vijand op het spel stonden, bleef de natie werkeloos en weigerde hare gevoeligheid over vroegere wonden te bedwingen. De onderdrukking, die geen wil der onderdanen erkende en hun de lijn van handelen altijd had afgebakend, had hen aan eigen werkzaamheid en inspanning

ontwend. De natie was gewoon geworden, de regeering voor zich te zien zorgen; hare pogingen tot zelfbestuur, voor eenige jaren genomen, waren te ongelukkig afgeloopen, dan dat zij ze hernieuwen wilde. De nieuwe regeering, eene Nederlandsche, die eerbiediging van al de volkssympathieën en opbeuring en herstel der gezonken welvaart beloofde, moest voor haar zorgen. Het baatte niet, dat zij door alle mogelijke middelen den onwil zocht te breken, of dat mannen als Mr. Arntzenius door zijn spotdicht: *een Hollander zooals er wel meer zijn*, de algemeene stemming geeselde. De natie schonk haar een onbepaald vertrouwen, d. i., zij wilde alles door de regeering zien doen, maar zelve niet medewerken. Het was geen wonder, dat vele nadenkenden, lettende op den geringen lust tot zelfbedwang en opoffering, die het algemeen bezielde, de toekomst met zorg te gemoet zagen. Om de vele beangsten te bemoedigen, schreef Mr. Jacobus Scheltema een boeksken, dat in die dagen tot de beste der tallooze brochures werd gerekend en een diepen indruk maakte. Den opstand tegen Spanje, in 1572, met dien tegen Napoleon vergelijkende, betoogde hij dat de laatste met gelijk, zoo niet met meer recht werd aangevangen, beter werd geleid, op sterker kracht mocht bogen en gunstiger uitzichten had. [1] Het verdient opmerking, dat een man als Scheltema, die tot de meest geliefde schrijvers van zijn tijd behoort, wel de vorstelijke oproeping vermeldt, maar met geen enkel woord op de eer der natie wees, die de scherpste prikkel tot eene algemeene wapening moest zijn.

Gedurende veertien dagen bleef de regeering geduldig

---

[1] Vergelijking der afschudding van het Spaansche juk in 1572 met die van het Fransche in 1813, 13 Dec. 1813.

wachten, doch toen ook was langer weifeling niet vergund. De ongunstige uitslag werd ontveinsd, maar niettemin tot doortasten besloten. Op het voorbeeld en — naar men zegt — niet zonder aansporing van Pruisen, werd den 20sten December de oprichting van den landstorm bevolen. Alle weerbare mannen van 17 tot 50 jaren moesten in de gemeente, waar zij woonden, in den wapenhandel worden geoefend. Zij waren bestemd om de naastbijgelegen vestingen en posten, ingeval van nood, te bezetten en zich ter verdediging der bedreigde streek te vereenigen. Niemand werd door deze wapening aan zijn gezin of maatschappelijke betrekking ontrukt, maar allen tot weêrstand in staat gesteld, wanneer onverhoopt de vijand hunne streken mocht bedreigen. Zonder grooten tegenstand werd in de verschillende provinciën de landstorm geregeld. De boeren namen met opgewektheid aan den wapenhandel deel en bekreunden zich weinig om de hoogst gebrekkige wapenen. Met pieken, in plaats van sabels, voorzien, exerceerden ze des Zondags tusschen de kerkuren: en zoo zeer vielen deze oefeningen in hunnen smaak, dat zij op vele plaatsen tot de maand Juli, tot de veldarbeid aller handen eischte, werden voortgezet.

Doch deze algemeene wapening verschafte der regeering geen leger, om de bondgenooten te steunen, en kon evenmin een blijvende maatregel zijn Daarom werd in het tweede gedeelte van het besluit de oprichting der landmilitie voorgeschreven. Uit de mannen van den landstorm, die boven de 17 en beneden de 45 jaren oud waren, moest door loting een leger van 10,000 man infanterie en 4,000 man artillerie worden gevormd. De loting moest alleen worden beschouwd als het middel om het ontoereikend getal van vrijwilligers aan te vullen, zoodat in ieder dis-

trict het bedrag der laatsten van het gevorderde aantal soldaten werd afgetrokken.

De wijze, waarop dit besluit door het volk werd ontvangen, deed aanstonds zien, hoe weinig de vroegere ongezindheid om dienst te nemen in afkeer van de regeering was gegrond. Elke ondeugd heeft eene deugd tot halve zuster: de afkeer om zelf te handelen gaat altijd, waar ze uit gemis aan zelfvertrouwen voortspruit, met lijdzame onderwerping aan de bevelen van hooger hand gepaard. De gedwongen krijgsdienst kon der natie niet aangenamer of welkomer zijn, dan de vrijwillige, en toch verleidde hij haar niet tot verzet. Wel trachtten sommigen wegens vertrek naar elders en dergelijke middelen zich aan de loting te onttrekken, maar dadelijke tegenstand, waarvoor de regeering schijnt gevreesd te hebben, werd nergens geboden. Trouwens, de regeering deed alles om de teêrgevoeligheid niet te kwetsen en de berusting in den noodzakelijken maatregel gemakkelijker te maken. Het gehate woord conscriptie werd niet gebruikt, maar alleen van militie gesproken. Plaatsvervanging en nommerverwisseling werden ruimschoots toegelaten: de gehuwde personen, de oudste der ongehuwde zoons door het besluit zelf vrijgesteld. Alles werd vermeden, wat aan de gehate instelling van Napoleon kon herinneren of tot het vinden van overeenkomsten leiden. In goede orde liep op de meeste plaatsen de loting af, en zonder dat geweld noodig was geweest, kwam in vier maanden tijds een legertje van 24,000 man bijeen. Eene maand later — in de helft van Mei — kon men rekenen, dat omstreeks 45,000 man infanterie en 5,000 man cavalerie voor den dienst gereed waren.

Met oneindig gunstiger uitslag was intusschen, gelijk-

tijdig met de oproeping tot den vrijwilligen krijgsdienst, een ander verzoek tot de natie gericht. Om in de groote behoefte van den krijg te voorzien, had de souvereine vorst vrijwillige giften gevraagd. Uitsluitend bestemd ter uitrusting der soldaten en tot aankoop der geheel ontbrekende krijgsmaterialen, zouden de gelden, afgezonderd van de gewone inkomsten, worden geïnd en beheerd. Als 't ware om hunnen onwil tot den krijgsdienst door bereidwilligheid in een ander opzicht goed te maken, stroomden allen naar de in kerken en raadhuizen geplaatste kisten, om hunne offers op het altaar des vaderlands te brengen. Weldadigheid is van oude tijden eene deugd der Nederlanders geweest. Jammer maar, dat zij ook dikwerf, als thans, het gemis van andere, niet minder lofwaardige deugden moest bedekken. Nauwelijks elf dagen na de uitvaardiging der proclamatie was te Amsterdam eene tonne gouds gestort. En het voorbeeld der hoofdstad vond ruime navolging. Uit alle plaatsen, groote en kleine, bood men der regeering groote en kleine giften aan. De vrouwen brachten hare zilveren en gouden sieraden ten offer, officieren, onderofficieren en soldaten een deel van hun maandelijksch tractement. Societeiten en vrijmetselaarsloges bleven niet achter. Zelfs de steden, die het meest door den krijg hadden geleden, onttrokken zich niet: Arnhem schonk eene som van 70,000 gulden. Reeds den 3den Jan. 1814 waren dertien tonnen gouds te zamengebracht en nog altijd gingen de aanbiedingen voort.

Zulk eene aanmerkelijke som, in weinige dagen verkregen, was een verblijdend bewijs van den rijkdom der natie ondanks de uitputtingen der laatste jaren. Der regeering kon ze tot bemoediging strekken en haar op de verdere ondersteuning des volks doen rekenen; schoon zij volkomen

gerechtigd was om te vragen, hoe zij het land met 13 tonnen gouds zonder soldaten moest verdedigen.

Het werven van vreemde troepen toch was in deze dagen niet zeer gemakkelijk, en zeker niet te verkiezen boven de vrijwillige wapening van het volk zelf, aan welks trouw men nooit behoefde te twijfelen. Niettemin heeft de regeering vreemde troepen moeten in dienst nemen, ten einde in het groot gebrek te voorzien.[1] Vijf maanden toch verliepen, voordat ons eigen leger op voet van oorlog was gebracht. Hadden de troepen der bondgenooten niet in Overijsel, Gelderland, Brabant en Zeeland de nog aanwezige Franschen verjaagd, onze landstorm, die in verschillende provinciën zich werkelijk verdienstelijk heeft gemaakt in het blokkeeren van de vestingen, zou tegen den vijand niet bestand zijn geweest. Doch gelukkig voor den nieuwen staat, was de strijd voor zijne vrijheid en onafhankelijkheid een strijd door geheel Europa gevoerd. Anders ware de vrijheid, in de Novemberdagen door vurige geestdrift, moedig vertrouwen en bereidwillige opoffering verkregen, door eene vernedering vervangen, grooter dan ooit te voren.

Toen het leger in April 1814 eindelijk gereed was om de bewegingen der bondgenooten te steunen, was de hulp onnoodig geworden. Het leger der verbondenen was zegevierend Frankrijk en Parijs binnengetrokken, en de vrede van Parijs zou eerlang den vrede aan Europa hergeven. De volken legden zich weder ter ruste en de vorsten vereenigden zich ter feestviering te Weenen. Het lijden was voorbij: nieuwe tijden van geluk en voorspoed braken aan.

Reeds voordat de algemeene vrede het eindigen der

---

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

krijgstoerustingen vergunde, was een werk van blijvend belang tot stand gebracht en waren de grondslagen voor den nieuwen staat gelegd.

Toen, na den veldtocht in Rusland, de mogelijkheid van Napoleon's val begon besproken, en de herstelling van onze zelfstandigheid als natie gehoopt te worden, waren de verschillende partijen het slechts hierin eens, dat het geslacht van Oranje moest teruggeroepen en aan het hoofd der zaken gesteld worden. Over den vorm bestond groot verschil van gevoelen. De latere minister Van Hall nam in 1813, kort vóór de veldslagen van Lutzen en Bautzen, die voor een oogenblik de fortuin van Napoleon herstelden, aan eene beraadslaging deel, om met geweld zich aan der Franschen tirannie te onttrekken. Sprekende over de vlag, die men zou uitsteken, meende Van Hall, dat die vlag geene andere dan de Oranjevlag kon zijn, doch hoorde tot zijne verbazing door een veelbeteekenend man, dien de bescheidenheid hem verbood te noemen, zich tegenwerpen, dat alleen de Statenvlag de Hollanders algemeen zou vereenigen.[1] De snelle loop echter der gebeurtenissen en de algemeene geestdrift sleepten ook het gering getal der zoodanigen mede, die de provinciale souvereiniteit ongeschonden wilden hersteld zien. Alleen in de provincie Utrecht werd, dadelijk na het verlaten der stad door de Franschen, door de oude geslachten eene poging gedaan, om het gezag van vóór 20 jaren te hernemen. Doch de krachtige houding van Kemper, die aanstonds naar Utrecht snelde en Willem I als souverein vorst uitriep, maakte aan deze verouderde vertooning een einde. De bevolking in het Sticht zoowel als elders verlangde de oude tweedracht niet hernieuwd

[1] F. A. van Hall, Lofrede op G. K. van Hogendorp.

te zien. Zelfs de vurigste republikein, die den ongelukkigen afloop onzer omwenteling niet aan het onbruikbare der theorieën, maar aan de verkeerdheid der menschen weet, liet zich door de algemeene volksstem gezeggen. Het moet een merkwaardig schouwspel geweest zijn, toen b. v. de dichter Wiselius zich had laten bewegen, om den nieuwen vorst in persoon zijne hulde te bewijzen. Wat zal die gang den fieren republikein, die naar zijne eigene verklaring een slecht hoveling was, en tot op hoogen leeftijd met het denkbeeld eener republiek bleef dwepen, bitter zwaar zijn gevallen! Doch gelijk hij deden ook de weinige mannen van zijne richting. Zij offerden hunne bijzondere wenschen voor het algemeen belang op en gaven toe aan de meerderheid. Of daarom allen, die in die dagen met hun verleden hebben gebroken, zonder baatzuchtige bedoelingen zich naar de opgaande zon hebben gericht, zal wellicht in latere dagen uit betere bronnen, dan ons ten dienste staan, kunnen blijken. Doch hoe dit zij: de nood der tijden en de haat tegen Frankrijk deden alle partijen den terugkeer van Oranje goedkeuren en toejuichen. Maar deze overeenstemming in de hoofdzaak hief het groot verschil van gevoelen over den vorm des nieuwen bestuurs niet op.

Aan Gijsbert Karel van Hogendorp [1] was een voorrecht te beurt gevallen, voor een toekomstigen staatsman van groote waarde. In verschillende betrekkingen had hij een groot gedeelte van Europa doorreisd en zelfs Noord-Amerika bezocht. Door deze reizen met de verschillende staatstoestanden en de democratische staatsregeling van de Noord-Amerikaansche republiek bekend geworden, had hij reeds

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

onder Napoleon's juk een ontwerp van staatsregeling, als de vrucht van zijn nadenken en onderzoek, opgesteld. Toen de Prins van Oranje aankwam, bood hij hem dit ontwerp in het begin van December aan. Gelijk hij zelf verklaarde, was in deze schets zooveel mogelijk al het goede van den ouden en nieuwen tijd behouden, en het kwade van beide vermeden. Van Hogendorp verlangde de opdracht der eenhoofdige macht aan den Prins van Oranje, doch tevens de geheele of gedeeltelijke herstelling van vele instellingen van vroegeren tijd: provinciale staten, provinciale hoofden, ridderschappen, enz. Door de gezeten burgers moesten de leden der stedelijke raden; door deze en de ridderschap, als vertegenwoordigers van het platteland, de Staten der provinciën gekozen worden. Door de laatste zouden de afgevaardigden der Staten-Generaal worden benoemd.

Het was duidelijk, dat dit ontwerp van Van Hogendorp, ofschoon het de uitvoerende macht, benevens het recht om over plaatselijke aangelegenheden, wanneer het noodig mocht zijn, te beslissen, aan den souvereinen vorst schonk, op de souvereiniteit der provinciën gebouwd was. Terwijl het aan den middelstand der natie geen deel in de staatszaken verleende, bevestigde het al de voorrechten der hoogere standen en opende hun het uitzicht op het herstel der oude privilegiën. Geen wonder, dat het talrijke en innige voorstanders vond in de patricische geslachten en in allen, die de gewestelijke onafhankelijkheid boven het centralisatie-systeem der Fransche regeering verkozen.

Doch hoe groot ook het getal der voorstanders ware, nog grooter was het getal der bestrijders, die echter in twee kampen waren verdeeld. De eersten waren de voorstanders van een krachtig monarchaal bewind. Welke na-

deelen de Fransche centralisatiegeest ook met zich had gebracht, hij had veerkracht in 't besluiten en spoed in 't uitvoeren gegeven. Ter wille van deze voordeelen wilden velen de groote nadeelen lijden. Zij oordeelden, dat alleen een monarchaal bestuur, machtig om zijne bevelen door te zetten en, in spijt van plaatselijke en provinciale belangen, te doen gehoorzamen, in staat zou zijn ons land gelukkig te maken. Alles moest vermeden worden, wat ons tot den ouden toestand van provinciale willekeur kon terugvoeren. Schonk men toch aan de provinciën de vrijheden en rechten terug, die ze vóór 1795 hadden bezeten, men zou steeds opnieuw het algemeen belang door den onwil van eene enkele provincie of plaats belaagd zien. De Prins van Oranje moest „een monarchaal vorst, in den volsten zin des woords, zijn. Het geheele binnenlandsche beheer behoorde in zijne handen; in elke openbare administratie, hoe ook genaamd, wenschte men, dat de werking van hem uitging. De geheele Staat moest door den koninklijken wil in beweging worden gehouden; de Grondwet zou, in hunne oogen, niet anders zijn dan eene regeling, hoedanig de vorst zijne rechten zou uitoefenen, geene regeling van den Staat; de Staten-Generaal en de Provinciale Staten raadgevers van den vorst, geene collegiën, die deel aan de souvereiniteit hadden."

Deze gevoelens werden vooral door hen voorgestaan, die in of na de omwenteling van 1795 aan het bestuur gekomen en langzamerhand opgeklommen, thans tot de hoogste ambtenaren behoorden. Terwijl Van Hogendorp alle macht aan de patriciërs gaf, vereenigden de laatsten alle gezag in handen van den vorst. Het spreekt vanzelf, dat dit niet gevreesd werd door de ambtenaren, want de geschiedenis kent weinig vorsten, die geheel zelfstandig,

onafhankelijk van hunne ondergeschikten hebben geheerscht. In naam eene monarchie, zoodat al de ontevredenheid zich keeren moest tegen den monarch, zou de nieuwe staat inderdaad door de hatelijkste van alle dwingelandijen, door de bureaucratie worden geregeerd. De oppermacht van den vorst zou vanzelf hun in handen vallen, wier voorlichting en raad hem onmisbaar moesten zijn.

Een middelweg tusschen deze uitersten sloeg Kemper in, de Leidsche hoogleeraar, die nooit heeft gezwegen, waar het de vrijheid gold. Ook hij wilde de opdracht der souvereiniteit aan Oranje, maar niet het herstel der oude instellingen, niet de verdeeling der souvereiniteit tusschen den Vorst, de Staten-Generaal en de Provinciale Staten. „Volgens zijn gevoelen behoorde de souvereine vorst aan het hoofd der Generale Regeering met genoegzame macht bekleed te zijn, om de algemeene belangen der natie te bevorderen, en om de geschillen tusschen de provinciën en gemeenten te vereffenen en te beslissen. Deze macht verlangde hij, dat bij eene Grondwet bepaald werd en beperkt zou worden door eene algemeene volksvergadering, door kiezers te benoemen, die weder door stemgerechtigden zouden worden aangesteld, over de geheele uitgestrektheid van het Rijk te benoemen." [1]

Reeds in December 1812, had Kemper in dezen geest gewerkt, en in November 1813, van zijne betrekking als Commissaris-Generaal van het Voorloopig Bewind te Amsterdam gebruik gemaakt, om door het bezigen der woorden „in naam van den souverein" de uitroeping van den Prins van Oranje tot souvereinen vorst voor te bereiden. Den 1sten December zag hij zijn wensch vervuld en reeds

---

[1] J. de Bosch Kemper, Staatkundige partijen in Noord-Nederland, bl. 366.

vijf dagen later aanvaardde de Prins het bewind van zaken, met toezegging, evenals vroeger, eener staatsregeling.

Toen de eerste maatregelen door den souvereinen vorst waren genomen en in den oogenblikkelijken nood was voorzien, droeg hij den 21sten December aan eene commissie van veertien leden het vervaardigen eener Grondwet op. De commissie, waarin o. a. Van Hogendorp, Van der Duijn van Maasdam en Van Maanen waren gezeten, benoemde Van Hogendorp, wiens ontwerp tot leiddraad der beraadslagingen zou strekken, tot haren voorzitter. Van de beraadslagingen, in haar midden gevoerd, is weinig bekend. Van Hogendorp getuigde vele jaren later: „In 1814 heb ik in de (eerste) commissie mannen ontmoet, uitstekende niet alleen door verstand en bekwaamheid, maar ook door een deugdzaam gedrag, en die in den loop der revolutionaire tijden in 's lands zaken waren gekomen. Door deze ben ik bewogen geworden om nieuwe instellingen aan te nemen, die de oude overtroffen." Kemper oordeelde na de aanneming der Grondwet geheel anders, en verklaarde, dat er te veel van het oude in gebleven was. Hij had het trouwens vooruit gezien. Zonder lid te zijn, was hij met den gang der zaken in de commissie bekend, die zoo weinig naar zijn zin was, dat hij den 2den Februari 1814 zich verplicht had gerekend, den souvereinen vorst eene memorie aan te bieden, die als een bewijs van zijn onafhankelijken zin en helder oordeel zijn naam tot eer verstrekt. Onverholen sprak hij zijne afkeuring van de beginselen uit, die bij de samenstelling der nieuwe Grondwet schenen te zegevieren en naar zijne overtuiging een der heilzaamste gevolgen der zoo gelukkige staatsomwenteling zouden ondermijnen. Het scheen hem toe, dat men de groote zaken onaangeroerd zou laten en met behoud van

oude vormen en woorden ook oude beginselen zou doen zegevieren. „In de politiek zijn woorden niet zoo onverschillig als in het gemeene leven; en waartoe de oude woorden, zoo men het eens is, dat zij niet meer de oude zaken beteekenen zullen?" Hij vreesde, dat sommigen zich deze gelegenheid zouden ten nutte maken, om hunne gevoelens als waarborgen der burgerlijke vrijheid te doen voorkomen en hierdoor tusschen den vorst en het volk een middellichaam van provinciale en stedelijke souvereiniteit te plaatsen, hetwelk op den duur even gevaarlijk voor den vorst als nutteloos voor het volk zou zijn. Hij keurde een Staten-Generaal af, die uit afgezondenen van de Provinciale Staten zou bestaan, omdat zulk eene vergadering den strijd over provinciale belangen zou doen herleven en haar lidmaatschap noodwendig langzamerhand het uitsluitend voorrecht van zekere familiën zou worden.

Doch Kemper's stem was die van den roepende in de woestijn. Van Hogendorp's denkbeelden zegevierden met enkele wijzigingen. De souvereine vorst ontving het recht van oorlog en vrede, het opperbestuur over de geldmiddelen, de beschikking over vloten en legers. De Kamer der Staten-Generaal, uit 55 leden bestaande, werd voor drie jaren door de Staten der provinciën benoemd. Hare goedkeuring werd gevorderd op de jaarlijksche begrooting en op de wetsvoorstellen, door den vorst haar toegezonden. Tot de Provinciale Staten hadden de edelen en de ridderschap der provinciën, die als de natuurlijke hoofden van het platteland werden beschouwd, toegang. „In het algemeen was het oogmerk geweest de gebreken der oude Constitutie te verbeteren, zonder onnoodige veranderingen en met meest mogelijk behoud van oude gewoonten, rechten, ambten en zelfs namen." De vrijheid van gods-

dienst, de gelijkheid van allen voor de wet en de onafhankelijkheid der rechterlijke macht waren echter erkend en in de Grondwet opgenomen. Doch de natie zelve was van allen dadelijken invoed op de samenstelling der hoogste staatslichamen uitgesloten, en kon dus nimmer op den gang des bestuurs invloed oefenen.

Na weinige maanden had de commissie hare taak afgewerkt, [1] zoodat ze reeds den 2den Maart de Grondwet aan Zijne Hoogheid kon aanbieden. Volkomen in overeenstemming met den inhoud, had de invoering der Constitutie plaats. De Prins van Oranje liet door de leden der wetscommissie en door de Commissarissen-Generaal in de verschillende gewesten lijsten van de aanzienlijkste ingezetenen opmaken. Deze lijsten werden vervolgens ter beoordeeling overgegeven aan eene nieuwe commissie, die bij eede moest beloven, getrouw en zonder aanneming des persoons in haar onderzoek te werk te zullen gaan. Haar werd de last opgedragen, „nauwkeurig en onpartijdig na te gaan, of de personen, welke op die lijsten gebracht waren, wel en terecht konden beschouwd worden als de notabelen der natie; als mannen, aanzienlijk, hetzij door deugd en uitstekende bekwaamheden, of door geboorte, of door vermogen, 't zij door tegenwoordige ambtsbetrekkingen: en om de zoodanige, in welke al die vereischten geheel mochten ontbreken, of die uit eenigen anderen hoofde onbevoegd mochten geacht worden om het Nederlandsche volk te vertegenwoordigen en de ontworpen staatsregeling te beoordeelen, van de lijst, waarop zij geplaatst mochten zijn, te schrappen, waarna zij niet meer in aanmerking

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

zouden kunnen komen; om voorts ieder van de goedgekeurde notabelen te brengen op eene afzonderlijke lijst van het Departement of gewest, waartoe hij behoorde, en dan uit die gewestelijke lijsten dat getal uit te kippen, 't welk ieder gewest naarmate van zijne bevolking, recht had om in een aantal van 600 notabelen, 't welk voor het geheele land was bepaald, te leveren."

Over deze 600 notabelen, door de regeering aangewezen, werd daarna het oordeel der natie gevraagd. Ieder hoofd eens gezins had het recht op een register, dat gedurende acht dagen bij den vrederechter zou openliggen, met onderteekening van zijn naam, doch zonder verdere bijvoeging, zoodanigen persoon of personen af te keuren, die hij onbevoegd zou rekenen. Op slechts enkelen werden aanmerkingen gemaakt, die echter, schoon de gebezigde maatstaf des oordeels onbekend is, niet van die beteekenis werden geacht, dat zij onwaardig of onbevoegd werden gerekend, om het Nederlandsche volk te vertegenwoordigen. Diensvolgens werden de 600 notabelen als de vertegenwoordigers der natie opgeroepen, om den 29sten Maart over de nieuwe Grondwet te stemmen en haar aan te nemen of te verwerpen. Van de 600 opgeroepenen bleef meer dan een zesde deel afwezig. Sommige verklaarden te ziek of te oud te zijn; anderen keurden den geheelen loop der zaken af en weigerden rondduit hunne medewerking. In de Nieuwe Kerk te Amsterdam had de plechtigheid plaats, die door eene aanspraak van den souvereinen vorst en eene van den heer Van Maanen, eersten voorzitter van het Hooge Gerechtshof der Vereenigde Nederlanden, vroeger eersten president van het keizerlijk gerechtshof in Den Haag, werd geopend. Na het vertrek van den vorst ging de vergadering, in afdeelingen verdeeld, onmiddellijk tot

hare taak over. Gemakshalve werd over de Grondwet in haar geheel, niet over ieder artikel, gestemd. Niettemin behield ieder het recht zijne bijzondere bedenkingen en bezwaren tegen dit of dat gedeelte schriftelijk aan den voorzitter ter hand te stellen, ten einde zij ter kennisse van den souvereinen vorst werden gebracht. Op deze wijze — merkt een tijdgenoot scherpzinnig aan — was voor de noodige kortheid der beraadslagingen gezorgd en de weg tot meestal nuttelooze woordenwisseling en langdurige redetwisten afgesneden.

De vergadering, die des morgens tusschen 10 en 11 uur was aangevangen, had zich na het hooren van lange redevoeringen, van welke die van den heer Van Maanen ruim 30 bladzijden druks beslaat, met lust en moed aan het werk gezet. Aan haar was de beslissing opgedragen over het geluk der volgende geslachten; zij moest de voorwaarden vaststellen, onder welke alleen de toekomst des volks zonder vrees tegemoet kon worden gezien. Niettemin heeft ze deze grootsche, deze zware taak binnen weinige uren volbracht. De Prins, die de feestviering der Amsterdamsche Departementen van de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* bijwoonde, werd naar buiten geroepen en door eene commissie met de blijde tijding verrast, dat de nieuwe Grondwet met 422 tegen 26 stemmen was aangenomen. Het is een aandoenlijk, een treffend schouwspel, wanneer zonen van denzelfden grond, als broeders samenwonen. Doch geene gevoelige teêrhartigheid, geen slaperig goed vertrouwen, maar alleen ijskoude onverschilligheid voor de belangen van een volk kan het woord van heilige verontwaardiging over zulk eene handelwijze van de lippen terugdringen. In weinige uren tijds hadden deze mannen de grondslagen van het volgend geluk

of ongeluk der natie gelegd. Tijd tot onderzoek was er niet geweest: ternauwernood tot stemming voor de 450 leden. Met eene overhaasting zonder wederga werd over al de levensvragen der toekomst beslist.

De tijdgenoot zag dit echter niet in, noch bekommerde er zich over. In geen enkel der geschiedboeken dier dagen wordt over de haast en overhaasting, waarmede de Grondwet was aangenomen, geklaagd. Doch wellicht vond men in den gang van zaken niets te betreuren? Gij vergist u. De schare van aanzienlijken en welgestelden, die in de Groote Wale kerk was samengedrongen, om het feest van de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* te vieren, bedroefde zich over den spoedigen afloop van de vergadering der notabelen, omdat de Prins van Oranje daardoor gedwongen werd zich eenige oogenblikken uit haar midden te verwijderen. Hoort het karakteristiek relaas van Jan Konijnenburg, die een dik boek schreef van meer dan 700 bladzijden druks, als *Gedenkboek der hernieuwde Nederlandsche Unie*, welke nooit hernieuwd is. „Het is," zegt hij, „de beroemde dichter C. Loots, wien de Maatschappij tot spreker in haren naam heeft uitgenoodigd. Zijn geheele zegezang, in den geest des tijds gedicht, ademt volle kracht des gemoeds, in warmte ontgloeid, waar der Vaderen heldenschim zich door den naneef van Batavier en Oranje gewroken ziet wegens de gruwzame heiligschennis, door Korsikaanschen overmoed aan naam en roem gepleegd, en de wetenschappelijke beschaving, zelfs der geringere standen, haren toekomstigen milden oogst dankbaar huldigt. Nauwelijks is de redenaar ter helfte van zijne voordracht gevorderd, of de plechtigheid wordt door een tusschenkomend ongelukkig beletsel afgebroken, 't welk de Vorst echter naderhand, nadat hetzelve is opgeheven,

door eene herhaalde verschijning wederom aanvult, ten einde aan dit eerwaardig kinderfeest zijn heiligen invloed in volle mate te verleenen."!!

Het is sedert ruim twintig jaren eene vaste gewoonte den vorst, die in 1814 door de natie met zooveel toejuiching en geestdrift werd ontvangen, al de rampen te verwijten, die in de volgende jaren ons land hebben getroffen. Deze beschuldigingen zijn niet ten volle billijk. Willem I heeft gehandeld naar zijne overtuiging, en veel gedaan, — de natie daarentegen?

Willem I kwam in Nederland, met al de herinneringen der 18de eeuw. Hij meende de rij der stadhouders te zullen vervolgen en werd geroepen tot een troon. Vol ijver en werkzaamheid, ging hij met lust en moed aan den arbeid, die, gelijk spoedig bleek, hem alleen op de schouders was geworpen. De natie scheen toch geen beter middel te weten om hem haar vertrouwen en liefde te betoonen, dan door zich zorgvuldig en angstvallig van alle ondersteuning en medewerking te onthouden. Slechts nog eenmaal — het was na de wederkomst van Napoleon — scheen ze te ontwaken. Weder deed de Nederlandsche leeuw zijn oud wraakgebrul hooren en op de velden van Waterloo werd het vorstelijk bloed geplengd, dat den nieuwen bond tusschen volk en vorst moest bezegelen. Doch toen het gevaar geweken was, vlijde men zich ter ruste neder en liet den koning voor alles zorgen. Is 't wonder, dat deze, die de natie zich zelve onmondig zag verklaren, haar voor onmondig hield, en met al de groote talenten, die hij bezat — want ook hij heeft zijne plaats in de achtbare rij der Oranjevorsten verdiend — de taak der volksleiding op zich nam? De natie scheen voor niets oogen te hebben

dan voor dadelijke voordeelen en genoegens; de aanvankelijke herleving van den koophandel, de herkrijging der meeste koloniën, de regeling der staatsschuld en de aanwinst van grondgebied waren even zoovele gronden, waarop het volk zijn rustig vertrouwen bouwde. De gewonnen lauweren, meende men, zouden nimmer verouderen of verdorren, en de roem der vaderen scheen tot niets nut, dan om in maat en rijm de slaapdrank van den tijdgenoot te zijn.

Er is in de volgende 25 jaren geen enkel groot werk op het gebied van handel en nijverheid tot stand gekomen, waaraan Willem I niet óf den eersten stoot gegeven óf de mogelijkheid der uitvoering verzekerd heeft. De oprichting der Handelmaatschappij was grootendeels zijn werk; het Noord-Hollandsch kanaal, [1] het droogmaken van den Zuidplas, het kanaal van Voorne, enz werden door zijne rijke ondersteuning mogelijk gemaakt. Dit alles heeft Willem I gedaan — en de natie?

Zij vertrouwde en bewierookte. *Vader des Vaderlands*, *geliefde*, *geëerbiedigde*, *Europa's Salomo*, waren eerenamen, door de welsprekendsten en geleerdsten met volle instemming des volks hem geschonken; in plaats van door een krachtigen publieken geest gesteund te worden, werd de nieuwe regeering door blind vertrouwen misleid. De natie gaf hare eer prijs, toen zij weigerde als één man tegen den vijand op te staan en meende, dat voor haar vluchtig goud waardigheid en eer te koop waren. Zij vertrapte de kiemen der toekomst, toen haar volstrekt gemis aan deelneming en aan belangstelling de regeling van den nieuwen staat overliet; toen ze mannen als Kem-

---

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

per en Van Hogendorp in volgende jaren alleen liet staan, alleen liet strijden. O! 't ontbrak in die dagen niet aan brochures vol lof en liefde, aan loftuigingen op de regeering, aan uitboezemingen van het algemeen vertrouwen, aan schilderingen in proza en in rijm van de gelukkige verwachtingen des volks; maar het ontbrak aan alles, wat die luchtkasteelen had kunnen verwezenlijken. De natie gevoelde zich niet tehuis in de vormen van het nieuwe staatsleven, en deed er geene moeite toe. In plaats van een krachtig politiek leven, heerschte berusting, neen onverschilligheid voor alles, wat den engen kring van het gemeene leven te buiten ging. Er is niets schoons, er is niets edels in een vertrouwen op anderen, dat tot dekmantel van eigen traagheid en werkeloosheid dient. Willem I ware nimmer geworden wat hij in later jaren werd, zoo de natie van den aanvang af eene andere, eene waardiger houding had aangenomen.

Het herstel onzer onafhankelijkheid in 1813 was van de krachtige opwekking des volks in de Novemberdagen de rijpe en verdiende vrucht. De vereeniging met België, dat aan Nederland werd toegevoegd, om te zamen het Koninkrijk der Nederlanden uit te maken, was het gevolg van de berekeningen der vorsten, die in een krachtig rijk, aan de grenzen van het krijgszuchtige Frankrijk gelegen, den besten waarborg voor het behoud des vredes zagen. Zij was bovendien een bewijs van achting en welwillendheid jegens het geslacht van Oranje, dat in de Russische [1] en Engelsche vorsten machtige begunstigers vond. De tijdgenoot heeft die vereeniging luide toegejuicht en met blijdschap begroet. Maar geene enkele der grootsche verwachtingen van die dagen is vervuld. Hoe zou het ook mo-

[1] Zie de Aanteekeningen achter in het boek.

gelijk zijn geweest? Nederland en België waren gescheiden door alles, wat volken scheiden kan: godsdienst, beschaving, belangen, taal, geschiedenis. Van den eersten oogenblik is deze vereeniging eene bron van onzaligen twist en jammervolle tweedracht geweest. Na vijftien jaren verbrak de Europeesche diplomatie den droevigen band, waarvan Nederland geene andere dan smartvolle herinneringen heeft.

Zulk een afloop kon men in 1815 niet berekenen, maar wel kon men weten, dat ons volk geen vermeerderd zielental, geene vergrooting van grondgebied behoeft, om eene waardige plaats in de geschiedenis in te nemen. Ondanks al de onbeholpenheid der Unie, die met de jaren steeds meer was verstijfd, hadden de zeven provinciën eene roemvolle rol gespeeld. Sinds was veel veranderd, de Nederlanden waren van hunne hoogte gedaald, de vreemde rijken in macht en ontwikkeling gestegen. Een gelijke storm had overal de doode takken afgeschud en ook ons land niet gespaard. De revolutie en de overheersching hadden een einde gemaakt aan de familieregeering der vorige eeuw: zij hadden vrijheid van godsdienst gepredikt en gehandhaafd. De macht der staten had een doodelijken knak gekregen. Gelijkheid van allen voor de wet was de leus der revolutie, door de dwingelandij niet verloochend. Het streng bewind van Napoleon had de ambtenaren tot trouw en activiteit gedwongen. Onkundige of oneerlijke waren verjaagd, wanneer ten minste de keizer zelf hun geen vrijdom tot stelen en rooven had verleend. Het toezicht, dat over ieders gedrag werd gehouden, had iedereen, ondergeschikt aan de bevelen van hooger hand, leeren gehoorzamen. Kunde was onder de vreemde overheersching het vereischte voor bevordering geworden. [1]

[1] De Bosch Kemper, Staatkundige partijen in Noord-Nederland, blz. 364.

Het is zoo, met vele smarten had de natie deze ervaringen betaald; maar hoe duur ook verkregen, zij zouden hare vruchten afwerpen. Bekomen van de kosmopolitische onverschilligheid der 18de eeuw, door een vorstenhuis bestuurd, dat ze liefhad en vertrouwde, met frisch en krachtig bloed in de aderen, mocht ze op opbeuring uit de oude vernedering en op nieuwe grootheid hopen.

Om dien schoonen droom te verwezenlijken liggen nog de hulpmiddelen voor de hand. Bevordering van den nationalen zin door aankweeking en beoefening van taal, letterkunde en geschiedenis is het eerste vereischte. Laat vooral onze aanzienlijke geslachten het voorbeeld geven, want het woord van Ockerse is waar: de gezindheden en neigingen der hoogere standen zijn de maatstaf van die des volks. Hun voorbeeld doet navolgen.

Opwekking van den volksgeest door de bevordering van kennis en beschaving onder alle, vooral onder de lagere standen. Vrijheid bestaat slechts daar, waar zelfbewustheid heerscht.

Belangstelling en deelneming in alles, wat het leven van ons volk betreft, en het algemeen geluk, de algemeene welvaart kan verhoogen. Deelneming, blijkbaar in het verstrekken der kapitalen aan ondernemingen, die den handel, de nijverheid of de wetenschap moeten uitbreiden en bevorderen.

Eindelijk: het krachtig plichtgevoel, dat Van Hogendorp bezielde, en hem niet van anderen deed wachten, wat hij zelf kon verrichten. *God helpt degenen, die zich zelve helpen.*

Nationale herinneringen misbruike men niet, om met angstvallige berekening overal gelijke toestanden op te sporen; ze moeten strekken, om den geest te versterken en om in tijdperken van rust en vrede, die zoo licht tot

traagheid verleiden, de volken een bad der wedergeboorte in den stroom der herinnering te doen nemen. Het was dan ook mijn voornemen niet, als ik de afwerping van Napoleon's juk u heb voorgesteld, u wegens gelijkheid van namen schrikbeelden voor den geest te brengen. Maar evenmin als het wekken van ijdele bekommering, is het bevorderen van slaperige rust mijne bedoeling. Wij weten niet, wat ons wacht in deze dagen, voor kleine volken zoo dreigend. Zullen we als in vroegere tijden weder tot verdediging onzer onafhankelijkheid worden geroepen?

Indien het zoo zijn zal, dan hebben wij dezen troost: de volken gaan niet onder, die niet bezwijken willen. Ook het kleine Nederland zal staande blijven op zijn dijken, zoolang ieder onzer den eed getrouw blijft, door den eersten Willem voor tijdgenoot en nageslacht afgelegd:

Je maintiendrai.

AANTEEKENINGEN. [1]

Blz. 45. Als de heer Staats Evers mij vraagt, waarom ik niet aan dien moord geloof, dan wijs ik hem o. a. op het vonnis van de freule, waar alleen gezegd wordt, dat „een Reesink dood gebleven was." Indien er een moord geschied was, zou dit geen „dood' blijven" zijn genoemd en ook zeker zijn gemeld, omdat hare woorden dan nog meer beteekenis hadden.

Blz. 150. Toen Napoleon III — als balling — in later jaren te Rotterdam kwam, waren er onder zijn klein gevolg bedienden, die deze spreuk op de knoopen voerden. Zie Mr. G. Mees, Az., *Verhandeling over Bilderdijks denk- en handelwijze*, enz., blz. 93, in de *Werken van de Maatschappij van Ned. Letterkunde te Leiden*, 6de Deel, 1350.

Blz. 163. De Hollandsche ambtenaren, die den eed wilden doen, werden echter niet ontslagen. De meesten traden vrijwillig terug. Van afzetten was eigenlijk geen sprake. Napoleon's bestuur was geen reactie, maar volmaakte toepassing der revolutie. Zijne geliefkoosde meening was en gold ook in dezen „que, pour sauver la révolution, il faut d'abord sauver ses propres auteurs en les maintenant à la tête des affaires." Zie Thiers, Hist. du Consulat et de l'Empire I, 465 (Hs.).

Blz. 164. In overeenstemming met de geheele inrichting van het Fransche keizerrijk werd ook de nieuw aangewonnen provincie in departementen verdeeld. — „Loin de tendre au rétablissement des anciennes provinces, les nouvelles circonscriptions ont pour but de les abolir, et ne sont que des divisions purement administratives, créées pour la facilité des services publics, sans droits particuliers, sans existence distincte." Vivier II, 5 (Hs.).

Die departementen waren: Monden van den IJssel, van de Maas, Ooster-Eems, Wester-Eems, Zuiderzee, Boven-IJssel en Friesland.

---

[1] De aanteekeningen zijn van den Schrijver zelven. Hs. beteekent: Handschrift, d. i. schriftelijke, nog onuitgegeven Aanteekening van Jorissen.

Blz. 188. Zie Mr. Herm. Bosscha, Geschiedenis der Staatsomwenteling in Nederland. — J. Konijnenburg, Nationaal Gedenkboek der hernieuwde Nederlandsche Unie. — G. W. Chad, Verhaal der jongstleden omwenteling. — A. J. Lastdrager, Gedenkstuk der verlossing en herstelling van Nederland in 1813.

Blz. 193. De eerste bevatte alle mannen, die de wapenen konden dragen, van 20—26 jaar; de tweede van 26—40, de derde van 40—60.

Blz. 202. In de *Thémis ou Bibliothèque du jurisconsulte*, publiée par M. M. Brondeau, Demante, T. VII, 1825, pag. 344, et suiv., waar hij eene korte levensschets van K. gaf. Zonder eenige bitterheid vermeldt hij zeer kort wat K. na den slag bij Leipzig had gedaan, en vermeldt zijne latere verheffing tot den adelstand, als eene onderscheiding ten deel gevallen „à ce courageux citoyen, en récompense des services qu'il aurait rendus à sa patrie."

Blz. 233. Op den middag van den 30sten Maart namen de troepen van Schwarzenberg de dorpen Pantin en Romainville, in den namiddag verjoegen de kroonprins van Wurtemberg en Generaal Giulay de Franschen uit het bosch van Vincennes, iets later veroverde het Silezische leger de geheel Parijs overziende hoogten van den Montmartre. De keizerlijke familie en de ministers waren den dag te voren gevlucht, de onderwerping was niet langer te verhinderen. Met welke voldoening deed Blücher nog des avonds zijn geschut op den Montmartre brengen, ter vernietiging, indien het noodig ware, van de wereldbeheerscheres, die thans reusachtig in den glans der avondzon voor zijne voeten uitgestrekt lag. Toen de generaals boven stonden, zwijgend verzonken in de geweldige herinneringen, wier reeks hier roemrijk besloten werd — komt daar opeens, zonder geroepen te zijn, de overste Bülow met zijn regiment Lithauer dragonders de helling op en rijdt op zijn gemak in eén langen optocht dezen kant der hoogte langs. Als York hem gramstorig toeroept, wat dit beduidt, zegt hij: „Excellentie! ik heb aan mijne manschappen reeds in Tilsit moeten beloven, dat zij Parijs zien zouden." H. von Sybel, *De verheffing van Europa tegen Napoleon I*, vertaald door Dr. D. Burger Jz., bl. 86.

Blz. 233. Wat daaraan voorafging, blijft nog ter ontvouwing over. — In plaats van met dezen laatsten volzin eindigde Hoofdstuk II in de oorspronkelijke uitgave aldus: „Nog geen vijf maanden waren verloopen, sinds de omwenteling begon. Krachtig door haar afkeer van de overheersching, [zich] ten volle haar doel bewust, was de natie uit den schijndood der verdrukking opgestaan. Op den laatsten dag der Lentemaand van het jaar 1814 ving eene nieuwe geschiedenis voor haar aan."

Blz. 234. De oude partijen hadden — den lust tot strijden verloren. — Er werden enkele stemmen van getrouwe Oranjemannen gehoord, die om wraak riepen. Zij vergaten dat de prins moest ophouden hoofd eener partij te zijn, zoodra hij monarch werd (Hs.).

Blz. 234. Verzoend. — De mislukte pogingen der revolutie om iets blijvends tot stand te brengen, hadden ook den onwilligste overtuigd, dat men veel aan personen had geweten, wat slechts het gevolg der gebrekkige staatsvormen was; en dat goede wil, hoe hoog ook geplaatst, niet voldoende is om het goede uit te werken (Hs.).

Blz. 235. Hij was een Oranjetelg en dat was genoeg. — „La distance grandit tout prestige (Lamartine)" (Hs.).

Blz. 247. Vreemde troepen. — Zie de Staatsbegrooting van 1862. De 16e afdeeling bevat onder art. 47 een post, die tot nog toe daarop niet voorkwam. Het is een lijfrente aan den Pruisischen generaal graaf Bülow von Dennewitz en diens mannelijke afstammelingen in de rechte linie, ten bedrage van 1000 dukaten of *f* 5250.

Deze post werd door de regeering volgenderwijze toegelicht:

„Aan den pruisischen generaal graaf Bülow von Dennewitz is ter zake van de uitstekende diensten, welke hij met zijn onderhebbend legerkorps in 1813 aan den lande heeft bewezen, door den souvereinen vorst, bij besluit van 6 februarij 1814 no. 3, als blijk van persoonlijke hoogachting en van diep gevoelde erkentelijkheid door de geheele nederlandsche natie, eene jaarlijksche lijfrente van duizend dukaten (*f* 5250) toegekend, met bepaling dat deze rente op dezelfde termijnen en op denzelfden voet als de gewone pensioenen zal worden betaald, mitsgaders dat te dien effecte de rente in 't grootboek der pensioenen zal worden ingeschreven. Deze rente komt dan ook voor op de lijst der gepensioneerden, onder het departement van oorlog ressorterende, welke in der tijd, zoo men vermeent in 1842, aan de Tweede Kamer der Staten Generaal is overgelegd. Tot belooning van de diensten, door genoemden generaal opnieuw aan het rijk bewezen door zijn beslissend aandeel aan de glorierijke overwinning bij Belle Alliance, is opgemelde beschikking, bij koninklijk besluit van 8 Julij 1815 no. 4, in dier voege gewijzigd, dat de bedoelde rente niet alleen aan den generaal zelven gedurende zijn leven, maar ook aan zijne mannelijke afstammelingen in de regte linie, tot op het geheel uitsterven derzelve, regelmatig en zonder afbreken zal worden voldaan. Daar de algemeene rekenkamer echter zwarigheid heeft gemaakt om die lijfrente als een pensioen te verevenen, is zij nu onder een afzonderlijk artikel op de begrooting uitgetrokken" (Hs.).

Blz. 249. Van Hogendorp. — Son rôle, c'était sa nature. Tot heerschen geboren, tot gehoorzamen ongeschikt (Hs.).

Blz. 255. Van Swinden heeft eenige opmerkingen gemaakt, welke Thorbecke in zijne Aanteekeningen op de Grondwet mededeelt, die op Art. 28 (tegen den Souvereinen Vorst) en Art. 57 (recht van oorlog) (Hs.).

Blz. 260. Het Noordhollandsch kanaal. — Woorden van Thorbecke bij de discussie over de doorgraving van Holland op zijn smalst, Zaterdag 13 Dec. 1862: „Het is niet tien jaren, maar het is veel langer geleden dat Koning Willem de eerste plannen voor het Noordhollandsche kanaal liet teekenen en toen met potlood de richting aanwees, die dezelfde was, welke nu wordt voorgedragen. Alleen de tegenstand van Amsterdam tegen dat plan deed Koning Willem I van die richting afzien" (Hs.).

Blz. 261. Hierbij teekende Jorissen later aan: „Onwaar. Zie over Alexander's onwil tegen het Huis van Oranje: *Diplomatische Geschiedenis der jaren* 1813—15 Dl. II, 134" (Hs.).

